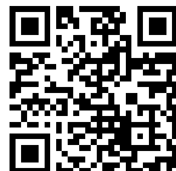
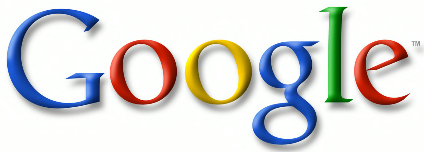
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

http://books.google.com

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
  Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
  Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
  Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
  Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på `http://books.google.com`

Digitized by Google

Pl 4x.35

Harvard College Library

FROM THE GIFT OF

MRS. E. C. HAMMER, OF BOSTON

For the purchase of Scandinavian Books and Books relating to Scandinavia

IN MEMORY OF

EMIL CHRISTIAN HAMMER

DANISH CONSUL AT THE PORT OF BOSTON FROM 1859 TO 1894

Received 1 April, 1901.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

NORDISK TIDSSKRIFT

FOR

FILOLOGI

TREDIE RÆKKE

TREDIE BIND

KØBENHAVN

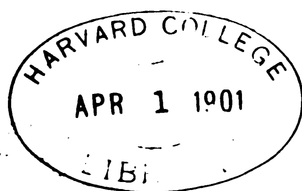
GYLDENDALSKE BOGHANDELS FORLAG (F. HEGEL & SØN)

GRÆBES BOGTRYKKERI

1894—95

Digitized by Google

Philol 635

Hammer fund

Digitized by Google

Redigeret af:

Karl Hude, adjunkt, dr. phil., København,

under medvirkning af:

M. Cl. Gertz, professor, dr. phil., Kbhvn.

Vilh. Thomsen, professor, dr. phil., Kbhvn.

Ludv. F. A. Wimmer, professor, dr. phil., Kbhvn.

S. Bugge, professor, Kristiania.

Johan Vising, professor, Göteborg.

Bidragydere i dette bind:

Andersen, Dines, biblioteksassistent, dr. phil. København.
Andersson, Herman, docent, dr. phil. Upsala.
Blinkenberg, Chr., museumsassistent, dr. phil. København.
Cederschiöld, G., professor, dr. phil. Göteborg.
Drachmann, A. B., docent, dr. phil. København.
Forchhammer, Joh., rector emer., dr. phil. København.
Heiberg, J. L., professor, dr. phil. København.
Holthausen, F., professor, dr. phil. Göteborg.
Hude, Karl, adjunkt, dr. phil. København.
Hylén, J. E., fil. kand. Upsala.
Jespersen, Otto, professor, dr. phil. København.
Jónsson, Finnur, docent, dr. phil. København.
Jørgensen, C., adjunkt, dr. phil. København.
Kinch, K. F., dr. phil. København.
Knös, V., lektor, dr. phil. Upsala.
Larsen, Sofus, biblioteksassistent, dr. phil. København.
Meyer, Raphael, cand. mag. København.
Mikkelsen, Kr., overlærer. Roskilde.
Nissen, C. A., professor, dr. phil. København.
Olrik, Axel, dr. phil. København.
Paulson, Johannes, professor, dr. phil. Göteborg.
Sandfeld Jensen, Kr., stud. mag. København.
Siesbye, O., dr. phil. København.
Trojel, E., adjunkt, dr. phil. København.
Vising, Johan, professor, dr. phil. Göteborg.
Wadstein, Elis, docent, dr. phil. Upsala.
Warburg, Karl, professor, dr. phil. Göteborg.

Digitized by Google

Indhold.

Anmeldelser.

Digitized by Google

Mindre meddelelser.

Nekrolog.

Rettelser:

S. 47, l. 8 f. o.: non, læs: nihil
— l. 20 f. n.: afferendum, læs: referendum
— l. 11 f. n: videam, læs: video
S. 48, l. 5 f. o.: Ad, læs: Inter
S. 49, l. 11 f. n.: ei poenas dedisse, læs: ab eo poenas sumpsisse
S. 50, l. 19 f. n.: partes, læs: partes distributas
S. 51, l. 8 f. o.: pleraque, læs: plura
— l. 18 f. n.: sequi, læs: sequitur
— l. 7 f. n.: sibi, læs: sibi ad
S. 55, l. 4 f. o.: non, læs: nihil
S. 148, l. 18 f. o.: *t*, læs: *j*.

Digitized by Google

Alfabetisk fortegnelse

over

behandlede forfattersteder.

(Herunder medtages ikke steder, der kun er anførte exempelvis.)

Digitized by Google

Förklaringar ock anmärkningar till fornnordiska lagar.

Av **Elis Wadstein.**

F d a. ***annær,***

ænnen, ennæn, ennen «någon», som förekommer i flere av de fda. lagarna, identifierar Lund i Det ældste danske skriftsprogs ordforråd med *annær* «annan»; även Schlyter uppfattar i glossaret till sin edition av Skånelagen den av dessa former, som förekommer i nämda lag, nämligen *annær* «någon» på samma sätt. Det är ju troligt, att just denna senare form *annær* kan vara så att förklara (jfr. emellertid nedan), då *annær* «annan» stundom kan bliva liktydigt med «någon» (näml. «någon annan»). Formerna *ennæn, ennen* äro emellertid på grund av första stavelsens *e* säkerligen att sammanhålla med isl. *einnhuerr*, fsv. *ennor* «någon». *ennæn, ennen* förhålla sig till dessa former på samma sätt som fsv. *nokan, naaken* till isl. *nekkuerr,* fsv. *nokor*. Med *ænnen* jämte *ennen* är att jämföra fsv. *ænn* jämte *enn* (isl. *einn*), vari *æ* som bekant beror på samnordisk kontraktion *ei* $>$ ē framför lång konsonant. Även *a* i fda. *annær* «någon» kan återgå på samma grundform som de nyssnämda orden; ett urnord. **ain-* övergår ju såsom bekant till ā*n*-, i det fall att **ain-* endast havt stark biton. Såsom stående framför geminata bör så detta ā ha förkortats till *a*.

F s v. ***domæren,***

Vgl. IV. 12 (Schlyters ed. s. 293,10), som förekommer i följande sammanhang: *Nu ær þe fiughur domæren ma hindræ: eit ær kiærlek, anæt ær hat, þridiæ ær gawur, fiærdþæ ær ræzl* fattar Schlyter (samt även Noreen i Altschwed. leseb. 13,1) såsom nominativus. Stället skulle alltså vara att förstå på följande sätt: «Nu finnes det fyra (saker),

Digitized by Google

som domaren bör hindra», nämligen (enl. Schlyter) «att de ej förleda honom att göra orätt». Denna tolkning förefaller icke naturlig, då det är nödvändigt, att för densamma underförstå så mycket; det torde dessutom vara osäkert, om *ma* här i jakande sats kan ha havt betydelsen «bör». Det gives också en annan mycket enklare översättning av stället. Formen *domæren* kan nämligen vara ackusativ; jfr. *suærende* s. 293.3, *swarende* 293.4, *tiltale(d)þi* 293.5,6,7,8,8, *swaredþi* 293.6,6,7,9, vilka visa, att *e* i svagtonig stavelse kan representera ett äldre *a (æ)*. Med denna uppfattning blir tolkningen följande: «Nu finnes det fyra (saker) som kunna hindra (= hindrande inverka på) domaren» etc. Att här står *ma*, i st. f. *mughu* hindrar icke denna tolkning; i föregående sats står ju också sing. *ær* i st. f. väntat *æru*. För övrigt förekommer såsom bekant särskilt i yngre Vgl. samt även i andra fsv. lagar exempel på att singularformen inträngt i pluralis hos verben.

Fgutn. *fempni*

i sammansättningarne *gangfempni*, *runfempni* «färdighet i att gå, springa», som anträffas i Cod. B av Gotll. (se Schlyters edition s. 38 not 34) har redan av Säve i Gutn. urk. s. XXVII framhållits såsom ett exempel på inskott av *p* mellan *m* ock *n* i forngutniskan. Enligt Säves otvivelaktigt riktiga förklaring är ordet att sammanställa med isl. *fimni*, *fimi* «raskhet», *fimr* «rask, flink» samt nsv. dial. *fäm*, *femmer* «flink, kvick». Trots detta påpekande säger Söderberg, Forngutn. ljudl. s. 43 (samt efter denne Noreen i Pauls Grundr. I. 440), att forngutniskan icke havt dylikt *p*-inskott. Att detta varit förhållandet visas emellertid utom av *fempni* även av följande ur samma cod. B hämtade exempel: *hempn*, Schl. s. 105, *hempna* s. 29 not 12, 106 (2 ggr), 107, *kumpnar* (cod. A *cufnar)* s. 36 not 36, *nempna* s. 106, *stempnu* s. 74 not 20.

Att fgutn. även haft inskott av *p* mellan *m* ock *t* framgår av följande eks.: *semp(t)* part. pret. av *semia* 7 ggr i cod. A (jfr. Söderberg, Fgutn. ljudlära s. 42); från cod. B anför Schlyter *sempt* på följande ställen: s. 60 not 44, 50, s. 86 not 34, s. 89 not 33 ock s. 92 not 37; likaså har S:t

Digitized by Google

Karins gillesstadga 1 gg *sæmptst* (se Småstycken på fornsvenska, saml. av Klemming, s. 151); dessutom uppvisar cod. B av Gotlandsl. även *hempt*, part. pret. av *hemna*, Schl. s. 30 not 13.

Fsv. *folster*

i UplL. ock SdmL. m. fl. st., *folstra* i VgL. av samma betydelse som *foster, fostra* förklarar Rydqvist III. 276 ff. såsom en bildning till *fela* «dölja»; *folster* skulle då egentligen betyda «det dolda», «den i moderlifvet gömda lifsfrukten». Denna förklaring har Schlyter i sitt glossar med skäl funnit osannolik, men Schlyters uppfattning, att *folster* endast vore «en grafisk variant» till *foster* är ännu omöjligare, i synnerhet som detta ord ännu lever i en nsv. dial. (se Noreen, Ordbok öfver Frykdalsmålet). Enligt min mening böra *folster, folstra* sammanföras med det sv. dial. *folå (upp)* «föda (upp)», vilket användes icke blott om uppfödandet av föl och annan avkomma av jur såsom får och getter, utan ock om uppfödandet av barn. Detta ord sammanhänger påtagligen (såsom redan Rietz sett) med *föl* och därmed besläktade ord. Riktigheten härav synes mig framgå av att det med *föl* säkerligen besläktade (jfr. Prellwitz, Et. wtb. d. griech. spr. under πῶλος) lat. *pullus* betyder «unge» ock även använts om människors avkomma.

Fno. *forve*

i den äldre Borgartings-kristenrättens stadgande rörande missfoster: *þæt skal a forve fœra oc rœyra þær er huarke gengr ifir men ne fenaðr, þæt er forue hins illa* har Bugge som bekant i Ark. f. nord. fil. II. 211 f. tolkat såsom *for-vé* = «et Sted, som er indviet til onde Magter» eller «et vanhelligt Sted». Jag tror också, att denna förklaring är riktig för det senare av de båda *forve (forue)*, som i nämda stadgande förekomma, men förmodar, att man i det första *forve* har att göra med ett helt annat ord. Ett *forve* «vanhelligt Sted» synes nämligen vara ett alltför obestämt uttryck för att ha kunnat användas för att angiva, var missfoster skulle göras av. Huru skulle man, då lagen behövde tillämpas, veta, var ett dylikt ställe stode att finna?

1*

Digitized by Google

En fingervisning om, vad detta *forve* betytt, giver enligt min mening tillägget om detsamma: *er huarke gengr ifir men ne fenaðr*. Detta visar, att ordet måste ha betecknat något ställe, som i följd av naturförhållandena var sådant, at varken folk eller kreatur kunde passera däröver. Jag anser därför sannolikt, att nämda *forve* uppkommit ur et äldre *for-fen*, et ord, som är sammansatt av *for-* «fördärvlig, farlig» (samma ord som Bugge förutsatt för *for-vé*) ock *fen* «träsk» och alltså betyder «farligt träsk»; Fritzner översätter just *fen*: «blød Myr, som er ufremkommelig for Folk og Fæ»! Detta ord återfinnes troligen i det fornno. *Forfen*, namn på en gård i Sparbyggiafylki (anfört hos Munch, Beskriv. ov. Norge s. 73). Först har *forfen* ljudlagsenligt övergått till *forven* (jfr. Noreen, Aisl.-anorw. gram. 185 anm. 1). Formen *forve* för *forven* beror så på inverkan från det följande *forvé*, i det skrivaren trott sig i båda fallen ha att göra med samma ord. Kanske har *forven* i hans original varit skrivet *forvē* med otydligt förkortningstecken för nasal över *-e*, varigenom misstaget underlättats. Möjligt är ock, att han fattat *forven* såsom bestämd form till det följande *forve*[1] (obs., att handskrifterna äro ganska unga: från början af 14:de årh.) Den av mig förutsatta formen *forve* för *forfen* utgör emellertid icke endast en möjlighet. I nyno. finnes nämligen faktiskt ett liknande ord: *sekkjefæ* «hængedynd» (anfört hos Aasen under *fen*) utan *-n*, huru nu försvinnandet av *-n* är att förklara.

Det här diskuterade stället har således innehållit, att «man skulle föra missfoster till ett djupt träsk ock begrava det på ett ställe, där varken människor eller kreatur kunde passera över». Ett dylikt *forfen* «förrädiskt träsk» kallas så i lagen (för övrigt med en liten ordlek) för *forvé hins illa* på grund av den såsom det synes fordom ganska vanliga föreställningen, att träsken utgjorde tillhåll för onda makter; jfr. t. eks., att trollet Grendel i Beovulf bodde i ett *fen*.

Att detta lagställe är att tolka på nyss framhållna sätt

---

[1] Den i en handskrift förekommande formen *forre* för *forve* (jfr. Bugge, anf. st.) är att jämföra med fno. *forrað* < **for-vað*, varom se min Fno. hom:bokens ljudl. § 65.

Digitized by Google

göres ock troligt av den omständigheten, att man även från andra håll känner, att träsk använts till liknande ändamål. Så berättar Tacitus (Germania kap. 12), att «ignavos et imbelles et corpore infames cœno ac palude, injecta super crate, mergunt».

Fsv. ***griþ***

i VgL. (Schlyters ed. s. 60), som förekommer i följande sammanhang: Den som sålt en träl skulle «værþe .... firi brote (= ansvara för att han icke vore behäftad med fallandesot) æn firi *griþum* allæn alder», har ännu icke blivit tillfredsställande tolkat. Schlyter anser, att *griþ* här utmärker «den allmänna säkerheten, n(ämligen) såvida denna blivit störd af trälen, innan han såldes». Denna uppfattning synes mycket sökt ock föga övertygande. Då det omedelbart förut är talat om ett slag av sjukdom (fallandesot), med hänsyn till vilken säljaren skulle ikläda sig ansvar, så väntar man, att även *griþ* skall utmärka någon sådan. Detta har ordet enligt min mening också gjort. Jag anser, att *griþ* utgör en *ga*-prefigerad form till sv. dial. *rid* «sjukdomsanfall» (*barnarier* «födslovärkar», *svemmeri* «anfall av svindel) no. *rid*, «et Anfald af Sygdom eller Smerte», isl. *hríþ* «anfall, våldsamhet etc.» men i plur. specielt «paroxysms of pain, of fever»; jfr. ock ags. *hríð(e)*, *hríðádl* «febris», *hríðian* «febricitare». Att man i isl. havt en *ga*-bildning till *hríð* har jag redan i Indogerm. Forsch. V. 18 påvisat, nämligen i isl. *gríð* «vehementia», «frantic eagerness». Detta är naturligtvis samma ord som VgL:s. *griþum*, som alltså, enligt min mening, avsett någon sjukdom, som yttrar sig i häftiga anfall (egentligen = «anfall», «paroxysms»); jfr. att isl. *hríð* just i plur. — liksom här *griþum* — användes att beteckna en sjukdom.

Fsv. ***guzziuiu***

i Dalalagen (Schlyter, VmL. s. 6) anser Schlyter stå för *guzziwiur* ock alltså betyda «gudmödrar». Av sammanhanget framgår dock, att här är frågan om både manliga ock kvinliga faddrar, varför denna uppfattning av formen är omöjlig. Brate har i Bezz. Beitr. XIII s. 41 ff. i *guzziwiu* sett en

Digitized by Google

kvarleva av ordets gamla form i dualis. Att även denna förklaring är oriktig framgår av det förhållandet, att de ifrågavarande faddrarna i det föregående angivas som tre, icke som två. Det synes då endast återstå att fatta *guzziwiu* såsom en svag neutr. plur. adjektivform, vilket också otvivelaktigt är det riktiga, dels emedan som bekant just neutr. plur. användes, då det är fråga om personer av olika kön, dels emedan såsom dat. till *guzziwiu* några rader nedanför i lagen uppträder ett *guzziwiu,* som endast stämmer med dat. plur. av den svaga adj.-böjningen (även Brate har måst fatta nämda dativ på detta sätt, ehuru han anser den endast bero på analogi). Osäkert torde emellertid vara, om adjektiv-formen *guzziwiu* har gamla anor inom fornsvenskan; kanske är den en ung form, som man bildat till sing. mask. *guziwi,* fem. *guziwia,* i analogi med att den svaga adj.-böjningen till sing. mask. *-i,* fem. *-a* hade en neutr. plur.-form på *-u.* Att observera är emellertid, att isl. enligt Vigfusson uppvisar ett adj. *guðsifia.*

Fgutn. ***herþin,***

Schlyter, Gotlandslagen s. 99.8, i följande sammanhang: *herþin ai brenna mann ella kirchiu hans þy et han standr i wi,* för Schlyter till fsv. *hærþa* «härda, göra hård», varav så enl. Schl. «framhärda, envist hålla fast vid ett förehavande». Även om denna senare betydelse kan vara möjlig — den är emellertid icke äljes uppvisad — så passar den dock icke här, emedan det icke är fråga om något fortsättande med att *brenna mann* etc. Jag anser, att man här istället har en motsvarighet till det isl. *hirð(eð) eige,* vilket såsom bekant förekommer i betydelsen «låt(en) bli» såsom t. ex. i *hirð eigi þú at þræta* eller *hirðit eigi ér at hafa íllmælgi* (se Vigfussons ordb.). Nämda mening i Guta saga är således att tolka «Låten bli att bränna etc.», vilket förträffligt passar i sammanhanget. Vad då angår *e* i *herþ-* i motsats till det genom (urg.) *i*-omljud uppkomna *i* i isl. *hirð-*, så är därmed att jämföra samma vokalisation i fsv. *herþinge* (fsv. även *hirþingi,* isl. *hirðingi*), *herþe* (fsv. även *hirþi,* isl. *hirðir*) samt Gotlandslagens *sueuerþari* Schl. 45.4 mot isl. *suívirðare.* *herþin* är alltså — liksom för övrigt även

Digitized by Google

sneuerþari — att lägga till de hos Söderberg, Fgutn. ljudl. § 3: 5) anförda fallen av forngutn. *e* svarande till isl. *i*.

Fgutn. *hetningar*

«stridigheter» Schlyter, Gotlandslagen s. 102.4, har av Bugge i Nord. tidskr. f. fil. III. 263 sammanförts med isl. *etia*. *hetning* för väntat **etning* skulle vara att jämföra med Gotlandsl. *hen* för *en*. Antagandet, att *h-* skulle vara av senare datum, slipper man emellertid ifrån, om man i stället anser *hetning* vara en bildning till ett **hetia*, som vore den forngotl. motsvarigheten till fht. *hezzen* av samma betydelse som isl. *etia* samt till got. ock ags. *hatjan* «hassen».

Fsv. *-lami*

i *þinglami*, *leþungslami*, fgutn. *laiþingslami* (Schl. 103.9) har ännu icke säkert blivit brakt på det klara. Den som senast kommit in på ordet, Siljestrand i Ordböjn. i Västmannalagen I. 131 översätter *lame* «? vissa slags utskylder till konungen». Att ansätta en dylik betydelse för det enkla ordet ensamt är emellertid oriktigt, i synnerhet för Västmannalagen, där *-lame* i *þinglame* även betyder «uteblivande» (av ting). Denna senare betydelse är säkerligen också den ursprungliga. Schlyter synes i sitt glossar avböja en sammanställning av *-lami* med adj. *lamber* «lam, etc.», men detta torde dock vara den riktiga förklaringen av ordet. Av Guta saga framgår nämligen, att *laiþingslami* var den avgift «som skulle erläggas, om konungen påbjudet leding», *en gutar efla ai fylgia*» (Guta saga s. 103.5,6). I fall man icke förmådde, eller med andra ord, ifall man var *lamber* (vilket ord i fsv. förekommer i bet. »utmattad, ofärdig,» alltså «oförmögen») att utrusta leding, skulle man alltså i stället erlägga en avgift. *leþungslami* har således ursprungligen endast utmärkt «oförmåga att utrusta leding» (jfr. isl. *landvǫrn lamðisk*, varom se Vigf.) samt *þinglami* «omöjlighet att hålla ting» (på grund av att för få deltagare infunnit sig), en betydelse, som för det sista ordet även är uppvisad (se ovan). Beträffande bildningen av *lami*, så förhåller det sig till *lamber* liksom t. ex. fsv. *varme* förhåller sig till *varmber*, eller liksom *svali: sval, vani: van* etc. Sedermera har *leþungslami*,

Digitized by Google

þ*inglami* även kommit att användas om den avgift, skatt, som skulle erläggas för frihet från deltagande i leding eller ting, på samma sätt som i gda. *ledingsfall*, som ursprungligen (jfr. fsv. þ*ingfall* «uteblivande av ting», *mæssufall* «uteblivande av messa») betyder «uteblivande af leding», sedermera kommit att betyda «en bøde for ikke at have mødt til krigstjeneste eller svaret leding».

Fda. ***oruæs at,***

Jy. lov 2.1, *at orvæs* 30.3-4, 82.4, 206.2 («at orvæs æfter witne») *orvæs at* 212.7 «nöjes med» har ännu icke till sin härkomst blivit förklarat. Lund, Det ældste danske skriftsprogs ordforråd, säger om ordet: «næppe det isl. *ǫrva* ɔ: tilskynde» ock häri har han nog rätt. Enligt min mening har *oruæs* uppkommit ur ett äldre *horfæs*. Just i den sammansättning *athorvæs*, vari ordet i Jy. lov förekommer har *h* ljudlagsenligt bortfallit; därefter har den *h*-lösa formen *orvæs* använts även i det fall att *at* satts efteråt såsom å två av de ovannämda beläggställena är fallet. För övrigt tyckes det som om även uddljudande *h*- varit osäkert ock kunnat bortfalla i Jy. lovs dial. Härpå tyder *ægnær* för *hægnær* Jy. lov 78.11, *alf* för *half* 177.3 (ock *heghæn* f. *eghæn* 105.2, *hvm* för *vm* 160.4). Detta *athorvæs* betyder egentligen «vända sig till», varav så lätt har utvecklat sig betydelsen «foga sig efter, i», så «nöja sig med»; jfr. isl. *horfa* «vända» ock nyno. (Ross) *horvast* «lave sig, føie sig».

Fsv. ***piækker***

i *hæræþzs piækker* «tiggare, som stryker omkring i häradet» (Schlyter; jfr. ock Dahlberg, Bidrag till svenska fattiglagstiftningens historia s. 11), Ögl. s. 58 är tydligen samma ord som nyisl. *pjakkr* «a stumbling hack», vilket ord såsom det synes även användes såsom föraktligt uttryck om människor, jfr. «hann er mesti pjakkr», Vigfussons Dict. Ordet är naturligtvis besläktat med isl. *piakka* «stikke, hakke» ock betyder således egentligen «en som (går ock) hackar» (jfr. nsv. *hacka* «stappla (på målet)», stamma), «en som har hackande, stötande, ojämn gång, går ock stapplar». Att ordet just kan ha utmärkt tiggaren såsom «gångare» visas av be-

Digitized by Google

tydelsen hos det besläktade (jfr. nedan) nsv. dial. *pikka å* «begiva sig åstad», egentligen nog «stöta i väg». Denna uppfattning bekräftas även av den alldeles likartade betydelseutvecklingen i nsv. dial. *ståterska* «tiggerska», *ståtare*, da. *stodder* «fattig stackare», som också enligt min mening egentligen betytt «en som har stötande, stapplande gång»; jfr. nyno. *stota* «gaa med korte, stødende, stolprende skridt», *ståtar*, *stötar* «en som gaar og «stotar», samt nsv. dial. *stöta, ståta* «stamma» (eg. alltså «tala stötvis»), *ståta* «stappla, gå osäkert». I nysv. dial. betyder *pjäkker* utom «löpare, tiggare» också «hare» ock även denna betydelse förklaras bra ur ett ursprungligt «stötaren»; haren rör sig ju hopp- eller stötvis framåt.

Betydelseutvecklingen till «a stumbling hack« hos nyisl. *pjakkr* har en alldeles fullständig analogi i eng. *hack*, *hackney*, vilka ord, såsom Skeat i Etym. dict. håller för troligt, höra samman med det sv. *hacka* (obs. att detta — liksom *stöta* åvan — även betyder «stamma»). Andra sammansättningsleden i *hackney* återfinnes, såsom Skeat påpekar, i eng. *nag*, holl. *negge* «liten häst». Eng. *hack(ney)* skulle alltså ursprungligen betytt «jolting nag, with reference to their faltering pace».

Vad etymologien på det isl. *piakka* «sticka, hacka» («stöta») angår, så är att observera, att ordet vid sidan av sig i isl. har ett *pikka* av alldeles samma betydelse; även t. eks. nysv. har en dylik form *picka* (dial. även *pekka*) «slå, stöta, nagga» (i sammanställningen *pikka å* i nsv. dial. ock «begiva sig av»; jfr. ovan). Det *e*, varur *ia* i *piakka* utvecklat sig, har alltså uppkommit ur *i* (genom urgerm. *a*-omljud). Dessa ord höra således till den bekanta roten *pĭk*, som bland annat ingår i ty. *picken*, eng. *pick*, *pike*.

Fgutn. *siþ*,

Gotl.l. s. 101.16-17 i *vm tilquemda siþ*, emenderar Schlyter till *sina*; likaledes anser han att i stället för *tilquemda* bör insättas *tilquemd*. Dessa ändringar synes vara alltför våldsamma. Man torde också kunna få mening här nästan utan den ringaste emendation. Orden förekomma i följande sammanhang. Först omtalas, vad slags gengärd biskopen

Digitized by Google

har rätt att fordra i den socken, där han förrättar invigning av kyrka eller altare. Därpå fortsättes det: *Af presti andrum huerium a biscupr gingerþ taka vm tilquemda siþ.* Läser man nu det spärrade uttrycket i stället *vm tilquemd a siþ* ock fattar *siþ* som ack. (eller dat.?) av ett **siþr*, forngutn. motsvarighet till got. *sinþs* «gång», ags. *síð* «gång, resa» (jfr. ock fsv. *sin* «gång», isl. *sinn(i)*, n. «gång, resa»), så fås god mening: «Av varje annan präst» (näml. än den, vars kyrka eller altare biskopen kommit att inviga) «må biskopen taga gengärd vid ankomsten (till honom) under resan» (näml. till ock från stället för invigningen), eller litet friare: «av varje annan präst, till vilken biskopen kommer under sin resa, må han etc.» Formen *siþ* i st. f. väntat *sin* kan bero på analogi från nominativus; jfr. fsv. *maz* < **maþs*, gen. sing. av *maþr*, samt fsv. run. *miþa* = **mæþa* Liljegren s. 94, gen. plur. av samma ord. För övrigt kunde þ för *n* i *siþ* även förklaras såsom dittografisk invärkan från þ i det omedelbart däräfter följande *þry*. Beträffande frågan om, i vilken kasus detta *siþ* (eller *sin*) här står, så är det ovisst, huruvida man här har att göra med en ändelselös dat. eller med en ack.; *a* styr nämligen i fsv. vid tidsbestämningar även ack., t. ex. i *a annat arit*, Söderwall s. 1 (det samma är förhållandet med *á* i isl., t. ex. *á huern helgan dag*, Fritzner s. 2).

Fda. **sklit**

«slikt» i Skånel. (fotolit. ed. blad 2 v. rad 1) kan icke endast vara skrivfel, då det förekommer i en hel mängd (mer än 13) handskrifter (se Schlyters ed. s. 6 not 25). Vad först saknaden av *k* framför *-t* angår, så är detta icke så sällsynt i ordet; jfr. *slit* i Vgl., Dalal. ock Gotll. Denna senare form är att jämföra med adv. på *-la*, uppkommet ur **-leha,* vilka senare såsom Noreen, Aisl.-anorw. gram. § 251: 3 framhållit äro att sammanställa med sådana bildningar som fht. *(so)-lêr*, *(we)-lêr* ock gr. (πη)-, (τη)-λίκος. Emellertid kan i det ovannämda *sklit* bortfallet av *k* framför *t* bero på dissimilation, och möjligen kan det på nämda sätt uppkomna *sklit* sedermera även ha invärkat på formen *slikt* så att denna

Digitized by Google

förlorat sitt *k*. Men vad är då detta **sklikt?* Liksom *slíkr* som bekant uppkommit ur ett **se-líkr*, så har enligt min mening **sklikr* sin upprinnelse i en förbindelse av detta **se-* med den (i isl. ock tyskan bevarade) *ga*-prefigerade biformen till *-líkr*, nämligen (isl.) *glíkr*. Ett **se-glíkr* bör efter bortfallet av *e* giva just **sklíkr*.

Troligen har även isl. en gång havt en dylik form. Detta göres sannolikt av isl. *skicr* «slik» i Elucidarius (fotolit. ed. s. 35.3), som väl är att förklara så, att skrivaren först ämnat (i enlighet med sitt original?) skriva **sklicr*, men efter skrivandet av *sk-* bestämt sig för formen *slicr*, varvid han dock glömt att ändra *k* till *l*.

Fsv. *swærþ*,

Vgl. s. 60 (þiuva B. 19: 3), som förekommer i följande sammanhang: *Dikur swærþ ok oskapaþ klæþi ok alt þæt i boþom liggær. ok þæt a torghe köpess vtæn boþær sva sum i. Illir ennor þy. þa skal han haua tuæggiæ mannæ uittni . . . at han köpte torghköpe rættu*, har man hittils alltid översatt med «svärd». Riktigheten av denna tolkning synes högst osannolik, för det första emedan det är otroligt, att svärd i forntiden skulle varit en så ymnigt köpt handelsvara, att den ofta skulle avyttrats halvtjogvis ock därutöver. Vidare är att observera, att fsv. *dikur*, isl.-fno. *dekor* i alla andra kända fall såväl i fsv. som i isl.-fno. endast använts vid räknande av skinn ock hudar (jfr. Schlyters, Söderwalls ock Fritzners ordböcker). Även å det här ifrågavarande stället i Vgl. står också *dikur* enligt min mening om «skinn». *swærþ* här är nämligen påtagligen samma ord som nsv. dial. *svärd* «svål, tjock, hårig hud», vilket som bekant är samma ord som isl. *suǫrðr* 1) «the skin, 2) often of walrus-hides», ty. *Schwarte.* Vokalisationen *æ* har kommit från dat. sing. ock nom. acc. plur.; ordet böjdes som bekant såsom *u*-stam. Med *dikur swærþ* i st. f. möjligen väntat *d. swærþa* är att jämföra fsv. *ii (2) pund fiisk, tw stykke fisk* (se Söderwalls ordbok) o. dyl. eks. Vad för slags hudar det är som åsyftats med *swærþ* i Vgl. är svårt att säga;

Digitized by Google

troligen har ordet i lagens dialekt använts om hud, skinn i allmänhet.

Samma (urn.) **suarþ-* «skinn» ingår enligt min mening även i ett annat numera missförstått ord, nämligen nsv. *svartsjuk*. Detta har uppkommit ur ett fsv. **suarþ-siuk-* genom ljudlagsenlig övergång þ > *t* före *s* (jfr. t. ex. fsv. *batzstowa* < *baþ-stova*). Denna uppfattning bestyrkes av det da. *skindsyg* av samma betydelse. Då en olycklig älskare sålunda sades vara «sjuk i skinnet», hade detta uttryck säkerligen ursprungligen den alldeles bokstavliga betydelsen: han hade blivit kringklappad — så att det «sved i skinnet» — av någon starkare rival ock på detta sätt slagen ur brädet; i forntiden var det ofta kroppsstyrkan, som avgjorde, vem som skulle nå ock vinna den sköna, varom det tävlades. Sedermera har *suarþsiuker*, *svartsjuik*, *skindsyg* även kommit att användas såsom epitet till olyckliga ock lidande älskare i allmänhet. Genom denna förklaring av orden belyses enligt min mening även en hel del synonyma uttryck för «svartsjuk» såsom «få gula sockor, blå skenben», «unglücks-hosen anziehen» etc. (anförda av Tegnér i Hemmets ord s. 66 ff.[1]): den «skindsyge» hade blivit slagen så att han blivit «gul ock blå» på skinnet; i st. f. *skinn* insatte man så i uttrycken namn på av skinn jorda klädespersedlar såsom «sockor», «hosen» etc.

Vad ursprunget till ordet **suarþ-* «skinn» etc. angår, så är detta enligt Kluge Etymol. Wörterb. (under *Schwarte*) dunkelt. Jag förmodar emellertid, att ordet är en med *s*-utbildad form till den bekanta roten ie. *wes* «bekläda» ock alltså egentligen betyder «det beklädande, höljande.» Detta göres sannolikt av parallelen med gr. *σκῦτος* «hud, läder», vilket ord som bekant är en med *s*- utbildad form till en ie. rot *kū̆* «betäcka, hölja» (alltså av liknande betydelse med roten *wes*).

---

[1] Det av Tegnér anf. arb. s. 72 omnämda da. *aabrynesotig* «svartsjuk» är säkerligen icke att föra till da. *aa-bryn* «åbrädd», utan sammanhängar påtagligen med isl. *á-brýðe* «svartsjuka», no. dial. *aabryden* «svartsjuk». *Aabryne* har således uppkommit ur ett fda. **ābrȳþne* ock *aabryne-sot* betyder alltså egentligen «svartsjuke-sjukdom».

Digitized by Google

Det andra fsv. ordet *swærþ* = nsv. *svärd*[1] etc. «ensis» kunde också vara en med dylikt *s*- försedd form, ifall ordet, vilket även från betydelsens synpunkt passar förträffligt, sammanhänger med sv. *värja*, subst.: «ensis», verb: «defendere», isl. *varða* «to guard, defend» ock därmed besläktade ord av den bekanta ie. roten *wor*, om vilken se t. ex. Kluge, Etymol. Wörterb. under *wahren*; härför kunde sv. *för-svara* «defendere» tala.

Fsv. ***winskeð***,

Dalal. Manh. B. 4 (Schlyter Vml. s. 18), som förekommer i följande sammanhang: *Warþir giestir dræpin at bondans. bonde a bana finna ella giældum wppi halda. Warþir giæstir dræpin vtan garð oc winskeð innan ta oc tomta ra þa agha byamen bana finna* etc., tolkar Schlyter med «vindsked, ett bräde som betäcker öfra kanten af en husgafvel och ändan af taket»; uttrycket *vtan garð oc winskeð* skulle så, menar Schlyter, betyda «utom huset». Denna tolkning «utom vindskeden» = «utom huset» synes emellertid förutsätta ett altför långsökt uttrycksätt i lagen. Vidare är det påtagligt, att *vtan garð oc winskeð* står såsom motsättning till det föregående *at bondans*; det innebär således icke blott att dråpet skall ha skett utanför bondens hus, utan överhuvudtaget utanför hans hela enskilda område i byn. Vad då beträffar *garð*, så åsyftas därmed naturligtvis (den inhägnade) gårdsplanen, men vad är det för ett enskilt område som åsyftas med *winskeð*? Enligt min mening betyder *winskeð* här «(mindre) betestäppa»; ordet är sammansatt av det gamla ordet **vin* «betesplats», vilket äljes i nord. språk endast bevarats i ortsnamn samt i fno. sammansättningarna *viniar-spánn* ock *-todde* «a tax payable

---

[1] Med avseende på bildningen av sv. *svärd*, neutr., urgerm. **swer-þ-*, som alltså egentligen skulle betyda «värktyg till försvar», vore att jämföra ty. *geld*, neutr. «mittel zum bezahlen» som uppkommit ur ett urgerm. **gel-þ-* hörande (se Noreen, Ark. f. nord. fil. III. 30 noten) till en ie. rot *ghel* utan dentalutbildning. (E. Lidén har i Paul u. Braunes Beitr. XV. 518 framstält en annan etymologi på ordet, i det han sökt göra troligt, att *svärd* skulle höra samman med lat. *sorbus* «rönn».)

Digitized by Google

by every house-hold»; den andra sammansättningsleden är ett till nsv. dial. *skee* «(åker)stycke» etc. (anfört hos Rietz s. 583) ock det isl. *skeið* «et vist Længdemaal, stykke, del av ngt» svarande ord; *win-skeð* betyder alltså egentligen «betesstycket». Stället i Dalal. *vtan garð oc winskeð* är alltså att översätta «utan för (hans) gårdsplan ock betestäppa». Dylika små betestäppor, varom här är fråga, har man ännu i regeln invid varje gård, för att däri släppa småkreatur, eller dragare, som behövas då ock då vid arbetet ock därför icke kunna sändas till längre bort belägna beteshagar.

Att en *winskeð* «betestäppa» brukade finnas inom en gårdstomt visas ock av följande uttryck i Gulatingslagen (Norges gamle love I. 9): *Nu gerer hann* (nämligen en prest) *ser hus oc hage oc vini, þa scal biscop eigi taka hann ór setu sinni.* Här motsvarar *hage* («inhägnad plats») ordet *garð* i det ovan diskuterade uttrycket ur Dalal. samt *vini* Dalal:s *winskeð*. Att *hage* ock *vini* här avse några mindre områden invid husen ock icke några större inhägningar (hagar) ock betesmarker är tydligt dels av det föregående *gerer*, som i detta senare fall icke gärna här kunnat användas, dels av den omständigheten, att ifall det varit fråga om att prästen skaffat sig ett större jordområde eller ett hemman, så borde här ett uttryck för «åker» (*akr* l. dyl.) långt hällre ha förekommit än de förekommande uttrycken *hage* ock *vini*. För övrigt känner man icke till att prästerna i Norge ursprungligen hade några boställshemman; enligt Taranger, Den angelsaksiske kirkes indflydelse paa den norske s. 268, bodde prästen troligen å det jordstycke, som upplåtits för hans kyrka (*kirkiuland* l. *kirkiuiǫrð*).

Vad beträffar bildningen av detta i Gulatingslagen uppträdande *vini*, så förhåller det sig till formen *vin* liksom isl.-fno. *enge* till *eng*, *byrge* till *borg* etc. Formen *vini* förekommer liksom formen *vin* även i ortsnamn, såsom (med bortfallet *v*) fno. *Tǫðini*, *Skǫðini* (jfr. Munch, Beskriv. ov. Norge s. X. ff.).

Fgutn. **wird**

i uttrycket *than sakir wird,* Gotlandsl. Addit. s. 107.13 förstår Schlyter såsom «varder», i det han om *wird* säger:

Digitized by Google

«legendum videtur *warder*». Mot denna betydliga textändring opponerar sig med skäl Säve i Gutn. urk. XXIV, men dennes förklaring, enligt vilken *sakir* skulle vara genit. ock *wird* ett subst. = «värde», är ju lika oantaglig. Stället är emellertid mycket lätt emenderat; man behöver endast läsa *sak ir* i st. f. *sakir*. Detta passar utmärkt i sammanhanget. Det heter nämligen, att om «okynnesfä» åstadkommer skadegörelse, sedan särskildt blivit tillsagt, att det skulle noga ses efter, «*tha byti halffu maira than sak ir wird*», vilket senare alltså är att tolka «då bötes (härför) dubbelt mera än saken — käromålet — (äljes) uppskattas till» Om målet i fråga således i vanliga fall skulle förklarats för t. ex. en *siex oyra sak*, d. v. s. ett sådant, vari en skadegörelse belades med sex öres böter, så höjdes dessa till dubbla beloppet, ifall skadan åstadkommits av kreatur, för vilkas «okynne» egaren förut erhållit varning. Mot den här givna förklaringen av *wird* kunde möjligen invändas, att man skulle vänta, att partic. av *wirþa* här skulle hetat *wirt*, eftersom andra värb på -*rþ*- i Gotlandslagen uppvisa partic. på -*t*- (se Söderberg, Fgutn. ljudl. s. 36). De senare formerna bero emellertid såsom bekant icke på någon ljudlig utveckling, utan på analogi, varför former med *rþ* (i Addit. tecknat *rd*) bör ha kunnat fortleva vid sidan av *rt*-formerna. De uppvisade fallen med *t* förskriva sig också alla från cod. A; att cod. B, i vilken det här diskuterade *wird* hör hemma, i detta avseende skulle fullständigt stämma med A är ävenledes icke nödvändigtvis givet. Har Schlyter rätt i, att formen *forwarder*, s. 65 not 11, från cod. B, skulle vara (yngre analogiskt) part. præt. av *forwarda*, så visar också denna, att sistnämda cod. i det ifrågavarande fallet även kunde ha -*d* (äldre þ).

Fsv. *æng (ang),*

som förekommer i uttrycken: *lata sæþ sina til ængs (angs) standa* samt *sætia eghu* (l. *eng*) *til angs*, har jag i Tidskr. f. filol. n. r. X. 229 tolkat såsom = «hägn». Riktigheten härav framgår med full evidens, om man jämför ett av de ställen, där det ifrågavarande fsv. ordet förekommer, med ett motsvarande stadgande i 1734 års svenska lag — näm-

Digitized by Google

Neque dubium est, quin e verbis ejus eluceat has formas ita contractas in dialecto æolica minus inventas comprobatasque esse quam eas, quæ per crasin in κῆ- commutatæ sunt. Quas sententias non probo, primum quod tantum abest, ut in æolica dialecto forma κῆγώ, ut utar exemplo, huic κἀγώ anteponenda sit, ut contra semper κἀγώ rectius scribatur[1], deinde quod, si apud Herondam alterutra forma per crasin exorta mutaretur, κῆγώ, quamquam crebrius inveniretur, tamen e textu ejiciendam esse verisimilius esset, quod illa forma ab ionica dialecto est alienior quam κἀγώ.

Sed tamen ad sententiam suam comprobandam locos affert, ubi et in inscriptionibus et apud scriptores hanc tam inusitatam crasin invenit. At probe tenendum est titulos quos laudavit recentioris ævi esse[2]. Huc accedit, quod exempla, quæ apud auctores inveniuntur, si ea lustramus, incerta sunt, quoniam nonnulli loci conjecturis restituti[3], alii autem a grammaticis imperitissimis corrupti atque depravati sunt[4], quare vehementer dubito, num in dialectis ionica, attica, æolica utraque forma per crasin exorta promiscue usurpetur[5]. Summæ igitur difficultates sententiæ Meisteri adversantur.

Quum autem certo sciamus vocales ᾰ et ε sæpissime in dialectis attica, ionica, æolica in ᾱ, in dorica dialecto in η

---

[1] Cfr. Hoffmann, Griech. Dial. 2, 292. Verum vidit Meister ipse (Griech. Dial. I 99) hæc disputans: «neben dieser gutbeglaubigten äolischen Krasis von καὶ ἐ- zu κἀ-, die ebenso jonisch-attisch ist, treffen wir auch die dorische Contractionsweise, von καὶ ἐ- zu κῆ- in einigen Beispielen. Die Theokriteischen κῆγω, κῆμε, κῆπί sind allerdings aus dargelegten Gründen nicht beweiskräftig, wohl aber κῆν Sa., wenn diese Form richtig überliefert ist.» Atqui hæc forma ita tradita est conjectura Bergkii, si fides Hoffmannio tribuenda est.

[2] Excipiendus est titulus æolicus, a Meistero (Berl. Phil. Woch. 1892, col. 515) editus, qui incertus suspectusque mihi videtur.

[3] Sappho fr. 68 Bergk κῆν conjecit.

[4] Callim. Epigr. 40, 5 Wilam., Theocr. 29, 3; 24; 37.

[5] Meisterhans, Gram. der Att. Inschr.[2] 55, talium formarum nullas nisi in κἀ- commutatas affert. Erman, De titulorum ionicorum dialecto (Curt. Stud. V), nullum exemplum crasis καὶ ἐ- affert. Apud Bechtelium, Inschr. des jon. Dial. no. 174 b, Cauerum, Del. Inscr. Græc.[2] no. 496 B 20, unum tantum, κἀγδικασάντων, invenimus.

Digitized by Google

contrahi, si non necessarium at perquam verisimile tamen est hanc formam *κἀγώ* (8. 27) ex ionica dialecto poetam sumpsisse, sed illam *κἠγώ* (2. 8, 6. 13, 8. 43, 57, 58) in textum irrepsisse. Neque nobis mirandum est poetam natione dorem dialecto utentem, quam a puero non didicit, interdum doricam formam usurpasse, præsertim quum tale verbum quale *κἠγώ* quotidie et audiret et loqueretur. Credo equidem illas formas, quæ crasi ex *καὶ ἐ-* in *κἠ-* commutatæ sint, si putemus Herondam ipsum utramque formam usurpasse, doricas esse[1].

Filia Aesculapii, cui nomen est *Πανάκεια* (Aristoph. Plut. 702, 730), ab Heronda *Πανάκη* in versu *sexto* nominatur. Quam vocem cum plerisque editoribus[2] ita scribo. Nam quod Rutherford (p. 42) dicit hoc verbum, quod nomen breviatum sit[3], in ultima syllaba acuendum esse, vehementer dubito, rectumne sit. Contra censeo, si quidem ego recte judicare possum, ad eandem stirpem duo suffixa addita esse hoc modo: **Παν-ακεσ-ια* > *Πανάκεια*[4] et **Παν-ακεσ-α* > **Πανακεα* > *Πανάκη*.

In eodem versu vox, quantum invenio, nova occurrit. Quæ est *Ἠπιώ*? Kenyon primus suspicatus est eam filiam Aesculapii esse[5]. Quod quum hanc opinionem a nullo antiquitatis auctore confirmari mihi persuaserim, non possum non aliud excogitare. Agitur, ut scimus, in his versibus de Aesculapio, de parentibus ejus, de filiabus, de filiis. Sed ne

---

[1] Sententia mea inde quoque confirmatur, quod eadem contractio aliis Herondæ locis invenitur. Cfr. 2. 68, 3. 50, 4. 27, 6. 66, 7. 22 (*ὅρη, ὁρῆτε, ὁρῆν*). Quas formas ex *ὁράεν, ὅρᾶε, ὁράετε* exortas esse putare melius videtur quam si Meistero (Mim. 186) assentimur putanti ex *ὁρή-εν* contractas esse. Quæ forma **ὁρήω* nova et inusitata est. In meam sententiam inclinat Diels (Deutsche Lit.-Zeit. 1891, n. 39).

[2] Sic Bücheler, Meister, Crusius.

[3] *Πανακῆ* is a vulgar shortening of the full name.

[4] Cfr. *ἀλαθεσ-ια* > *ἀλάθεια*.

[5] Class. Texts p. 9: The poem opens with an invocation addressed to Asclepius and to Apollo and Coronis, his parents, to *four* of his daughters and his sons.

Digitized by Google

minima quidem mentio, si sententiam Kenyonis accipimus, fit de conjuge. Quod sane mirum videtur. Quod autem nomen ei erat? Auctores sunt Pausanias[1], Suidas[2] uxorem Aesculapii fuisse *Ἠπιόνην*. Quibus rebus cognitis maxime adducor, ut credam *Ἠπιώ* et *Ἠπιόνην* eidem deæ nomina fuisse. Sic recte procedit sententia. Nam matrona peregrina ceteros Aesculapii propinquos venerans ne conjugis quidem obliviscitur. Sed sane mirum videtur, si Herondas post duas filias matrem posuit. At probe tenendum est in Aesculapii cultu Panaceam atque imprimis Hygeam sæpissime homines coluisse. Itaque facile fieri potuit, ut mater filiabus suis, quæ maxime cultæ essent, a poeta postponeretur[3].

Apparet hæc duo verba ad *ἤπιος* referenda esse. Præterea animadvertas velim Aesculapium ipsum cognominibus *Ἤπιος, Ἠπιόδωρος* cultum esse. Ab eadem stirpe derivata sunt *Ἠπιόδωρος, Ἠπιώ, Ἠπιόνη*. Hæc sunt nomina hypocoristica, quæ vocantur, illud formæ plenioris[4].

Genetivus *πολλῆς φορίνης*, quem Rutherford in versu *sexto decimo* male correxit, utrum pro genetivo qualitatis accipiendus sit necne, facile est dijudicatu. Neque cur Hicks (Class. Rev. 1891, 353), vir sagacissimus, hanc sententiam in medium protulerit, possum non mirari. Hic genetivus sine dubio a *νέω* pendet.

Rutherford sine causa verba versus *duodevicesimi ὦ ἄναξ* in suspicionem vocat. Hiatus enim, quem evitare vult, nullam offensionem habet. Nam ejusmodi ante *ἄναξ* hiatum etiam apud alios poetas occurrere constat[5]. Neque difficile est intellectu hunc hiatum ex epico sermone irrepsisse, ubi primitus *ὦ ϝάναξ* vel *ὦ ϝάνα* scriptum esset. Quam ver-

---

[1] 2. 29: *γυναῖκα δὲ εἶναι τὴν Ἠπιόνην Ἀσκληπιοῦ φασι.*

[2] *Ἠπιόνη· γυνὴ Ἀσκληπιοῦ.*

[3] Hæc suspicio inde quoque confirmatur, quod eodem ordine inscriptio quædam (Bull. d. c. h. V [1881] 474) utitur.

[4] Non recte Cr(usius) Lit. Centr.-Bl. 1891, n. 38: *Ἠπιώ* Koseform für *Ἠπιόνη*.

[5] Soph. O. C. 1485: *Ζεῦ ἄνα* (cfr. Hom. Il. 3. 351, 16. 233, Od. 17. 354), Aristoph. Equ. 1299: *ὦ ἄνα.*

Digitized by Google

borum conjunctionem ab Homero, Alcmane, Archilocho, Theognide, Pindaro alienam non esse testatur Knös (Dig. Hom. p. 53), vir harum rerum peritissimus. Itaque nulla mutatione opus esse videtur.

Sed quemadmodum hoc loco lectio autotypo tradita retinenda est, sic etiam aliis locis nihil est, cur hiatu offendamur. Tales hiatus sunt *ἰή ἰὴ* (4. 82, 85), qui locis Aeschyleis[1] confirmatur, *τί ἐστι* (5. 10), quam dicendi formulam Aeschylus, Sophocles[2] usurparunt, *οὖ εἴπῃ*, quem hiatum, ab editoribus vexatum[3], ne apud tragicos quidem quicquam offensionis habere plane apparet[4] neque ab Homero, Sappho, Alcæo, Pindaro originem ducere non ostendit Knös (Dig. Hom. p. 83).

In versu *undevicesimo* iis assentior, qui censent *πίνακα* esse tabellam votivam, primum quod hæc sententia titulo confirmatur, deinde quod matrona jam sacra fecerat, quum in templum introivit. Qua in re errasse mihi videtur Bücheler.

In versu *quadrag. primo* *νεωκόρος* occurrit. Qua de forma hæc verba facit Hesychius: *ὁ τὸν ναὸν κοσμῶν· Κορεῖν γὰρ τὸ σαίρειν ἔλεγον.*

Versus *quadrag. secundus* ita in libro manu scripto exstat:

οὐ σοὶ λέγω, αὔτη, τῇ ὧδε χῶδε χασκεύσῃ;

Hæc verba a criticis anglis magnopere sunt temptata[5]. Atque quamquam concedendum est nos primo obtutu credere *αυτη* ad *σοί* spectans pro dativo casu accipiendum esse, tamen ea

---

[1] Pers. 979, Suppl. 106 Kirchh.

[2] Pers. 684 K., Phil. 733, 753. Quos versus depravatos esse Porson (Eur. Phoen. 392), Nauck (Soph. Phil. 733) non recte contendunt. Euripides autem semper *τί δ' ἔστι* scribit (Her. 587, Iph. T. 240, 1160, 1288, Bacch. 1029, Cycl. 377, Med. 63).

[3] Bücheler (Herond. p. 93), Meister (Herod. p. 170).

[4] Soph. Phil. 917, Trach. 1203.

[5] Rutherford, Kynaston (Class. Rev. 1892, 3) *αὐτῇ*, Ellis *αὔτῇ* i. e. *αὔτως*, Hicks (Class. Rev. 1891, 354) *αὐτή*, Richards *αὕτη, λέγω σοι.*

Digitized by Google

sententia rem accuratius inquirentibus parum veri similis videtur. Exempla enim non desunt huic assimilia. Prorsus similis est locus Sophocleus (Aj. 71), ubi Minerva Ajacem his verbis vocat: *οὗτος, σὲ προσμολεῖν καλῶ.* Atque etiam tradita scriptura his locis Aristophaneis maxime confirmatur:

Ran. 171: *οὗτος, σὲ λέγω μέντοι, σὲ τὸν τεθνηκότα.*
Av. 274: *οὗτος, ὦ σέ τοι (καλῶ).*
Av. 658: *οὗτος, σὲ καλῶ, σὲ καλῶ.*

Deinde ad lectionem manu scripti libri confirmandam imprimis afferri potest locus simillimus Aristoph. Plut. 926: *οὗτος, σοὶ λέγει.*

De versu *quadrag. septimo* resarciendo conjecturæ circiter viginti a doctissimis viris prolatæ sunt. Sed nullam earum probare possum. Nonnullæ enim violentiores atque a textu autotypi longius recedentes mihi videntur, aliis spatii ratio obstat, aliæ aut non bene in sententiarum contextum quadrant aut jejunius languidiusque inseruntur.

Inter omnes, quæ ad hunc locum sanandum propositæ sunt, Crusii *λίθος* mihi maxime arridet. Neque ea ipsa probari potest.

Ad lectionem suam confirmandam profert locum Herondæ, qui est 6, 4: *μᾶ, λίθος τις, οὐ δούλη, ἐν τῇ οἰκίῃ κεῖσαι.*

Sed in hoc versu codex præbet non *κεῖσαι* sed *εἶς,* quas litteras satis dilucidas servant alii editores[1]. Quare quum Crusius 4. 47, loco nondum emendato, fretus hoc verbum *κεῖσαι* in carmen sextum inculcaverit, facile apparet lectioni Crusianæ hujus loci fidem derogari.

Ad id, quod nunc dictum est, adjici licet, ut lapis eandem significationem habeat ac baro[2]. Loci, quibus ad hanc sententiam confirmandam uti possum, hi fere sunt: Apollod. Caryst., Hecyra, fr. 2 Meineke; Plato Gorg. 494 A; Aristoph. Nub. 1202; Terent. Hec. II, 1, 17, Heaut. Timor. V, 1, 44; Plaut. Mil. Glor. II, 2, 81, Merc. III, 4, 46, Most. V, 1, 25.

---

[1] Bücheler, Kaibel.

[2] Conferas velim quæ Becker, Charikles I, 60, de hac re disputat: Häufig wird für den einfältigen, schwer begreifenden Menschen der Ausdruck *λίθος* gebraucht.

Digitized by Google

Atque iis locis alius adjungi potest, quo Philemon, Incert. 16 Mein., mentione de Niobe facta hæc dicit: *προσηγορεύθη διὰ τὸ μὴ φρονεῖν λίθος*[1]. Eadem vis, ni fallor, in hoc verbo inest etiam in sexto Herondæ carmine[2].

Hic dicat quispiam significationem torpendi, quæ in verbo *λίθος* insit[3], hoc loco aptam esse, quod puella verbis heræ suæ nullo pacto commoveatur.

Sed desidiæ, non stupiditatis, nedum stuporis, servam accusari perspicuum est. Quam sententiam veram esse dilucide apparet ex 4. 53. Ita satis docuisse videor nos in hac conjectura Crusiana acquiescere non posse, præsertim quum hæc scriptura vix, quantum equidem video, cum vestigiis autotypi conveniat. Nam si quid ex superstite litteræ fragmento concludere possumus, hoc loco *Δ* potius quam *Λ* legitur. Adde, quod ad sententiarum connexum verbum *δέ* desideratur.

Credo equidem hoc loco matronam iratam verbo aliquo contumelioso, vocabulo *λαίμαστρον* quodammodo respondente, usam esse. Neque vero ægre se offert verbum tale. Constat enim inter omnes asinum apud scriptores antiquissimos non modo stupidum sed etiam tardum atque id sæpe cogitari[4]. Jam apud Homerum, qui uno tantum loco (Il. 11. 558) hujus animalis mentionem facit, epitheto *νωθής* i. e. tardus

---

[1] Meister, Mim. des Herodas p. 124, alia exempla profert.

[2] Sic etiam Meister, Mim. des Her. p. 124.

[3] Cfr. Hom. Il. 24. 611: *λαοὺς δὲ λίθους ποίησε Κρονίων*; schol. ad cod. Ven. A: *λίθους ἀντὶ τοῦ λιθίνους τὰς ψυχὰς καὶ ἀσυμπαθεῖς*; Herond. 7, 109: *ἐόντα λίθινον (Κέρδωνα)*; v. Wilamowitz, Heracl. II, 282: Der Grieche verwendet *λίθος* als sprichwörtliches Bild für Teilnahmlosigkeit (Unempfindlichkeit); Tibull. I 10, 59.

[4] Cfr. Opitz (Phil. 1891, 18) hoc modo disputans: . . . beim Esel, dessen Hauptzug körperliche und geistige Schwerfälligkeit ist, et (Phil. 1891, 24) hæc: Trägheit ist für den Esel einfach sprichwörtlich. In eo autem quod deinde proponit (Die Haupteigenschaft aber fehlt, der Mangel an Verstand) equidem nullo modo ei assentiri possum. Præterea secum pugnantia loquitur hæc dicens (Phil. 1891, 18): Offenbar griff der Dichter, um einen Typus festzustellen, immer zunächst die Haupteigenschaft eines Thieres heraus. Quo a more Semonides, etiam de asino mentionem faciens, non abhorruit. Cfr. etiam Buchholz, Anthologie aus den Lyr. Griech.[4] I, 137: Symbol der Trägheit.

Digitized by Google

vocatur. Neque desunt exempla huic similia. Nam posteriore tempore ante aliorum animos eadem versata sunt. Semonides Amorg. (fr. 7. 45), ut utar exemplo, ad asellum veniens hæc verba facit: *ἔκ (σποδείης) καὶ παλιντριβέος ὄνου*[1] quæ sqq. Prorsus similem sententiam agnosco apud Aristotelem Eth. 3. 8, ubi hoc modo scribit: *(οἱ ὄνοι) τυπτόμενοι οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς.* In eadem sententia est locus Vergilii, Georg. I, 273, ubi «asellus tardus» nominatur. Atque eandem verbi aselli vim invenimus apud Ovidium, Amor. II, 7, 15, hæc verba fingentem: Adspice, ut auritus miserandæ sortis asellus, Adsiduó domitus verbere lentus eas. Jam vero apud Suidam hoc compertum habemus. Ille enim hæc scribit: *ὄνος· τό τε γὰρ ζῷόν ἐστι νωχελές.* Eisdem fere verbis Zenobius (5. 42) usus est, ita scribens: *τό τε γὰρ ζῷον νωχελὲς ἐπὶ τὰ ἔργα.*

Quin etiam ii fuerunt, qui verbum *ὄνος* de *νωθρός* derivarent. Cfr. Et. Gud. 430, 31. Præterea a Suida et a scholiasta quodam Aristophanis ad v. 721 fabulæ, quæ *Ὄρνιθες* inscribitur, narratiuncula reddita est, cujus nonnulla verba ad hanc significationem corroborandam multum valent. Quæ sunt hæc: *εἶδεν ὄνον ἐκ πτώματος ἀναστάντα, ἀκήκοε δὲ ἑτέρου λέγοντος· πῶς ὄνος ὢν ἀνέστη;*

Jam homines nominibus belluarum contumeliose appellari inter omnes constat. In carminibus enim homericis, quæ vocantur, Minerva (Il. 8. 423), Diana (Il. 21. 481), Helena (Il. 6. 344, 356), Melantho (Od. 18. 338, 19. 91), Hector (Il. 8. 299, 11. 362, 20. 449, 22. 345), Eumæus (Od. 17. 248) *κύων,* apud alios poetas Ulixes (Soph. Aj. 103), Strepsiades (Aristoph. Nub. 448), Pithetærus (Ar. Av. 430) *κίναδος,* Cligenes (Ar. Ran. 707), Panætius (Ar. Av. 440), Demetrius quidam (Hor. Sat. I, 10, 18) *πίθηκος* i. e. simius[2] compellantur. Neque deesse locos, quibus vis maledicendi verbo *ὄνος* vindicari possit, lexica docent[3]. Unum addam exemplum

[1] Peppmüller (Phil. 1892, 174) hæc verba ita interpretatur: aus der grauen, trägen Eselin.

[2] Locus Phrynichi 19: *μεγάλους πιθήκους οἶδ' ἑτέρους τινάς, Λυκέαν, Τελέαν, Πείσανδρον* ad hanc rem illustrandam optime mihi quadrare videtur. Cfr. etiam Hor. Sat. I, 10, 78; II, 2, 56; Epod. 6, 1.

[3] *Ὄνος* apud comicos Philonides et pater ejus nominati (Plato, Laius, fr. 2 Mein., Theopomp., Aphrod., fr. 1 Mein.) inveniuntur. Cfr. Catull. 83, 3.

Digitized by Google

atque id luculentum ad conjecturam meam confirmandam, quod Aristophanes Av. 1328 suppeditat, ubi chorus de servo tardo hæc verba facit: *πάνυ γὰρ βραδύς ἐστί τις ὥσπερ ὄνος.*

Restat, ut moneam interdum verbum *κεῖμαι,* et de hominibus et de animalibus usitatum, significationem desidendi habere. Suidas, ut utar exemplo, auctor est idem significare *κεῖσθαι* atque *ἀργεῖν καὶ ἀπρακτεῖν.*

Quibus rebus consideratis proponere velim hunc locum ita restituendum esse: *πανταχῇ δ' ὄνος κεῖσαι.*

Upsaliæ Nonis Febr. a. 1894.

Ad Herodotum.

Scripsit **J. L. Heiberg.**

Ne charta uacaret, petisti, Carole, a me quoque, propter bonorum codicum consuetudinem coniecturis inimico, coniecturas, quasi non suppeteret tibi ipsi satis magna copia. en tibi, quod uoluisti. si cui uirgineus chartae color his praeferendus fuisse uisus erit, ridebit monitor non exauditus.

apud Herodotum igitur VII 139 *ἐπ' ἀμφότερα* nemo explicauit, quo modo significare possit id quod requiritur — male enim Steinius adnotat «näml. *καὶ κατὰ τὴν θάλασσαν καὶ κατὰ τὴν ἤπειρον*», qua explicatione et sensus loci peruertitur nec *ἐπ'* illud credibilius fit —: utroque modo, siue hoc siue illud factum esset. bene se haberet *κατ' ἀμφότερα*; cfr. *κατὰ τὰ αὐτά* «eodem modo» VI 31.

VII 171 miror, neminem, quod sciam, — sed confiteor, me in his emendationibus pusillis non multum quaesisse, nec cuiquam gloriolam suam praereptam uelim — in uocabulo *ἔστε* offendisse, quod quam non recte cum praecedentibus *λοιμὸν γενέσθαι* coniungatur, adparet. scribendum *ὥστε*: mala insulae fortuna factum est, ut qui nunc eam incolant iam tertii sint.

VIII 60, 1 *ἅμα γάρ* falsum est. nam cur Salamis, Megara, Aegina pereant, causa non est, quod exercitus Persarum classem sequetur, sed quod proelio nauali apud Isthmum demum commisso a Graecis produntur. omnia recte procedunt, si scribimus *ἅμα δέ,* ita ut novum adiungatur periculum consilii Peloponnesiorum: primum Salaminem, Megara, Aeginam perdimus, deinde his regionibus a classe Persarum occupatis cum ea etiam exercitus ad Peloponnesum progredietur. (Plura addentur p. 39.)

Digitized by Google

Kort öfversigt af den moderna italienskans ljudlära.

Af **Herman Andersson.**

Någon detaljerad beskrifning öfver de italienska ljudens bildning motsvarande de utmärkta fonetiska arbeten, som vi äga för franskan, engelskan, tyskan och de nordiska språken, finnes icke. De för germaner afsedda italienska språklärorna hafva visserligen sin ljudlära, men denna är hufvudsakligen af orthoepiskt innehåll, och hvad uttalet angår inskränka sig författarne till att mer eller mindre genomgående identifiera de italienska ljuden med motsvarande inhemska. Det enda af verkligt vetenskapligt värde, som i denna sak erbjudes den, som söker göra sig förtrogen med italienskt uttal, äro de här och hvar i fonetiska arbeten kringströdda jämförelser mellan en och annan ljudföreteelse i italienskan och motsvarande i andra språk. Jag tänker härvidlag hufvudsakligen på J. Storms *Englische Philologie* och Lyttkens-Wulffs på olika ställen publicerade «ljudtabeller», som äfven upptaga italienska ljud. Men en om också kortfattad sammanhängande framställning saknas. Och denna brist är i viss mån förklarlig. Italienskan har för det första icke den praktiska betydelse, hvilken tillkommer franskan, engelskan och tyskan, det är för utlänningen mera ett läs- än talspråk. Vidare erbjuder det italienska ljudsystemet för skandinaver och tyskar färre egendomligheter än engelskan och franskan. Äfven den, som med nu förefintliga knappa hjälpmedel på egen hand beredt sig för samtal på italienska, torde nog nästan genast utan vidare svårighet förstå en bildad italienare, under det att man under liknande förutsättningar omöjligen skulle kunna reda sig med de båda andra språken. Härtill kommer möjligen ock, att på grund af den skiftande dialektala anstrykning,

Digitized by Google

som äfven de bildades uttal af italienskan ännu erbjuder[1], utlänningens felaktigheter icke äro fullt så märkbara, som när han talar språk med mera enhetligt uttal. Dock bör väl en framställning af ett af Europas mest välljudande tungomål icke sakna sitt intresse, äfven om, hvilket här är fallet, dess författare måste erkänna sig vara endast en dilettant på den deskriptiva fonetikens område. Det är ganska sannolikt, att föreliggande försök till en noggrannare bestämning af de italienska språkljuden innehåller många fel och ofullständigheter, men om, som jag vågar hoppas, min korta framställning kunde tjäna som utgångspunkt för en välbehöflig diskussion i ämnet, vore den ju icke utan all nytta. Hvad mig själf beträffar äro alla anmärkningar rörande mina här meddelade iakttagelser kärkomna, då jag sedan en tid tillbaka gjort samlingar till en kortfattad italiensk grammatik, i hvilken naturligtvis äfven skulle ingå en framställning af uttalet. Under det att jag på ort och ställe gjorde mina anteckningar, var det min mening att ej offentliggöra dem förrän samtidigt med utgifvandet af den tilltänkta språkläran. Denna ursprungliga plan, som jag sedermera frångick, förklarar i någon mån, att jag i många fall nöjt mig att i grofva drag bestämma de undersökta språkljuden.

Dessa mina nu offentliggjorda anteckningar gjordes under en sex månaders vistelse i Florens. Jag hade där rikt tillfälle att dagligen under samtal iakttaga såväl det toskanska som det norditalienska uttalet. Till lärare hade jag en ung florentinare, student vid Istituto degli Studj Superiori, och det är hufvudsakligen på hans uttal som jag baserat min analys. Jag står i tacksamhetsskuld till en känd dialektforskare, prof. E. G. Parodi, hvilken jag i ett par tvifvelaktiga fall bedt kontrollera mina iakttagelser. En för mig rätt kännbar brist under mina studier på utländsk botten var, att jag saknade åtskilliga fonetiska arbeten, som vidröra italienska ljudförhållanden. Isynnerhet beklagar jag, att jag först vid hemkomsten

---

[1] Att riktigt tillämpa skilnaden mellan slutna och öppna *e-* och *o-*ljud tyckes nu vara alldeles omöjligt för en norditalienare utan linguistisk bildning. Med afseende på konsonanterna söker man däremot mera rätta sig efter det högtoskanska eller högromerska uttalet.

Digitized by Google

kunnat taga kännedom om Lyttkens-Wulffs såsom appendix till *Svensk Uttalsordbok* bifogade ljudtabeller, i hvilka de flesta italienska språkljuden äro inrangerade. De ofta mycket fina ljudnyanser, som här uppgifvas särskildt för vokalerna, har jag följaktligen icke på ort och ställe kunnat pröfva och taga till utgångspunkt för egna undersökningar, och anser jag mig därföre böra framställa mina iakttagelser sådana jag gjort dem utan att diskutera därifrån afvikande uppfattningar.

Som redan nämndt, rör sig den följande framställningen om det bildade toskanska, särskildt det florentinska uttalet, endast undantagsvis redogöres för språkljudens behandling hos italienare utan för Toskana.

Konsonanter.

Labialer. Dessa erbjuda intet af intresse. För fullständighetens skull må antecknas förekomsten af nasal dentilabial i *Anversa*, *trionfo*, *tramwai*[1] etc., d. v. s. före oral dentilabial, således ett fall af regressiv assimilation. Italienare tro sig här uttala *n*, hvilket knappt är riktigt, ty man kan lätt nog iakttaga underläppens rörelse. Däremot är det vanskligt att afgöra, huruvida i de fall, då nasalen föregås af främre vokaler med hög tungställning såsom i *inviare,* man har att göra med dentilabial eller icke. Frågan är föröfrigt icke af någon som hälst praktisk betydelse.

Dentaler t, d, s, z (= tonande *s*), *n*. Med undantag af *z* ha alla dessa ljud sin fullkomliga motsvarighet i svenskan. *S* uttalas icke så energiskt som i franskan. Ett franskt *s* kan förefalla ett italienskt öra nästan som *ss* eller *ts*[2] (i it. ortografi *z*), hvilket väl förklaras däraf att frikativan i förbindelsen *ts* genom inflytande från den föregående explosivan får en något kraftigare artikulation. Det vill synas som om

---

[1] Fassano anger i sin parlör, *Viaggio a Roma,* ett annat uttal af ordet: *trambai.* Här har man tydligen sökt frambringa skriftens *m*, hvilket återigen föranledt progressiv assimilation.

[2] Beteckningen *ts* är möjligen ej fullt exakt, då väl här båda ljuden ha samma artikulationsställe, så att antingen *t* uttales med tungspetsen nedåt undertänderna, d. v. s. i *s*-läget, eller *s* med tungspetsen mot öfvertänderna, d. v. s. i *t*-läget. Det sista bildningssättet är det af mig använda.

Digitized by Google

denna skilnad mellan franskt och italienskt *tonlöst s* skulle förklara den märkbart olika akustiska effekten hos dessa språks tonande *s* ljud. Enligt prof. J. Storm (Engl. Phil.[2] 48) skulle det italienska *z*'s tonstyrka vara mindre. Det är möjligt, att detta vid fortlöpande tal kan vara fallet, men i isoleradt uttalade ord kunde jag icke märka något aftagande af tonstyrkan.

Palataler. A) *Præpalataler*, i hvilken benämning jag innesluter äfven mot alveolerna bildade ljud. a) *sh*, *tsh, zh* (tonande ljud), *dzh*; b) *tch, djh.*

De till gruppen *a*) hörande ljuden kunna bildas med tungspetsen mot gränsen af alveolerna och främre hårda gommen. Vanligen uppgifvas ljuden såsom dorsala, och förekomma väl också med sådan bildning, men i hvilken utsträckning måste jag lemna oafgjordt. De personer, hvilkas uttal jag härvidlag var i tillfälle att undersöka, bildade ljudet apikalt. Akustiskt påminner det något om *sch*-ljudet i eng. *she* eller fr. *chef.* Det af explosiva icke föregångna ljudet *(sh, zh)* förekommer:

1) motsvarande beteckningen *sci*, *sce* (t. ex. *sciallo, scimmia*, *lascia*, *nasce*) såväl initialt som intervokalt öfver hela Italien i det bildade uttalet;

2) motsvarande beteckningen *ce*, *ci*, *ge, gi* intervokalt (t. ex. *pace, Bice, digiuno*) och initialt, om det föregås af vokal, som icke fordrar fördubbling (t. ex. «Milano è una città [läs shittà] molto ricca»). I sådan ställning är ljudet karakteristiskt för Toskana[1], där det användes af såväl bildade som obildade. Från det med *sc* tecknade ljudet skiljes det genom kvantiteten: i *bisce* (pl. af *biscia*), *nasce* är *sh* långt, i *Bice, pace* kort. Det är väl denna kvantitetsskilnad F. d'Ovidio åsyftar, då han talar om *«einem assibilierten Laute, der gleichsam die Hälfte eines sh*[2] *ist»* (Grundr. d. Rom. Phil. I: 491).

I förbindelse med explosiva (*tsh, dzh*) är ljudet specielt toskanskt och förekommer initialt (med ofvannämnda undan-

---

[1] Enligt J. Storm (De romanske sprog og folk) förekommer det ock i romerskt uttal.

[2] D'Ovidio använder ett annat tecken, *s* med hake öfver.

Digitized by Google

tag), efter konsonant och vid förlängning, t. ex.: *giorno, Gigi, mancia, Borgia, braccio, riccio.*

Den andra gruppen *tch, djh* påminner något om det s. k. *tje*-ljudet i sv. *kär*, eller kanske ännu mera om det initiala ljudet i eng. *chest, jest.* Detta utanför Toskana använda ljud är, såvidt jag kunnat finna, alltid föregånget af explosiva. Den norditalienare, hvilkens uttal jag i detta fall kunnat närmare undersöka, bildade ljudet apikalt, med tungspetsen något öfver tänderna. När jag själf skulle försöka en dorsal bildning med tungryggen i läge för mitt svenska *ch*-ljud[1] och med på samma ställe bildad explosiva, misslyckades detta, däremot gillades alltid mitt apikala *tch.* Dessa båda iakttagelser kommo mig att tro, att den apikala bildningen skulle vara den normala, men enligt ett senare skriftligt meddelande från prof. Parodi tycks det icke så förhålla sig, ty han kände endast dorsalt *tch.* Det återstår emellertid att närmare fastställa de båda bildningssättens utbredning. Säkert är, att det ofvan angifna (med tungspetsen mot alveolerna) faller sig lättast för den, som, likt mig, i sitt uttal af modersmålet endast känner frikativt *ch.*

Slutligen må påpekas, att explosivan i *tsh* och *tch* har samma artikulationsställe som frikativan. Tyskarne lära förledas af sin beteckning *tsch, dsch* till att bilda ett af *dental* explosiva *sch* sammansatt ljud, hvilket afgjordt stöter ett italienskt öra. På samma sätt torde nog ett föregående *n*-ljud (t. ex. i *mancia, ponce*) palataliseras; detta är åtminstone säkert fallet, då *tsh, tch* bildas med tungspetsen. Vidare är att märka, att explosivan, såframt ljudet är kort, icke får frambringas med för kraftig artikulation, emedan annars förvexling med det långa ljudet kan inträda.

B) palataler i egentlig mening: *j, nh, lh.*

j bildas dorsalt och är, då det står mellan vokaler (*notaio*[2]) eller efter konsonant i senare i språket införda ord såsom *obbietto coniugi*, är det nästan identiskt med sv. *j*;

---

[1] Jag bildar sv. *ch* dorsalt, utan explosiva och mot hårda gommen, som jag tror i j-läget.

[2] Jag följer samma rättskrifning som P. Petrocchi i *Vocabolarietto di pronuncia e ortografia.*

Digitized by Google

skilnaden är att friktionen är något svagare i det italienska ljudet. I andra fall efter konsonant som *piede*, *tiene*, *lezione* är ljudet visserligen ej ren vokal, men oftast öfverväger dock det vokaliska elementet. *j* är alltid kort, hvilket man tydligt kan iakttaga vid uttal af ord som *troia*, hvilkas latinska motsvarigheter vi uttala med långt *j*.

nh, s. k. muljeradt *n*. Munkanalen afspärras med tungan ungefär i *j*-läget, och luften drifves ut genom näsan. Platsen för afspärningen varierar möjligen, emellertid har det på ofvan beskrifna sätt lyckats mig frambringa ett tillfredsställande uttal. *nh* är alltid långt.

lh. Tungan sättes i *l*-läge, och tungryggen närmas såpass till alveolerna och främre hårda gommen, att friktion kan uppstå. Det uppträder dels såsom initialt, t. ex. *gli*, dels såsom intervokalt, t. ex. *egli*. I förra fallet, naturligtvis försåvidt som förlängning ej behöfver inträda, synes det mig kortare än i det senare.

Velärer, till hvilka efter häfdvunnet bruk också räknas *k*, *g* framför främre vokaler.

a) orala velärer *k*, *g*. Dessa erbjuda inga egendomligheter. Bekant är öfvergången af *k* (men icke *g*) till aspirata i den florentinska dialekten. Detta uttal undvikes emellertid af bildade florentinare, och då det någon gång förekommer i lifligare samtal, synes det mig icke vara fullt detsamma som det i folkspråket förefintliga, ty detta tycks alldeles sammanfalla med germanskt *h* (la halza f. la calza), det andra påminner mera om den intervokala frikativan i t. *lachen*.

b) nasal velär: *ŋ*. Har samma uttal som det germanska *ng* (t. ex. i sv. *sång*), men i italienskan förekommer det aldrig som isoleradt ljud, utan endast i förening med oralt *k*, *g*: *aŋke* (= *anche*), *luŋgo* (= *lungo*). Ett vanligt fel hos germaner är att uttala *luŋo* i st. f. *luŋgo*, hvilket är förklarligt nog, då mig veterligt ingen af de mera använda italienska grammatikerna varnar därför.

Tremulanter: r, *l*. Det första ljudet bildas med tungspetsen och kan vara såväl långt som kort. Det korta *r* förekommer initialt (frånsedt fall af satsfonetisk förlängning), efter konsonant (*padre*, *fabbro*), och mellan vokaler (*caro*); det långa uppträder före annan konsonant (*torno*) samt mel-

Digitized by Google

lan vokaler (*carro*). I allmänhet har kort *r* ej starkare vibration än i svenskan, det långa är däremot skarpt vibreradt. Man jämföre det svenska och italienska uttalet af lat. *Varro*.

Om *l* är ingenting att anmärka.

Allmänna anmärkningar om konsonanterna. Aspiration efter explosivor förekommer lika litet i italienskan som i franskan; man märker lätt detta, då man hör en italienare uttala för våra öron välbekanta latinska ord som *tale*, *par* etc. Men om italienskan i detta fall öfverensstämmer med franskan, afviker den i ett annat från nämda språk, i det att korta konsonantljud uttalas med mindre energi. Detta har i den föregående framställningen särskildt påpekats vid beskrifningen af *s*, *r*, uttalet af explosivan i *tch, tsh*, men gäller alla ljud. Muskelspänningen hos de arbetande organerna synes öfverhufvud taget vara lika stor som i svenskan.

Vokaler.

i, *e*, *ê*, *a*, *o*, *ô*, *u*.

i uttalas som i svenskan.

e (*«e chiuso»*). Förmodligen höjes tungan något mindre än i sv. *se, sett.* När jag satte in mitt slutna *e*-ljud i stället för det italienska, tyckte sig italienarne höra ett slags i-ljud.

ê (*«e* aperto»). Svenskt *ä* i *lätt*, men med mindre tunghöjning. I många fall torde det sammanfalla med det öppnare svenska ljudet i *ärr*. Dock får vid emfatiskt uttal af t. ex. *ecco*, *bella*, det it. *ê* en ännu öppnare klang.

Anm. Då ursprungligen betonadt *ê*-ljud kommer i mindre betonad ställning, uppstår ett mellanljud mellan *e* och *ê*, hvilket synes mig vara detsamma som i sv. *den*. Ordet *bene* i satsen: *sarà ben lui* har tydligen ett annat *e*-ljud än i *benedetto* å ena sidan, och i *sta bene* å den andra. På samma sätt är *deve* i *dev'essere così* med afseende på vokalljudet tydligt skildt från fullbetonadt *deve* (med öppet *e*) och *beve* (med slutet *e*).

a. Tungryggen höjes något mot bakre delen af hårda gommen. Det korta it. *a* i *atto*, *matto*, förefaller mig fullkomligt identiskt med *a* i sv. *att, matt*, och fr. *patte.* Det långa *a*-ljudet i *ala* bildar jag med samma munställning som

Digitized by Google

för sv. *all.* Skulle någon klangskilnad mellan långt och kort *a* förekomma, måste den vara högst obetydlig.

Anm. Vanligen antager man endast ett *a*-ljud för italienskan (jfr. P. Passy: Sons du Français[2]: 38). Det kan emellertid ifrågasättas, huruvida icke denna regel i ett specielt fall lider undantag. Då finalt betonadt *a* (t. ex. i *sa, là, qua, ha* o. s. v.) förlänges under frågeaccent, kan tungan något sänkas, så att vi få ett ljud, som i det allra närmaste öfverensstämmer med det vårdada uttalet af fr. *pâte.* Med andra ord i satsen: *sono passati di qua* har *a* i *qua* sitt vanliga höga ljud, om satsen uttrycker ett påstående, men ett lägre och dessutom längre ljud, ifall satsen är frågande. Om det finala *a* i *sa* gäller detsamma, äfven när ordet i samtalsspråket brukas som en sorts förstärkande partikel, motsvarande svenskans *ju, nu* (t. ex.: «è molto ricco, sa»)[1]. Det var egentligen uttalet af detta *sa,* något erinrande om svenska samtalsspråkets *sa'* f. *sade,* som först ledde min uppmärksamhet på saken. Ljudnyansen i *sa* har jag iakttagit hos ett par toskanare, men *a*-ljudet i de andra oxytona orden har jag endast observerat hos min florentinske lärare; det är också betydligt svårare att under ett samtal anträffa dessa i lämplig ställning än ett så ofta som *sa* (med nyssnämde betydelse) förekommande ord. Frågan behöfver en grundligare undersökning för att utröna, huruvida den af mig hufvudsakligen på en individs uttal observerade företeelsen har allmännare förekomst. Det tyckes förefinnas sannolikhet för att så är, då emfasis i italienskan kan föranleda större munöppning (jfr. framställningen af *ê*).

o («*o* aperto»). Om man från tungställningen för it. *a* något höjer bakre delen af tungan och därjämte rundar läpparne, uppstår it. öppet *o.* I förhållande till det svenska motsvarande ljudet har det italienska mera sänkt och tillbakadragen tungställning (jfr. sv. *Otto* med it. *otto*). Under det att franska *o*-ljudet i t. ex. *homme, encore* för svenska öron har en *ö*-haltig klang, närmar sig däremot det italienska till *a.*

---

[1] Verbet har väl här ursprungligen användts som fråga, jfr. det analoga eng. *you know.*

Digitized by Google

ó (*«o chiuso»*). Detta ljud är alldeles icke identiskt med sv. *å* i *åt* eller franskt slutet *o* i *côte, eau.* Det italienska ljudet bildas, åtminstone i allmänhet, med mindre framskjutna läppar, men med samma tungställning som det svenska. Att läpparne äro mera tillbakadragna, är lätt att iakttaga. Detta *ó* har en dragning åt eur. *u,* hvilken isynnerhet framträder, då vokalen är kort: t. ex. *molto, gotta.* Den som likt mig använder kort sv. *å* och således har kvalitativt samma vokalljud i *gå* och *gått*[1], märker genast skilnaden mellan sv. *å* och it. *ó.*

Anm. Före *r* finnes åtminstone i Toskana en tendens att något framskjuta tungan vid uttalet af *ó*, så att vokalen kommer att närma sig *u*-ljudet i sv. *surra.* Hos en norditaliensk föreläsare kunde jag observera ett ljud, som alldeles sammanföll med det svenska, hvilket möjligen var en dialektreminiscens eller kanske ock en misslyckad härmning af det toskanska uttalet, ty personen i fråga ville verkligen «toscaneggiare». Föröfrigt har man, som sagdt, här endast att göra med en tendens, som är mer eller mindre framträdande hos olika individer, ja, ljudnyansen i fråga är icke alltid lika tydlig hos en och samma person.

u. Öfverensstämmer fullkomligt med det s. k. europeiska *u* i fr. *toute,* t. *du* o. s. v.

Diftonger. De diftonger, i hvilka *i* ingår (ss. *piede, lei*), ha vi redan behandlat. Hvad beträffar de med *u* inledda (*suono, tuono, buono, qui, quando*) förtjänar anmärkas, att efter labial och velär (*buono, qui*) det första elementet är långt mera konsonantiskt än efter dental (*suono, tuono*). Den toskanska reduktionen af *uo* till *o* (*novo* f. *nuovo*) tyckes undvikas i vårdadt samtalsspråk.

Allmänna anmärkningar om vokalerna. Af föregående redogörelse framgår, att italienskan saknar rundade främre vokaler, *y, ö,* nasalvokaler, samt obetonadt s. k. *e* mixte ss. i t. *Gabe,* sv. *gosse.* Detta sista är väl att beakta vid uttal af finalt obetonadt *e*, t. ex. *pesce.* Vidare må framhållas tendensen, att med större emfasis förbinda större mun-

---

[1] Detta korta *å*-ljud förekommer i mitt uttal endast i böjningsformer, hvilkas stam har långt *å* ss. gått, stått, o. s. v.

Digitized by Google

öppning. Då nu accentstyrkan kan variera, kan också vokaltimbren i samma mån något förändras. Jfr. framställningen af *e* och *a*-ljuden. Hvad muskelspänningen beträffar, synes italienskan i fråga om vokalerna liksom i fråga om konsonanterna stå på samma ståndpunkt som svenskan, d. v. s. den intager en mellanställning mellan franskan och engelskan.

Kvantitet och satsaccent.

I hithörande svåra frågor måste jag inskränka mig till några antydningar. Den romanska och särskildt den italienska vokalkvantiteten har Diez sökt bestämma (Grammatik[5]: sidd 382—3) och J. Storm har till denna framställning gifvet en del modifikationer (Phonetische Studien II: 139 ff). Diez' regler kunna sammanfattas så, att kort är en vokal, när den efterföljes af konsonantgrupp (und. muta cum liquida: *pādre,* men *ălto*), af dubbelkonsonant (*bĕllo*), när den förekommer som betonad ultima (*verità*), och då den står i obetonad stafvelse (*rĭdeva*, men *rīde*); i andra fall är den lång. Härtill kunna följande anmärkningar göras:

1) slutvokalen i oxytona kan äfven den förlängas, om den kommer under frågeaccent, t. ex. *Chi è̄? Ce l'hā?* (har ni den?)

2) likaså kan en obetonad final vokal förlängas under frågeaccent, så att den blir ungefär lika lång som tonvokalen i samma ord, t. ex.: *Il professore è in casā?*

3) tonvokalen i proparoxytona ord såsom *prendevano, ridicolo* är något kortare än i motsvarande paroxytona ss. *prendeva*, *ridico* (se Paul Passy: Les changements phonétiques sid 131). En german, som är van att associera kort vokal med lång konsonant, akte sig väl att i dylika ord förlänga konsonanten. Särskildt äro för oss svenskar att observera ord såsom *grammatica*, *capitolo*, *articolo*, *ridicolo,* hvilkas latinska motsvarigheter vi oftast uttala med långt *t* och *k*-ljud.

Slutligen gör Prof. J. Storm i nämnde artikel uppmärksam på det vigtiga förhållandet, att i italienskan kvantitetsskilnaden är mindre starkt framträdande än i germanska språk. Detta gäller såväl om vokaler som konsonanter, och förklarar, hvarför ett mer energiskt uttal af kort konsonant,

Digitized by Google

t. ex. af *t* i *fato* kan göra, att en italienare tror sig höra lång konsonant (*fatto*). Med afseende på konsonantkvantitet har utlänningen ock att iakttaga förekomsten af lång konsonant före tonen: *caffé* har lång konsonant som vårt sv. *kaffe*, men samma betoning som i franskan.

Hvad satsaccenten beträffar vill jag endast påpeka, att i frågesats det sista ordet vanligen uttalas med högre ton och med biaccent (och därmed följande förlängning) på den obetonade finalen. Jfr. det skilda tonfallet i *il professore è in casa* såsom fråga och påstående sats. Då italienskan i de flesta fall icke utmärker fråga genom särskild ordställning, är det riktiga tonfallet här af stor vigt, enär falsk betoning kan föranleda missförstånd. Ett fel, som lätt insmyger sig i germaners uttal af italienskan, är att i påstående framställning ge det finala obetonade *e* för stark ton, emedan man söker undvika det dunkla *e* (i sv. *gosse*).

Digitized by Google

In Plutarchi
Non posse suaviter vivi sec. Epicurum XIII, 7 (1096 B).

Scripsit **Johannes Paulson.**

Plutarchus agens de Epicuro et Metrodoro non tam tibia citharaue aut chori cantu delectatis quam quaestiones de choris tibiis sonis Aristotelem Theophrastum alios delectauerint, eiusmodi quaestionum exempla afferens, haec praebet:

οἷον διὰ τί τῶν ἴσων αὐλῶν ὁ στενότερος βαρύτερον φθέγγεται· καὶ διὰ τί, τῆς σύριγγος ἀνασπωμένης, πᾶσιν ὀξύνεται τοῖς φθόγγοις, κλινομένης δέ, πάλιν βαρύνει, καὶ συναχθεὶς πρὸς τὸν ἕτερον ⟨βαρύτερον⟩, διαχθεὶς δ' ὀξύτερον ἠχεῖ· καὶ τί δήποτε τῶν θεάτρων ἂν ἄχυρα τῆς ὀρχήστρας κατασκεδάσῃς[1] *ἢ χοῦν, ὁ λαὸς τυφλοῦται κτλ.*

Haec verba *ὁ λαὸς τυφλοῦται* suspicionis ansam praebent. Wieselerum[2] nullum in hoc loco suspicatum esse mendum ex his uerbis elucet: «Das Bestreuen passt durchaus für den Raum der Orchestra, welcher . . . als Zugang für die Zuschauer diente, weshalb Sorge getragen wurde, wenn es draussen schmuzig war, dass der schöne untere Boden der Allen vor Augen liegenden Orchestra nicht von dem an der Fussbekleidung der ihn Betretenden befindlichen Kothe leide. Die von Plutarch erwähnte Blendung der Zuschauer soll gewiss nicht als von dem Aufwirbeln der Spreu oder des Sandes durch die Füsse der tanzenden Choreuten, sondern als vom Winde herrührend gedacht werden.»

Wieseler igitur nobis persuadere uult inter quaestiones in sonis uariatis uersantes[3] interpositam esse quaestionem, cur, uentis paleas orchestrae aditibus sparsas circumferentibus, spectatorum oculis noceretur. quae quaestio frigida sane esset. Plutarchum tamen prorsus aliam rem respicere facile apparebit, in compara-

---

[1] Ita editores, quos adii. libri *κατασκευασθείσης*. Wieseler loco infra allato *κατασκεδάσῃ τις* legendum proponit.

[2] Griech. Theater p. 204, n. 15 (Separatausgabe aus der Allgem. Encyklopädie . . . von Ersch und Gruber).

[3] Ea quae supra allata sunt excipiuntur his: *καὶ χαλκοῦν Ἀλέξανδρον ἐν Πέλλῃ βουλόμενον ποιῆσαι τὸ προσκήνιον, οὐκ εἴασεν ὁ τεχνίτης, ὡς διαφθεροῦντα τῶν ὑποκριτῶν τὴν φωνήν.*

Digitized by Google

tionem vocato hoc loco Aristotelico, Probl. XI, 25: *Διὰ τί, ὅταν ἀχυρωθῶσιν αἱ ὀρχῆστραι, ἧττον οἱ χοροὶ γεγώνασιν; ἢ διὰ τὴν τραχύτητα προσπίπτουσα ἡ φωνὴ οὐ πρὸς λεῖον τὸ ἔδαφος ἧττον γίνεται μία, ὥστ' ἐλάττων; οὐ γὰρ συνεχής, ὥσπερ καὶ τὸ φῶς ἐπὶ τῶν λείων μᾶλλον, διὰ τὸ διαλαμβάνεσθαι τοῖς ἐμποδίζουσιν,* et Plinii Hist. natur. XI, 270: «theatrorum in orchestris scobe aut harena superiacta deuoratur (uox).» quibus locis perpensis et continuati sermonis ratione habita, luce clarius est in uerbis illis Plutarchi de *sono caecato*, non de *populo* agi[1]. quare a me *ὅλως* pro *ὁ λαός* restituente uix dissentiet qui deliberauerit, quam facile libri manu scripti medii aeui *α* et *ω* confundant[2].

Sed nondum loci difficultas soluta est. subiecto enim uerbi quod est *τυφλοῦται* egemus. nam e praemissis non licet audire *τὸν στενότερον αὐλὸν* uel *τὴν σύριγγα,* cum *soni,* non *instrumenti* notio requiratur. accedit quod manifesto hoc loco de *chori cantu* orchestra paleis sparsa *minus resonante*[3] mentio facta fuit, quemadmodum in proxime sequentibus de histrionum uoce agitur (uide p. 37 n. 3). quare si forsitan quis sibi uideatur Plutarchi uerba restituere hoc fere scribendi modo: ... *ἢ χοῦν, ⟨ἡ φωνὴ τοῦ χοροῦ⟩ ὅλως τυφλοῦται,* ego non repugnabo. sed cum non possim quin suspecta habeam etiam uerba quae sunt *ἢ χοῦν* — non enim credo Graecos orchestram *χοΐ* sparsisse neque *χοῦν* defensum uolo uoce illa quae est *harena* in loco illo Pliniano (uide supra) nobis occurrente —, magis mihi placet hic modus scribendi:

καὶ τί δήποτε τῶν θεάτρων ἂν ἄχυρα τῆς ὀρχήστρας κατασκεδάσῃς (?), *ἡ ἠχὼ ὅλως τυφλοῦται*[4].

---

[1] Hoc iam vidit Reiske, qui coniecit *ὁ ἦχος τυφλοῦται,* non male, nisi quod non apparet, qua uia *ὁ λαὸς* ex *ὁ ἦχος* prodierit. neque aliter qui Duebnerianae editionis uersionem latinam excudendam curauit: «Cur si in orchestra theatri paleae spargantur aut puluis, populus [sonus?] caecetur?»

[2] Vid. Bastii Comment. palaeograph. adiuncta Schaeferi editioni Gregorii Corinthii, p. 749.

[3] Hoc non fugit Wyttenbachium qui *ὁ λαὸς* in *ὁ χορὸς* emendare uoluit, ductus loco Aristoteleo supra descripto. cum autem *ὁ χορὸς* uix pro chori *cantu* poni possit, sed in hac rerum serie idem sit ac choreutae, ut librorum lectio in spectatorum caecationem redit, ita emendatio illa in choreutarum.

[4] Conferendus est alius locus Plutarcheus, *Cur nox sonos facilius reddat quam dies,* II, 5 (721 B): *ἡ δὲ φωνὴ προσφερομένη καὶ προστυγχάνουσα σώμασι πολλοῖς καὶ ἀθρόοις, ἢ τυφλοῦται παντάπασιν, ἢ διασπάσματα λαμβάνει.*

Digitized by Google

Iam, opinor, apparet per quos corruptionis gradus mendum ortum sit.

Ad extremum non reticebo, ut non dubitem quin in uerbis quae libri praebent *τῶν θεάτρων — κατασκευασθείσης* erratum sit, ita me dubium haerere, num iure uocem, quae est *κατασκευασθείσης,* in suspicionem uocauerint editores. credere licet mendum in alio loco latere et scribendum: . . . *τῶν θεάτρων ἀχύρῳ (ἀχύροις?) τῆς ὀρχήστρας κατασκευασθείσης κτλ.* sed incertiora sunt quam ut fusius de iis dicam.

Ad Herodotum.

Scripsit **J. L. Heiberg.**

VIII 88 *ἀπὸ τούτων αὐτήν* displicent, quia uocabulum *τούτων,* quod caput rei est, parum ponderis habet, *αὐτήν* propter collocationem insolitam — si omnino eo opus erat, post *ἐργασαμένην* locum habebat — nimis ponderis. utrique malo medebimur reponentes *ἀπὸ τούτων α ὐ τ ῶ ν,* ex his ipsis, quae male fecerat.

IX 55 *οὔ κως ἔπειθον, ἐς ὅ κτλ.* parum recte dicitur, quia *ἐς ὅ* non habet, quo referatur, nec quod Steinius proposuit *οὔκων* magis placet. scribendum puto *ο ὔ κ ω,* ita ut uerba *ἐς νείκεα συμπεσόντες ἀπίκατο* ponantur *διὰ μέσου*: nondum ei persuadere poterant, cum praeco Atheniensium litigatione orta iis adstitit.

VII 55 et 56 Herodotum minus adcurate locutum esse, quondam discipulus meus animaduertit; nam in cap. 55 cum dicitur *ταύτην μὲν τὴν ἡμέρην οὗτοι, τῇ δὲ ὑστεραίῃ πρῶτοι μὲν κτλ.*, adparet, eos noctu iter intermisisse; nihilo minus cap. 56 legimus *διέβη δὲ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐν ἑπτὰ ἡμέρῃσι κ α ὶ ἐ ν ἑ π τ ὰ ε ὐ φ ρ ό ν ῃ σ ι ἐ λ ι ν ύ σ α ς ο ὐ δ έ ν α χ ρ ό ν ο ν.* talia ad epicam narrandi rationem Herodoti illustrandam non inutilia sunt.

hexametri partem *ἦ κε μέγ' οἰμώξειε* VII 159 ex Iliade transsumptam multi notauerunt. num cuiquam in VIII 26 *ἄνδρες ἀπ' Ἀρκαδίης ὀλίγοι τινές* in mentem uenerit griphus ille Homericus qui fertur (16 Wolf) *ἄ ν δ ρ ε ς ἀ π' Ἀ ρ κ α δ ί η ς ἁλιήτορες, ἦ ῥ' ἔχομέν τι;*, exploratum non habeo.

cum constructione memorabili VIII 129 *τρεῖς (μοίρας) . . τὰς διελθόντας χρῆν ἔσω εἶναι,* quam illustrauit Kruegerus gr. Spr. 56, 10, 5 (addantur Hipprocrates de prisca medicina I p. 8, 40 ed. Foesius: *οὐ γάρ ἐστι, πρὸς ὅ,τι χρὴ ἐπανενέγκαντα εἰδέναι τὸ σαφές* et Demosthenes XXI 99), comparari potest VI 92 *ὡμολόγησαν ἑκατὸν τάλαντα ἐκτίσαντες ἀζήμιοι εἶναι*; nam hic quoque uerbum regens ad participium solum refertur. similis est etiam locus, qui est VIII 101: *συμβούλευσον ὁκότερα ποιέων ἐπιτύχω εὖ βουλευσάμενος*; nam notio coniunctiui proprie non ad uerbum finale, sed ad participium pertinet.

Digitized by Google

Anmeldelser.

Sam Wide: Lakonische Kulte. Leipzig 1893, Teubner. X + 417 S.

S. Wide betegner selv sit nye skrift som et bidrag til løsningen af en större opgave: en topografisk ordnet fremstilling af den helleniske kultus. Det er for så vidt en fortsættelse af hans tidligere arbejde *De sacris Troezeniorum Hermionensium Epidauriorum* (Upsala 1888) og vil blive fortsat med en lignende bearbejdelse fra hans hånd af den boiotiske kultus. Af *Immerwahr* foreligger et tilsvarende arbejde om Arkadien (*Die Kulte und Mythen Arkadiens. Leipzig 1891*).

Der er ingen tvivl om, at denne opgave er frugtbar og må bringe gode resultater. At behandle den helleniske kultus saaledes, at de enkelte egnes gudetro og gudsdyrkelse sammenfattes under fælles betragtning, har sin fulde berettigelse ved siden af den methode, der er fulgt i håndbøger og lexika, hvor hver gudeskikkelse betragtes for sig. En lokal kultusbeskrivelse kan ikke blot kaste nyt lys over den helleniske religion, men lejlighedsvis også over andre punkter af hellenisk åndsliv og vil med tiden, ved siden af sagnhistorien, onomatologien, den ældste kunsts historie, den egentlige archæologiske betragtning af oldsagsfundene m. m. yde sit bidrag til løsningen af spörsmålet om Grækenlands gamle stammeforhold og ældste historie. — Mere tvivlsomt er det, om de kendte landskabsinddelinger hos Pausanias just er den enhed, der burde lægges til grund. Mere konsekvent og vistnok mere oplysende vilde det være at beskrive mindre landområder, der sikkert danner en sammenhængende enhed, hvert for sig. Wide har haft en følelse heraf og bødet noget herpå ved sin Verzeichnis der einzelnen Kultkomplexe (s. 389—406). Ved en beskrivelse af Boiotiens kultus vilde en sådan strængt lokal behandling sikkert vise sig rigtig.

W.s bog er praktisk indrettet ud fra de synspunkter, han har lagt til grund. Efter et forord (V—VIII) følger behandlingen af de enkelte gude- og herosskikkelser (1—367) i en række kapitler, under hvilke der först gives en lokalt ordnet sammenstilling af de antike kilder (forfattersteder, indskrifter, møntbilleder og andre kunstværker), derefter en sammenhængende kommentar til dette materiale. I et tillæg (368—375) benyttes de sidst fundne indskrifter, som er udgivne i *Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική* 1892 I, og tilføjes enkelte rettelser. I slutningen af bogen findes en oversigt over de egne, med hvilke Lakonike efter forfatterens anskuelser har kultusfællesskab (376—388), en fortegnelse over de lakoniske «kultuskomplexer» (389—406) og endelig et register

Digitized by Google

(407—417). Ved denne ordning er skriftet blevet en praktisk håndbog, hvori man let finder sig til rette.

Materialet er, så vidt jeg skönner efter en gennemlæsning af bogen, samlet med megen omhu; de få mangler og fejl, som jeg er bleven opmærksom på, anføres nedenfor. Gennemgående har W. dog taget for lidt hensyn til billedværkerne. Den bekendte beskrivelse af *Dressel* og *Milchhöfer* (i 2. Bd. af Mittheilungen des deutschen archäologischen Instituts) er noget ujævnt benyttet; f. ex. er intet Herakles- eller Hekatebillede anført derfra. Og dog turde disse have lige så stor betydning som mange af de sene indskrifter, som W. benytter lige så vel som de ældre. W. tillægger i det hele indskrifternes vidnesbyrd mere betydning, end ret er. Da jeg andensteds (*Asklepios* s. 97—113) udførligere har påvist, at en votivindskrift dediceret til en eller anden gud ikke altid er nok til at bevise, at guden har haft en kultus på vedkommende sted, skal jeg imidlertid her ikke komme nærmere ind på dette spörsmål. Men selv om man holder sig til de sikre kultus-vidnesbyrd, bliver der et andet spörsmål tilbage. Næsten hver eneste beboet krog i Hellas har i tidernes løb og ofte i meget sene tider optaget dyrkelsen af guder, der oprindelig havde andensteds hjemme. Især har de religiøse bevægelser i det 2. årh. e. Chr., hvor kunstigt fremkaldte de end var, gjort meget til at udjævne forskellen mellem de enkelte landskabers kultus. Der er ingen tvivl om, at de forskellige steders «kultuskomplexer» har set ganske anderledes ud i oldtidens slutning end i tidligere tider, at mange nye guder er komne til andensteds fra, og at enkelte gamle er gået ad glemme. I en samling af kilder til skildring af græsk religion er derfor en angivelse af kildens alder næsten lige så vigtig som kilden selv. For forfattersteders vedkommende ligger denne bestemmelse, så vidt vi kan nå, i regelen i forfatternavnet. Men med de mange indskrifter og billedværker, der citeres i W.s bog, forholder det sig anderledes; her må den nødvendige oplysning i regelen søges andensteds, tit forgæves. Til en samling af dette materiale må stilles den fordring, at den indeholder en tidsangivelse for hver indskrift eller hvert kunstværk, der anføres. At denne tidsangivelse tit må blive noget svævende, er sandt nok. Men den behøver ikke at være præcis, og om den fejler 100 år eller endog mere, gör i mange tilfælde mindre til sagen; allerede en oplysning om, hvorvidt f. ex. en gudefigur tilhører 4—3. årh. f. Chr. eller «den romerske tid», er af stor værdi. At det tit er vanskeligt at skaffe en sådan tidsangivelse, er også sandt; men opgaven at tilvejebringe en *tilfredsstillende* kildesamling er ikke løst, för det sker, og uoverkommeligt er det heller ikke.

W.s kommentar til materialet vidner om stor kundskabsfylde. Den indeholder mange henvisninger til andre egnes kultus, mange oplysninger om gudetilnavnes udbredelse i Hellas o. lign. W.s

Digitized by Google

skrift kan derfor ved studiet af hellenisk religion i mange tilfælde benyttes med udbytte.

Den egentlig ræsonnerende del af bogen er ikke i samme grad tilfredsstillende. Læseren har jævnlig en følelse af, at der arbejdes med gudenavne mere end med gude-forestillinger, med formler, som for forfatteren selv er tomme og blot søges på en eller anden måde kombinerede med andre. At W. har taget fat på de mange spörsmål, der behandles, med stor skarpsindighed, skal ikke nægtes. Der findes også rundt om i bogen både nye og smukke forklaringer af forskellige kultusfænomener, og det er ikke ufortjent, at forfatteren er kommen til dem; de er fremgået af en egen kombinationsævne, støttet af solid kundskab[1]. Men den samme kombinationsævne har også tit ledet W. på vildspor, bragt ham til slutninger, der er altfor dristige og har altfor lidt fast grundlag[2]. Det overleverede materiale er nu engang så tyndt og tarveligt, at en sikker forståelse deraf på mange punkter er umulig. W. har også ved flere af de spörsmål, som behandles, erklæret, at han intet sikkert resultat kan nå til[3]; bogen vilde efter mit skön have vundet, om han noget oftere var bleven stående derved.

I sin betragtning af gudeskikkelserne holder W. sig i regelen ved jorden og søger at udrede historisk sammenhæng. Kun sjælden giver han sig hen til den forhastede spekulation over gudeforestillingernes ældste oprindelse, der sædvanlig identificerer guddommene selv eller forskellige af deres karaktertræk eller attributer med meteorologiske fænomener. Et underligt exempel herpå

---

[1] Som exempel herpå kan anføres den smukke og utvivlsomt rigtige tydning (s. 20—21) af *Ζεὺς καππώτας* ved Gythion; fortællingen om Kronos, der sluger stenen, burde dog næppe være medtaget.

[2] F. ex. s. 10: Det er overleveret, at *Ζεὺς εὐάνεμος* havde en helligdom ved Sparta; til höjre for denne lå et heroon for Pleuron, ved hvilket Pausanias gör opmærksom på Tyndaridernes herkomst. W. finder dyrkelsen af *Ζεὺς εὐάνεμος* i det indre af landet påfaldende (næppe med rette, når man betænker, hvor stor indflydelse vinden i syden har på klima og plantevækst), antager en nær sammenhæng mellem denne Zeus og Pleuron og slutter, at dyrkelsen af *Ζεὺς εὐάνεμος* er indført til Sparta fra det aitoliske Pleuron! — Eller s. 160: På Kolona ligger et tempel for Dionysos Kolonatas, ved siden deraf en *τέμενος* for en heros, som «havde vist Dionysos vej til Sparta»; til denne heros ofrer Dionysiaderne og Leukippiderne forud for ofringen til guden. Pausanias, hvis text forøvrigt næppe er intakt på dette sted, anfører intet navn på denne heros, hvad der ofte er tilfældet (jfr. *Wide* s. 296; min *Asklepios* s. 105). På navnet Leukippider (jfr. *Paus.* 3, 16, 1 = *Wide* s. 326) bygger imidlertid Wide en formodning om, at han har heddet Leukippos, identificerer dernæst Leukippos med Helios og slutter, at Dionysos og Helios engang i fællig har været dyrkede på Kolona, og at Dionysos har fortrængt Helios derfra!

[3] Det store spörsmål (utvivlsomt det vigtigste i den lakoniske kultushistorie) om, hvad der er dorisk, og hvad der er för-dorisk, har således ikke ladet sig fuldt ud besvare.

Digitized by Google

er W.s forklaring (s. 26—27) af den spartanske Ἥρα αἰγοφάγος som den gudinde, der fortærer himmelgeder ɔ: regnskyer[1].

Under forsøgene på at finde sammenhæng med andre egnes kultus er der to fremgangsmåder, som W. stadig anvender. For det förste ser W., hvor to guddomme har været dyrkede på samme sted eller endog blot i nærheden af hinanden, inderlig forbindelse imellem dem. Han tager ikke i betænkning, hvor mange tilfældige forhold der kan have fremkaldt naboskabet, eller at den ene guddoms dyrkelse, uden at vi véd det, godt kan være århundreder yngre end den andens. Og når en sådan forbindelse er funden, går W. ud over Lakonikes grænser og søger efter tilsvarende forhold i andre dele af Hellas. Når det findes, drages i regelen heraf en slutning om kultusberöringer mellem de to egne. — Den anden fremgangsmåde er denne: hvor der findes en dyade, hvis to led ikke står på ganske samme fod, hvor der dyrkes en gud og en heros i hinandens nærhed. eller hvor en gud dyrkes med et ejendommeligt tilnavn (f. ex. Apollon Karneios), dèr betragtes heroen (ev. det væsen, som menes at have fundet sit udtryk i gudens tilnavn) som en ældre guddom, hvis dyrkelse er mere oprindelig på stedet, men fortrængt af den anden (et exempel herpå har jeg anført s. 42 anm. 2). I nogle tilfælde kan W. ved at anvende disse to simple og let håndterlige methoder have truffet det rette; men man kan med vished sige, at han også i mange tilfælde må være faret vild derved. Det brogede stof, et til to årtusinders religiøse forestillinger i til dels slet og i hvert fald mangelfuld overlevering, egner sig ikke til at behandles med sådanne næsten mathematisk tilskårne formler.

Der savnes i skriftet en oversigt over Lakedaimoniernes forhold til de vigtigste helleniske kultussteder udenfor Lakonike, især Delfoi og Olympia. I en exkurs havde der været anledning til at medtage en undersøgelse af den lakoniske onomatologi, der dog måske kun vilde give negativt resultat. Mere anledning til at vente i al fald noget udbytte af en sådan undersøgelse er der for Boiotiens vedkommende; det er en bekendt sag, at de helleniske navne stundom kan give oplysning om stedlig kultus.

---

[1] W. fremsætter dette i flugt med den utvivlsomt rigtige påvisning af, at Hera i Argolis gjaldt for regnens guddom (s. 26). Som argument herfor kunde også være anført altret på Arachnaion (*Paus.* 2, 25, 10), der fra först af vist nok så meget har gjældt Hera som Zeus. Rigtigt er det sandsynligvis også, når W. i den spartanske Ἥρα ὑπερχειρία ser forbindelse med Argolis. Mindre rigtig synes derimod tydningen af navnet *ὑπερχειρία,* som Wide (jfr. Steph. thes.) sætter i forbindelse med udtryk som *χεῖρα ἑὴν ὑπερέσχε.* En sådan afledning er sproglig set lidet rimelig. Navnet er kun overleveret hos Pausanias, som meddeler, at *Ἡ. ὑ.* påkaldtes, når Eurotas svømmede over sine bredder. Er ordet ikke blot en skrivefejl for *ὑπερχειλία* (*-λεία,* jfr. lexika: *ὑπερχειλής*)? Et så specielt navn passer just godt til Pausanias's beretning om, at dyrkelsen af *Ἡ. ὑ.* var indført ifølge et orakelsvar.

Digitized by Google

Til slutning enkelte rettelser og tilföjelser.

Apollon. Orakelsvaret hos Euseb. praep. ev. 5,32 (jfr. Ed. Meyer, Forschungen zur alten Geschichte I 241) burde vel være medtaget. — S. 86: Måneden Karneios er efter al sandsynlighed dog fælles-dorisk; også i Epidauros er den for nylig påvist (jfr. Kavvadias fouilles d'Epidaure I 103). — S. 96: Indskriften fra Chalkis er flere gange udgivet, f. ex. Philologus N. F. 2, 1889, 426. Blandt stæderne, som dyrkede Apollon, Artemis, Leto, havde det været rettere at nævne Eretria (se indskrifterne *'Εφ. ἀρχ.* 1892, 141 ff., til dels tidligere udgivne).

Artemis. To blyfigurer forestillende den «persiske» Artemis ere fundne ved de nye udgravninger ved Menelaion, *Δελτίον* 1890, 12—13; jfr. 1889, 171. — Fra Pleiai stammer et votivrelief med indskriften *Πειἰπις ανεθεκε Αρταμι,* udgivet Archäol. Zeit. 40, 145 pl. 6, 1 (jfr. Furtwängler i Roschers Lexikon I 594); den under Asopos anførte ufuldstændige indskrift er mulig identisk dermed; Roehls imagines er mig ikke tilgængelig. — S. 123 (jfr. s. 374): Ved Epidauros lå, som bekendt, et Artemistempel i Asklepioshelligdommen.

Demeter. Relieffet fra Gythion er udgivet i Archäol. Zeit. 41, 223 pl. 13.

Asklepios. Sparta: Isyllos 76 f.

Οἳ δὲ ἐκάρυξαν πάντας ξενίαις σε δέκεσθαι
σωτῆρα εὐρυχόρου Λακεδαίμονος ἀγκαλέοντες.

Gythion: Inscr. mus. Britann. II 143, æresstatue for en læge med indskriften *['Ασ]κλαπιοῦ ὑπουργὸς Δαμι[άδας].* Indskriften på det i Reinachs Chroniques s. 695 omtalte alter er udgivet *'Εφ. ἀρχ.* 1889, 66, 11: *Α. Αἴλιος Λαμπᾶς 'Ηλεῖο[ς] 'Ασκληπιῶ ἐπηκόω* (ikke *ὑπηκόω*!) *εὐχήν.* — Hyperteleaton? jfr. Pantizidis i *'Εφ. ἀρχ.* 1885, 58 ff. — Kythera: Fragment af et votivrelief, Mitth. d. d. arch. Inst. 5, 232.

Aidos. Xen. Sympos. 8, 35: *Θεὰν γὰρ οὐ τὴν 'Αναίδειαν, ἀλλὰ τὴν Αἰδῶ νομίζουσι (οἱ Λακεδαιμόνιοι),* hvori man, med Pausaniasstedet (3, 20, 10) for öje, trygt tör se et vidnesbyrd om virkelig kultus.

Orfeus. Her savnes en udtalelse om tydningen af relieffet Friederichs-Wolters Gipsabgüsse 1913 (Orfeus og Homer?), om hvis ægthed der ikke er grund til at tvivle.

Dioskurerne. S. 311: Det er ikke relieffet til Le Bas-Foucart 163 a, men reliefferne til de to følgende indskrifter (Le Bas-Foucart expl. p. 82), som er afbildede i Annali 1861, pl. D.

Kejserkultus. Gythion: Mitth. d. d. arch. Inst. 1, 156: *Ἡ πόλις ἡ Γυθεατῶν Δαμονικίδαν . . . . ἀγωνοθέτην τῶν ἐν τῇ πατρίδι Καισαρείων . . .* Mitth. 3, 163: *Αὐτο[κράτ]ορα Καίσαρα Σεβαστὸν ἀνίκητον Μ. Αὐρήλιον 'Αντωνῖνον ἡ πόλις ἡ Γυθεατῶν κτλ.*

Kbhvn., juli 1894. **Chr. Blinkenberg.**

Digitized by Google

Chaucer und der Rosenroman, eine litterargeschichtliche studie von *Max Kaluza*. Berlin 1893, Felber. VI + 255 s.

Der verfasser der vorliegenden schrift hat das seltene glück gehabt, die hauptergebnisse seiner untersuchung schon vor der veröffentlichung seiner schrift anerkannt und angenommen zu sehen. In einem brief an die Academy berichtete er kurz über seine entdeckung, dass die ersten 1704 verse von dem Rosenroman wirklich von Chaucer herrühren können, und seine gründe waren so schlagend, dass Skeat ihm gleich seinen beifall zollte und die resultate Kaluza's für seine grosse gesammtausgabe von Chaucer's werke (I, Clarendon Press 1894) verwertete.

Der stand der frage vor Kaluza war dieser: man wusste, dass Chaucer den Rosenroman (ganz oder teilweise) übersetzt hatte, aber keiner von den leitenden Chaucerphilologen wagte es länger, die vorliegende englische übersetzung für Chaucer in anspruch zu nehmen, nachdem es sich gezeigt hatte, dass die sprachform der übersetzung, wie sich dieselbe namentlich in den reimen zeigte, vielfach im schroffsten gegensatz zu derjenigen stand, die uns aus Chaucer's echten werken bekannt war. Lindner hatte gezeigt, dass der letzte teil, von v. 5814 (nach anderer zählung 5811) an, wahrscheinlich von einem anderen verfasser herrühre als der vorhergehende teil.

Dann übernahm es im jahre 1888 Kaluza eine parallelausgabe von dem französischen texte und der übersetzung zu besorgen, und seine vergleichung von zahlreichen frz. handschriften des originals gestattete es ihm verschiedene schlüsse über die natur und treue der übersetzung zu ziehen, die bisher, wo man nur die gedruckten texte des Roman de la Rose benutzte, nicht wohl möglich gewesen waren. Eine detaillirte untersuchung führte dann zu einer zerlegung der übersetzung in drei fragmente, von denen A (v. 1—1705) und C (v. 5811—7692) nach K. von Chaucer herrühren, während B (v. 1706—5810) später von einem anderen hinzugedichtet ist. Seine beweisgründe sind erstens das verhältniss zum französischen original: A und C übersetzen sehr genau und folgen dem original gewöhnlich zeile für zeile, während das dem verfasser von B nicht gelingt; «von je 100 versen in A und C sind im durchschnitt je 3 von dem englischen übersetzer hinzugedichtet worden, um dem reimbedürfnisse zu genügen; der verfasser von B aber hat je 15 verse von 100 aus eigenem hinzugefügt». In der direkten herübernahme französischer reimwörter in A und C zeigen sich auch eigentümlichkeiten, die wir aus Chaucer's anderen bearbeitungen fremder dichterwerke kennen, die sich aber in B nicht so finden. Sehr anschaulich und beweiskräftig sind die p. 20—33 abgedruckten proben mit dem original gegenübergestellt. Dieselbe person, die in B immer *Bialacoil* genannt wird, heisst in C *Fayre-Welcomyng; bouton* wird 1702

Digitized by Google

(wie 1675, 1683, 1685 und 1691) durch *knoppe* wiedergegeben; sobald wir aber zum fragment B übergehen, finden wir das frz. wort einfach beibehalten, v. 1770, 1786 usw.

Der zweite beweisgrund ist der dialekt; die reime von A und C stimmen in allen wesentlichen punkten mit dem dialekte von Chaucers echten dichtungen überein; die untersuchung von den reimen in A und C und eine sehr genaue vergleichung mit den in Chaucers anderen werken vorkommenden ist von Kaluza mit grosser liebe vorgenommen und bildet einen sehr wertvollen teil von seiner arbeit. Andere sprachliche und metrische eigentümlichkeiten weisen alle auf dasselbe ergebniss hin. Ich will hier nur eins anführen. «Lounsbury weist darauf hin, dass in Chaucers echten schriften das hilfsverb *do* immer nur causativ gebraucht wird, niemals, wie späterhin, zur blossen umschreibung des verbalbegriffs .. Im Romaunt of the Rose dagegen fänden wir etwa ein dutzend ausreichend sichere fälle, in denen *do* in dieser letzeren, rein umschreibenden bedeutung, die bei Chaucer nie anzutreffen ist, gebraucht wird. Nun zeigt aber sofort ein blick auf die von L. angeführten elf verszahlen, dass diese sämmtlich dem fragment B angehören». Die zusammenstellung von doppelformen u. dgl. in Chaucers echten werken s. 129 ff. ist sehr wertwoll. Dagegen scheint es mir, als ob der verf. in dem abschnitte s. 138 ff.: «Der stil der fragmente A und C» etwas zu weit gegangen ist; er hat daselbst für fast jede zeile der fragmente parallelstellen aus den echten werken verzeichnet, und zwar so vollständig, dass der übersetzer z. b. ausdrücke wie *li ors et li argens* nicht durch *silver and gold* wiedergeben kann, ohne dass K. gewissenhaft die stellen zusammenstellt, wo Chaucer die beiden metalle zusammen erwähnt; die sammlungen sind sehr vollständig und zeugen von Kaluzas grossem fleisse, sind aber z. t. doch recht überflüssig.

Für fragment A wird jedermann zugeben müssen, dass der verf. recht hat, ebenso darin dass B nicht von Chaucer verfasst sein kann; ob dagegen C wirklich dem dichter zuzuschreiben ist, ist wegen der reime *y*: *ye* nicht so unzweifelhaft; ich bin in bezug darauf nicht so vollständig überzeugt wie auf den anderen punkten, vgl. auch Skeats vorsichtige stellung, s. die citirte ausg. I, 6 ff. und die anm. s. 441 zu v. 5810. Jedenfalls hat aber Kaluza einen ungemein wertvollen beitrag zur Chaucerforschung geliefert.

Kopenhagen, im Juli 1894.

Otto Jespersen.

Digitized by Google

Jacob La Roche, Homerische Untersuchungen. Zweiter Theil. Leipzig 1893, Teubner. 220 S.

Hic libellus varii est argumenti. Constat enim ex septem partibus vel disputationibus, quarum quattuor ad syntaxim homericam, duæ ad rem metricam spectant, in ea autem, quæ restat, de nonnullis locis homericis (29 ex Odyssea, 12 ex hymnis) recte legendis et interpretandis agitur. Copiose *de infinitivo homerico* disseritur (p. 1—78). Sed universa hæc dissertatio omnino non est nisi enumeratio locorum, ubi infinitivus vel solus vel cum accusativo coniunctus vel pro subiecto positus est vel pro obiecto, tum ubi infinitivum consecutivam vim habere scriptor censet: sequuntur quædam verba de absoluto qui dicitur infinitivo. Omnia summam sedulitatem diligentiamque ostendunt, ubique hominem in carminibus homericis singulari cum studio edendis et interpretandis iam plurimos per annos occupatum agnoscimus. Sed quid intersit infinitivorum homericorum prope infinitum numerum accumulare non intellego. Loci enumerantur maxime certe ad litterarum ordinem earum vocum, e quibus infinitivi pendent. Ita facilius in hac congerie locum quendam possumus invenire. Est tamen ubi magis ad vocabula, quam ad eorum significationes loci dispositi sunt: *ὦρτο πόλιν δ' ἴμεν (= ἀνέστη ἰέναι) η* 14 propius, me quidem iudice, ad ea quæ sunt *βῆ δ' ἴμεν* sim. accedit quam ad eos locos, ubi est forma activa eiusdem verbi *ὀρνύναι.* De singulis locis nonnulla verba faciam. *Μ* 243 *ἀμύνεσθαι* non pro subiecto accipiendum est (p. 13), sed appositionis loco cum subiecto *εἷς οἰωνὸς* coniungendum; eodem modo *κοιμηθῆναι ξ* 525 ad subiectum *κοῖτος* afferendum. *ἐλπωρή ἐστι β* 280 recte explicatur (p. 13), sed dubito num illis verbis poeta non potuerit non uti: forsitan dici possit *ἔστι (ἔξεστι) σοι ἔλπεσθαι.* Tum in locis *σοὶ δ' οὐ δέος ἐστ' ἀπολέσθαι Μ* 246, *οὐδέ τί τοι παθέειν δέος οὐδ' ἀπολέσθαι ε* 347, *οὔτε τι πημανθῆναι ἔπι δέος οὔτ' ἀπολέσθαι ϑ* 563 La Roche putat infinitivos ad consecutivam vim prope transiisse ('stehen schon genau an der Schwelle des Ueberganges zum Folgeinfinitiv', p. 14), quod ei concedere non possum. Ut hic mittam, quæ prima sit ac propria infinitivi significatio (cf. Goodwin, Syntax[2] 742), si quid videam, in illis locis neque pro subiectis illi infinitivi accipi possunt, id quod apparet ex *Α* 515 *ἢ ἀπόειπ', ἐπεὶ οὔ τοι ἔπι δέος, ὄφρ' εὖ εἰδῶ*, ubi abest infinitivus, neque consecutivus infinitivus usquam, quod sciam, præcedit, sed *δέος ἐστ'* vel *ἔπι δέος* idem est atque *χρὴ δεδιέναι,* ad quæ verba infinitivi illi referuntur: non est tibi (timor i. e.) causa timendi, non opus est tibi timere (respectu habito intereundi i. e.) ne intereas. Conferamus *δεῖσαν ὑποδέχθαι Η* 93, *ἵνα καὶ τοῖς ἄ. Ἕλλησι φόβος εἴη ἐπὶ β. μ. στρατεύειν* Xen. An. II 4, 3 et *φοβοῦμαι διελέγχειν σε* Pl. Gorg. 457 e. In capite IV uberrime de infinitivo consecutivo disserit scriptor. At in *βῆ δ' ἰέναι* sim.

Digitized by Google

haud scio an potius finalem vim inesse putemus. Ceterum non possum mihi persuadere eos infinitivos, qui sunt post *δεῖ* (p. 18), *ἔοικε* (p. 18 sq.), *χρὴ* (p. 48), consecutivam vim habere: *ϑ* 507 infinitivi appositionis nomine cum eo quod est *βουλὴ* coniungendi sunt. Ad exempla, in quibus constructio personalis quæ dicitur inest, falso allatum est (p. 60) *λ* 156 *χαλεπὸν δὲ τάδε ζώουσιν ὁρᾶσϑαι,* ubi non *χαλεπὰ* traditum est vel legi potest. Infinitivus *(οὔτ' αὐτὸς νέος ἐσσί, γέρων . . .) ἀμύνασϑαι Ω* 369 subtilius et speciosius quam pro simplicitate dictionis homericæ explicatur (p. 61); cf. *μὴ αἳ νῆες ὀλίγαι ἀμύνειν ὦσι* Thuc. I 50. In dicto *ἔστι μὲν εὕδειν ο* 392 et sim. haud scio an infinitivus pro subiecto melius accipiatur. — Tum uberius de infinitivo limitationis (Der Infinitiv der Beziehung) dicit (p. 65 sqq.). Minus recte hoc infinitivi genus partem facit infinitivi consecutivi. Dicitur enim non solum *celer sequi* sed etiam *celer irasci,* quod non significat: celer ita ut irascatur; *indocilis pauperiem pati* non idem est atque 'indocilis ita ut pauperiem patiatur'.

Difficilis est quæstio, quam, quod viderim, hic vir doctus ne verbo quidem attigit, dico quæstionem de infinitivis, qui sequuntur demonstrativa *τοῖος τοιοῦτος τοσόσδε τηλίκος* vel interrog. *ποῖος. β* 60 *ἡμεῖς δ' οὔ νύ τι τοῖοι ἀμυνέμεν* vulgo ita explicatur, ut putent *τοῖοι* idem esse atque atticum *οἷοί τε,* cf. Krüger II 55, 3, 6, Kühner[2] II p. 580, Ameis-Hentze et Faesi-Hinrichs ad h. l., Goodwin Syntax[2] 760, Stier ad *Z* 463, Leaf ad *Z* 463 et *T* 140. Dubitat Monro Hom. Gr.[2] 232. Ac sane dubitandum est, num fieri possit, ut in græca lingua pronomen relativum omittatur. Contrariam rem docent illud *οἷα ἄρδειν* quæque sunt similia, ubi demonstr. pronomen omissum est, relativum autem servatur. Atque aliam interpretandi viam neque eam subtiliorem ingressi sunt Merry et Riddell (1876) ad h. l.: *ἡμεῖς δ' οὔ νύ τι τοῖοι* (*ἐσμὲν οἷοι 'Οδυσσεὺς ἔσκεν* v. 59) *ἀμυνέμεν,* nos non tales sumus (qualis Ulixes erat) ad defendendum vel si rationem habemus defendendi, i. e. ut defendere possimus. Infinitivus igitur ad totam sententiam pertinet. Eodem modo alii quoque loci haud dubie interpretandi sunt: *η* 309 *οὔ μοι τοιοῦτον κῆρ μ. κεχολῶσϑαι* in me non est tale cor, quale tu putas me habere, ita ut sine causa irascar; *Z* 463 *χήτει τοιοῦδ' ἀνδρός, ἀμύνειν δούλιον ἦμαρ* desiderio talis viri, qualis ego eram, ad servitutem depellendam; *ω* 254 *τοιούτῳ δὲ ἔοικας . . . εὑδέμεναι μαλακῶς* tali viro similis es, qualis est rex (v. 253), ad molliter (in molli strato) dormiendum; *γ* 205 sq. *αἲ γὰρ ἐμοὶ τοσσήνδε ϑεοὶ δύναμιν περιϑεῖεν | τίσασϑαι* utinam mihi tantas vires di dent, quantas Oresti dederunt, ad procos ulciscendos, ut procos ulcisci possim; singularis est locus *ρ* 20, quum infinitivus præcedat, *οὐ γὰρ ἐπὶ σταϑμοῖσι μένειν ἔτι τηλίκος εἰμί* nam (quod attinet ad manendum vel) si putas me debere ad stabula manere, non iam eius sum ætatis, cuius is esse debet, quem illud (ad stabula manere) decet, ea con-

Digitized by Google

ditione ut et q. s. Antecedit interrogativum *φ* 195 *ποῖοί κ' εἶτ' Ὀδυσῆι ἀμυνέμεν;* num *ἄριστοι Ὀ. ἀμυνέμεν* eritis? Contra *I* 688 *εἰσὶ καὶ οἵδε τάδ' εἰπέμεν, οἵ μοι ἕποντο,* infinitivus ad verbum *εἰσὶ* referundus est: adsunt ut dicant. Deest verbum substantivum *T* 140 *δῶρα δ' ἐγὼν ὅδε* (adsum) *πάντα παρασχέμεν.* — Neque vir doctus de vexatis locis *I* 42 et *ϱ* 21, ubi est *ὥς τε* sequente infinitivo, quid in sententiis aliorum virorum sit veri, exquirere studet. Affert autem magnum numerum locorum apud posteriores scriptores, quæ præbent *ὥς τε* cum infinitivo consecutivo, sed qua ratione hac locorum multitudine usus homericus illustretur, non facile intellegitur.

Altera disputatio est *de infinitivo aoristi apud Homerum* (p. 79—103). Infinitivus futuri semper habet significationem temporis futuri. Itaque post verba sperandi, promittendi sim. semper hic infinitivus usurpatur. Item sæpissime post *μέλλειν.* Sed dubium est, num etiam post *μέμαα* exspectandus sit. In hoc enim verbo non inest vis futuri temporis: cupio aliquid facere et quidem nunc ipsum facere. Cf. van Leeuwen et Mendes ad *B* 544. Paucis verbis de infinitivis præsentis et perfecti temporum factis ad usum infinitivi aoristi exponendum transit. Infinitivus aoristi incohativam (ingressivam) vim habet, et tum iam factam rem significat — ita maxime, ni fallor, respondet indicativo aoristi historici, *οὐ μὲν γάρ τί σε πεζὸν ὀίομαι ἐνθάδ' ἱκέσθαι* = *οὐ πεζὸς ἐνθάδ' ἵκεο* — tum rem incohantem vel ingressivam præsentis temporis, ut *δ* 682 *τίπτε σε πρόεσαν μνηστῆρες; ἦ εἰπέμεναι ἔργων παύσασθαι* ('momentan') *σφίσι δ' αὐτοῖς δαῖτα πένεσθαι;* ubi vis infinitivi aoristi sequente infinitivo præsentis magis elucet — tum rem futuram, ut *β* 280 *ἐλπωρή τοι ἔπειτα τελευτῆσαι τάδε ἔργα.* De locis quibusdam recte legendis uberius scriptor disserit. *E* 190 coniicit *καί μιν ἐγώ γ' ἐφάμην Ἀϊδωνῆι προϊάψαι* 'putabam me eum in Orcum misisse' pro *προϊάψειν,* quod habent omnes codices et Apoll. Soph., sed v. 103 sq. *οὐδέ ἕ φημι ! δήθ' ἀνσχήσεσθαι κρατερὸν βέλος* est infin. fut., neque aliud hic dictum vult Pandarus; non dicit enim se putasse eum iam mortuum esse. Aliter se habet *Γ* 366 *τίσασθαι* 'me eum ultum esse, ei poenas dedisse'. Tum annotandum est *βιῶναι ξ* 359 (p. 97 inf.) non idem esse ac *ζώειν,* sed 'blifva vid lif', e periculis evadere, servari; cf. med. *ἐβιώσαο θ* 468. Inf. aor. *μυθήσασθαι ϱ* 15 illud ipsum dictum spectat vel quod semel dicitur, contra *μαντεύεσθαι A* 107 inf. præs., cui additum est *ἀεί,* quod semper dicitur vel dici solet. Ne *ἀζηχὲς φαγέμεν καὶ πιέμεν σ* 3 ut continue, indesinenter ('ununterbrochen') ederet et biberet cum sch. vertamus, et tempus aoristus et ipsa sententia vetare mihi videntur: postulare mihi videtur ipse contextus aliquid quale est 'avide (voraciter) prandere et bibere', quod præbet interpretatio Goebelii, Lex. I 514. — Postremo dicit de locis, ubi putat in-

Digitized by Google

finitivum aoristi futurum tempus significare (p. 98 sqq.). At haud scio an *β* 171 *καὶ γάρ κείνῳ φημὶ τελευτηθῆναι ἅπαντα* sq. non vertendum sit 'etenim dico omnia ei eventura esse, ut prædixi', cet., nam alia dicit iam evenisse, cf. 163 sqq., alia eventura esse (v. 165 *ἔσται*), sed 'etenim dico omnia ei coepisse evenire', quam ob causam etiam præsente tempore utitur v. 176 *τελεῖται* 'perficitur'. — Etiam *ι* 496 *καὶ δὴ φάμεν αὐτόθ' ὀλέσθαι* non 'putabamus nos ibi interituros esse', sed 'de nobis iam actum esse': nulla est igitur vis futuri temporis. — De loco *λ* 443 *ἀλλὰ τὸ μὲν φάσθαι, τὸ δὲ καὶ κεκρυμμένον εἶναι* dicens (p. 101) addidit ad *φάσθαι* 'einmalig', ad *κεκρ. εἶναι* 'dauernd', at *φάσθαι* utramque habet vim et præsentis et aoristi (cf. Kühner-Blass Gr. Gram. I 2, 212), neque est cur vim aoristi hic inesse censeamus.

In ea harum quæstionum parte, quæ est *de solo coniunctivo in sententiis secundariis* (p. 124—144), La Roche demonstratum vult in nonnullis codicibus pro modo coniunctivo scriptum esse vel indicativum vel optativum eiusdem aliusve temporis, quod quidem ad codices diiudicandos nonnihil refert. Hic parva annotabo. Pro forma coniunctivi *κεῖται*, quam omnibus locis tantum non omnes codices præbent, cum Hermanno scribendum censet *κῆται*. At facile putamus *κεῖται* esse e *κεί-ε-ται κέ-ε-ται* ortum, cf. *κέ-η-ται* Lycurg. Xen. Pl. et *ξυμ-βλῆται* ex *ξυμ-βλη-ε-ται* contractum (Kühner-Blass I 2, 219). Tum particulæ *ῥα* novam significationem 'etwas bekanntes, selbstverständliches' falso addicit (p. 128) et coniunctivo verbi *εἶναι* præeunte Bekkero miram figuram *ἤῃ* pro forma optat. *εἴη*, quæ fortasse servari potest, vindicare studet.

In ea parte, quæ inscribitur '*Ein Capitel Homerischer Syntax*', leges congruentiæ, quæ inter voces eiusdem sententiæ intercedit, uberius et ad diversas sententiæ partes exponit (p. 166—210). Disserit igitur de subiecto et prædicato, de congruentia subiecti prædicatique, de attributo, de adiectivo prædicativo, de appositione. Vetera et nota cum insolitis rarisque rebus miscentur, eadem est atque in prioribus partibus accumulatio locorum, neque singulæ res, quæ diligentiorem requirunt expositionem, clarius illustrantur. Sed universa hæc res ita exponitur, ut facile possit perlustrari, et hæc pars sane digna esse mihi videtur, quæ legatur. Hic illic excedit fines congruentiæ, quum dicit de subiecti vel prædicati detractione, de accusativo limitationis (p. 195, *πόδας ὠκὺς Ἀ.*), de genitivo nominis vel aliis vocibus pro attributivo positis (ib. *μῆνιν Ἀχιλῆος, ἄντυγες αἳ περὶ δίφρον*), de ellipsi substantivi, a quo genitivus vel alia vox pendet (*εἰς Ἀΐδαο, τῇ δεκάτῃ (ἡμέρᾳ), σκαιῇ (χειρί), Ὀιλῆος (υἱὸς) ταχὺς Αἴας, τὴν αὐτοῦ (γυναῖκα) φιλέει, ἴσῃ* al.). Dubii sunt loci, ubi pro subiecto pronomen *τὶς* intellectum voluerunt docti viri. *X* 199 *ὡς δ' ἐν ὀνείρῳ οὐ δύναται φεύγοντα διώκειν* haud scio an e vocabulis *ἐν ὀνείρῳ* subiectum quoddam *ὁ ἐν ὀνείρῳ (ὁ ὄναρ ἰδών)* petendum sit. *N* 287 longam interiectionem (v. 279—286) sequi-

Digitized by Google

tur ac fortasse subaudiri potest *οὔτε ὁ δειλὸς ἀνὴρ οὔτε ἄλκιμος* (v. 278). Sed *ι* 314 subiectum est *Κύκλωψ*, et *δ* 649 recte se habet, non corrigendo est vexandus. Hic, ubi dicitur de indefinito 'man', afferendi erant loci, ubi est *ἀνὴρ* vi prope pronominis indefiniti præditum, *E* 770 al. — Tum in loco *B* 216 *αἴσχιστος δὲ ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε* verbum *ἦλθε* iusti prædicati vice fungitur, item *ἷζε* *B* 792, *κατερύκεται* *δ* 498. — Iam vero (p. 194) dicit adiectiva, ad pleraque substantiva diversi generis, quæ quidem non homines significant, neutro genere pluralique numero adiici: *χίλι' ὑπέστη, | αἶγας ὁμοῦ καὶ ὄις, τά οἱ ἄσπετα ποιμαίνοντο* *Λ* 244 sq., *λαιψηρὰ πόδας καὶ γούνατ' ἐνώμα* *X* 24, *O* 269, *χλαῖνάν τ' ἠδὲ χιτῶνα, τά τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει* *B* 262, et q. s. At hi loci neque omnes eiusdem sunt generis neque illi legi subiecti sunt. Primum est genus eorum locorum, ubi pro eo substantivo, quod est scriptum, aliud cognatæ significationis animo poetæ obversatur. Usitatissimum est vocabulum homericum *μῆλα,* quod pro iis vocibus, quæ sunt *αἶγες καὶ ὄιες,* ante mentem versans adiecta nomina sibi adsciscit. Hoc modo intellegitur *Λ* 244. Eiusdem est generis *E* 140 *(ὀίεσσιν) . . . τὰ δ' ἐρῆμα φοβεῖται·* | *αἱ μέν,* durius sane, quum vocabulum neutr. pl. inter duas figuras fem. gen. interpositum sit. Contra *Π* 353 *μήλων . . ., αἵ τε.* Eiusdem est generis *Φ* 166 sq. *τῷ δ' ἑτέρῳ (δουρὶ) . . . ἡ δέ,* ubi pro eo quod est *δόρυ* vox *αἰχμὴ* menti obversatur, nimirum quum *mucro* hastæ terræ infigatur. Alterum genus est eorum locorum, ubi inter substantivum adiectivumque ei additum interponitur aliud substantivum minoris momenti. Quum dicitur *λαιψηρὰ δὲ γούνατ' ἐνώμα* *K* 358, *X* 144, *λαιψηρά τε γοῦνα* *Y* 93, *X* 204, non mirandum est quod in loco supra allato *X* 24 adiectivum *λαιψηρὰ* genus gravioris substantivi *γούνατα* sequi. Eadem ratione interpretandus est versus *O* 344 *τάφρῳ καὶ σκολόπεσσιν ἐν. ὀρυκτῇ,* ubi subst. *τάφρῳ* maioris est momenti et *σκολόπεσσιν* ad similitudinem adiectivi 'vallis munitus' transiit. Sequitur tertium genus eorum versuum, in quibus pronomen relativum neutrius generis plur. num. ea quæ antecedunt et complectitur et quodammodo amplificat. Ita *B* 262, cf. Ameis-Hentze ad h. l.; tum *ν* 60, 410, *ο* 421. In omnibus his versibus legitur *τά τε* 'quodcumque'.

Iam diximus duas harum quæstionum ad rem metricam attinere. In priore illarum partium, ubi *de cæsura trithemimeri* agitur (p. 104—123), neque quicquam novi sibi demonstrandum proposuit scriptor, hæc enim cæsura in versu homerico iam pridem a doctis viris est demonstrata (cf. Hoffmann, Quæst. hom. § 18, Christ, Metrik 196), neque id quod demonstratum vult recta via ac ratione demonstrat. Eos versus, qui hac cæsura uti ei videntur, quos quidem ad debilem terminationem firmandam vi huius cæsuræ indigere putat, enumerat nulla interpunctionis, nulla sen-

Digitized by Google

tentiæ remissionis ratione habita, nusquam inquirens, num in firmitate vel pristina productione terminationis cuiusdam satis excusationis inesse putandum sit. Neque quæ docti viri de hac re scripserunt cognovisse suum esse censet. Tantum commenta O. Meyeri nonnumquam affert, ut ea refutet. De singulis rebus inquirere hic supersedeo. Id tantum monitum volo, nullam esse inter præpositionem et nomen ab ea dependens cæsuram, id quod inter doctos viros satis constat, quam ob causam productiones, quæ insunt in coniunctione verborum *ἐνὶ μεγάρῳ, ὑπὸ νεφέων, ἐπὶ νευρῇ* sim. nequaquam cæsuræ vi excusari queunt. Annotandum est *I* 415 *ὤλετό μοι κλέος ἐσθλόν, ἐπὶ δηρὸν δέ μοι αἰών,* in quo versu La Roche putat productionem brevis vocalis ipsa verborum in versu collocatione satis excusari (p. 122), particula *δὲ* post *δηρὸν* posita evinci vocabula *ἐπὶ δηρὸν* artissime cohærere; præterea apparet in illo versu inesse cæsuram III p. trochaicam, non semiseptenariam.

Sequitur brevis quæstio *de figuris ἐν vel ἐνὶ in quarto pede hexametri* (p. 139—144), ubi docet scriptor hanc figuram *ἐνὶ* positam esse 1. in anastrophe a. pro *ἔνεστι* (*Σ* 53, *δ* 846) vel b. post nomen (*μάχῃ ἔνι κ. Z* 124); accedit *τίθει δ' ἐνὶ (ἔνι) Ξ* 179, *ϑ* 439, ubi est verbo postpositum, repugnat autem *τροποῖς ἐν δερματίνοισι δ* 782, *ϑ* 53; 2. ante voces a vocalibus, sed antiquitus a digammo incipientes: *μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ ε* 132 sim.; contra figuram *ἐν* ante voces a consonis litteris incipientes usurpari: nusquam esse *ἐνὶ γούνασι* sim. Quæ quum ita sint, haud scio an ab initio fuerit *ἐν ϝοίνοπι πόντῳ* idque in *ἐνὶ οἴνοπι π.* mutatum sit, quum *ἐν οἴνοπι π.* metrum non quadret. Adduntur quædam de his figuris in aliis quoque versus sedibus. In II. pede fluctuat legendi ratio. Fortasse notio loci in figura *ἐνὶ* magis elucet: *ἐνὶ οἴκῳ, δήμῳ, χώρῳ, νήσῳ, πόντῳ* (cf. suet. 'ini', 'uti'), in figura *ἐν* non item: *ἐν βουσί, δαιτί, τοῖσι, χειρί* (cf. suet. 'i', 'bland', 'vid').

Iam restat ea harum quæstionum pars, quæ inscribitur «Kritisches und Exegetisches» (p. 145—165). Longum est omnes has coniecturas vel interpretandi rationes percensere. Neque eas omnes La Roche primus proposuit. *α* 392 pro *βασιλευέμεν,* quum desit substantivum, ad quod ea quæ sequuntur pronomina *οἵ* et *αὐτὸς* referri possint, scribendum putat *βασιλῆ' ἔμεν.* At utrumque eodem redit et latine reddendum 'regem esse', neque illa pronomina ad prædicatum *βασιλῆα,* sed ad id quod animo obversatur subiectum referenda. Cf. *X* 200 *τὸν* et *ὁ.* Ceterum *Λ* 391 *αἶψα* 'confestim', 'statim' nequaquam debilitat *ἀκήριον,* immo vero in maius effert, et pro obiecto intellegendum *ὅν κ' ὀλίγον περ ἐπαύρῃ.* — *β* 375 *ἤ ϝ' αὐτὴν* coni. LR., sed *αὐτὴν* sufficit; *δ* 748 *ἤ σ' αὐτήν,* ut magis perspicue diceretur, sed *αὐτόν,* non *σ' αὐτόν B* 263. — *γ* 246 *ἀθανάτοις ἰνδάλλεται* codd. mscr., retentum vult LR. coll. *P* 214. At incertus est ille locus, ubi cf. Leaf. —

Digitized by Google

δ 649 *ἄλλος,* LR. coni. *ἄλλως.* Male. — *ε* 178 *θεά* codd., *θεῶν* coni. LR. Sine causa, cf. *μέγαν ὅρκον* *T* 113, *καρτερὸν ὅρκον* *T* 108, *κ* 387 et Buchholz Hom. Real. III 2, 317. — *ζ* 197 *τοῦ δ' ἐκ Φαιήκων ἔχεται* et q. s. LR. interpretatur: ab hoc autem habetur potentia Phæacum (gen. obi.), i. e. *ὁ δὲ Φαιήκεσσι βασιλεύει.* Sed illud non est dicendi genus homericum et illa interpretatione sententia debilitatur. Immo Nausicaa dictum vult: in eius prudentia et dominatione positas esse (stare) Phæacum opes atque potentiam. Cf. quum *λ* 346, tum *I* 102 *σέο δ' ἕξεται,* ubi nulla addita est præpositio. — *η* 20 *ἔχουσα* coni. LR., *ἐχούσῃ* est attractionis lege ortum. — *η* 89 *ἀργύρεοι σταθμοὶ ἐν χ. ἕ. οὐ.* Kayser, *ἀργύρεοι σταθμοὶ δ' ἐν χ. ἕ. οὐ.* LR. Sed particula *δὲ* neque potest abesse neque, puto, tertium locum tenere. Atque nihil offendit, si cum Barnesio legimus *σταθμοὶ δ' ἀργύρεοι ἐν χαλκέῳ ἕστασαν οὐδῷ.* — *π* 79 *ἕσσωμι* auct. schol. H² *X* (cf. Ludw.) scribendum censet LR., præeunte Kaysero. Sed melius sine dubio *ἕσσω μιν* servamus et pronomine illo *τὸν ξεῖνον* 78 putamus repeti, quam inauditam figuram fut. temp. inducimus, præsertim quum totus hic versus *ρ* 550 et *φ* 339 recurrat. — *ρ* 344 *καὶ κρέα* leg. LR. pro *καὶ κρέας*: at immensum carnis frustum sane maius est quam *κρέα, ὅσσ'* (coni. Axt) *οἱ χ. ἐχ. ἀμφιβ.* Dedit multum, non multa. — *τ* 39 *φαίνοντ' ὀφθαλμοῖς ὡς εἰ πυρὸς αἰθομένοιο,* coni. LR. *ὀφθαλμοῖσι σέλαι π. αἰθ.,* sed *ὡς εἰ* maius quiddam præbet. Athena adest ignota. Fort. intellegendum est *φαίνοιντο.* Item *X* 150 *ὡς εἰ (καπνὸς γίγνοιτο) πυρὸς αἰθομένοιο.* — *υ* 237 *ἐμή* codd. plur., *ἐμοὶ* un. cod., leg. censet LR. Nequaquam necesse, cf. Renner ad h. l. — *υ* 266 *ἐπίσχετε θυμὸν ἐνιπῆς,* coni. LR. *ἀπίσχετε.* De *ἐπίσχειν* cum gen. cf. Krüg. 47, 13. — *υ* 382 sq. *τοὺς ξείνους . . . ἐς Σικελοὺς πέμψωμεν, ὅθεν κέ τοι ἄξιον ἄλφοι.* Neque v. 382 auctore Bergkio delendum puto neque *τὸν ξεῖνον* duce Düntzero scribendum, quod laudat LR., neque inauditam figuram *ἄλφοιν* cum Dindorfio audendam. Verba schol. *ἀξίαν εὕροι τιμὴν ἡ τῶν ξένων πρᾶσις* rectam interpretandi viam præbent: ex *πέμψωμεν* id quod abest subiectum verbi *ἄλφοι* repetimus, dico inf. *πέμπειν.* — *φ* 194 *αὐτὸς κεύθω, αὕτως* LR. sine causa. Cf. Krüger I 51, 6, 7. — *χ* 364 *βοὸς δ' ἀπέδυνε βοείην.* De hoc loco mirum in modum errat LR. *βοὸς* habent omnes fere huius ætatis editores, *θοῶς* v. L. et M. — De loco *ω* 344 cf. Ameis-Hentze, Anh. — Aliæ coniecturæ probandæ videntur: *λ* 584 *στεῦτο . . . πιέειν,* ita iam Bothe, *ξ* 64 ante 63 auctore Bk., de *ο* 156 sq. cf. Leaf ad *Θ* 538, *ρ* 379 Bkio all. præeuntibus, *ω* 19 sq. præeunte Weckio, fortasse etiam *μ* 44 auctore Nauckio. De ceteris locis Odysseæ, qui in hac quæstione tractantur, nihil confirmaverim.

Addita sunt huic volumini corrigenda et addenda ad Homerische Untersuchungen 1869. Ac tamen omissa sunt: p. 29 add. *δὲ πρός* *A* 609, p. 48 leg. *δέπαϊ, δειδισκόμενος* *γ* 41, non 411, *πατέρι*

Digitized by Google

δὲ, non *πατέρα δὲ E* 156, p. 51 add. *ἐλλίσσεϑ' M* 49, p. 52 add. *ἄληκτον B* 452. Alia missa facio. — In hoc volumine p. 53 pro *ρ* 252 leg. *ρ* 452.

Upsala.

V. Knös.

Max Neumann, Eustathios als kritische Quelle für den Iliastext. Mit einem Verzeichnis der Lesarten des Eustathios. [Abdruck aus d. XX. Supplementbande der Jahrb. f. class. Philologie.] Leipzig 1893, Teubner. Pp. 143—340.

Hæc ætas commentarios Eustathii nequaquam nimis magni facit. Ac tamen suam habent vim atque auctoritatem, quum illius explicationibus ea quæ præbent scholia Ven. A sæpissime confirmentur, nonnumquam expleantur, corrigantur rarius. Accedit, ut annotationes La Rochii illa ex parte haud paucis sane locis mutilæ sint vel vitiosæ. Quæ quum ita essent, M. Neumann id sibi proposuit, ut quæ ad textum Iliadis constituendum e magna vi excerptorum Eustathii redundarent, vestigaret et congereret.

Primum de codice Eustathii disserit. Inquirit, quæ inter codicem Eustathii et codicem vel disquisitiones Aristarchi intercedat ratio. Eos versus, quos Aristarchus spurios putat, neque Eustathius neque codices manu scripti repudiarunt. Ubicumque *omnes* codices lectionem Aristarchi aut probant aut reiiciunt, Eustathius semper fere cum iis concinit. Pauci versus repugnant, ut *B* 626 *αἳ ναίουσι* Ar. codd., *οἳ ναίουσι* Zen. Eust. Ubicumque vero e codicibus nostris alii lectionem Aristarchi probant alii reiiciunt, codex Eustathii multo sæpius ab Aristarcho abhorret quam a parte eius stat. Abhorret igitur ab eo plus 160 locis, minus 100 locis cum eo congruit. *I* 88 *δόρπα* Ar. Eust. cod. L, *δόρπον* codd. rell., sequitur vox a digammo olim incipiens *ἕκαστος*; *I* 324 *δ' ἄρα οἱ* Ar. Eust. codd. GL, *δέ τε οἱ* codd. rell.; *K* 161 *ὀλίγος δέ τε* Ar. Eust. cod. Vrat. b, *δ' ἔτι δέ τι δέ τις* codd. rell. Contra *B* 769 *φέρτερος* Eust. S. Cant. Vrat. b, *φέρτατος* Ar. codd. rell. Singulas res affert, in quibus Eustathius vel cum Aristarcho concinit vel ab eo discrepat. Cum Aristarcho Eustathius scribit *K* 258 *ἄλοφον, O* 31 *ἀπολήξῃς,* sed contra Aristarchum *Θ* 423 *ἀδδεές, Ψ* 417 *ὑποδδείσαντες.* Deinde Neumann docet codicem Eustathii ad cod. L proxime accedere: sequuntur codd. GC alii, procul stat cod. A. Tum de singulis quibusdam rebus, quæ codicis Eustathii sunt propriæ, disserit: de vocum figuris solutæ orationis positis pro poeticis formis (*οὗ* pro *τοῦ, καὶ* pro *ἰδέ [ἠδέ], ἂν* pro *κέ, δοῦναι* pro *δόμεναι* sim.), de

Digitized by Google

vocibus inter se mutatis (δὲ pro τέ, τὲ pro δέ al.), de omissis et inculcatis vocabulis, de transpositis eqs.

In altera parte variæ lectiones tractantur. Præmittitur quæstio, quæ dissimilitudines re vera aliæ sint lectiones, quæ non sint nisi verba negligentius repetita. Tum varias lectiones ex fontibus, e quibus manarunt, in duas partes distinguit. Una pars est earum, quarum fontes nos etiamnunc habemus, qui fontes vel scriptores sunt Strabo, Herodianus, Choeroboscus, Stephanus Byzantius, Athenæus, Plutarchus, Etym. M., Apollonius Soph., Longinus vel scholia, quæ quidem longe plurimas præbent varias lectiones. Maxime Eustathius e fonte hausit, qui ad scholia cod. Ven. A proxime accedit, rarius ex alio fonte, qui cum scholiis codicum V Townl. LB affinitatem præbet. Demonstrat N. Eustathium duabus certe scholiorum collectionibus usum esse, quarum una quum aliorum scholia tum Porphyrii continebat, altera, quæ maioris erat momenti, Apionis et Herodori gerebat nomina. Si has lectiones respicimus, Eustathius non magni æstimandus est, præsertim quum eum vel parum diligenter egisse vel haud raro etiam errasse satis constet. Pluris nobis faciendæ sunt eæ lectiones, quæ e fonte, qui non iam superest, fluxerunt. Hæ afferuntur: plurimæ in codicum scribendi ratione quodammodo possunt perspici. Restat tertium quoddam genus variarum lectionum, earum dico, quæ brevissime afferuntur addita particula ἤ. Hæ, quæ in X primis libris rariores sunt, inde ab undecimo libro crebrius apparent, fortasse aliqua ex parte e scholiis, quæ nobis non iam exstant, sumptæ sunt, plurimæ vero haud dubie e codice, cuius in margine allatæ erant, exscriptæ.

Postremo sequitur index lectionum Eustathii ad libros versusque descriptus (p. 197—339). Hunc indicem si quis ad versum quendam Iliadis inspicere vult, dolendum est, quod ad summas paginas desunt litteræ vel numeri rhapsodiarum.

Maximi sane hic liber fuit laboris. Paulum quidem novi in medium protulit neque tamen exiguæ utilitati erit. At pars tantum est eius operis, quod in grandibus Eustathii commentariis omni ex parte perscrutandis faciendum est.

V. Knös.

Ludwig Jeep, Zur Geschichte der Lehre von den Redetheilen bei den lateinischen Grammatikern. Leipzig 1893, Teubner. XVII + 316 S. 8vo maj.

Efter et historisk Afsnit om de enkelte romerske Grammatikeres Værker (S. 1—101) følger Indledningsbegreberne til Grammatiken, som almindelig af Grammatikerne behandledes forud (de arte, de grammatica, de voce, de litteris osv.), det samme som

Digitized by Google

O. Froehde har givet en Fremstilling af i sit Skrift «die Anfangsgründe der römischen Grammatik» (se Nord. tidsskr. f. filol. 3. række. I S. 195 f.). Derpaa gennemgaas fra S. 122 de romerske Grammatikeres Lære om Ordklasserne (partes orationis), Nomen, Pronomen, Verbum, Participium (hvis Berettigelse som Ordklasse dog bestredes), Adverbium, Conjunctio, Praepositio, Interjectio, af hvilke Nomen og Verbum naturligt optage den største Plads. Ved Nominerne behandles, for at se paa et enkelt Punkt, ogsaa Casus, de bekendte sex Nominativus, Genetivus, Dativus, Accusativus, Vocativus, Ablativus, Ablativ paa sidste Plads som «novus a Latinis inventus». Man famlede dog noget ved Begrænsningen af Omraadet for denne nye Casus; mange Grammatikere opstillede en septimus casus, hvori en Del af Ablativs Anvendelser sloges sammen (Ablativ ved *in*, absolut Ablativ, Grundens Betegnelse ved Abl.). Ret mærkeligt er det ogsaa, at man opstillede en ottende Casus for at forklare Udtryk (med Dativ) som *it clamor caelo* (for «in caelum»).

Dette kun som Exempler paa interessante Enkeltheder; for de fleste Afsnit af Syntaxen vil man finde spredte Bidrag i Forf.'s Fremstilling af Grammatikernes ofte forskellige Behandling af de samme Spørgsmaal, saaledes om Futurumsbetydning i Conjunktiv og Imperativ (Adskillelse af Hortativus, Imperativus, Mandativus S. 219 ff.) og meget mere.

C. J.

Pauli Manutii epistulae selectae ed. *Mart. Fickelscherer*. Leipzig 1892, Teubner. VIII + 176 S.

Et Udvalg paa 86 Breve af P. Manutius til forskellige; i Udvalget findes intet, som ikke tidligere er trykt.

Man er ved disse Textudgaver af nyere latinske Skrifter noget i Tvivl om, hvilken Læserkreds Udgiveren har tænkt sig. Til Skolebrug ere de naturligvis ikke bestemte, og de faa Specialister paa dette Omraade ville paa den anden Side næppe finde noget nyt deri, da Oplysninger saa godt som ganske ere udelukkede. Den som imidlertid af Interesse for den bekendte, udmærkede Commentator til Ciceros Breve vil danne sig et Billede af Manutius og hans Samtid, kan hente en Del Bidrag dertil fra denne lille Samling Breve, blandt hvilke enkelte ere rettede til Mænd som Dionys. Lambinus, Carolus Sigonius, M. Ant. Muretus.

C. J.

Digitized by Google

C. Julii Caesaris commentarii cum A. Hirtii aliorumque supplementis ex recensione *B. Kübleri* (Editio major). Lipsiae 1893—94, Teubner. Vol. I. Commentarii de bello Gallico. CXXX + 237 pp. Vol. II. Commentarii de bello civili. L + 153 pp.

Quum anno 1847 Carolus *Nipperdeius* commentarios Caesaris cum supplementis ederet atque optimorum codicum auctoritates adnotaret, recte vidit, duas esse codicum familias, alteram, quae tantummodo commentarios de bello Gallico, alteram, quae etiam commentarios de bello civili ceteraque supplementa contineret. Sed quum codices utriusque familiae parum boni essent, priorem illam familiam (α) integram, alteram vero (β), quae omnes commentarios continet, interpolatam esse contendit. Jam abhinc annos plus quam quadraginta, quum his commentariis operam dabam, recensio Nipperdeiana, qua diligenter utebar, mihi parum placebat, neque dubium mihi erat, quin Nipperdeius meliores, ut sibi videbatur, codices secutus, nimis saepe falsa pro veris edidisset, sed codicum familiam β per se alteri esse praeferendam, affirmare non audebam. Nunc codicibus diligentius examinatis, viri docti, qui in haec studia incumbunt, eo inclinare videntur, ut familiam β praeferant, alteram interpolatam esse putent. His assentitur *Küblerus*, ita tamen, ut in editione discipulorum usui destinata textum receptum nimis saepe mutare noluerit; ceterum nos editionem, quam *Meuselium* mox publici juris facturum sperat, adire jubet. Interim in praefatione voluminis prioris tabulam variarum lectionum nobis proponit, quae, si diligenter, ut videtur, est confecta, magno nobis usui in duabus codicum familiis comparandis esse potest. Tabula illa tripertita est, ita ut in duabus columnis lectiones e duabus codicum familiis sumptae, in tertia conjecturae quas in textum recepit perscriptae sint.

Hanc codicum varietatem denuo in tabula Kübleri scrutanti ne nunc quidem mihi liquere confiteor, utra familia in commentariis de bello Gallico edendis sit praeferenda. Proprie interpolata neutra mihi esse videtur; saepe altera alterius ope certissime emendatur, velut quum verbum totum aut verbi pars in altera excidit, in altera extat. Jam antiquitus — saeculo quarto post Chr. natum — duplicem recensionem horum commentariorum fuisse apparet; sed illa discrepantia verborum tantummodo non rerum neque usquam fere majoris momenti fuisse videtur. In codicibus familiae α singulis libris subscriptum est: «Julius Celsus Constantinus V. C. legi.» Hinc quidam apparere affirmant, hanc familiam esse interpolatam. Et re vera, qui Celsum non legisse tantum illos commentarios sed etiam emendasse putant, vix falluntur; sed ut nescimus, quibus subsidiis vir ille clarissimus sit usus, ita codices nostri prae se ferunt, non nisi in minutiis emendationes

Digitized by Google

ejus esse versatas, omnesque graviores mendas ne tentata quidem emendatione integras esse relictas.

Neutra igitur familia spernenda est, atque cavendum, ne alteram nimis stricte sequendo errores quoque ejus amplectamur; in eligendo semper judicium utendum, et usus Caesaris sequendus est; ubique verum inveniri posse, desperandum est.

Quanti sit, quod utraque codicum familia in commentariis de bello Gallico emendandis uti possumus, optime perspicit, qui illis perlectis ad commentarios de bello civili legendos progreditur: quum illic multi familiae β errores alterius familiae ope emendentur, hic, ubi familia α deficimur, omnes errores, si modo deprehenduntur, conjectura emendandi sunt. Atque ut dicam quod sentio, quamquam plures familiae β codices his annis diligentissime collati sunt, ex ipsa Kübleri recensione apparet, quicquid his quadraginta annis in emendandis commentariis de bello civili profectum sit, raro codicum auctoritati, semper fere conjecturis virorum doctorum deberi. Praestantiam codicis Ashburnhamiani, qui primo loco a Küblero aliisque laudatur, his saltem in libris perspicere non potui; interdum, quae inde sumuntur, mihi valde suspecta sunt. Codex Havniensis, quem olim cum editione Nipperdeiana ad commentarios de bello civili et supplementa contuli, a Küblero ne nominatur quidem. Ubique fere consentit cum codd. Riccardiano 541 et Vaticano 3374 (Ursiniano), quorum consensus in editione Kübleriana littera ϱ signatur.

Conjecturis multi loci in utrisque commentariis olim sanati sunt, multae bonae conjecturae imprimis ad libros de bello civili nuper accesserunt, multi loci depravati etiam nunc acumen philologorum ut sanentur exposcunt. Ipse quoque, quum juvenis operam in hos commentarios impendebam, quaedam emendare conabar, alia nunc ipsum, recensionem Kübleriaman cum Nipperdeiana comparans, adnotavi.

Passim in his commentariis verba, quae in margine codicis cujusdam antiqui adscripta erant, jam in codice archetypo, quem dicimus, inter verba Caesaris recepta esse, probat consensus omnium nostrorum codicum. Duo exempla ex primo capite primi de bello civili libri sumamus. «Litteris *a Fabio* C. Caesaris consulibus redditis.» Verba illa «a Fabio» et per se falsa sunt (nam scimus C. Curionem litteras Caesaris consulibus reddidisse) et alieno loco inserta (scribendum saltem erat: litteris C. Caesaris a Fabio consulibus redditis). — Aliud additamentum paucis versibus infra deprehenditur: «Referunt consules de republica *in civitate.*» Verba «in civitate» Caesaris esse non possunt, sed lectori cuidam debentur eo tempore viventi, quum urbs vulgo civitas diceretur. Haec additamenta tam aperta sunt, ut nostro

Digitized by Google

saeculo neminem fallant, alia vero inter verba Caesaris ita latent, ut difficilius deprehendantur.

Capitis sexti ejusdem libri paragraphi sexta et septima in editione Kübleriana sic eduntur: «In reliquas provincias praetores mittuntur. Neque expectant, quod superioribus annis acciderat, ut de eorum imperio ad populum feratur, paludatique votis nuncupatis exeunt. Consules, quod ante id tempus accidit numquam, † ex urbe proficiscuntur lictoresque habent in urbe et Capitolio privati contra omnia vetustatis exempla.» — In annotatione critica Kübler haec adscribit: «Locum miserabilem in modum corruptum sanare non ausus sum. Mommsenus, qui quid de hac paragrapho sentiret, per litteras mecum benigne communicavit, Caesarem ita fere scripsisse suspicatus est: consules, quod .... numquam ⟨antequam⟩ ex urbe proficiscuntur, lictores habent in urbe et Capitolio paludatos contra omnia vetustatis exempla.» — Equidem puto in margine ascripta fuisse verba: «*Exeunt consules ex urbe.*» Duobus primis verbis ejectis ita restituitur sententiarum connexus. «In reliquas provincias praetores mittuntur. Neque expectant —, ut de eorum imperio ad populum feratur paludatique votis nuncupatis — ex urbe proficiscuntur lictoresque habent in urbe et Capitolio privati contra omnia vetustatis exempla.» (Propraetores et proconsules sunt privati, donec lege curiata imperium iis traditum est.)

Sed etiam verba «*ex urbe*» in margine ascripta fuisse suspicor. In codicibus non est: «lictoresque habent in urbe *et* Capitolio» sed «in urbe *ex* Capitolio»; correxit P. Manutius, ceterique editores eum secuti sunt, parum recte, ut opinor. Quid si Caesar scripsit: «paludatique votis nuncupatis *ex Capitolio* proficiscuntur lictoresque habent in urbe privati»? Ut Livius (XXI 63. 9) consulem in Capitolium ad vota nuncupanda proficisci dicit, ita Caesar praetores votis nuncupatis ex Capitolio profectos esse dicere potuit. Videntur verba «ex urbe» in textum Caesaris recepta verba «ex Capitolio» de suo loco in alienum detrusisse.

Quod si cui haec argumentatio nimis subtilis esse videtur, primum rogo, ut turbas codicum in commentario quarto de bello Gallico cap. 10. 2 — quem locum Aldus satis audacter correxit — consideret; deinde velim locum, qui est de b. civ. III 101. 1, mecum inspiciat: «Quum esset Caesaris classis divisa in duas partes, dimidiae parti praeesset P. Sulpicius praetor Vibone ad fretum, dimidiae M. Pomponius ad Messanam, prius Cassius ad Messanam navibus advolavit.» Sed urbs Vibo non est sita ad fretum. Nonne Caesar scripsit: quum — dimidiae parti praeesset P. Sulpicius praetor *ad* Vibon*em* (in codd. est praetor Vibonem), dimidiae M. Pomponius ad Messanam, prius Cassius *ad fretum* navibus advolavit —? Quum explicandi causa in margine adscrip-

Digitized by Google

tum esset «ad Messanam», «ad fretum» de suo loco in alienum detrusum est.

De b. civ. III 112. 8. «In hoc tractu oppidi pars erat regiae exigua.» Quomodo fieri posset, ut tantummodo exigua regiae pars in illo tractu oppidi esset, nemo explicare conatus est. Caesar scripsit: In hoc tractu oppidi erat *regia* [exigua]. Lector quidam in margine 'pars exigua' adscripserat, ut verbum rarius 'tractus' explicaret.

De b. Gall. VIII 48. 5 narratur pugna C. Voluseni Quadrati praefecti equitum Antonii et Commii Atrebatis: «Commius incensum calcaribus equum conjungit equo Quadrati lanceaque infesta magnis viribus medium femur traicit Voluseni.» Quis unquam hoc scribere potuit? Et tamen ita editur et a Nipperdeio et a Küblero. «Voluseni» ferri non potest atque delendum est.

De b. civ. I 39. 1. «Scutatae citerioris provinciae et cetratae ulterioris Hispaniae cohortes circiter LXXX equitumque utriusque provinciae circiter V milia.» «Hispaniae» ut spurium delendum est.

De bell. Gall. VI 21. 5. «Pellibus aut parvis renonum tegumentis utuntur, magna corporis parte nuda.» — Non dubito, quin 'renonum' cum 'pellibus' non cum 'tegumentis' sit conjungendum (cfr. 'tegimen direpta leoni pellis erat' Ovid. Metam. 3. 52). «Pellibus *haud parvis* renonum tegumentis utuntur» Caesar non scripsit, sed quum Caesar magnam corporis partem nudam esse relictam scriberet, lector quidam annotavit, pelles tamen renonum haud parvas esse. Caesar tantummodo '*pellibus renonum tegumentis* utuntur' scripsisse videtur.

De bell. Gall. I 29. «In castris Helvetiorum tabulae repertae sunt litteris Graecis confectae et ad Caesarem relatae, quibus in tabulis nominatim ratio confecta erat, qui numerus domo exisset eorum qui arma ferre possent, et item separatim pueri, senes mulieresque. Quarum omnium *rerum* summa erat» — —.

Expectares: 'quarum omnium tabularum summa', neque quomodo 'rerum summa' defendi possit, intelligo. Scripsit Caesar: «quarum omnium summa», ita ut «tabularum» audiretur.

Transpositione verborum locus corruptus de b. civ. III 46, 1 certissime sanatur: «Caesar receptui suorum timens crates ad extremum tumulum contra hostem proferri et adversas locari, intra has mediocri latitudine fossam tectis militibus obduci jussit.» [1] Scribendum est: 'intra (intraque) has tectis militibus mediocri latitudine fossam obduci jussit'.

---

[1] «Haec verba corrupta esse demonstravit Paul: sed quae ingeniose excogitavit *fossas II interjectis stipitibus obduci jussit,* in textum recipere non ausus sum, praesertim cum ipse auctor conjecturae verba tradita mutare veritus sit» Kübler in annot. critica.

Digitized by Google

De bello Gall. VIII 44. 3. «Paucis diebus cibo se abstinuit atque ita interiit.» Scribendum videtur: 'cibo se abstinuit atque ita paucis diebus interiit'.

De bello civ. I 52. 3. «Tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio.» Scribendum videtur: 'tam magna paucis diebus'.

De bello Gall. VI 30. 2. «Nam ut magno accidit casu, ut in ipsum incautum etiam atque imparatum incideret priusque ejus adventus ab omnibus videretur, quam fama ac nuntius adferretur, sic» —. Adventus hominis auditur vel nuntiatur, non videtur; scribendum igitur est: 'priusque ab omnibus (ab hominibus) videretur, quam fama ac nuntius *ejus adventus* adferretur' — eo magis, quod in β post 'nuntius' additur 'adventus'. (De bello civ. III 36. 3 nonne scribendum est: 'ut simul *adesset* et venire nuntiaretur'? In codd. et editt. 'ut simul adesse et venire nuntiaretur').

Quod editur de bello civ. I 2. 3, «timere Caesarem ereptis ab eo duabus legionibus ne ad ejus periculum reservare et retinere eas ad urbem Pompeius videretur», ferri nullo modo potest. Nam timeret Caesar, ereptis ab *se* duabus legionibus, ne ad *suum* periculum reservar*et* et retiner*et* eas ad urbem Pompeius (non «retinere videretur»). Sed hic de Calidii non de Caesaris timore agitur. Dixit Calidius 'timere *se*, ereptis *a Caesare* duabus legionibus, ne ad ejus periculum reservare et retinere eas ad urbem Pompeius videretur'.

Saepissime jam in codice archetypo verba singula exciderant; quaedam facile supplentur, neque nimis religiose in his mendis corrigendis codicum auctoritatem sequi debemus. Meas aliquas hujus generis conjecturas quam brevissime proferam.

De bello Gall. I 31. 11. Futurum esse paucis annis, uti omnes *Galli* ex Galliae finibus pellerentur atque omnes Germani Rhenum transirent.

De bello civ. III 79. 5. Quibus accidit rebus, ut *plures* pluribus dimissi itineribus a Caesare ad Domitium et a Domitio ad Caesarem nulla ratione iter conficere possent.

De bello Gall. III 12. 1 — «quod bis accidit semper horarum duodenarum spatio.» Verbum excidisse Kübler vidit, qui 'quod bis accidit *cotidie*' edidit. Malim 'quod bis *die* accidit'. Cfr. Liv. XXVIII 6. 10: fretum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus statis reciprocat.

De bello civili III 22. 4. «Ita magnarum initia rerum, quae occupatione magistratuum et *occasione* temporum sollicitam Italiam habebant, celerem et facilem exitum habuerunt.» Cfr. c. 79. 1: Uterque eorum celeritati studebat — ne occasioni temporis deesset. Conjectura Kübleri 'quae occupatione magistratuum *legitimorum* sollicitam Italiam habebant' mihi parum placet, neque cur 'legitimorum' addatur, video.

Nomen Caesaris saepius excidit: de bello civ. I 28. 4. Milites

Digitized by Google

Caesaris positis scalis muros ascendunt; III 19. 2. Mittit *Caesar* P. Vatinium legatum; III 98. 1. In eo proelio *Caesar* non amplius CC milites desideravit.

De bello civ. I 12. 3. «Caesar — Auximum proficiscitur, quod oppidum Attius cohortibus intromissis tenebat.» Numerus cohortium hic et saepius (velut III 56. 2 et III 64. 1) excidit, neque qui fuerit, scire possumus. Bello Gall. VII 49. 1 in *β* est: «Caesar — ad T. Sextium, quem minoribus castris praesidio reliquerat, misit, ut cohortes celeriter educeret.» Quum autem in *a* sit: «ut cohortes *ex castris* celeriter educeret», suspicari licet Caesarem scripsisse 'cohortes *sex* celeriter educeret'; inde quum in cod. archet. factum esset levissimo errore 'cohortes *ex*', in altera familia 'castris' additum est, in altera '*ex*' excidit. (Cfr. de bello civ. III 93. 5, ubi 'ex' in 'sex' jam a Faerno correctum est.)

De bello civ. I 10. 1. Acceptis *his* mandatis. — I 24. 5. Quem Caesar ad eum remittit cum *his* mandatis.

Nimis longum est omnes has minutias hic persequi; sed satis multa hujus generis menda futuro editori corrigenda relicta sunt.

De bello Gall. I 8. 1. «Ab lacu Lemanno, qui in flumen Rhodanum influit, ad montem Juram — murum perducit.» Desideratur designatio loci certi, unde murus ducitur, quare scribendum est: 'ab lacu Lemanno, *qua* in flumen Rhodanum influit'.

— I 9. 2. In utraque codicum familia est: His quum sua sponte persuadere non poterant, legatos — mittunt. Vulgo editur: 'quum — non possent'; sed multo facilius est 'quum' in '*quoniam*' quam 'poterant' in 'possent' mutare.

— III 20. 3. «Cuius adventu Sotiates magnis copiis coactis equitatu[que], quo plurimum valebant, in itinere agmen nostrum adorti primum equestre proelium commiserunt» — 'que' delendum est.

— V 29. 2. 'Caesarem arbitrari profectum in Italiam; neque aliter Carnutes interficiendi Tasgetii consilium fuisse capturos, neque Eburones, si ille adesset, tanta cum contemptione nostri ad castra venturos esse. Non hostem auctorem sed rem spectare.' — Perverse dicitur neque Carnutes consilium *fuisse* capturos, neque Eburones venturos *esse*. Emendatio facillima et certissima est: «neque Carnutes — consilium fuisse capturos, neque Eburones — venturos. *Sese* non hostem auctorem (quod ei Cotta cap. 28. 6 objecerat) sed rem spectare.»[1]

— VI 37. 1. 'Hoc ipso tempore [et] casu Germani equites interveniunt.' — Casu interveniunt equites, non hoc ipso casu, quare '*et*' delendum est, ut jam alii viderunt.

[1] Hanc emendationem jam ab aliis (*Vassisio* Revue de philol. XI p. 42 et *Gertzio* nostro) factam esse et Küblerum et me fugit.

Digitized by Google

De bello civ. I 3. 3. Locus corruptus sic fortasse sanandus est: Completur urbs *diebus comitiorum* (etius comitium codd.) tribunis, centurionibus, evocatis. Cfr. cap. 5. 4. 'Itaque V primis diebus, quibus haberi senatus potuit, quo ex die consulatum iniit Lentulus, *biduo excepto comitiali,* — de imperio Caesaris — decernitur.' Ut necessarii Pompeii in senatum coguntur (§ 4), ita tribuni, centuriones, evocati in suffragium mittuntur.

— I 6. 4. Recepit Kübler conjecturam Madvigii: 'Marcellus *consul* passurum in praesentia negat', quum in codd. sit: 'Marcellus *non* passurum — negat'. Sed quid se passurum negat? Locum inspiciamus: «De reliquis rebus ad senatum refertur: tota Italia dilectus habeantur; Faustus Sulla propere in Mauretaniam mittatur; pecunia uti ex aerario Pompeio detur; refertur etiam de rege Juba, ut socius sit et amicus.» Omniane haec se passurum Marcellus negat? Nonne scripsit Caesar: «Marcellus *hoc* se passurum in praesentia negat; de Fausto impedit Philippus tribunus plebis; de reliquis rebus senatus consulta perscribuntur.»

— I 26. 3. (Caesar) Caninium Rebilum legatum, familiarem necessariumque Scribonii Libonis, mittit ad eum colloquii causa; mandat, ut Libonem de concilianda pace hortetur; in primis, ut ipse (Caninius?) cum Pompeio colloqueretur, postulat (Caesar?). — Scribendum est: in primis, ut ipse (Libo) cum Pompeio colloqueretur, *postulet* (Caninius).

— III 70. «Equitesque ejus angustis portis atque *viis* (codd. et editt. «atque his») a Caesaris militibus occupatis, ad insequendum tardabantur.» Cfr. emendatio Madvigii ad c. 106. 5.

— III 102. 6. 'Ibi cognovit consensu omnium Antiochensium civiumque Romanorum, qui illic negotiarentur, *arcem captam* esse excludendi sui causa'. Quum in *β* '*aram*' fuisse videatur, fortasse scribendum est '*arma capta esse*' (in codice Ashburnhamiano est 'capta esset').

Hauniae mense Aug. MDCCCXCIV.

Joh. Forchhammer.

Katalog over den *Arnamagnœanske* håndskriftsamling, udgivet af Kommissionen for det Arnamagnæanske legat. I—II. København 1889—94. (Gyldendalske boghandel.)

«I samme Tilfælde skal alle mine Bøger og Papiirer, baade de trykte og de skrevne, alle tilhøre Universitætet» hedder det i § 4 af Arne Magnussons testament (Samling af bestemmelser vedk. det Arnamagnæanske legat, 1892). Ved de anførte ord betegnes

Digitized by Google

en af de værdifuldeste gaver, nogen bogsamling har modtaget, den gave, der bestod i alle de håndskrifter og trykte bøger, assessor Arne Magnusson i tidens løb havde samlet sig, for så vidt som de ikke var blevne flammernes rov i den store ildebrand 1728. I mangfoldige år havde Arne samlet islandske håndskrifter fra ældre tider, vel vidende, hvilke dyrebare skatte de var, aldrig skyende nogen möje for at opspore gamle håndskrifter, aldrig tingende om prisen derfor, når han ikke fik dem gratis; om det så kun var enkelte blade, bladstumper eller strimler — alt vilde han komme i besiddelse af; man læse f. ex. hans brev til den isl. præst angående den bekendte Hauksbog (Bisk. I, fortalen s. XIV—XV). Alt, hvad der hørte til Islands historie og litteratur, samlede han, altså også papirsafskrifter af ældre bøger på membran, og det uagtet han ejede originalerne. Kunde han ikke erhværve selve originalerne, f. ex. af diplomer og lign., skaffede han sig pålidelige afskrifter og ligefrem holdt afskrivere dertil i årevis. Hans udstrakte forbindelser på Island og i Norge gav ham den rigeste lejlighed til at opspore gamle bøger, og han benyttede dem derefter. Allevegne, hvor der kunde være tale om mere eller mindre sjældne eller for ham værdifulde bøger, var han påfærde. Såsnart der holdtes avktioner over bøger, var han der og købte. Han havde gjort et rigt parti, og hans pengemidler tillod ham at følge sin hjærtens lyst. Herved og ved sit samlergeni lykkedes det Arne Magnusson at bringe sin enestående samling af islandske, danske, norske o. fl. håndskrifter i stand, en samling, der uden sammenligning danner den vigtigste grundvold for det nordiske, filologiske og historiske studium. På denne måde lykkedes det ham, som dr. Kålund så smukt og træffende udtaler, «at skabe en samling, der kunde afgive en sikker grundvold for de studier, han elskede, og som tillige, ved de dertil knyttede pengemidler, materielt kunde støtte hans særlige landsmænd, hvis ve og vel bestandig lå ham på hjærte. Vi må sige, at han trods alle farer har nåt sit mål, i höjere grad end han vistnok selv i sit livs aften forestillede sig det».

Håndskriftsamlingen består nu ialt af 2827 numre (løbenumre) foruden originale diplomer eller afskrifter i tusindvis (omtr. 15000 i det hele, hvoraf c. 8000 isl., c. 3000 danske). Endel af det anførte håndskrift-antal er senere erhværvelser, ligesom også enkelte selvstændige mindre samlinger i tidens løb er komne til (Rasks 119 numre, M. Stephensens 78, St. Erichsens 6, Kriegers 4, K. Gíslasons 37, foruden endel Accessoria, 6, ialt 250). Fra Arne Magnussons hånd foreligger en meget ufuldstændig fortegnelse tilligemed forskellige oplysninger om de enkelte håndskrifter. Omkring 1731 eller noget efter Arnes død udfærdigede Jón Ólafsson (d. ældre) fra Grunnavík en katalog over samlingen; ifølge denne bestod den af 379 numre i folio, 901 i kvart, 207 i oktav og mindre format. Denne fortegnelse,

Digitized by Google

der indtager no. 477 fol., er naturligvis i mange henseender höjst ufuldstændig, og dog er det den, man så godt som udelukkende har været nødt til at bruge. Man kan forestille sig, hvor lidet tidssvarende den må være. Savnet af en ordenlig, fuldstændig (trykt) katalog har naturligvis været følt i lange tider, ikke mindst af dem, der bode udenfor København. Jón Sigurðsson var begyndt på at udarbejde en udførlig, såkaldt ræsonnerende katalog, hvoraf der foreligger en renskrift af katalogen over folianterne (AM. 394 fol.); men hermed stansede arbejdet. I året 1883 blev der oprettet en særskilt bibliotekarpost ved samlingen; den første Arnamagnæanske bibliotekar blev dr. *Kr. Kålund.* Det blev nu af Kommissionen for det AM. legat overdraget ham at udarbejde en katalog over samlingen. I godt og vel 10 år er det lykkedes dr. Kålunds bekendte energi at fuldføre værket til glæde og gavn for alle videnskabens dyrkere, til ære for sig og Kommissionen.

Værket foreligger i to store bind (771 + 766 sider, foruden en indledning til 2. bind på 26 sider) og indeholder ikke alene en fortegnelse over håndskrifterne, men også Jón Ólafssons fortegnelse over AM.s trykte bøger (ialt c. 430), der nu findes i Universitetsbiblioteket.

Fortegnelsen over og beskrivelsen af håndskrifterne er meget afvigende fra Jón Sigurðssons. Planen og princippet er helt forandret. Jón Sigurðssons plan havde været den, at give, foruden en beskrivelse af håndskrifternes ydre og indhold, også en bestemmelse af deres værd og forhold til andre håndskrifter (deraf navnet «ræsonnerende»); til at kunne göre det sidste på en tilfredsstillende måde vilde der være medgået en meget lang tid og katalogens fuldførelse forsinket for en uoverskuelig række af år. Hvor fortræffeligt end J. Sigurðssons arbejde var, må det dog siges at være heldigt, at man brød med hans princip og lod sig nöje med at give en beskrivelse af håndskrifternes ydre tilstand og en oversigt over deres indhold, og strængt taget er det kun dette, en katalog bör beskæftige sig med.

Dr. Kålund, der meddeler, at v. Heinemanns katalog over håndskriftsamlingen i Wolfenbüttel har afgivet det nærmeste forbillede med hensyn til den ydre anordning, angiver for hvert håndskrifts vedkommende med tilstrækkelig grundighed og nöjagtighed, hvoraf det er (skind eller papir), om det er vel konserveret eller ikke, hvor stort det er, af hvor mange blade det består, fra hvilken tid det omtrent er, med hvilken slags skrift (når det er et papirshdskr.) det er skrevet, hvad der ellers kan være ejendommeligt for skrift og initialer osv. Af disse, i regelen ganske kortfattede bemærkninger får man et nöjagtigt og temmelig fyldigt billede af hvert enkelt håndskrift. Derpå kommer så, hvad der er hovedsagen, en fuldstændig og detaljeret angivelse af

Digitized by Google

hdskr.s indhold, for mbr.-brudstykkernes vedkommende blad for blad eller bladgruppe for bladgruppe, således at bladets (bladgruppens) første og sidste ord (sætning) anføres med kursiverede opløsninger af forkortelserne. Hvor der altså er tale om större hdskrr. med flere eller færre lakuner, får man gennem beskrivelsen en nöjagtig angivelse af, hvad der mangler. Ved afskrifter af blandet indhold angives der, på hvilke sider hvert stykke står. Til denne beskrivelse föjes, med mindre typer, to slags oplysninger: Under titlen «Herkomst og historie» meddeles alt, hvad der med bestemthed kan siges eller formodes om hdskr.s ejere og historie; i regelen er det Arne Magnussons egenhændige notitser om, hvorfra han har fået det, og lign., der her er benyttede. Disse korte notitser, der er forfattede i Arnes i regelen noget blandede, ejendommelige sprog, er af stor interesse og afgiver hyppig beviser på hans samlerflid og skarpsindighed, ja tidt og ofte belyser de forskellige sider af hans karakter. Vigtigere randbemærkninger, navnlig sådanne, der kunde give oplysninger om hdskr.s tidligere ejere eller hjemstavn, findes her aftrykte. Under titlen «Benyttelse og beskrivelse» giver dr. Kålund en såvidt muligt fuldstændig fortegnelse over de skrifter, udgaver osv., hvor vedkommende hdskr. helt eller delvis er benyttet eller aftrykt; for at ingen misforståelse skal kunne opstå, angives på bagsiden af hvert ark, hvad dag det er færdigtrykt.

På en så sammentrængt plads som muligt og desuagtet på en så fyldig måde som ønskeligt får vi således i grunden alt at vide, hvad man kan forlange af en katalog, hvis princip det ikke er at undersøge indholdets værdi eller f. ex. at beskrive retskrivning og lign. — Til katalogen er föjet udtömmende registre d. v. s. en systematisk indholdsfortegnelse i 18 grupper, personnavne, håndskriftnavne, citerede håndskrifter, samt endelig en oversigt over hdskrr. efter deres alder og stof.

Alt i denne fortræffelige bog er således indrettet med det formål for öje at lette adgangen til og brugen af håndskrifterne. Alt hvad den indeholder, kan man nu, hvor man så er i verden, med lethed finde og danne sig en forestilling om. Det er at håbe, at den mægtig vil bidrage til at fremme studiet af den gamle norsk-islandske litteratur, der danner samlingens hovedindhold, samt den udgivervirksomhed, der endnu for lange tider vil være påtrængende nødvendig. Enhver, der i og for sig har lyst til den slags arbejde, vil nu med största lethed kunne finde en rig arbejdsmark; der er noget for enhvers smag og tilböjelighed. Det er at håbe, at katalogen vil vække mange slumrende kræfter til arbejde, kræfter, hvortil der så höjlig netop nu trænges. Også på andre måder vil katalogen kunne fremme videnskaben. Jeg skal blot nævne en fremtidig opgave som den, ved en nöjagtig sammenligning og undersøgelse af de enkelte isl. skindbøger og brudstykker at søge at bestemme deres hjemstavn (hvor på

Digitized by Google

Island de er skrevne), samt give en videnskabelig begrundelse af deres alder; herunder hører palæografiske og lignende studier. Først nu vil alle disse undersøgelser kunne tages op med udsigt til frugtbringende resultater, og katalogen vil danne en fortrinlig og uundværlig vejleder.

Af virkelige anker har anm. i grunden ingen at fremføre. I registrene anføres håndskrifterne efter deres løbenumre. For den, der engang er bleven vant til at nævne visse hdskrr. ved deres nummer i folio-, kvart- eller oktav-rækken, så at dette tal på en måde er blevet til et egennavn (f. ex. 35, 36, 63, 132, 748 osv. osv.), virker det noget fremmed og forstyrrende at se disse tal ombyttede med helt andre, og det er et spörsmål, om det ikke havde været nok så praktisk også i registrene at anføre håndskrifterne efter formatnummer. Men det forstår sig, at nogen egenlig ulæmpe opstår der ikke ved at løbenumrene er anvendte.

Det er en bekendt sag, at i tidens løb enkelte blade og brudstykker ved skødesløshed er bortkomne fra de numre, hvortil de oprindelig har hørt, og havnede i de såkaldte Additamenter. Det er dr. Kålunds fortjæneste at have undersøgt disse Additamenter og deraf udtaget alt, hvad der bevislig har hørt til den Arnamagn. samling. En del af dette er nu genindsat på sin forrige plads, medens en del er opført under særskilte numre i slutningen af de enkelte formater og sammen med sådanne ting, som senere (efter Arnes død) er komne til. Det havde måske været ønskeligt at skælne skarpere mellem de specielt Arnamagn. hdskrr. og lade dem følge umiddelbart på Jón Ólafssons håndskriftrække og derpå opføre de senere tilkomne hdskrr., for så vidt de ikke udgör selvstændige samlinger for sig. Men grænsen havde måske ikke altid været let at trække, eftersom også noget af det, som har været blandt Additamenterne, er skrevet og tilkommet efter Arnes død.

Virkelige tilföjelser eller rettelser til katalogen, hvoraf allerede nogle findes sidst i 2. bind, vil vistnok kun kunne væntes med hensyn til de enkelte brudstykker og da atter enten med hensyn til en nærmere bestemmelse af sammenhørighed eller til hvilket håndskrift de oprindelig har hørt. Således, for kun at nævne ét exempel, er det nu, efter at det er lykkedes anm. at konstatere tilstedeværelsen af 4 blade af det bekendte Heimskringla-håndskrift, *Jöfraskinna*, muligt også hertil at henføre et blad af Sverrissaga i AM. 325, VIII, 3 d, 4°. Også forskellige aldersbestemmelser, der som bekendt for största delen beror på skön, vil mulig i enkelte tilfælde ved fremtidige undersøgelser noget blive modificerede.

Til slutning er det anm. en fornöjelse for læseren at fremhæve den velskrevne indledning til 2. bind, hvor dr. Kålund fyldig og fyndig gör rede for Arne Magnussons vigtigste biografiske data, hans samlervirksomhed, samt håndskriftsamlingens

Digitized by Google

historie. Særdeles interessant og tilfredsstillende er at se det fastslået med klare og uigendrivelige grunde, at der ved den store ildebrand i 1728 brændte forholdsvis meget få af Arnes håndskrifter (skindbøger) og langt mindre «end han i sit livs aften forestillede sig det». Denne ildebrand, der ødelagde det meste af hans trykte bøger, lagde ham to år senere i graven. Men hans samling og de dertil knyttede pengemidler vil gennem alle tider blive en uforglemmelig bavtasten til minde ikke alene om hans enestående samlerenergi og samlersnille, men også om hans videnskabelige sans og fremsynethed.

Den Arnamagnæanske Kommission fortjæner den mest uskrømtede tak for at have taget initiativet til det nyttige katalogarbejde og skaffet midler tilveje til dets udførelse; katalogens utrættelige forfatter tilkommer den uvisnelige ære, i en forholdsvis kort tid og på en så fortrinlig måde at have løst sin opgave, en ære, som kun kan forøges ved, at han efter forlydende agter at give os en lignende katalog over andre isl. håndskriftsamlinger i København, særlig den, der findes i det kgl. bibliotek; dette vil af alle nordiske filologer blive hilset med ublandet glæde.

København, i avgust 1894.

Finnur Jónsson.

Uppsalastudier, tillegnade *Sophus Bugge* på hans 60-åra födelsedag den 5 januari 1893. Uppsala 1893, Almqvist & Wiksells boktryckeri. 236 ss.

Der er næppe nogen nulevende nordisk filolog, der indtager den plads som Sophus Bugge. Ved sine studiers alsidighed, ved ævnen til at åbne nye veje og ved stadig at have blikket rettet mod de væsenligste spörsmål har han virket mere på det samtidige slægtled af filologer end nogen anden. Snart ved sikre nye holdepunkter, snart ved dristig udkastede hypoteser har han drevet forskerne ind på nye og vidtrækkende baner. Dertil kommer så en personlighed, der med megen varme omfatter ethvert fremskridt, der göres på filologiens vide områder.

Det er ikke förste gang, at studiefæller offentlig har udtalt deres tak til professor Sophus Bugge; men det er en af de smukkeste måder, hvorpå han hædres af de fjorten svenske forskere som «med beundran, kärlek och tacksamhet» frembærer deres «Uppsalastudier». Som en ordfører for flokken optræder L. F. Läffler, der slutter bindets förste afhandling med en henvendelse af tak til den mester, der for mere end 25 år siden til hele Nordens undren tolkede guldhornenes skjulte helligdomme.

Digitized by Google

Festskriftets indhold omfatter i langt overvejende grad den nordiske filologi. Og indenfor denne ledes opmærksomheden særlig mod et fag, der hidtil ikke har været stærkt dyrket ved det svenske universitet, studiet af mytologi og sagndigtning. Först og fremmest fæster opmærksomheden sig ved A. Noreen's *Mytiska bestånddelar i Ynglingatal.* Under form af en udførlig kommentar til det förste stykke af Tjodolvs digt fremtræder den opfattelse, at de förste slægtled af den norske digters Upsala-æt er misforståede gudemyter: Fjǫlnir, der «fængsles» af mjødkarrets vindløse vove, opfattes som Fjǫlnir = Óðinn, der berusede sig i Suttungs-mjøden; selve navnet Fjǫlnir («gemmeren») skal stamme fra denne myte (jf. Fjalarr «gemmeren» = Suttungr). Kong Svegðir, der slugtes af bjærget, opfattes med nogle hskrr. som Sveigðir, og i kraft af dette navn («den böjende» ɔ: «synkende») göres han til den nedgående sol, der sluges af Sǫkmímirs (ɔ: Suttungs) bjærg; som sådan er da Sveigðir et særligt navn for solguden Freyr. Vanlandi («Vanernes landsmand» ɔ: Freyr) opfattes som = sönnen Vísburr («den vise sön» nml. af Njǫrðr) og atter = sönnesönnen Agne; de strofer om dem, hvorefter nr. 1 blev pint ihjel af en mare, nr. 2 blev brændt, og nr. 3 blev hængt af sin egen hustru Skjǫlf i et guldhalsbånd, opfattes som omhandlende en og samme solgudmyte, der desuden er den samme som myterne om Vane-guderne: «Solguden (Skírner, Suipdagr, Freyr, Vanlande, Vísburr) lyckas döda en av vinterns vilda makter (tjölden Froste äller nordanstårmen Þiaze, Bele), men förmäler sig med en annan av dem (nårrsjenet Gerðr, Menglǫð, Skiǫlf, äller det glänsande snötäcket Drífa, äller nordanvinden Skaðe), vilket dåck icke kan sje, utan at han åt dem avstår sina gyllene attribut (solstrålen, svärdet, äller strålkransen, gullmén), något som naturligtvis innebär hans egen död.» Endelig i Yngl.s 6te kongestrofe gör N. Dómarr til fællesnavn og Yngvi til egennavn, således at vi her får kvadets ellers tabte begyndelse om Ynglingeættens stamfader; hertil slutter sig en rędegörelse for, hvorledes tre begreber er forenede: 1) Yngunа[r]-freyr ɔ: Ingvefolkets hersker (fællesnavn), 2) Yngvi, samme folks stamfader, 3) guden Freyr.

I en efterskrift til sin afhandling lover N. en vidtløftigere fremstilling, der bl. a. skal omfatte hele Ynglingatal. Og en sådan trænger læseren også til. Undersøgelsen indeholder så mange brud med overleverede opfattelser i grundsætningerne for skjaldedigtningens forståelse og i den mytologiske sammenhæng, at man trænger til at se de nye standpunkter i hele deres omfang for at forstå dem. En vejledning i mytologisk henseende er N.s foredrag *Fornnordisk religion, mytologi och teologi* (Nyt sv. tidskr.), hvis indhold her desværre ikke er plads til at gengive, med dets udvikling af hvorledes naturguder og naturmyter fæstner sig til poesi og systematiseres til teologi.

Digitized by Google

Vurderingen af N.s nye teori for nordisk mytologi vil væsenlig afhænge af, hvorledes læseren stiller sig til Max Müllers mytologiske system, hvis teori om de oprindelige solmyter og deres forvanskning og udspaltning til nye myter her fremtræder i nordisk tillempning, udført af en af de mest fremragende nordiske sprogforskere. Trods al den videnskabelige dygtighed synes N.s arbejde mig ikke overbevisende for den, der ikke i forvejen hylder systemet; i tolkninger, vurdering af kildesteder osv. forudsættes det stadig som givet, det lægges aldrig til side for at vindes på ny gennem nyt bevis. Som kort og karakteristisk eksempel på den hele metode skal jeg her gennemgå nogle af beviserne for, at «Sveigder är den nedgående solen, som försvinner i bärjets salar»: Först foretrækkes Sveigðir for det gængse Svegðir, skönt dette findes i alle ældre kilder (Are, Hist. Norv., samt Langfeðgatal) og det ældste Heimskringla-hskr.; Sveigðir forekommer derimod kun i hskrr. af Heimskr.-familien yngre end 1300. Af dette svagt hjemlede Sveigðir udledes betydningen «den böjende, synkende» (nml. sol); dette styrkes så ved Snorres fortælling, at S. «eptir sólarfall» så dværgen stå i stendören og kalde ad sig; G. Storms opfattelse, at Snorres fortællinger er spekulation og ikke folkesagn, afvises med, at den også indeholder andre træk, «som alltförväl kann vara en sagans reminisjäns från solmyten». Det er ikke rundet forf. i tanke, at det ikke er noget for denne dværg ejendommeligt at vise sig «ved» eller «efter solnedgang», men at der findes snese eller hundreder af eksempler derpå i ældre og nyere nordisk folketro. N. bygger videre på dette dværgemøde, genkender i sagnet om Tyrfings tilblivelse en fortælling, «som har flera motiv jemensamma med Sveigder-sagan»; heraf sluttes, at «den dværj, som *vélte* S., hette i sagan tvivelsutan *Dualenn*». De fælles motiver synes efter N.s nærmere udførelse dog kun at være dværgene ved solnedgang og at stenen lukker sig; og man skal vistnok være stærkt forudindtagen for at se solmyte i Tyrfingsagnet. Samme solmyte finder N. i udtrykket *Dvalins leika* (brugt om den kvindelige guddom Sól, Sunna), idet han oversætter det ved «den af Dvalen lurade». Endelig skal selve Tjodolv ved tillæggene «glødkongen» (*dusla konr*) til Sveigðir og «lyssky» (*dagskjarr*) til dværgen have antydet, at det er solen, der sluges af skumringen. Altså skal den norske skjald udtrykke både den oprindelige naturmyte og det alleryngste standpunkt, at gudemyten — ikke mere forstået — sank ned til jordisk kongesagn; Tjodolv fra Hvin omfatter således hele den myteudvikling, som menneskeheden i årtusender har gennemgået. — Vil vi kort udtrykke forholdet mellem N.s myte og den i kilderne foreliggende mytologi er den således: Yngl. siger, at det var en svensk konge, der blev lokket ind i bjærget af en dværg; dette stemmer med en udbredt folketro på, at mennesker kan bjærgtages; i stedet herfor sætter N. en myte

Digitized by Google

om solen, der bjærgtages, dette er ellers ukendt. Endvidere: ifølge en meget udbredt nordisk forestilling bliver dværgene til sten, når de ser solen; ifølge N. står en dværg udenfor hulen og lokker den nedgående sol ind til sig; disse to forestillinger skal trives så godt sammen, at de bægge findes i samme digt (Alvíssmál)!

Dette enkelte afsnit vil give læseren en forestilling om den metode, der går gennem N.s afhandling, også om dens svagheder. Desværre får jeg ikke givet forestilling om dens rigdom på interessante undersøgelser til de enkelte ords og udtryks forståelse. Heller ikke som mytologisk teori vil vi være færdig med den; der findes f. eks. en sådan klar og ædruelig udnyttelse af kilderne som undersøgelsen af forholdet mellem Yngvi og Freyr; Yngl.s sælsomme kongesagn kræver stadig at forstås, og N.s gætning om gudemyter er trods alt den rimeligste hypotese; hele den nordiske mytologi venter på at dens udviklingshistorie fremdrages. Med stor interesse imødeser vi prof. N.s udførligere behandling; men jeg kan ikke andet end ønske ham at arbejde mere med de virkelig foreliggende myter.

I et vist slægtskabsforhold til Noreens afhandling står Elis Wadstein's *Alfer ock älvor, en språkligt-mytologisk undersökning,* interessant både ved sine vidtrækkende resultater og ved sin metode: W. bortser foreløbig fra alt mytisk indhold og udvinder sine resultater af et rent sprogligt, nærmere bestemt et rent leksikalsk stof. Han påviser en rod *alf-* i 11 forskellige betydninger i de germanske sprog og genfinder alle disse betydninger i et större eller mindre antal af de indoeuropæiske sprog; altså har stamsproget haft alle de betydninger, og ud af disse må den egenlige betydning af *alf-* udledes også som navn på mytiske væsner. W.s betydninger er følgende: 1) mytisk væsen, 2) kriger, 3) dåre, 4) flod, 5) klar, strålende, 6) hvid, lys, 7) hudplet eller udslet, 8) ekskrement, 9) mel, 10) jordart, 11) bjærg; som grundbetydning sættes «strålende», og deraf afledes de enkelte betydninger f. eks. 2) strålende — ildagtig — djærv — kriger; 3) vild — afsindig; 11) lys — lysegrå — bjærg. — Efter denne indledning følger afhandlingens andet afsnit, det mytologiske; det går ud på, at alfeforestillingerne udvikledes og omdannedes, idet alle de andre ordbetydninger påvirkes af og selv påvirker alfeforestillingerne. Et ord som n. *elvblåst* skal egenlig betyde «hvid blæsesygdom» og först senere være bleven opfattet som den sygdom, alferne indblæser; plantenavne med *elv-* skal egenlig betyde «hvid» og först senere være satte i forbindelse med alferne og have fået tryllemagt; *älvalek* skal egenlig betyde elvens plasken og senere være misforstået som alfernes dans eller alfernes spil, hvorved der da opstod bl. a. forestillingen om en spillende *älv* eller *strömkarl*; dette sidste ord er selv en misforstået «översättning» af ordet *älv*, alf, påvirket af *älv* = flod,

Digitized by Google

vand; det samme gælder om *Han i vattnet, marmennill, havfrue* osv. Heraf opbygger forf. en omfattende mytologisk teori: «Enligt min mening var sskr. *rbhu*, gr. *ἀλφ-*, lat. *alb-*, germ. *alb*, glänsande, strålande, från början ett epitet till, eller stundom rent av en beteckning för (sol)gudarne i allmänhet»; derfra har de på jorden mødende navne på alf- draget dem ned og knyttet dem til bjærge, jord, floder, have, planter, kvæg osv.

Som bekendt er det stærkt omtvistet, hvorvidt misforståelser af det sproglige udtryk er en mytedannende kraft af allerförste rang. W.s arbejde hylder ikke blot denne sætning, men driver den ud til dens yderste konsekvenser, jeg havde nær sagt i dens karrikatur. Der synes ikke at være det mytologiske fænomen, som han ikke kan forklare som misforståelser af det ene ord alf: svanemøer, stinkende drager, havfruens køer på stranden, og brugen af ild eller stål mod trolddom; de har ikke blot skabt de oprindelige solguder om til puslinger, men også djævlen har deraf sin ævne til at göre sig lille. Men denne lethed i at springe fra det ene begreb til det andet, hvergang en folkeetymologi byder en tilknytning, viser også sine svage sider. Vi undres over at se forklaringer fra særlig indo-europæiske forudsætninger opstillede for ganske almenmenneskelige forestillinger: bliver ikke al verdens mennesker mishandlede eller besatte af usynlige væsner? holdes der ikke kvæg af alle landes overnaturlige væsner, fra Australien og til Finmarken? Den store mængde af de forestillinger, som W. fremdrager, er af den art, at de forklarer sig selv ɔ: at de er den lidt barnlige fantasis måde at opfatte naturen: til at skabe forestillingen om «hvide koner» på mosen eller om «Han i vattnet» eller «strömkarlens» spil i fossen er der en uendelig kortere vej end om ad de indoeuropæiske solguder. Og så det sælsomme ved den udviklingsgang, der begynder med mægtige himmelske guder og lader dem synke ned til drilske småvæsner i den nærmest omgivende verden ɔ: ender med det mytestandpunkt, som findes hos de laveste folk! Og hvor stridende mod al folkelig tankeverden er det ikke, at begynde med det upersonlig opfattede strömbrus og derfra i en forholdsvis sen (germansk) tid at gå over til den personlige «strömkarl», der «spiller» i fossen! Ved siden af disse fejl mod myteforskningens grundregler findes det höjst ufuldstændige i beviset for W.s udgangspunkt, at alferne var oprindelige himmelguder; og selv i det rent leksikalske stof synes ordbetydningen undertiden vel tilpasset efter den mytologiske teori.

Med alt hvad jeg har at indvende, må jeg dog tilstå min glæde ved gennemlæsning af W.s afhandling. Der er en dygtighed i at tage alfetroen fat fra sprogligt synspunkt, en djærvhed i at nå til samlet resultat og en snillets rigdom i at finde udveje overalt, som indtager for hans værk; dette har den store teoris ævne til at drage læseren til sig. Blandt W.s store stof er der

Digitized by Google

også sikre eller dog sandsynlige folkeetymologier i alfeforestillingerne. Kun er det spörsmålet, om sådanne nydannelser bevæger sig indenfor kredsen af engang gængse forestillingér, eller om de kan vende op og ned på alt, göre solguder til lyssky underjordiske puslinger.

Som mytologisk bidrag må endnu nævnes R. Arpi's lille afhandling *Till «Grágás»*, hvor overtroen på «óborit fé» følges ned i nyere islandsk folketro; vi vilde blot ønske, at vi også havde fået hele opredningen af to sammenblandede begreber, det ene troen på «ufødte» (af moders liv udskårne) væsners overnaturlige ævner, det andet om lykke ved at eje ellefolks kvæg.

Desuden findes der to bidrag til den poetiske sagnverdens historie. Det ene er Klockhoff, *Konung Harald och Heming, försök i jämförande sagoforskning,* der melder sig som forløber for en större undersøgelse af Tell-sagnene. Her påvises det nære slægtskab mellem den islandske Hemingsþáttr og den færøske Geytaríma, og videre mellem det færøske kvæde og den norske Hemingsvise; forf. kommer så til det resultat, at den islandske er grundformen, den færøske afledt deraf, og den norske igen af den færøske. Dette sidste punkt forekommer mig i mange henseender tvivlsomt; læseren vil let selv kunne danne sin mening, da stoffet er lagt så klart frem; jeg havde blot ønsket, at der også var taget hensyn til det ejendommelige optrin i Torfæus' Hemingsvise, hvor kongen og Heming kæmper ude i havet i fisk- og sælskikkelse. — Richard Steffen, *Några strövärs i vår folklyrik* er et lille arbejde af en viseforsker, der endnu kun meget sparsomt er optrådt i literaturen. Støttet til Moltke Moes tanke, at den nordiske episke dansevise har sin forudsætning i en ældre enstrofig lyrisk dansevise, hvoraf den norske stevdigtning er den ægte overlevering, samler han en række vidnesbyrd dels om at den svenske almue kender stevkampene, dels om strofer, der optræder snart som enlig lyrik, snart som del af en vise og snart knyttede til danselege. Af lignende danske flagrestrofer nævner han DgF 230 E (hvortil kunde föjes Grundtvig, Gl. minder III nr. 405); men i det hele er vi fattigere på særskilte lyriske strofer, selv de sællandske bønder i Paladius' Visitatsbog drikker hinanden til med «it ærinde aff en vise». Dog også her er vel mere at finde; og danselegene venter endnu på deres undersøgelse.

Ved siden af disse forskuinger på områder, som ikke er så opdyrkede af svenske videnskabsmænd, bringer Uppsalastudierne en række undersøgelser, som fortsætter bygningen af det storværk af nordisk sproghistorie, som Sverigs forskere har arbejdet op i den sidste menneskealder. Her er forrest Leffler's tolkning af Tunestenen (*sijosteʀ*, «de närmast besläktade»; jf. oldfris. *sia,* slægtning). Brate påviser i de gl. svenske former af ordet *själ* sammenspillet af tyske og engelske missionærers virksomhed.

Digitized by Google

LUNDGREN'S *Namnforskning*, TAMM'S *Anm. till Östgöta lagen* og SCHAGERSTRÖM'S *Läksikaliska notiser* er bidragene til svensk sprog; hertil kommer LIND *Värsifikation i Gulatingslagen.* Derimod antyder LIDÉN (*Smärre språkhist. bidr.*), JOHANSSON (*Femininbildn. i Sskr.*) og PERSSON (*ἀμαυρός*) ydergrænserne af det sprogområde, hvor Sophus Bugge har gjort sit navn kendt.

Om jeg i få ord skal udtale mit indtryk af hele festskriftet, må det være i den sætning, at Bugges ånd har hvilet over dets forfattere, og at de har gjort både den store filolog og deres eget universitet ære med det.

Axel Olrik.

Kr. Mikkelsen: Dansk Sproglære, med sproghistoriske Tillæg. Haandbog for Lærere og Viderekomne. Udg. paa Foranstaltning og med Understøttelse af Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsnet. 1.—5. Hefte. Kbhvn. 1893—94, Lehmann & Stage. VIII + 466 S.

Forfatteren har med denne Bog ment at ville afhjælpe Trangen til en større Haandbog i den danske Sproglære, og det maa ogsaa indrømmes, at der i lange Tider har været savnet en saadan. Dette Savn har været følt ikke blot af Skolemænd, men af de fleste herhjemme, som har Interesse for Sprogstudier. Uagtet der i Løbet af de sidste 100 Aar er udkommen en hel Hærskare af danske Grammatiker, er vi dog næppe naaet et Haarsbred videre mod Maalet: en paa historisk Grundlag og med videnskabelig Metode gennemført Fremstilling, som kunde danne en paalidelig Grundvold for Undervisningen. De Lærere, som har været gennemtrængt af Aanden fra Madvigs grammatiske System, har vel ved Undervisningen nærmest holdt sig til dette og overført Sprogbetragtningen derfra paa Modersmaalet. Men udenfor denne Kreds har der i Tidens Løb de fleste Steder (som Seminarier, Realskoler, højere Pigeskoler) uddannet sig mer eller mindre forskellige Systemer, og det man her er naaet til, er ikke egentlig en virkelig grammatisk Behandling af Modersmaalet, men meget mere en gold Terminologi, gennem hvilken der søges indtærpet saa mange Benævnelser for grammatiske Fænomener som muligt. Og saa har man ved Siden heraf haft det evindelige Retskrivningskævl, der snarere er taget til, efterat man ved administrativ Indgriben har søgt at give en fast Norm. Det videnskabelige Studium af det danske Sprog og dets Historie har saaledes kun efterladt sig Spor i nogle enkelte Monografier og mindre Bidrag hist og her, og for flere Afsnit af Sprogets Udvikling er der slet intet præsteret. Man kan derfor forstaa, hvor vanskelig og omfattende en Opgave

Digitized by Google

det er at levere en tilfredsstillende videnskabelig dansk Sproglære, og at mange, der vel har gjort Studier, har nølet med Forsøget. Det fortjener derfor virkelig Paaskønnelse og stor Tak, at Hr. Mikkelsen har vovet dette Forsøg. Selv om der herved ikke er naaet alt, hvad man kunde ønske, saa er der dog i hans Bog samlet et saa stort Materiale af Iagttagelser, at vi derved er ført midt ind i det meste af det, som det drejer sig om at faa oplyst. Denne Bog fortjener at bemærkes og bruges af enhver, der giver sig af med dansk Sprog, og det er at ønske, at det gode Exempel, som Hr. Mikkelsen har givet, maa blive en Spore for mange til at arbejde videre. Det vilde i denne Henseende have været heldigt, om Hr. M. i sin Bog var traadt lidt mere personlig frem. Man ser kun Forf.'s System, men skimter næppe ham selv og hans Ræsonnementer. Man mærker sjelden de Punkter, hvor han har været i Tvivl, hvor hans Undersøgelser ikke har været dybtgaaende nok, eller hvor han har følt, at der endnu var meget at gøre. I det følgende vil jeg nu gøre nogle Bemærkninger baade til de forskellige Sider af Fremstillingen og til Opfattelsen af enkelte Punkter. Hvad jeg har at føje til det Materiale, som Forf. har samlet, er kun lidt og mindre væsentligt.

Med Hensyn til Bogens Indretning i Almindelighed er der desværre en Del at anke over. Som Haandbog burde den være praktisk og overskuelig indrettet, saa at den var let at finde sig til rette i; men det kan den langtfra roses for at være: Der savnes saaledes baade Sag- og Ordregister; man har kun Kapitel-Overskrifterne at gaa efter, naar man vil finde en bestemt Ting. Paragraf-Inddelingen er ligeledes meget uheldig, idet Paragrafferne gennemgaaende falder helt sammen med Kapitel-Inddelingen. Det kan saaledes hænde, at en enkelt § strækker sig ud over mange Sider med en Mængde Underafdelinger, betegnede med Romertal, arabiske Tal, store og smaa Bogstaver, græske Bogstaver o. s. v. som Mærker, og indenfor samme § falder der ofte flere Rækker af Anmærkninger. Bogen er derfor meget vanskelig baade at citere og finde Citater i. Desuden er Stoffet ingenlunde altid saaledes ordnet, at det mindst vigtige er henvist til Anm. I typografisk Henseende er Bogen heller intet Mesterværk. Anmærkningerne, hvortil der ganske vist er brugt mindre Typer, indtager den samme Kolumne-Bredde som Hovedtexten, og den lange Trykfejlsliste skæmmer ogsaa Bogen meget. Med Glæde lægger man dog Mærke til det typografiske Fremskridt S. 323, hvor Tallene, der bruges ved Inddelingen, begynder at blive trykt med fede Typer. Forf. siger i Fortalen, at han har søgt at samle alt det Stof, som foreligger trykt; hvorfor har han forholdt sine Læsere en Liste over dette eller i det mindste det vigtigste? Det kunde være givet paa faa Sider. Bedre havde det vistnok været, om Forf. hertil havde benyttet Noter under Texten paa de paagældende Steder. Maaske vilde dette i Forbindelse med Registre have for-

Digitized by Google

øget Bogens Volumen en Del; dog dette kunde der være raadet Bod paa paa forskellige andre Omraader, som det vil forstaas af de følgende Indvendinger. Forf. har forøvrigt, foruden den trykte Litteratur, benyttet personlig Bistand; det maa siges til hans Ros, at han her har været heldig i sit Valg.

Da Forf. selvfølgelig ikke har været i Stand til at give en Fremstilling af Sproget, der paa alle Punkter var baseret paa sproghistoriske Undersøgelser af Litteraturen i alle dens Perioder, har han ment at kunne afhjælpe dette ved en Række sproghistoriske Tillæg, som er føjede til de enkelte Afsnit af Lydlære, Orddannelseslære og Formlære. Disse Tillæg indeholder mest korte Oversigter over Forholdet mellem Dansk og Oldnordisk og kan vel gøre en Del Gavn. For Formlærens og vel ogsaa for Orddannelseslærens Vedkommende kunde dette Stof lige saa let være optaget i Texten. Dette vilde have sparet Plads og ogsaa været bekvemmere. Herved kunde da ogsaa adskilligt overflødigt været fjernet, især fra Tillæggene i Formlæren, f. Ex. Opramsning af Ord og Ordformer fra Oldn., som ikke mere findes i Dansk. Forøvrigt er ikke alt det sproghistoriske Stof henvist til Tillæggene, mange historiske Bemærkninger findes i Texten, ligesom ogsaa Syntaxen paa mange Punkter indeholder Sammenligninger med ældre Sprogbrug.

Som Indledning til Bogen er der givet et kort og brugbart Omrids af Sproghistorien i Alm. (det danske Sprogs Afstamning og dets Udvikling gennem Tiderne); men foruden dette finder man ved mange Kapitler mindre Indledninger af almindeligt sprogvidenskabeligt Indhold. Paa dette Omraade har Forf. derimod langtfra været heldig; for det første er her Fremstillingen ikke sjelden uklar, og dernæst er Grænsen for, hvad der med Rimelighed burde medtages, undertiden draget noget mærkelig. De i disse Indledninger indeholdte Oplysninger er sagtens bestemte for Lærere med mindre fuldkommen sproglig Uddannelse; det ser derfor noget underligt ud, naar f. Ex. Forf. giver en saadan Indledning ved Afsnittet om Substantivernes Køn, medens der savnes en lignende ved Afsn. om den bestemte og ubestemte Artikel. I Læren om Kønnet gaar Forf. helt tilbage til det glottogoniske Omraade, men Udviklingen af Artiklen, der dog for de fleste Sprogs Vedkommede ligger indenfor det historiske Omraade, taler han ikke om. Den ukyndige Læser kunde let faa det Indtryk, at Brugen af bestemt og ubestemt Artikel har hørt hjemme i vort og andre beslægtede Sprog fra Urtiden af.

Inden jeg gaar over til Omtale af Enkeltheder, maa jeg gøre et Par Bemærkninger om Forfatterens Terminologi. Jeg sympatiserer ingenlunde med dem, der helt vil afskaffe de fremmede Termini, særlig for Ordklasser og Ordformer. Jeg anser det absolut for heldigst (og ikke mindst med Hensyn til den rent pædagogiske Side af Sagen), at man har saa mange Termini som muligt, der

Digitized by Google

ikke giver Anledning til etymologisk Reflekteren over Benævnelsen. I det praktiske Liv dannes Ordene først uden Reflekteren, denne begynder altid bagefter. Det gaar saaledes med de danske grammatiske Kunstord, at den, der har lært dem, bagefter giver sig til at tænke over dem, og derved faar han ofte en forkert eller utilstrækkelig Opfattelse af det, som egentlig er betegnet ved dem. Den brogede Forvirring af danske Kunstord har nu Forf. forøget med adskillige nye, som han selv har dannet i Stedet for de gamle velkendte, eller ogsaa har han indført Kunstord for Fænomener, hvor man helst vilde undvære dem. Mange af hans Betegnelser er urimelig lange, og mange, der betegner helt forskellige Ting, er dannede i Lighed med hinanden, hvilket letter Forvexlingen, f. Ex. Udsagnssætning og Udsagnsbisætning (= indicativisk Sætn. og at-Sætn.), Tillægsform, Tillægsord, Tillægsmaade. En Mængde af de fremmede Termini er nu engang blevne internationale paa samme Maade som Potens, Logarithme, Ækvator, Planet o. l., og den, der i Skolen lærer Benævnelsen Tillægsform, skal dog ofte paa et senere Stadium lære at forstaa Benævnelsen Genitiv. Værst synes det mig dog at være, naar man møder den Slags Trivialiteter som «nøgen» og «udvidet» Sætning; Forf., der dog sidder inde med sproglig Dannelse og videnskabelig Iagttagelsesevne, burde have gjort kort Proces med sligt.

Efter den før nævnte sproghistoriske Indledning behandles det grammatiske Stof i den sædvanlige Orden: Lydlære, Orddannelseslære, Formlære og Ordføjningslære. Af disse Afsnit maa det ubetinget siges, at det er Ordføjningslæren, der giver Bogen den Betydning, den har. Her er nemlig samlet et saa stort og værdifuldt Materiale, som det vel under de nuværende Forhold er muligt. Lydlæren er derimod den Del, som i sin Helhed er mest utilfredsstillende. Jeg gaar nu over til at omtale udvalgte Punkter, baade større og mindre, men især saadanne, hvor jeg tror, at min Opfattelse ikke beror paa et blot individuelt Skøn.

I det første Tillæg til den sproghistoriske Indledning S. 2—5 gives en temmelig specificeret Klassificering af Sprogene i vor Sprogæt. Der er det uheldige ved Inddelingen, at de samme Inddelingstegn benyttes paa to Maader, hvilket let forvirrer den ukyndige: med a, b, c o. s. v. betegner Forf. snart Sprog, der staar i Afstamningsforhold til hinanden, snart saadanne, der er parallele. Til et Navn som «Oldbaktrisk» burde være tilføjet de mere populære Zend- eller Avestasproget. Ved Mellemiranisk menes vel Pehlevi. Da Armenisk og Albanesisk nævnes, hvorfor da ikke ogsaa Zigeunersprogene? Af Sprog i Europa, der ikke hører til vor Sprogæt, nævner Forf. Baskisk og «vistnok ogsaa Etruscisk». Hertil er at bemærke, at om Baskisk ved man Besked, men Etruscisk har man endnu ikke lært at tyde. Det er mærkeligt, at Forf. indfører Betegnelsen «Lydfremskydning», da Lydforskydning

Digitized by Google

er en naturligere Benævnelse og bruges af de fleste. S. 4 er Udtrykket «stærk og svag Bøjning saavel af Navneord som af Tillægsord» uheldigt; disse to Ting kan ikke sammenstilles.

Lydlæren er i § 10 indledt med en højst uheldig Passus, der helt burde udgaa. Man skulde efter den tro, at Sproget bestod, før man fandt paa at tale. Om Vokalerne siges, at de kaldes Selvlyd, fordi de kan udtales uden Forbindelse med andre Lyd. Det kan jo som bekendt enhver Lyd, ogsaa Konsonanter; men der er den Forskel, at disse sidste ikke danner Stavelser alene, og i de Tilfælde, hvor de gør det, maa de henregnes til Vokalerne. Ved Beskrivelsen af de enkelte Lyd kunde Beskrivelsen af Stødtonens Dannelse være medtaget. Der kunde da være indført en Betegnelse for den til Brug ved Forklaringen af Udtalen i det følgende. Men paa en Udtalebetegnelse gør Forf. end ikke det det svageste Forsøg. I mange Tilfælde kan man ikke se, hvorledes Forf. mener, at et Ord udtales; man kan derfor heller ikke kontrollere, om han har opfattet Udtalen rigtig. Man sammenligne blot Forf.'s Fremstilling med den lille danske Lydlære, som findes i en nylig udkommen Bog: *J. V. Lindgren*, Dansk og Norsk Grammatik. Sthlm. 1894. Føleligst er denne Mangel paa saadanne Steder, hvor der nævnes Undtagelser fra en nærmere beskreven Udtale, uden at Udtalen af selve Undtagelserne beskrives, f. Ex. S. 29 øverst (Beg, Rug, Slag). Det er ikke altid klart at se, hvad Forf. mener med «daglig Tale»; saaledes siges S. 30, at «drone» er daglig Udtale af «drukne». Det er en Mangel, at det rette Forhold med Udtalen af *p*, *t*, *k* i Indlyd og Udlyd ikke strax er fremstillet; deraf kommer det, at Forf. S. 30 Till. siger, at oldn. *t* er bevaret i «sætte» (setja). Det passer kun for Ordets skrevne Form. Det samme gælder om Part. paa -et; her er dobbelt Udtale, som der ikke er gjort opmærksom paa. Da Udtalebetegnelse mangler, forvirres man stadig derved, at der snart tales om den skrevne, snart om den udtalte Form, uden at det let falder i Øjnene, hvilken der menes. Paafaldende er Forklaringen af *j* S. 33, hvor *j* siges at være «smeltet sammen» med *t* i «sætte» (setja), men «bortfaldet» i «sidde» (sitja) og «tæmme» (temja). Overskriften til § 21 passer egentlig ikke til Indholdet, idet der ogsaa udførlig gives Regler for, i hvilke Ord Lyden skrives med sit eget Tegn. I Lydlæren havde det forøvrigt været nok med nogle faa Exx. at vise den Vaklen, der finder Sted i Skriften. De lange Lister til Vejledning ved Ordenes Skrivemaade burde hellere have Plads i et særligt Tillæg om Retskrivningen. Retskrivningsregler stilles ogsaa flere Steder jævnsides med Regler for Udtalen, f. Ex. S. 42. III a—c. Om Forf.'s Opfattelse af, hvad der er den normale Udtale af de enkelte Ord, kunde der hist og her rejses Tvivl, f. Ex. S. 42, 1 og 3 Anm. — § 23 har til Overskrift «Lyd, der betegnes ved Fordobling af Lydtegnet». Det er, som det ogsaa fremgaar af Fremstillingen,

Digitized by Google

egentlig noget andet, der betegnes ved Fordoblingen, nemlig at den foregaaende Vokal er kort. Overflødig er derfor Bemærkningen om, at *ng* ikke fordobles i «Drengen». *ng* findes kun efter kort Vokal; man behøver derfor ikke to Betegnelsesmaader. S. 46. De to Stavelser i Ord som «Blytag» er anderledes betonede end de to Stavelser i «fattig»; dette burde være bemærket. Ordningen af Stoffet i § 33 forstaar jeg ikke. Hvorfor er Ordet «ihjel» opført i Texten, medens f. Ex. «Skjald» og «Valg» er henviste til det sproghistoriske Tillæg? Oprindelsen til *g* i Ordene «sælge» og «vælge» er ikke forklaret. Da Forf. bruger danske Kunstord, men hvergang paa første Sted nævner de tilsvarende fremmede, kunde han gerne have betegnet, hvorledes de plejer at udtales; saaledes S. 62 nederst «Metatese», men ovenfor S. 56 «Afæresis». Paa dette sidste Sted skriver han dog «Synkopé». S. 63 møder man to nye Kunstord: Talestavelser og Sprogstavelser; de synes ikke at være særlig betegnende eller til nogen Nytte. Stykke VII S. 69 kunde uden Skade være borte; den Slags Ordlister hører mere hjemme i Øvelsesbøger. Det samme gælder om hele § 44, S. 82—84.

I Kapitlerne om Styrketab og Styrkeforøgelse burde Forf. være kommen nærmere ind paa Læren om Sætningsaccentuationen, Betoningen af de forskellige Sætningsdele i de forskellige Sætninger. Det vilde have været frugtbart for Ordføjningslæren. Efter Behandlingen af Stavelsernes Styrke gaar han over til Stødtonen, der er et ligesaa vigtigt som interessant Afsnit af den danske Lydlære. Om dens Oprindelse siger han § 40 Anm., at den synes at være en Følge af en i visse Stavelser tidligere almindelig Tone; men man faar ikke egentlig nærmere Besked derom. Skildringen af Stødets Forekomst udenfor Bøjning, Afledning og Sammensætning vedkommer egentlig ikke Grammatiken, saalænge man ikke er i Stand til nærmere at paavise, under hvilke Betingelser det er opstaaet, og i hvilke Tilfælde det som Følge deraf maa optræde. Det havde derfor været mere formaalstjenligt, om Forf. havde opgivet den Inddeling af Stoffet, som han her har fulgt, og taget mere Sigte paa Formlæren og Orddannelseslæren. Som Ordningen nu er, er den inkonsekvent. Naar man siger, at der er Stødvinding i «betale», saa kan man ogsaa sige, at der er Stødvinding i «binder», da «binde» ikke har Stød. Det burde i hvert Fald være omtalt, at Ord med Stød, der paa Grund af deres Stilling i Sætningen mister Betoningen, ogsaa taber Stødet. Det fremgaar ganske vist af Slutn. af § 41, men det hører ikke derhen. Reglen § 42, 1 er forøvrigt højst uheldig formuleret: «en stærk Stavelse, der ved Sammensætning eller Afledning forlænges fortil»!! Ved Reglen for Stødtab § 43 er der det uheldige, at Undtagelserne synes i Antal at overgaa de Tilfælde, hvor Reglen følges. Blandt disse Undtagelser maa man derfor søge en Del af det, som man skulde vente at finde under Stødvinding. I det

Digitized by Google

hele kan man sige, at Stoffet baade her og paa mange Steder i Lydlæren er lidet overskuelig ordnet; men det maa indrømmes, at Forf. har samlet det sammen med stor Omhu. Fremstillingen af Stødet vanskeliggøres naturligvis paa flere Punkter derved, at der i mange Ord er Vaklen; hele dette Omraade af Sproget befinder sig i en uafbrudt Udviklingsproces. Et Par Enkeltheder fortjener at nævnes. S. 74 nederst omtaler Forf. «bærer», «tager» o. s. v., men nævner ikke Talesprogets alm. Former «bær», «tar», der historisk korrekt har Stød. Mange af de S. 77 nævnte Ord er dog usikre, navnlig naar den tilføjede Forstavelse er betonet. Det bemærkes ogsaa i Anm., at der undertiden intet Stød høres, hvor der efter Reglen skulde være Stød. Men Fejlen kan jo ligge i, at Reglen ikke er rigtig formuleret. Jeg tror snarere, at Stødtonen regelmæssig kun skulde indtræde, hvor Forstavelsen var opr. ubetonet eller stærkt reduceret i Styrke. S. 80 siger Forf., at vi har faaet Stød i «Søndag», «Mandag», «Onsdag» ved Analogi med «Tirsdag», «Torsdag», «Fredag». Hvoraf véd man det? I de fleste af vore Dialekter har intet af disse Ord Stød, maaske med Undt. af «Søndag». Ordene «Gaaen», «Staaen», «Slaaen» har i Alm. ikke Stød, og Grunden er vel den, at de mest forekommer i syntaktiske Forbindelser, hvor de mister Betoningen.

Fremstillingen af Kvantiteten er meget overfladisk behandlet. Der er dog en Mængde Tilfælde, hvor det har Betydning at konstatere Kvantitetsforholdene, f. Ex. i Bøjningen: Blad—Blade, stor—større o. s. v.

Ligesaa uheldig med Hensyn til Stoffets Ordning forekommer mig Fremstillingen af Læren om Sammensætninger. Hvad der her særlig synes mig at skulle tages Sigte paa, det er paa den ene Side *Formen* (dels Formen af det samlede Lydkomplex i Henseende til Betoning, Kvantitet, Stød [hvorved der kunde henvises til Lydlæren] og Bøjning, dels Formen af de enkelte Dele i Sammensætningen) og paa den anden Side *Betydningen* (dels af den hele Forbindelse, dels det grammatiske Forhold mellem de enkelte Dele). Men Forfatteren begynder med et langt Afsnit § 50, S. 91—100, som synes mig nærmest at tage Sigte paa Retskrivningslæren. Her møder man følgende mærkelige Regel: «Flere Ord danner en Sammensætning 1) paa Grund af Betydningen, 2) af formelle Grunde, 3) paa Grund af Udtalen.» Form og Udtale er jo dog en Virkning af, at Ordene er sat sammen, og Betydningen, som fremkommer, er det tilsigtede. Denne Inddeling er forøvrigt uholdbar, som Forf. ogsaa selv indrømmer. I § 52 ff. kommer den egentlige grammatiske Inddeling af de sammensatte Ord, nemlig «egentlige» og «uegentlige». Egentlige er de Smstn., der dannes ved, at to Ordstammer forbindes, uegentlige er saadanne, hvis enkelte Dele er sprogligt sammenhørende. Dette sidste, forekommer det mig, maa gælde alle sammensatte Ord: en Vand-

Digitized by Google

Mølle er en Mølle, der drives ved Vand, og det betegnes elliptisk ved Sammensætningen; men man kan ikke sige, at den grammatiske Sammenhøren ikke er der, fordi Udtrykket er elliptisk. For Forf. er altsaa Ord som «Graavejr» og «Hvidtøl» grundforskellige. Hvad skal man da sige om «Rødkridt» og «Sortkridt»? Eller man sammenligne Ord som «Hvidløg», «Hvidkaal», «Hvidtøl»! — S. 111 «Bønder-» i Forb. Bøndergaarde siger Forf. er en gammel Gen. plur. Her kunde trænges til lidt nærmere Forklaring eller Henvisning f. Ex. til *Wimmer,* Navneordenes Bøjning. — S. 112. Det er uheldigt at fremstille Ord som: «Malkeko», «Spisestue» saaledes, som om der i dem er indskudt *e.* De fleste af den Slags Ord er saa nye, at det vist er umuligt at begrunde dem sproghistorisk ad den Vej, Forf. forsøger i Anm. I. De Regler, Forf. giver i andet Afsn. af § 57, er sikkert ikke af megen Værdi. Som Hovedregel kunde man snarere sige, at samme Ord plejer at antage samme Form i de forskellige Smstn., hvori det indtræder som første Del. «Hest» har Formen «Heste-» i alle Forb., ligesaa «Bord-», «Stole-», «Venskabs-», alt selvfølgelig paa Grund af Analogi. Der gives ganske vist mange Undtagelser herfra; men dette beror paa, at vedkommende Ord er dannet paa vidt forskellige Tider og hører til helt forskellige Sfærer med Hensyn til Betydningen, f. Ex. «Haandtag», «Haandelag», «Haandsrækning». Ord derimod som «Hestehaar», «Hestesko», «Hestehandel» o. m. fl. kan ikke i deres Dannelsesmaade divergere, hvormange nye der end kommer til. Forf. har Ret i, at Ord som «Sporvognskusk», hvor første Del selv er sammensat, i Reglen tilføjer *s*; men dette beror dog ogsaa paa, om sidste Element i den første Del selv kan bruges i Forb. med sidste Del alene. «Vognkusk» siger man aldrig, derimod «Møllehjul» og som Følge deraf ogsaa «Vandmøllehjul». At Ord paa *-er* (S. 116) danner en Undt. fra Forf.'s Regel, ligger deri, at alle Ord paa *-er*, baade sammensatte og usammensatte, plejer at indgaa uforandrede i Smstn

Afsnittet om Afledning er i det hele langt naturligere og overskueligere fremstillet end Sammensætningerne. Ved S. 120, Anm. 3 kunde der være gjort opmærksom paa en Del Ord (mest af fremmed Opr.), der bruges baade som Subst. og Verbum, saa at det undertiden bliver vanskeligt at bestemme Afledningsforholdet, f. Ex. arbejde, fløjte, pibe, perle, rulle, trille o. fl. Samme Sted burde Benævnelserne Causativer og Incohativer være nævnt, da Forf. S. 138 nævner intensive, iterative og diminutive Verber. S. 123. van- har ogsaa alm. nægtende Betydning (van-før). ur- findes ogsaa i andre Adj. end «urgammel», f. Ex. «urnordisk». Det er næppe træffende, naar der siges (S. 124) om visse Verber med be-, at Betydningen er forstærket. Jeg vilde kalde den perfektiv, f. Ex. «bedække». Blandt Forstavelser (§ 61) kunde maaske ogsaa medtages tve-. Ved Afledningsendelserne synes at

Digitized by Google

mangle *-ke* (*-ike*) i Ord som «Buddike» o. s. v. S. 128 savnes Exx. paa den der anførte Endelse *-d*. Det gaar næppe an, at aflede «ymte» af «om» (S. 137). Isl. ymta er vel beslægtet med ymja, ymr. Ordet «hente» burde ikke savnes blandt Exemplerne. Forklaringen af *m* i «falme», «rødme» S. 138, Till. er næppe saa sikker, som det ser ud til efter Forf.'s Udtalelser. S. 140. Grundbetydn. af -en (-an) ses endnu i Forb. Østen-Vind (= Vinden fra Øst), og det gamle Ord «heden» burde være nævnt her. S. 143 er «Syvsover» urigtigt (smlgn. O. Jespersen, Festskr. til V. Thomsen). «Velhaver» er nærmest dannet efter Forbilledet «velhavende» paa en lignende subtraktionsagtig Maade. En Anm. ved Orddannelsen kunde være helliget saadanne Ord, der opstaar ved Forkortning, f. Ex. «fyrre», «treds», «laud», «Kilo» o. s. v., eller Forkortning fortil: «mod» (= imod), «gentage», «Daler». Man hører i daglig Tale «en Fjerding Sukker» (Fjerding = Fjerdingspund).

I Formlæren kunde den lange Indledning om Ordklasserne uden Skade være gjort adskilligt mere kortfattet; naturligere synes det mig at anbringe en kort Definition foran hver af de enkelte Ordklasser. Blandt Bøjningsfaktorerne nævnes S. 149 Aflyd og Omlyd, men Stød og Kvantitetsvexel er ligesaa vigtige; at de ikke betegnes i Sprogets skrevne Form, er kun en Mangel ved denne. S. 152 er -gom i Ordet «Brudgom» omtalt som Afledningsendelse, udenat Oprindelsen er forklaret; den nævnes heller ikke i § 62. Ved Subst.'s Flertalsdannelse har Forf. opgivet at skelne mellem stærk og svag Bøjning; der synes dog ikke at være nogen synderlig Grund til at afvige fra det sædvanlige, hvorved man mere staar paa historisk Grund. S. 162, a). Ordet «Krumholt» er næppe Neutrum. S. 170 hævder Forf., at der i Udtr. som «vi besøgte i Gaar Peters» ikke underforstaaes «Familie» o. l. Jeg synes ikke, man kan fragaa, at Udtrykket er elliptisk. S. 170, 5 synes det, som om Forf. opfatter «agendes», «kørendes» som Gen. Det er et Spørgsmaal, som kunde trænge til nøjere Undersøgelse. I Anm. 3 kunde det karakteristiske «Trinitatis», der bruges baade som Nom. og Gen., være nævnt. Omtale af Ordene «Ørk» (Ørken) og «Lyn» savnes S. 172, og i § 88 en Henvisning til § 23. S. 179 øverst sammenstiller Forf. atter Adj.s og Subst.s svage Bøjning. S. 180. Til Positiven «ond» burde være føjet «slem» («ilde» bruges ogsaa undertiden som Adj.). Det synes at være noget søgt, naar Forf. henregner Subst. som Snes, Par, Dusin til Talordene. Dannelsen af Ordenstallene er henvist til Orddannelseslæren. Man kan dog ligesaa godt tage denne med i Formlæren som Dannelsen af Komparativ og Superlativ. Ved Pron. «den» S. 186 burde ikke staa, at Afhængighedsform mangler; «den» er jo opr. Acc. Forklaringen af «jer» S. 187, Till. er ikke videre tiltalende. De hele Sætninger af Oldn. og Gl.d., som citeres S. 188, Till.

Digitized by Google

burde være oversatte; saaledes ogsaa flere Steder i det følgende. Sammen med Pron. behandler Forf. de pronominale Adv., men her savnes (S. 191) en nærmere Forklaring af «thi» (því), den mangler ogsaa i Lydlæren. Ordet «saadan» burde være etymologisk oplyst. Ved de demonstr. Pron. kunde være omtalt Forb. «den der». Udtryk som «den der Mand» i daglig Tale kan man endnu advare imod. Ved de relat. Pron. «som», «der» har Forf. glemt at notere, at de er ubøjelige. Den danske Benævnelse «henførende Henvisningsord» er ikke videre karakteriserende. Kalder man et Pron. for Henvisningsord, kunde man i og for sig sige, at alle Pron. er henførende. De nægtende ubestemte Pron. opstilles som en særlig Klasse af Pron. og ikke som en Gruppe af de ubestemte. Dette er der dog ikke nogen særlig Grund til. Formen «nogne» S. 195 vilde jeg hellere kalde en Dialektform ligesom Nægtelsen «inte», som Forf. ikke har medtaget. Naar Ordet «adskillig» S. 196 optages blandt Pron., hvorfor da ikke ogsaa «forskellige», «flere»? Under de nægtende Pron. optages «hverken», saa burde ogsaa «enten» være taget med S. 196; det er dog omtalt i det tilhørende Tillæg. Verbernes reflexive Form kaldes urigtigt for Medium S. 201, Till. S. 210, Anm. 3 staar «Udsagnsord paa -ige», det burde hedde «paa ubetonet -ige». Forf. er ikke altid omhyggelig nok i sine Angivelser af, hvad der hører til det skrevne Sprog udelukkende eller er sjelden forekommende, f. Ex. ved Imper. Flt. paa -er og Part. paa -en. S. 231, Anm. 5: «Han har saa meget a (ɔ: aa) ska ha sagt»; om man skal kalde dette for simpel Tale, er en Smagssag, men Faktum er, at Formerne «ka(n)», «ska(l)» her virkelig er Infinitiver, og det er muligt, at denne Sprogbrug er gammel. — Til Adv. vil Forf. ikke medregne Ordene «ja» og «nej» og forsvarer det ved at henvise til Ordstillingen (S. 233, Anm.). Ordst. beviser her intet. Strengt taget maa man betragte disse Ord som en Sætning for sig, skønt de ofte for Bevidstheden staar som en Del af en Sætning, f. Ex. «Er din Fader hjemme? Ja, han er.» Siger man «han er jo hjemme,» maa man dog regne «jo» for et Adv. De samme Ord kan paa lignende Maade sættes foran en Bisætn.: «Ja, hvis det bliver godt Vejr.» Ved Præpositionerne S. 238 omtales ikke Sammenblandingen af «ad» og «af». En Anm. burde ogsaa have medtaget de fra fremmede Sprog laante Præp. «a» (4 a 5), der ogsaa bruges distributivt, f. Ex. «a 10 Øre», «a 12» (= hver 12, Billardspr.), «pr.», «via», «plus», «minus».

Med Hensyn til Syntaxen, der i Omfang er langt større end de foregaaende Afsnit, over 200 Sider, maa jeg fatte mig i Korthed og indskrænke mig til at omtale enkelte Punkter. Hvad der mest støder i Ordningen af Stoffet, er her Forf.'s Opstilling af Sætningsleddene. Af Sætningens Bestanddele kalder han Subjekt og Verbum for Hovedleddene, alt det andet derimod for underordnede Led. Jeg vilde foretrække ikke at bruge Betegnelsen underordnet for

Digitized by Google

nogen af Sætningens Dele, men fremhæve som de egentlige Sætningsled Subjekt, Verbum, Prædikatsord, Objekt og Hensynsbetegnelse, til hvilke der slutter sig en Række Bestanddele, der henføres til disse forskellige Hovedled. Mange Steder forekommer Fremstillingsmaaden ogsaa altfor omstændelig, f. Ex. S. 289 ff., og ofte kunde der været sparet lidt paa Exemplerne. Undertiden kunde man ogsaa ønske, især ved Exx. paa sjelden forekommende Fænomener, at Forf. havde citeret nøjagtigt vedk. Forfattersted, f. Ex. S. 292, Anm. 2, hvor der omtales Udtr. «at afholde en».

Af enkelte Steder vil jeg omtale følgende. S. 254, 3) savnes en Henvisning til det følgende: S. 337, Anm. og S. 338—39. I det hele er det ikke sjeldent, at Forf. glemmer at henvise til Fænomener, der først omtales senere hen. S. 259. Verbet «forekomme» findes dog ogsaa brugt med Prædikatsord uden tilføjet Hensynsbetegnelse, f. Ex. «Sagen forekom mistænkelig.» I § 145 behandles Adj. og Part. i Apposition. Her burde dog være gjort opmærksom paa to noget forskellige Forhold. Det, som Forf. kalder Apposition, er nemlig undertiden traadt i nær Forbindelse med Verbet, hvilket mærkes af Betoningen, f. Ex. «Salen stod tom,» «han kom løbende,» derimod: «han stod der rask og sund» o. l. Forf. har heller ikke her nævnt Tilfælde som «han er hjemme,» «han bliver borte». S. 271, Anm. 2. Udtr. som «den Slyngel af Barber» synes mig ikke at kunne sammenstilles med Artsbetegnelser. Her er det det første Ord, der betegner Arten, og ikke det sidste. — Under Hensynsbetegnelse har Forf. med Rette opført den saakaldte etiske Dativ, S. 277, Anm. 4. Nogle af de der nævnte Exp. burde dog have været udskilt. Ved saadanne rent reflexive Udtryk som «jeg gik mig ud i Lunden» kan der næppe tænkes paa etisk Dativ. Jeg vilde her betegne Verbets Betydning som medial, udtrykt ved reflexiv Form. Behandlingen af de reflexive Udtryk lader i det hele en Del tilbage at ønske. Det behandles S. 352—53, hvor Forf. bl. a. siger, at «sig» er Hensynsbetegnelse i Udtr. «staa sig», til Trods for, at man har isl. standask el. standa sik (m. Acc.). Man har her den mediale Betydn. ligesom i «slaa sig», «støde sig», «forbløde sig», hvor det gramm. Subj. ikke tænkes handlende. S. 285, Anm. 1 siger Forf., at Verbet «have» med Infinitiv i visse Tilfælde betegner en «Evne»; dette er dog ikke Tilfældet i det ene af de nævnte Exx. «jeg har ham at takke for alt». Her betegnes en «Skyldighed» (jfr. S. 284, Anm. 2), og man kan ikke sige, at «ham» er Objekt for «have», det er Obj. for «takke» og repræsenterer en opr. Dativ. — S. 291, Anm. 1. A. Det er egentlig meningsløst at sige, at et Forholdsordsled kan være Subj. i en Sætning. Sagen er den, at «over 1000 Mennesker» kan ikke betragtes som Forholdsordsled. Betoningen viser, at «over» er Adv. (ligesom «næsten» o. l.) og ikke Præposition. Til Læren om Artiklernes Brug kunde der gøres adskillige Bemærkninger. Et

Digitized by Google

Par skal her nævnes. Til S. 306, d.: Man hører baade «10 Øre Snesen» og «10 Øre en Snes», «2 Mark en Pot» o. s. v. i daglig Tale. Naar Navnet paa en Art gaar over til at blive en Slags Stofbetegnelse, staar det uden Artikel, f. Ex. «Jeg spiser aldrig Fisk», «Rejer er godt», derimod «Rejerne er dyre i Aar». — § 168, 2, b, (S. 312) Udtr. «tag de Fødder til dig» hører ikke herhen; «de» er demonstr. Pron., saa at «de Fødder» ikke egentlig er = Fødderne eller dine Fødder, men der betegnes: de Fødder, som generer o. l. Herpaa tyder jo ogsaa Betoningen, der er forskellig fra Betoningen i «de Venders og Gothers». Exemplet fra Wessel «den Bager græd gudsjammerlig» vilde her have været paa sin Plads. S. 322, Anm. 5 omtales Udtryk som «ham véd jeg nok hvem er». Omvendt kan i daglig Tale Subj. i Hovedsætningen komme i Afhængighedsform, idet det tillige er Objekt i Bisætningen, f. Ex. «hende, du elsker, er dig ikke værd» (jfr. S. 333, Anm. 2.). Betegnelsen «Lægesproget» S. 324, Lin. 3 er unøjagtig. Til S. 324. V. I daglig Tale hører man ofte brugt «den» om et lille Barn, hvis Køn man ikke bryder sig om nærmere at betegne. S. 326, XI. «Din» bruges næppe, naar der tales om, hvad Tiltalte virkelig er med Hensyn til social Stilling, Rang og Næringsvej, f. Ex. «Du Slagtersvend» (Wessel). I § 177 savner jeg omtalt Brugen af «min, din, sin» osv. i Udtr. som «Han kan sin Horats». Ved Brugen af «de» (= man) S. 341, b burde det bemærkes, at naar «de» bruges, regner den talende ikke sig selv med. S. 349. Det er tvivlsomt, om Udtr. «ryge Tobak», «synke Maden» skyldes en Forvexling af samme Art, som Forvexlingen af «ligge» og «lægge» i simpel Tale. Man har jo «ryste», «drukne», «vælte» baade med trans. og intr. Betydning. S. 352 V behandler et interessant Punkt. Naar Forf. siger, at den omtalte Skiften af Subjekt finder Sted ved Verber, der betyder «at være tilstede i Mængde», er det ikke korrekt. Verbet selv behøver ikke at være af den Betydning, men Udtr. bruges kun for at betegne, at det egentlige Subj. er tilstede i Mængde. Det her omtalte Subjektskifte, der i de omtalte Tilfælde fremtræder som paafaldende, gennemtrænger forresten hele Sproget; men naar man fordyber sig i dette Æmne, kommer man ind paa det rent semasiologiske Gebet. — Brugen af Infinitiv fremstilles i § 153 og 197 (tildels 159). Det havde været mere praktisk, at behandle det hele i én Sammenhæng, saa kunde man maaske helt være bleven fri for det besværlige «udfyldende Navnemaadesled». Fremstillingen S. 369, 1 a—b af Præs. Part. som Adj. er næppe helt korrekt. I «vedkommende Embedsmand» er Part. ikke passivt, det er blot henført til et andet Ord end det egentlige Subj. (ligesom «liggende» i «liggende Stilling»), nemlig i dette Tilfælde til Hensynsbetegnelsen. «Grædende Taarer» vilde jeg nærmest sammenstille med «liggende Stilling»; Part. er her føjet som Attribut til det Begreb, der egentlig udtrykker Hand-

Digitized by Google

lingens Produkt. «At græde mange Taarer» og «ligge i en vis Stilling» er syntaktisk parallele Udtryk, om end forskellige i Formen. Som Hovedregel ved Part. som Attribut burde der være sagt, at Præs. Part. som Regel føjes til Subj., Perf. Part. til Obj. af trans. Verber og Subj. af intr. Verber. «En svimlende Højde» er igen noget andet; det er sikkert en videre Udvikling af Sprogbrugen «svimlende høj», «gloende hed» o. l. I Udtr. «en berejst Mand» kan «berejst» nærmest stilles sammen med «bedaget, berygtet, bereden, belæst» osv.; det er egl. ikke Participier. — § 202. Ved Læren om Forskydningen af Tempusformerne siger Forf., at Plusqv. svarer til Perf., men det svarer dog ogsaa til Imperf. og Plusqv. I Sætningen «Barnet var nær druknet», maa man tænke sig en Forskydning fra Imperf. til Plusqv. Ved Forklaringen af Tempusformernes Betydning har Forf. ikke gjort opm. paa, at nogle af dem ikke bruges til at betegne et bestemt Tidspunkt, men kun et relativt Tidsforhold; Perf. og Impf. forvexles dog ofte i denne Henseende. Ordet «endsige» S. 400 kunde trænge til lidt udførligere Forklaring. Fremstillingen af Aarsagsbisætn. § 219 er noget kort; om Betydningsforholdene faar man kun lidt at vide, og selv et saa interessant Punkt som det, der er behandlet af Christensen-Schmidt (Tidsskr. f. Fil. 3. R. 1. Bd.), er næppe løselig berørt i Anm. 4. Derimod maa man billige Forf.'s Behandling af Indrømmelsesbisætningerne; men hvorfor har han ikke gjort Skridtet helt ud og kastet den ubekvemme Benævnelse «Indrømmelsesbisætn.» helt overbord? Det havde ogsaa været mere praktisk, om Forf. havde behandlet alle de Sætninger, der indledes med «at» eller Forb. deraf, under en fælles Rubrik. Grunden til Sammenblandingen af «og» og «at» (nemlig, at de i Talen er lydlig falden sammen) omtaler Forf. ikke S. 413, Anm. I. — § 229 gør et noget trivielt Indtryk, idet en Del af Stoffet paa en Maade er Gentagelse af tidligere nævnte Ting. Overskriften «To Sætninger sammentrukne til en» er heller ikke videre heldig. Udviklingen er nemlig ofte gaaet den modsatte Vej, idet man før sagde i én Sætning, hvad man senere vænnede sig til at forme i to. I Læren om Ordstillingen var Fremstillingen af Subjektets og Prædikatets Plads i Sætningen bleven overskueligere, hvis Forf. havde behandlet Hovedsætn. for sig og Bisætn. for sig, saa vilde den Omstændighed, at Bisætninger ikke taaler Verbet foran Subj., være traadt klarere frem. Udtrykket «svagt Henvisningsord» S. 423, Lin. 9 burde hedde «svagtbetonet H.». Ved Forf.'s Fremstilling af Ordstillingen maa det beklages, at han ikke tager noget Hensyn til Sætningsbetoningen. — I Afsnittet om elliptiske Udtryk § 241 anføres S. 455, Anm. 2 Sætningen «han var falden og brækket Benet». Denne Anm. hører egentlig hjemme under Afsn. om Underforstaaelse § 240, hvor Underforstaaelse af Hjælpeverbet ikke specielt er omtalt. Ved dette sidste Afsnit kunde ogsaa være anmærket Underforstaaelsen af den ene Del af et sammensat

Digitized by Google

Ord, f. Ex. «Borger- og Bondestand». Udannede Folk kan endog gøre sig skyldige i Underforst. af Afledningsendelser (af fremmed Oprindelse), f. Ex. «Salte- og Røgeriet». Ved Ellipser burde være nævnt Forbindelser med Udraabsord, f. Ex. «Av, min Ryg!» Fænomenet «Gentagelse» er ikke omtalt, f. Ex. af Adj. «stor, stor Skade»; i daglig Tale høres «al—altfor stor» o. l.

Jeg har dvælet saa længe ved Anmeldelsen af denne Bog, fordi jeg mener, at den gør Krav paa almindelig Opmærksomhed. Kunde nogle af de her fremførte Indvendinger bidrage til en Forbedring af den, skulde det glæde mig. Thi med den Skikkelse, den nu har i sin Helhed, tror jeg ikke man kan spaa den en særlig glimrende Fremtid. Det var at ønske, at Forf. snart vilde tage fat paa en ny Overarbejdelse af hele Bogen, og især for Lydlærens Vedkommende; den utilladelig lange Liste med Tilføjelser og Rettelser vilde da ogsaa falde bort, og Udarbejdelse af udførlige Registre vilde som ovenfor omtalt ikke mindst bidrage til at gøre Bogen brugbar og skaffe den Udbredelse.

København d. 2. Septbr. 1894.

Dines Andersen.

Festskrift til Vilhelm Thomsen fra disciple. Udgivet i anledning af hans femogtyveårige doktorjubilæum. København 1894, Gyldendalske boghandels forlag. 368 s. stor oktav.

Den dag för tjugufem år sedan, då Vilhelm Thomsen vann sin filosofie doktorsgrad, var en betydelsefull dag i den nordiska lärdomshistorien, ej blott därför att hans gradualafhandling öppnade alldeles nya och vida utsikter öfver dittills föga kända forskningsområden, utan än mer därför att ett rikt löfte gafs för språkvetenskapens framtid i Norden. Af detta löfte har professor Thomsen sedan dess med hvarje dag infriat en vacker del, antingen han från sin kateder talat till en begärligt lyssnande krets af lärjungar, eller han genom sina skrifter spridt upplysning och väckt ideer hos forskare på alla språkvetenskapens områden, eller han med sitt personliga deltagande gifvit understöd och uppmuntran åt enskilda personer eller lärda företag — och bland dessa sista är denna Tidsskrift honom outplånlig tacksamhet skyldig.

Därför har ett tjugotal af professor Thomsens omedelbara lärjungar velat hembära honom uttrycken af sin tacksamhet och vördnad på det sätt, som han mest uppskattar, genom att i egna skrifter gifva honom bevis på huru hans lärdomar slagit rot och burit frukt. Så har den *Festskrift* tillkommit, hvars titel står

Digitized by Google

här ofvan, och som är lika hedrande för den firade läraren som för lärjungarnes vackra tänkesätt och vetenskapliga id.

För oss, fjärmare lärjungar till professor Thomsen, återstår ej annat än att lifligt ansluta oss till hans landsmäns hyllning, och de här undertecknade lärarne vid Göteborgs Högskola hafva, genom att gifva *Festskriftens* uppsatser sin välkomsthälsning i den lärda världen, hoppats, att deras varma sympati och djupt kända tacksamhet skulle bana sig säkrare väg fram till den frejdade jubilaren.

Att recensera alla uppsatser i *Festskriften* skulle knappt ligga inom någon enskild vetenskapsmans befogenhet, utom professor Thomsens egen. Där finnas till och med artiklar öfver så sällan behandlade och så speciella ämnen, att, äfven om man sammanförde alla Skandinaviens språklärde, det endast skulle vara en eller annan, som förstod att till fullo uppskatta dem.

Detta er i synnerhet fallet med Herrar Langes, Pedersens och Setäläs uppsatser. Med erkännande af den grundlighet i lärdom och den skärpa i metoden, hvarom deras afhandlingar bära vittne, våga vi dock ej inlåta oss på någon detaljerad granskning af dem.

Biblioteksassistent LANGE ger i *En thebansk klosterforstanders testamente,* s. 98—115, en af kommentar beledsagad öfversättning af en papyrus från antagligen 7de århundradet e. Kr., hvilken framför allt innehåller viktiga och direkta upplysningar om klosterväsendet i klosterlifvets hemland.

Cand. mag. PEDERSEN behandlar i *Bidrag til den albanesiske sproghistorie,* s. 246—57, I Hiatus, II Prepositioner. Hiatus upphäfves i albanesiskan ofta genom *j* och *v* (ej genom *h* och *k*, såsom andra vilja), således genom samma konsonanter, som i andra språk vanligen ha denna funktion. Med tillhjälp häraf förklaras på öfvertygande sätt flere ordformer. Af prepositionerna behandlas några, som mot den allmänna regeln följas af substantiv i bestämd form, beroende på att de ursprungligen äro relativer.

Prof. SETÄLÄ synes hafva gifvit goda skäl för riktigheten af den tes, som ligger i titeln på hans artikel: *Über einen «gutturalen» nasal im urfinnischen,* s. 230—45.

J. V.

Professor *Vilh. Thomsen* yttrade en gång i förordet till en lärobok: «Der trænges» (näml. vid undervisningen i modersmålet) «til et forfriskende og befrugtende pust fra sprogets konkrete liv.» Dessa *Thomsens* ord hafva blifvit ställda som motto framför en uppsats i dansk betydelselära, kallad *Sammenfald og berøring,* af VILH. ANDERSEN, s. 258—308, — och de passa bra, där de stå. Ty har man ej redan förut haft tillfälle att se, huru tilldragande och väckande utredningar af modersmålets

Digitized by Google

betydelseförhållanden verka både på yngre och äldre personer, hvilka eljest visa ringa smak för språkfrågor, så får man vid läsandet af *Andersens* uppsats (och en annan i liknande riktning af *Kr. Nyrop*) ett lifligt intryck, att just från denna sida af språkforskningen måste komma «forfriskende og befrugtende pust», som kunna i breda lager af befolkningen framkalla och befordra intresset för modersmålets studium. Både af detta skäl och på grund af de nämnda uppsatsernas vetenskapliga värde måste man med glädje hälsa de bägge författarnas nya grepp på ett område, där de redan förut visat sig hemmastadda.

«Sammenfald og berøring» behandlar vissa af idéassociationernas inverkningar på språket. När ett ord under språkutvecklingen skilt sig från sina ursprungliga släktingar och uppträder mera isoleradt, kanske blott i en enda fras, ställes det gärna af tanken i förbindelse med ett annat, vanligare förekommande ord, med hvilket det har stor (helst fullständig) likhet i uttalsformen, men alls ingen ursprunglig släktskap; då inträffar sammanfallande («sammenfald»): det «svagare» ordet uppslukas af det «starkare» och är, åtminstone för den folkliga uppfattningen, förloradt såsom särskildt ord. I de stående uttrycken *(till) lif* (d. v. s. kropp; jfr tyska *Leib*) *och själ* samt *(med) lif* (d. v. s. hängifvenhet, kärlek; jfr tyska *Lieb'*, *Liebe*) *och lust* torde den stora allmänheten icke tillägga ordet *lif* annan betydelse, än detta har t. ex. uti förbindelserna *på lif och död, i lif och lefverne.*

Kan det «svagare» ordet icke till sin betydelse förlikas och förenas med ett formellt liknande «starkare», så utdör det. Att substantivet *väld* eller *veld* (fsv. *vild*) med sin sammansättning *oväld* och dennas afledning *oväldig* sedan långt tillbaka fört en tynande tillvaro, beror säkerligen därpå, att dels sambandet med *vilja* är fördunkladt och förgätet, dels olikhet i betydelse förhindrat association med *välde, väldig.*

Äfven två betydelser af samma ord kunna sammanfalla. I adjektiven *gifmild, gråtmild* uppfatta sannolikt alla svenskar, som sakna kunskap i fornspråket, *-mild* i samma betydelse, som det numera alltid har såsom enkelt ord, ej i dess äldre betydelse «frikostig».

Men äfven då «sammanfallande» ej kan ifrågakomma, blir det ord, som på något sätt kommit att stå enstaka, så att dess rätta förklaring ej längre står klar för folkmedvetandet, ofta utsatt för associationer. Tanken söker gärna en anknytningspunkt och finner lätt nog en sådan i ett (vanligen alls icke besläktadt) ord, som har någon likhet i uttalet och någon motsvarighet i betydelsen. Härigenom inträffar då «berøring», som kan vara antingen kraftigare, så att ordet undergår en väsentlig förändring till sin betydelse, d. v. s. får ett tydligt «biljud», eller ock svagare, så ordet undergår ringa eller ingen ändring till bety-

Digitized by Google

delsen, men erhåller en lindrig «biton», som förnimmes i ordets estetiska valör, dess brukbarhet i vissa stilarter.

Exempel på (stark) beröring visar svenskan i ordet *resenär* (eg. = ryttare), hvilket på grund af association med *resa, rese-* numera ofta uppfattas såsom liktydigt med «resande». Kvinnonamnet *Dagny* har, så vidt ref. kunnat finna, ej någon etymologisk, mytisk eller historisk grund att tacka för sin upphöjelse till titel på Fredrika-Bremer-förbundets nya tidskrift, utan blott ljudlikheten med «*ny dag*» (näml. för kvinnosaken)[1].

Begreppen sammanfallande och kraftig beröring täcka i viss mån hvad man vanligen kallat folketymologi. Förf. har emellertid sökt att både i den principiella utredningen och i val af exempel förhålla sig självständig mot dem, som förut behandlat detta ämne.

De frågor, hvarpå förf. inlåter sig, kunna naturligtvis icke alla betraktas som definitivt besvarade; i vissa enskilda är ref. af något olika mening.

Redogörelsen (s. 277—9) för den nyare danskans osäkerhet i bruket af prepositionerna *ad* och *af* (hvilka bägge i obetonad ställning hvardagligt uttalas *a*) är kanske ej tillräckligt tydlig för icke-danskar. Dock synes förf. anse uttrycken *stor af vækst, bange af sig* vara mindre riktiga; så måste man väl förstå det

---

[1] I namn äro svenskarna vanligen mycket känsliga för bitoner. Med afs. på dopnamn kan hänvisas till de gäckande «barnrim», som meddelas af *Nordlander* i Sv. Landsm. V 5, 219—35. I sammanhang härmed må det tillåtas ref. att framställa en förmodan angående uttalet af helgonnamnet *Lucia*. Helgonets dag (13 dec.), som firas i vestra Sverige, kallas af folket (åtm. i vissa trakter) *Lússe*-dagen, *Lússe*-festen; men den bildade klassen uttalar namnet med betoningen *Lucía*; anledningen till denna betoning kan ju i någon mån vara analogi med de allmänna *María, Sofía* (möjl. tillika det franska *Lucie*), men sannolikt äfven sträfvandet att undvika den «fula» ljudlikhet, som de flesta skulle ha förnummit i uttalet *Lúcia*. — Vid antagande af tillnamn (familjenamn) väljer mången något, som har «adlig klang», d. v. s. i ljudet erinnrar om vissa adelsnamn. Å andra sidan förekommer, individuellt eller allmännare, på bitoner grundad känsla af något löjligt eller motbjudande. Exempla sunt odiosa, men så mycket kan ju antydas, att «Salig Dum*bom*» någon gång ingifver personer, som ej varit vana vid att höra verkliga familjenamn på -*bom*, fördom mot sådana, samt att sådana namn som *Dill*berg, *Dill*man o. d., när de första gången höras, ljuda mindre väl i somligas öron (jfr *dille* = delirium, *dill*strömare samt stockholmska skällsord såsom *dillhaj* o. d.). — Ett egendomligt missöde tyckes följa de svenska försöken att öfversätta den danske konungen Sven Haraldssons binamn. I början återgaf man det med «*tveskägg*»; för att få en ordagrannare och exaktare öfversättning (kanhända också för att undvika ljudlikheten med namnet på det impopulära djuret *tvestjärt*) skrefvo sedan några författare *tjuguskägg*, andra *tjufvuskägg*; men den förra formen har hos månget barn framkallat tron, att konungen hade 20 skägg, den senare leder tanken på *skäggig tjuf* (jfr *bärsärksskägg*, *Tegnér* Frith. XII).

Digitized by Google

sammanhang, hvari uttrycken förekomma, och hänvisningarna till de fornisl. *at vexti, at sér*. Af större betydelse än isl. är likväl i detta fall svenskan, som från gammal (och delvis äfven nyare) tid har konstruktioner, hvilka fullkomligt motsvara de danska; se *Söderwalls* Ordbok öfver Svenska medeltidsspråket I 7, samt Svenska Akademiens nya ordbok I sp. 89.

Hvardagstalets bruk af tvänne koordinerade predikat, där logiskt tankesammanhang fordrar det senare utbytt mot subordinerad infinitiv (t. ex. *Værsgo og sid ned! Han har været ude og gaaet sig en tur*), förklaras (s. 279) därigenom, att *og* och *at* i uttalet sammanfallit till *å* samt sålunda *og* kunnat inträda i st. f. *at*. Alldeles motsvarande förklaring har, som bekant, länge användts till samma företeelse i nysvenskan. Men denna förklaring bör sannolikt icke få gälla som tillräcklig. I det enkla, otvungna hvardagstalet har paratax afgjordt företräde framför hypotax. Sådana förbindelser som *Kom (in) och ät! Kom och sätt dig (hos mig)! Gå (ut) och se efter! Gå (hem) och lägg dig! Jag tror jag går och hänger mig* (Fröding 2, 42), *Han satt och fiskade, Han stod och tittade på, Han har varit (ute) och spatserat, Han sitter (inne) och pluggar, Var nu snäll och säg ingenting (mera) om den saken! Han tog och smorde opp pojken*, samt otaliga andra få icke mätas med den latinska syntaxens måttstock eller vid jämförelse med det efter latinets och tyskans mönster utbildade skriftspråket dömas såsom urartningar. De sakna icke häller motstycken i äldre och naivare skriftspråk[1]. Hvad särskildt angår frasen *Var så god och* . . . (d. *Værsgo og* . . .), kan erinras om det fornisl. *Gør svá vel ok* . . .[2]. Härmed vill jag icke förneka, att parataxen stundom i ologiskhet kan gå så långt, att den tyckes gifva alldeles orimlig mening, t. ex. i det stockholmska *Han höll på och föll* (d. v. s. var nära att falla). Men uppkomsten af dylika uttryck tillskrifver jag förnämligast efterbildning och öfverflyttning; den nyss såsom exempel anförda frasen grundar sig utan tvifvel på konstruktionen *Han höll på* (d. v. s. fortsatte, var uthållig etc.) *och metade en lång stund* o. d. Sammanfallandet af *och* och *att* i uttalet (till *å*) har, enligt mitt förmenande, visserligen medverkat vid dylika (ologiska) uttrycks uppkomst, men ej varit hufvudanledningen.

På några andra ställen är jag benägen att sätta ett frågetecken, t. ex. vid påståendet (s. 260), att *skær-* i *skærtorsdag* är ett återgifvande af *viridis* (som skulle betyda «syndfri») i den latinska benämningen *dies viridium*; vid uppgiften (s. 273), att

[1] Jfr i fsv.: *Gangom oc glädhiom os wt a mark* i Medeltidens bibelarb. 1, 163 (anfördt i *Söderwalls* Ordbok). Jfr äfven nyare engelska enl. *Murray* Dict. 1, 317 (*and* 10).

[2] Cfr. Thuc. VI 36, 1: *τοὺς μὲν Ἀθηναίους ὅστις μὴ βούλεται οὕτω κακῶς φρονῆσαι καὶ ὑποχειρίους ἡμῖν γενέσθαι ἐνθάδε ἐλθόντας κτλ.* *Red.*

Digitized by Google

det svenska *ett kok stryk* skulle hafva uppkommit ur *ett kok ris* (med skämtsam dubbelmening i *ris*); vid förklaringen (s. 285 noten) af *fyr* i betydelsen «person» såsom förmedladt af det tvetydiga *patron*. Betydelsen af det svenska verbet *gitta* synes förf. (s. 287) hafva delvis missuppfattat; äfven annars visar han sig stundom en smula osäker i svenskan; *Söderwalls* Ordbok öfver svenska medeltidsspråket tyckes han ej hafva begagnat (jfr t. ex. behandlingen af *lukt* s. 290). Rikligare hänvisningar till förf:ns föregångare hade ibland varit önskvärda.

I det stora hela kan emellertid *Vilh. Andersens* afhandling betecknas såsom synnerligen värdefull. Den väcker förhoppningen, att områden af betydelseläran, där man ännu går famlande i mörker eller åtminstone snubblande i skymning, inom en ej synnerligen aflägsen framtid skola ligga klart belysta[1].

Framställningssättet är, liksom i förf:ns tidigare skrifter, intressant och i god mening populärt. I dessa afseenden öfverträffas dock *Andersens* afhandling af Kr. Nyrops lilla i festskriften införda uppsats *Et afsnit af ordenes liv*, s. 31—58. Men det är att märka, at *Nyrops* ämne är mera begränsadt, så att det kunnat få en jämförelsevis bred, af ymniga citat illustrerad utredning, samt att det till sin natur är mera pikant och lockande för allmänheten.

Nyrops ämne är nämligen katakresen, d. v. s. (enligt hans egen definition): Ett ords användning i en betydelse, som står i bestämd logisk motsats till den ursprungliga, eller ock sammanställning af två eller flere till sin allmänna[2] betydelse oförenliga uttryck.

Sin rikhaltiga, synnerligen intressanta exempelsamling hämtar förf. ej blott från danskan, utan ock från flera andra af de europeiska kulturspråken, i synnerhet de romanska språken (hvilka, som bekant, utgöra hans specialitet) och tyskan.

Den första gruppen af exempel belyser genus-katakresen, särsk. sådana sammanställningar, där «sprogbrugen ugeneert gør kvinder til mænd», t. ex. «*Madam* Rasmussen er *karl* for sin hat». — «Men når en mand overtager en stilling, der ellers har været forbeholdt kvinden, eller på anden måde griber ind i hendes rettigheder, må han være forberedt på også at tage de sproglige konsekvenser heraf.»[3]

---

[1] Monografier öfver särskilda frågor inom semasiologien torde helst böra utföras af personer, som samtidigt sysselsätta sig med språkets historiskt-lexikaliska behandling: härigenom kunde monografien erhålla rikligare material för det enskilda ordets (eller frasens) historia, lexikografen större öfverblick öfver likartade förhållanden inom språket.

[2] Tydligare än «allmänna» vore kanske: «ursprungligare och ännu kvarlefvande».

[3] Hithörande frågor äro på ett mera uttömmande sätt behandlade af *E. H. Tegnér* i skriften «Om genus i svenskan», hvilken tyckes hafva

Digitized by Google

Förf. visar därnäst med exempel från **ämnes-katakresen** (dryckes*horn* af *guld*, *trä*ben af *aluminium*, *fläder-te*; jfr *kött-te*), att katakres är ett särskildt slags betydelseutvidgning, i det man t. ex. (såsom i de nyss anförda sammanställningarna) låter ämnesnamnet beteckna **form** eller **användningssätt**, hvari ämnet regelbundet uppträder. Ty, fortsätter han, katakres beror därpå, att man, när man brukar den nya betydelsen, icke längre tänker på den äldre, egentligare. Hur skulle man annars kunna säga «*far* väl!» till den, som *stannar hemma*?[1]

Förf:ns anmärkning (s. 47), att bestämda kardinaltal stundom användas i den obestämda betydelsen «många», kan ytterligare exemplifieras af det svenska allittererade och skämtsamma ordet *femtonfiffig* (jfr barnvisan «Nisse var en konstiger man, Femton konster kunde han» etc.) och det likaledes skämtande «efter *sju* sorger och *åtta* bedröfvelser»[2] — för att ej tala om åtskilliga svordomar. Exempel på **tal-katakres** har svenskan i uttryck sådana som: «*Halfvan* bör vara lika stor som *helan*», och: «De *Aderton* [d. v. s Svenska Akademien] välja i dag ny ledamot efter aflidne N. N.», ehuru ledamöterna vid valet ej kunna vara flere (men väl färre) än 17. Den, som ej godkänner dylika uttryck, kan måhända själf råka tala om sin *semester* på *tre veckor;* ty så snart det gäller utländska, till sin egentliga betydelse mindre genomskinliga ord, kan katakres lättare uppkomma och få passera utan anstöt.

Vidare påpekar förf. bland annat äfven **färgkatakres** (jfr i sv.: «Den sjukes *hvit*öga är *gult*», eller «*rödt*»; «Både de *röda* och de *svarta* vinbären äro ännu alldeles *gröna*»), **katakres af ortnamn** (jfr i sv.: *svensk schweitzer*ost, *Eslöfs pilsner*), **konstkatakres** eller s. k. oxymoron (jfr den svenska gåtan: «Hvad är det, som *blir i går* och *var i morgon*?») och slutligen den kuriösa katakres, som brukas i danska **titlar**, då t. ex. «en fredelig distriktslæge kan kaldes *virkelig krigsråd*»; härtill hafva vi visserligen icke motstycken i Sverige, men äfven vårt språk

---

varit obekant för *Nyrop*. — Se här ytterligare ett par svenska exempel! En skånsk bonde, som varit anställd vid järnvägsbyggnad i nordamerikanska västern, yttrade nyligen på fullt allvar till mig: «*Kineserna* ä' för klena till järnvägsarbetare, men de ä' utmärkta *tvätterskor* och *barnpigor*.» Prof. *Söderwall* har meddelat mig, att i hans barndom på landsbygden i Halland en *man*, som födde sig med att tillverka väfnader, utan något slags förlöjligande kallades «*väfvesa*» (d. v. s. väfverska); yrket sköttes näml. i regeln af kvinnor.

[1] Den svenska skämtsägnen har tillvaratagit en liten flickas klagan: «Mamma, *katten* skrapar på dörren och är inte *människa* att komma in!» — Våra nystafvare anse den officiella *rätt*stafningen vara *dålig*; *J. A. Lundell* har anmärkt katakresen och velat i stället införa benämningen «*ill*stafning».

[2] Kan ej sist anförda fras härleda sig från något tyskt allittererande uttryck, som innehållit orden «*sieben sorgen*»? Jfr t. *siebensachen*.

Digitized by Google

träffas af den holbergska (af förf. citerade) frågan: «Hvorfor heeder een, som er født skievbenet, velbaaren?»

P. K. THORSENS uppsats om «*Glidning og spring*» (s. 309—34) — d. v. s. de förändringar, som i språket försiggå dels småningom, liksom omärkligt och efter bestämda lagar (= «glidning»), dels liksom genom våldsamma och plötsliga språng (= «spring»), — har till hufvudsakligt innehåll att påpeka vissa inskränkningar i ljudlagarnas regelbundna verksamhet, näml. å ena sidan vissa arter af «spring», å andra sidan forms kvarstående (relativt) oförändrad på gammal ståndpunkt. Det senare är (menar förf.) förhållandet i orden *ja* och *nej*, där ljudkonservatismen förklaras genom det ständiga sträfvandet efter tydlighet[1], samt i åtskilliga fall, där skriftspråket verkat återhållande. Det skrifna har nämligen vid läsning och föredrag i allmänhet uttalats alldeles efter bokstafven[2], och skriftspråksformen har, då vid dess sida existerat en ljudlagsenligt utvecklad talspråksform, gällt såsom ädlare, såsom normalform. Har däremot talspråksformen en tid bortåt saknats eller åtminstone föga brukats inom de trakter eller de lager af befolkningen, af hvilka skriftspråket väsentligen berott, så har ordets återupplifvande i litteraturen likaväl kunnat ske med «spring» som med (relativt) oförändradt behållande af den gamla formen. I detta sammanhang anställer förf. en värdefull undersökning öfver anledningarna till det skenbart godtyckliga sätt, på hvilket det nyare språket behandlat medeltidsböjningen: *gloth, gløthær; nut, nytær; brun, bryn; naghl, næghl; mus, mys; lus, lys; thraath, thræthær.* Hans utredning af den kollektiva användningens inflytelse på formernas utveckling i nyare tid är tilltalande.

För «*Fremmede ords behandling i oldnordisk digtning*» redogör FINNUR JÓNSSON, s. 204—29. Det synes (enl. s. 205) vara blott de icke-germanska lånorden, han vill undersöka[3]; bland dessa förbigår han (enl. s. 205 noten 2) de tidigast inkomna (som *akkeri, ketill, kálkr, bikarr* o. d.) samt (jfr s. 212) *pína* m. fl. «ord, som har fået borgerret i sproget»; gränsen blir måhända något osäker. Versrader, hvari lånorden uppträda, äro med stor flit och omsorg samlade från (norsk-)isländska skaldeverk ända in i 15:de århundradet; förf. har tydligen nedlagt

[1] Om tidigare gjorda försök att förklara förhållandet yttrar förf. sig icke; något större hänsyn till det, som förut blifvit af andra framställdt, hade varit önsklig både här och på andra ställen, t. ex. s. 322 (i fråga om *thi* o. s. v.).

[2] Förf:ns anmärkningar i ämnet äro af intresse, men tyckas ej vara uttömmande. Hans åsikter om skriftspråkets starka inflytelse på bildandet af särskilda uttalsformer redan i äldre tid (då läsning ju blott i ringa utsträckning förekom) framträda utan tillräckliga bevis och torde ej i allo vara hållbara.

[3] Dock upptagas s. 207 *láðmaðr*, *frjámorginn*, s. 217 *Aðalbriktr*.

Digitized by Google

mycket arbete på denna materialsamling, och det skulle helt visst ej hafva kostat honom synnerligen stor ytterligare möda att komplettera den, så att den blifvit uttömmande[1].

Så väl exempelsamlingen som de på denna byggda öfversikterna af de främmande ordens kvantitets- och öfriga ljudförändringar samt böjningsformer i fornisländskan måste anses som ett godt och gagnande bidrag till språkhistorien. Angående några enskildheter må det tillåtes ref. att framställa sina (föga betydande) anmärkningar.

Då förf. ej velat anföra verserna i oförändrade handskriftliga språkformer (hvilket ju haft vissa fördelar, men kanske än större olägenheter), så borde han dock hafva på något särskildt sätt betecknat de delar af lånordet, om hvilka fullständiga upplysningar ej kunna uti den ifrågavarande versen vinnas genom rimmet eller metern; så t. ex. slutstafvelsen af *Tómás* i andra exemplet (s. 210), andra stafvelsen (*-a-* eller *-á-*?) i *Evstakius* (s. 218) o. s. v.

«*Mikall*» bildar i första exemplet (s. 209) hending med *þykkir;* kanske bör *Mikkall* antagas såsom biform (jfr hvad som s. 225 säges om *dd, ff, pp, tt*); assonansen i de båda andra citerade versraderna berör ej namnet.

Det er ej klart, hvarför förf. (s. 215 noten) anser det «sikkert urigtigt» att skrifva *Márja* (jämte *Máría*); man har ju (se s. 214) både *Cécilja* och *Cécilia*; jfr för öfrigt *Antekja* (af lat. *Antiochīa*), *Lilja.*

Fornnordisk poesi är föremål äfven för en annan af festskriftens uppsatser: «*Nogle personnavne i Starkaddigtningen*» af Axel Olrik, s. 116—30. Den grundlige forskaren i Nordens sagohistoria anknyter här några djärfva, men, som det tyckes, ganska plausibla hypoteser till sina egna äldre undersökningar om Starkadsdikterna och till de af *Müllenhoff* vunna resultaten i ämnet.

Till det äldsta stoffet i Starkadssångerna räknar förf. hjältarna *Hama, Visinn* och *Vazi*, som han anser vara uppkallade efter två finska stammar (öster om Ladoga) och den östligaste slaviska folkstammen (mellan Volga och Dnjepr). Såsom något yngre betraktar han *Tani* och *Vin*, hvilka han (ehuru tvekande) identifierar med de nordiska formerna af flodnamnen Don och Dvina. Ett tredje stadium representeras af *Læsir*[2], uppkallad efter ljacherna eller ljecherna, d. v. s. polackarna. Till det

---

[1] Han har ej anlitat rimorna, i hvilka ju en och annan hit hörande företeelse af intresse möter, t ex. *Filpó* (af lat. *Philippus*) i *Filpó-rímur*; jfr äfven namnen i *Skikkju-rímur*. Af äldre otryckta cykler äro särskildt *Bærings-rímur* rika på utländska nomina propria.

[2] Eller *Lésir*? Jfr *F. Jónssons* nyss omtalade uppsats, s. 212 jämte not. 1.

Digitized by Google

yngsta stadiet skulle sannolikt *Sisarr* höra, om näml. denne är uppkallad efter Rysslands «czar».

De äldsta dikterna om Starkad anser *Olrik* hafva uppstått vid eller kort efter nordboarnas första stora framträngande i Ryssland (slutet af 9:de århundradet). Urhemmet för dessa gamla sånger skulle vara antingen någon svensk landsända, som verksamt deltagit i eröfringen, eller (och snarast) de svenska kolonierna i östern.

Slutligen framkastar förf. frågan, huru varjagernas folkhjälte Starkaðr förhållar sig till finnarnas Kalevan poika och esternas Kalevi-poeg. Förf. är benägen att förmoda inflytelser från de skandinaviska (svenska) sägnerna på de finsk-estniska och påpekar särskildt en episod i den estniska berättelsen, som företer stor likhet med Starkadsdikten.

G. Cederschiöld.

Otto Jespersen, *Om Subtraktionsdannelser, særligt på dansk og engelsk.* S. 1—30. J. behandlar här, med särskild hänsyn till danskan och engelskan, en i de flesta grammatiker förbigången, intressant språkegenhet: bildningen af nya ord genom affall, hittills ofta betraktad som «folketymologi». Först omtalas de fall, då ordets slut är subtraheradt, t. ex. den förmenta artikeln i *drott* = fisl. *dróttinn*, en förment pluraländelse, som i eng. *cherry* = ffr. *cherise*, adjektivändelsen som i danskans *sar* i stället för *sart* hos m. och f. *(sar farve)*, afledningsändelser som i eng. *to sidle, to butch* efter adv. *sidling,* subst. *butcher*; slutligen ett helt ord som i det tyska skämtsamma *höhere Töchter* efter *h. T.-schule.* — I andra afdelningen förekomma sådana fall, i hvilka ordets början går förlorad, t. e. eng. *an adder*, *wis*, = äldre eng. *a nadder, I wis, iwis* (t. *gewiss*), emedan *a* + *n* . . . ansågs som artikel, *I* som pronomen. Också nybildningar som den fonetiska termen *plosiv* (efter *im-*, *ex-pl.*), samt ordet *ismus* (efter *social-ismus*) höra hit.

Förklaringen af allt detta ligger däri, att hvar och en måste, när han lär sig förstå sitt språk, urskilja de enkla orden ur talets sammanhang. Mycket lätt är i synnerhet en utelämning af ljud och stafvelser i två omedelbart på hvarandra följande lika sådana, t. e. i *kunst(st)ycke, an (an)atomy, heroi(ko)komisk.* Samma orsaker, som åstadkomma dessa subtraktioner, kunna också medföra utvidgningar, t. e. eng. *newt* (= *eft*) från *an ewt,* da. *kjole* från *kjolen* = *kjortlen, ganske* från mnt. *gans ge(wiss)* o. d.

Dines Andersen, *Om reduplikations-vokalen i verbernes perfektformer i de indoeuropæiske sprog.* Side 131—45.

Digitized by Google

Andersen underkastar de hittills uppställda förklaringarna af den kända omständigheten, att vokalen i den s. k. perfektreduplikationen i grekiskan och germanska språk alltid uppträder som *e*, i latinet som *e*, *u*, *o*, i skr. som *a*, *i*, *u* (allt efter rotvokalen), en sträng kritik, som i synnerhet är riktad mot Osthoffs och Brugmanns sista uttalanden. Han framställer därpå själf den förmodan, att det härskade en brokig vokalism i det idgm. grundspråket, i det att rotvokalen själf återuppträdde i reduplikationsstafvelsen, och att först sedan genom utjämning i de särskilda språken den systematiska förenkling infördes, som vi förefinna i de öfverlämnade formerna. I grekiskan kunde t. ex. augmentet ἐ- och det stora antalet rötter med denna vokal föranleda ett genomförande af reduplikation med *ε*; i skr. äro *a*-rötterna mycket öfvervägande till antal och kunna således lätt förklara införandet af *a* i alla rötter, som ej innehålla *i* eller *u*.

Andersen vill i denna artikel ej fullständigt afgöra frågan, utan blott väcka diskussion därom — måtte han snart själf glädja oss med en utförlig undersökning af detta intressanta ämne, hvaröfver han framkastat så skarpsinniga teorier.

S. Sørensen, *Til spørgsmålet om Āditya'erne.* S. 335—52.

Med utgångspunkt i Bergaignes tydning (La religion védique) af Āditya'erna såsom *Ṛ*gvedas högste gudar, vänder sig Dr. Sørensen mot dennes framställning af Varu*ṇ*a såsom den absolute härskaren öfver de andre; ett fel, som föranledt Bergaigne till två oriktiga slutledningar. Den ena är, att det fysiskt onda skulle komma att tillskrifvas Varu*ṇ*a själf, som till och med identifierats med dess representant ormen V*ṛ*tra, ja ursprungligen varit identisk med denna. Det andra är, att Varu*ṇ*a skulle blifvit afsatt af Indra, sedan han själf undanträngt Dyaus, dvs. försatt hans dyrkan i bakgrunden.

Dessa slutledningars riktighet bestrider Sørensen genom en noggrann tolkning af ifrågakommande vedaställen, hvarvid han ofta nödgats ingå på andra lärdes förklaringar. Som resultat framgår, att Aditis söner visserligen voro gudar i etisk mening, men dock därjämte bibehöllo sin gamla kosmiska betydelse, liksom Aditi själf var ett personifieradt element. Först sedan öfvergingo de i (12) solgudar, hvilket Mitra redan varit, och hvartill såväl den utbredda poetiska beteckningen af solen som Āditya som ock brahmanernas rationalism bidrogo.

Den idgm. högste guden Dyaus — *Ζεύς* (himmel) — synes redan tidigt hafva trädt tillbaka för «himlaherren» (divó ásura*ḥ*), den indiske Varu*ṇ*a, den iranske Ahuramazda. *Ṛ*gveda representerar alltså i detta fall ett äldre stadium än mazdeismen, hvari det etiska har en gifven öfvervikt. Dock kan denna sista hafva framträdt ganska tidigt. Vi hafva sålunda en lång utveckling af den indiska religionshistorien för oss; den i synnerhet af Varu*ṇ*a

Digitized by Google

företrädda etiska riktningen måste vara yngre än den idgm. dyrkan af Indra, hvilken motsvarar Herakles och Thor, och i jättarnes strid Zevs. I Rishis' riktning mot det uppbyggliga (i det Varu*n*a alltid uppträder såsom en visserligen sträng, men god och helig gud), som redan går förlorad hos brahmanerna, hafva vi väl att se en reformation, som liknar Zoroasters verksamhet. Men då den icke, som denna, satte något nytt i stället för det gamla upplösta, sammanstörtade slutligen det ihåliga systemet. Man identifierade gudarne, utan att upplösa dem, med offret och dess ingredienser; brahmanerna läto dem endast vara sinnebilder af offer, i det de påfunno nya legender därom. I stället för den gamla religionen trädde slutligen å ena sidan mīmā*m*sisternas ateism, å andra sidan antingen ett slags kosmologisk monoteism (deism) eller panteism (det absoluta) eller populära religioner (Vish*n*u och Rudru-kretsen).

F. Holthausen.

De uppsatser i ofvannämnda festskrift till Vilh. Thomsen, hvilka falla inom den klassiska linguistikens eller filologiens råmärken, äro till antalet icke mindre än *sju* och beröra mycket skilda områden inom denna omfattande disciplin. Det är ett synnerligen vältaligt vittnesbörd om vidden af det inflytande Thomsen utöfvat, att vetenskapsmän, som odlat hvar sin gren af det klassiska studiet, hvar för sig genom att lämna sitt bidrag till denna hyllningsskrift erkänna att de under sin vetenskapliga utbildning stått under påverkan af honom. — Dessa uppsatser äro mer eller mindre betydande allt efter det ämne, de behandla, och den utförlighet, som ägnats dem. Tillsammans afge de ett synnerligen vackert vittnesbörd om att de klassiskt filologiska studierna i Danmark på ett lyckligt sätt häfda de anor, de äga inom detta lands vetenskap. Då en mera djupgående diskussion icke kan ägnas dem på grund af utrymmesskäl, skall referenten stanna vid att i hufvuddrag ange deras innehåll — så mycket mera som de falla inom så pass skilda områden, att referenten icke känner det som en förödmjukelse att vidgå att det skulle på vissa punkter bereda honom svårighet att ingå i ett kritiskt bedömande af dem.

Karl Hude anger sina *Spredte Iagttagelser i Thukydid* (p. 59—65) som «Brudstykker af et større Arbejde», och läsaren får också omedelbart det intrycket att dessa iakttagelser böra ses i ett större sammanhang för att få sin rätta relief. Förf. undersöker här Thukydides' obiektivitet förnämligast på hans skildring af Kleons och Diodotos' tal i den atenska folkförsamlingen rörande Lesbiernes bestraffande (III. 37—40 och 42—48). Att döma af detta fragment kommer Hudes arbete att bli af synnerligen stort intresse, utmärkt för en fin och säker iakttagelse och fritt för den konstruktion på fri hand, som äfven i uppfattningen af den Thu-

Digitized by Google

kydideiska historieskrifningen så gerna vill komma till orda. — J. Østrup meddelar *Topografiske Bemærkninger til Xenofons Anabasis, Første Bog, Kap. II og IV* (p. 66—80), grundade på iakttagelser, som han gjort under sin uppseendeväckande resa i Österlanden. Anmärkningarne röra Cyri marsch från Ikonium till Tarsus (kap. II, §§ 19—24) samt från Tarsus vidare österut till Myriandos (kap. IV, § 1 ff.). Xenofon anger som bekant icke själf närmare den väg, Cyrus valde, hvarför vi för ett bestämmande i detalj af densamma äro hänvisade till de slutsatser vi kunna draga ur textens sparsamma antydningar. Det torde väl därför icke vara möjligt att i denna fråga komma till annat än mer eller mindre säkra förmodanden, isynnerhet om man med Østrup icke vill tillerkänna Xenofons uppgifter om marschlängderna synnerligt vitsord. De upplysningar om terrängen uppsatsen innehåller äro af stort intresse och de förmodanden som framställts om marschriktningen från Ikonium till Tarsus väl värda att taga i öfvervägande, vid sidan om äldre forskares meningar. Ref. är för sin del böjd att gilla Østrups mening, att orden *σταθμοὺς τέτταρας παρασάγγας πέντε καὶ εἴκοσιν* i kap. II, § 23 äro ett glossem eller i hvarje fall förvanskade. — J. L. Heiberg meddelar (p. 81—89) tvenne *Bidrag til Georg Vallas Biographi*, det ena utgörande en biografisk skiss öfver Valla af hans adoptivson *Johannes Petrus Cademustus Laudensis,* det andra ett aktstycke ur arkivet i Venedig rörande Georg Vallas anställning därstädes. Det förra aktstycket torde vara ett synnerligen godt grundlag för den biografi öfver den nämnde humanisten, hvilken vi hafva att motse ur Heibergs hand. Ortografien är uniformerad — dessvärre! — Under titel *De hellenske Kolonier paa den makedoniske Halvø. Udviklingshistorien indtil Perserkrigene* (p. 146—158) undersöker K. F. Kinch hvad vi särskildt med ledning af Herodot veta om helleniska kolonier på nämnda halfö, vanligen men mindre riktigt i dess helhet kallad Chalkidike. Genom synnerligen fina iakttagelser ur Herodoti berättelse vidgar han rätt ansenligt våra historiska insikter rörande den helleniska kolonisationen af dessa bygder, och kommer, så vidt ref. kan döma, till det vissa resultatet, att hellenisationen af nämnda område på Perserkrigens tid var långt mindre framskriden än man hittills antagit, samt att det först var under det mellan Perserkrigen och det Peloponnesiska kriget liggande skedet, som Chalkidierna på sagde halfö öfverflyglade Eretrierna. — I *Bemærkninger om Brugen af Præsens paa Latin* (p. 159—165) belyser C. Jørgensen med exempel hämtade företrädesvis ur Plautus bruket af denna tempus icke blott om, såsom dess namn närmast anger, (1) «det som nu sker», utan äfven om (2) «det som plägar att ske» och (3) «det man står i färd med att göra», äfvensom helt enkelt om rent futural tid (*Sed erus nuptias Meus hodie faciet.* A. *Quoius* d u c i t *filiam* Pl. Aulul. 281, Ussing) och

Digitized by Google

om omedelbart förgången (*Istuc quod das consilium mihi Te cum illa verba facere de ista re volo* Pl. Mil. gl. 1108 Ussing) — utvidgningar af den egentliga presensbetydelsen, som ingalunda äro främmande för grammatici, men som här blifvit med synnerligen goda exempel belysta ur litteraturen. — R. Besthorn påvisar i uppsatsen om *Aristoteles og de arabiske Grammatikere* (p. 166—172) genom slående paralleler att den arabiska grammatiken icke haft rätt att, som skett, anses vara en original arabisk skapelse, utan at den fastmera fotar på de grekiska grammatici, särskildt Aristoteles. — Den till omfång och äfven till innehåll mest betydande uppsatsen af dem, som falla under begreppet *klassisk filologi* är A. B. Drachmanns *Skyld og Nemesis hos Aeschylus* (p. 173—203), en skiss af den lifsåskådning, som ur Aeschylus' tragedier kan påvisas som för denne skald egendomlig. Uppsatsen har åtskilliga beröringspunkter med samme författares i denna tidskrift, II p. 145—168, offentliggjorda kritiska referat af Richters bok *Zur Dramaturgie des Aeschylus.* Uppsatsens innehåll är i korthet följande: vid sidan om grekernas objektiva världsåskådning (Pindarus, Sophokles), som sade: «glöm icke, när det går dig väl, den begränsning, du såsom människa är underkastat; ty en glömska däraf är ett förebud för olycka», och Nemesisteorien (Herodotos), som lärde: «kom ihåg att, får du mycken lycka på din lott, den är ett varsel för mycken olycka; ty din lycka är ett brott mot harmoniens lag, som fordrar att lycka och olycka lika fördelas», träder hos Aeschylus ett annorlunda färgadt åskådningssätt fram, hvars ledande ord är *rättfärdighet*, och hvars innehåll är, att olyckan är straffet för ådragen skuld (*ὕβρις*), icke för åtnjuten lycka, under det att lyckan själf är det godas belöning[1], ett åskådningssätt, som han vunnit icke genom spekulationer öfver gudarnes väsen, utan genom begrundande af människovärlden själf. Men detta personliga åskådningssätt ligger så att säga insprängdt i ett skikt af nationel grekisk åskådning, så att Aeschylus ofta möter oss med uttryck, som äro karakteristiska för den åskådning, hvilken han på andra ställen synes medvetet träda i opposition mot. Till slut ger förf. antydningar om att denna hos Aeschylus så skarpt utpräglade åskådning troligen icke saknade botten i den attiska folktron, liksom den äfven litterärt redan tidigare satt sig märken i grekernas litteratur (Hesiodus, Solon). Drachmanns uppsats är i hög grad

---

[1] Aeschyli Agamemnon, Risbergs öfvers., v. 754.
Jag för min del har en åsikt
ifrån andras skild: ett illdåd
i en framtid får en ättlägg,
som har likhet med sitt ursprung.
Städs ädel frukt däremot
bär de redliges stamträd.

Digitized by Google

väckande för en konkret uppfattning af den store dramatikern, och utmärker sig för en behaglig bredd i framställningen.

Johannes Paulson.

Dr. E. Gigas' uppsats om «*det første Udkast til et berømt Værk*» s. 90—97 innehåller ett litteraturhistoriskt meddelande af stort intresse.

Det väldiga träd inom den andliga odlingens värld, som etiketterats med «*upplysningens*» namn och under hvars krona än i dag mången hälst älskar att dväljas — medan åter andra gärna såge det borthugget ur kulturens skog, emedan det påstås skymma det himmelska ljuset — detta träd, hvars olika grenar bära så många berömda namn, har kanske sin starkaste rot i *Pierre Bayles* berömda «Dictionnaire historique et critique», som bär året 1697 på titelbladet.

Och den första rottråden är det, som nu Dr. Gigas upptäckt i Köpenhamns kungliga bibliotek, då han i den Thottska samlingen påträffat utkastet eller första stommen till detta berömda värk. Dr. Gigas meddelar en hel del upplysningar om den lilla handskrift i kvart, där Bayle samlat anteckningar för sin dictionnaire och på hvars sjätte blad läses:

«*Q. F. F. Q. S. — le 27 Oct. 1689. Incipit. — Generalis delineão errorum (alicujus momenti) emendatorum à me P. Bælio. Roter. Phiphiæ et Histor. Profess. In Dictionnario Morery.*»

Förhållandet var ju nämligen, att Bayles arbete tillkom såsom *rättelser* till Louis Moréris Dictionnaire historique, som vid denna tid (1689) utkommit i fem upplagor, och det är i denna anteckningsbok B. börjat utföra dessa rättelser, hvarmed han för öfrigt fortsatte äfven efter att första upplagan utkommit.

Det är icke direkt någon tillfällighet, att det blef Dr. Gigas förunnadt att göra detta fynd, ty genom sin sysselsättning med Bayles korrespondans, hvarur han meddelat ett urval (Kbhvn. 1890), var han väl förtrogen med Bayles *handstil* och det var denna som ledde honom på spåren. Däremot är det ju en egendomlig tillfällighet att denna handskrift råkat komma till Köpenhamn och en förklaring af huru så skett hade varit rätt intressant, om ock blott som bibliotekskuriositet.

För öfrigt har visserligen fyndet mer än blott kuriositetsintresse. Det lämnar en välkommen inblick i värkstaden, i Bayles arbetsmetod. Det visar, som Dr. G. påpekat, oriktigheten af Des Maizeaux' uppgift att Bayle endast i sin ungdom sysselsatt sig med att samla material till sina böcker, under det att sedan hans minne skulle räckt till; å andra sidan, anmärker förf., har Brunetière knappast rätt, då han förmodar att Bayle icke

Digitized by Google

fyllde sina portföljer med tanken på sin ordbok utan tvärtom fattade planen till denna ordbok för att i den tömma hvad han hade i sina portföljer.

Den funna handskriften bekräftar vidare, att Bayles arbete ursprungligen endast haft för afsikt att lämna ett beriktigande supplement till föregående lexika, som påvisade dessas fel, och lämnade *faktiska* rättelser. Dictionnairens författare är alltså till en början blott den *lärde*, som upplyser «erreurs de faits». Och själfva dictionnairens text framträder ju ock såsom en korrigerande bilaga till Moréri, till denna text utgöra de funna anteckningarna förarbetet. Men texten utgör blott skelettet. «Köttet» får sökas i de vidlyftiga noterna och i dem är det som den kritiske tviflaren uppträder, här slår Bayle sina stora slag, det är ur dem, som alla upplysningstidens föregångsmän och föregångskvinnor hämtade sin visdom.

Föga halp det, att den franska envåldsherskaren sökte dämma för detta källsprång genom att förbjuda arbetets införande i författarens hemland. Från det Leerska förlaget i Rotterdam gick det ena exemplaret efter det andra öfver franska gränsen. Ett felaktigt eftertryck utkom. Och snart nog påkallades en ny upplaga. Genom ett ledsamt tryckfel uppgifver Dr. Gigas att förläggaren redan 1688 kunde låta en ny ökad upplaga tagas under arbete, hvilket årtal ju tydligtvis är oriktigt; antagligen skall det vara 1698. Den andra upplagan utkom 1702 (Ebert, Græsse). För denna andra upplaga fortfor Bayle egendomligt nog att införa tillägg i den nu funna handskriften, ty ett arbete från 1701 finner man där citeradt.

Denna andra upplaga var det väl som Dr. Gigas' store landsman Holberg vid sin resa till Paris i början af 1700-talet fann belägrad af ungdomen i St. Germains bibliotek, i det han berättar hurusom studenterne trängdes och brottades för att komma först in och få tag i Bayles ordbok, som de alla hälst ville hafva att läsa (Holbergs «Trende Epistler til ***»).

Den märkliga boken skuggar fram öfver ett helt sekel. Ty det är ju en egendomlig tillfällighet att den funna anteckningsboken, efter inaugurationsformeln «Quod felix faustumque sit» bär årtalet 1689. Jämt ett århundrade senare hade den andliga rörelse hvari Bayles värk utgör ett så viktigt inslag, tillsammans med närsläktade strömningar på andra områden, mynnat ut i den franska revolutionen.

Karl Warburg.

GERSON TRIER, *Ordet «laban»s oprindelse,* S. 352—68.

Det i germanska språk förekommande förkleningsordet *laban* har varit mycket omtvistadt till sitt ursprung. Vanligen har man gissat på bibelns *Laban*, men den gode mannen har dock

Digitized by Google

veterligen ingenting gjort, som förtjäner att brännmärka honom för evärdelig tid såsom «drummel», «lymmel», ej heller vet man, att han varit af den statur, att hans namn kunde beteckna en «stor, grof karl» — dessa betydelser äro nämligen de vanliga i det moderna *laban*. Äfven andra etyma ha försökts, såsom det tyska *labben* «hänga slappt»; och en sammanställning eller «sammenfald» däraf med bibelns *Laban* föreslås just i här anmälda *Festskrift*, s. 298, af Vilh. Andersen.

Mera tillfredsställande är verkligen Cand. Triers etymologi: namnet *Laban*, som i en fransk chanson de geste, *Destruction de Rome*, gifves åt en saracenhöfding. Från franskan har det gått in i engelskan (*Sowdone of Babylone*, m. fl. texter), därifrån till tyskan och till skandinaviska språk. Betydelseöfvergången från saracenhöfding till «stor, grof karl», «drummel», «lymmel» är lätt tänkbar.

Detta namn *Laban* har en förhistoria, som är intressant nog. Vid dess sida står i *Destruction de Rome* äfven *Balan*, som återfinnes i äldre dikter och är ursprungligare. Men i *Destruction de Rome* har *Balan* fått titeln *li admirals (d'Espagne)*, så att initialerna af titeln + namnet *l. a. b.*, eller med slutändelsen tillaggd *laban*, bilda ett uttryck, som af en kopist uppfattats som det sannskyldiga namnet.

Som biprodukt af Cand. Triers undersökning är vunnet, att den mycket omtvistade *Destruction de Rome* synes ha en annan och äldre källa än den besläktade *Fierabras*, och att den består af två delar, en äldre kärna och en yngre till- och omdiktning.

Johan Vising.

Til Platons Apologi.

Pag. 22 a (Kap. 7): «Jeg maa skildre Eder», siger Sokrates, «min Vandring fra den ene til den anden, som om det var virkelige Strabadser, jeg underkastede mig, — for at faa Orakelsvaret gendrevet». Saaledes ventede man Sætningen fuldført; det var virkelig Hensigten med Sokrates's Vandring at faa Oraklet gendrevet. Men de overleverede Ord betyde snarest det modsatte: *ἵνα μοι καὶ ἀνέλεγκτος ἡ μαντεία γένοιτο* (for at O. skulde blive uigendrevet af mig). For at bøde herpaa har Stephanus og Madvig tilføjet *μή* foran *μοι* (forat O. ikke skulde blive uigendrevet). I Prof. Gertz's udmærkede Oversættelse fremtræder en ganske forskellig (ogsaa af andre antagen) Tydning af Stedet: «for saa til sidst dog ikke at faa O. gendrevet», en sindrig og tiltalende Vending i Tanken, men som dog synes at ligge temmelig fjærnt fra den i Græsken klart udtalte Hen-

Digitized by Google

sigɩ (ἵνα) med Sokrates's fortidige Handling (γένοιτο). Men ved begge Opfattelser bliver et Ord ganske overflødigt: καί foran ἀνέλεγκτος. Dette har bragt mig paa den Tanke, at der oprindelig kunde have staaet καταν ἐλεγκτος. Baade κατελέγχειν (*helt at overbevise*) og ἀνελέγχειν (Eurip., *undersøge paa ny*) findes, og det dobbelt sammensatte Verbaladjektiv vilde da betyde: *fuldstændig prøvet* (gendrevet).

C. Jørgensen.

Allotria.

For at fylde siden hidsætter jeg nogle prøver på den uforsvarlige måde, hvorpå det sidste (femte) oplag af *Wilsters* klassiske oversættelse af Iliaden er besørget; jeg nøjes med at anføre sådanne steder, hvor mening eller rytme, stundom begge dele, er blevet forvansket ved trykfejl. I ( ) tilføjes den rigtige læsemåde, citeret efter 2det oplag, der synes at være korrekt; ved [ ] har jeg betegnet ord, som mangle i 5te.

Α 209: Ligeledes (ligelig) elsker hun eder osv.
374: .... Achaierne alle ham (han) bønfaldt,
436: .... fortøjrede (fortøjede) Skuden med Tovværk.
Β 173: Ætling af Zeus! Laertes's [Søn]! Odysses du snilde!
243: Saa (saaledes) lød hans fornærmende Ord osv.
381: Ganger til Davre nu hen, at vi snart skal (kan) rykke til Angreb!
Γ 1: Da nu med Høvdinger Hærene stode (stod) opstilte til Feltslag.
108: Altid er Sindet hos yngre (yngere) Mænd ustadigt som Luften.
193: Vel er han mindre paa Vægten (Væxten) osv.
270: .... saa heldte de Vand over Kongens (Kongernes) Hænder.
287: } 460: } Og som kan ordnes (ordes) endog blandt Folket i kommende Slægter.
332: Videre tog han og lagde sin kjødelige (kjødelig) Broder Lykaons osv.
337: Smykket med Hestehaarsvæv (Hestehaarssvæv) osv.
352: Giv ham [sin] Helsot for denne min Haand osv.

Det ansete, gamle firma, på hvis forlag værket er udkommet, bør føle sig forpligtet til at lade det fremtræde i en værdigere skikkelse.

K. H.

Digitized by Google

Rumænsk og albanesisk.

Af **Kr. Sandfeld Jensen.**

Moses Gaster: Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen. Gröbers Grundriss der rom. Philologie I 1888. s. 406 ff.

B. P. Hasdeu: Strat şi substrat. Genealogia popórelor balcanice. Etymologicum Magnum Romaniæ III 1. Bucureştĭ 1893. s. I—XXXVII.

Siden Robert Roesler 1871 udgav sine «Romänische Studien», hvori han søgte at levere et bevis for den allerede længe før ham udtalte sætning, at rumænerne maatte være indvandrede til det nuværende Rumænien i en forholdsvis sen tid, har der udviklet sig en meget omfattende literatur angaaende det rumænske folks og sprogs oprindelse[1]. Uagtet det nu maa siges, at teorien om det rumænske folks og sprogs uafbrudte udvikling i Dakien fra Trajans tid til vore dage kun tæller meget faa tilhængere udenfor Rumænien, er det dog sikkert langt fra, at resultaterne af den lange og til sine tider voldsomme strid er komne til almindelig kundskab — man læse f. ex. hvad der staar om rumænerne i Salmonsens Konversationsleksikon under artiklen Balkanhalvøen. Og striden kan paa den anden side heller ikke siges at være fuldstændig afsluttet. Der leveres stadigt nye indlæg, og en indgaaende undersøgelse af hele spørsmaalet med tilfredsstillelse af videnskabens fordringer mangler endnu[2]. Af de senest

---

[1] En udsigt over det vigtigste heraf meddeler *Pič* i Ueber die Abstammung der Rumänen. s. 1—19.

[2] Materialerne til en saadan undersøgelse maa ogsaa først skaffe til veje. Det er i grunden kun meget lidt, man kender til de rumænske dialekter i enkelthederne, men heri vil der snart ske en forandring. Weigand har nu fornylig begyndt at offenliggøre resultaterne af sin store rejse paa balkanhalvøen (Die Aromunen. Etnogr.-phil.-hist. Untersuchungen. II. Lpz. 1894), og det rumænske seminar i Leipzig, der staar under hans ledelse, udfolder en virksomhed, der efter den for 1894 udsendte aarsberetning at dømme vil bidrage meget til at fremme studiet af rumænsk. — Efter Weigand optager jeg her betegnelsen *aromunisk* i stedet for det uheldige *makedo-rumænsk.*

Digitized by Google

fremkomne afhandlinger, der berører æmnet, er de to ovenfor nævnte de mærkeligste. De søger bægge hver paa sin vis at forklare visse ejendommeligheder i det rumænske sprog, som bliver tilbage, naar alt det, der kan antages at hidrøre fra slavisk paavirkning, er udskilt[1], — en række sproglige fænomener, hvortil der findes paafaldende paralleler i albanesisk og af og til ogsaa i de andre balkanske sprog, og hvis rigtige forklaring aabenbart er af vigtighed for bestemmelsen af det sted, hvor det rumænske sprog er opstaaet.

Hensigten med følgende linjer er at vise, at hverken Gasters eller Hasdeus forklaring er antagelig, men at tvært imod alt tyder hen paa, at det rumænske sprog ikke kan have udviklet sig i Rumænien fra først af. Da imidlertid en stor del af det sproglige materiale kun er lidt behandlet og ofte mangelfuldt og unøjagtigt fremstillet, maa jeg begynde med en udsigt over det rumænske sprogs stilling til albanesisk.

Der er da for det første endel lydlige overensstemmelser. I rumænsk bliver ubetonet *a* i reglen reduceret til en lyd *ă*, der i almindelighed angives at have omtrent samme værdi som fr. *e* féminin: lat. *gallina* > *găină*; rum. *drac* djævel — *drăcesc* djævelsk; *păcat* synd — *păcătos* syndig. I forlyd er *a* bevaret: *adduco* > *aduc*. Samme regel gælder for albanesisk[2]: *familia* > *fεmijε, camisia* > *kεmišε*, rum. *cămaşă*. Ogsaa i bulgarsk findes denne vokal paa lignende maade; Gaster paastaar i Grundr. I 411, at overgangen her er meget regelmæssigere end i albanesisk, men derom kan jeg ikke udtale mig nærmere. Da man kan nære en berettiget tvivl om rigtigheden af meget af det, Gaster anfører i denne afhandling, er denne udtalelse vel ikke uden videre at stole paa. Betonet *a* foran *n* bliver i rumænsk til *î*, en lyd, hvis værdi angives paa meget forskellig maade. Miklosich siger (Sitzungsberichte der Wiener-Ak. 98, s. 525), at den er identisk med russisk ы, polsk *y*, medens han i Vergl. Gram. I 149 angiver: der rum. Laut *î* ist das russ. ы, nur wird es mit vertieftem Klang der Stimme gesprochen. I albanesisk bliver *án* til *έn*, hvor *έ* ifølge G. Meyer (Kurzgefasste alb. Gram. s. 1) lyder som et stærkt lukket langt *ö*. I forbindelse hermed

---

[1] Se Kort Udsigt over det filologisk-historiske Samfunds Virksomhed 1891—94 s. 268 ff.

[2] Ved albanesisk menes her og andre steder den toskiske dialekt, naar intet andet er angivet.

Digitized by Google

har der i bægge sprog udviklet sig en nasal forlyd i ord som *împărat,* alb. *mbret* < *imperator.* — Om andre lydlige overensstemmelser, som det her vilde føre for vidt at komme ind paa, maa jeg henvise til Gustav Meyers afhandling: Die lateinischen Elemente im Albanesischen (i Gröbers Grundriss I 804). Der er selvfølgelig ogsaa betydelige forskelligheder i de to sprogs lydsystem. Kun én vigtig overensstemmelse maa endnu omtales. I toskisk er intervokalt *n* regelmæssigt blevet til *r*, medens det har holdt sig i gegisk; vi har saaledes lat. *inimicus* > geg. *anεmik*, tosk. *armik* (< *arεmik*); *venenum* > geg. *vεnε̄r*, tosk. *vεrε̄r*, *vrε̄r*; **cannapis* > geg. *kanεp*, tosk. *kεrp* (< *kεrεp*). I rumænsk er overgangen ikke nær saa udbredt, idet den nu kun findes i faa ord som f. ex. *canutus* > *cărunt*, *monumentum* > *mormînt*, aromunisk *mărmîtŭ* grav. Men gaar vi længer tilbage i tiden, findes en hel række texter, der frembyder den i stor udstrækning, nl. Codex Sturdzanus (opt. i Hasdeus Cuvinte din bătrânĭ II), Psaltirea Scheiană og Codex Voronetzianus; i alt fald i denne sidste er den aldeles konsekvent gennemført, men kun i ord af romansk oprindelse. Gennem rumænske ord i gamle slaviske dokumenter, saakaldte chrysobuller[1], kan den forfølges til aar 1453 (Hasd. Cuv. II 14). I aromunisk findes enkelte exempler, derimod ikke i meglisk, men til gengæld er den konsekvent gennemført i istrisk: *ur* — rum. *un* < *unu*; *bire* — rum. *bine*, *galjiră* — rum. *găină*, o. s. v.

En mærkelig overensstemmelse, som der ofte er gjort opmærksom paa, er den efterhængte artikel. Den rumænske bestemte artikel udgaar som i de øvrige romanske sprog fra lat. *ille*, men føjes bagefter substantivet paa følgende maade: *pom* frugttræ — *pomul*, pl. *pomĭ* — *pomiĭ*; *munte* bjærg — *muntele*, pl. *munţĭ* — *munţiĭ*; *masă* bord — *masa*, pl. *mese* — *mesele*; *carte* bog — *cartea*, pl. *cărţĭ* — *cărţile*. De tre andre dialekter har tilsvarende former, f. ex. aromunisk *porkulu* — pl. *portšlʼi*, istr. *porku* (l er forstummet) — *portsi*, megl. *porku* — *portsilʼ*.

Samme stilling har den bestemte artikel i albanesisk og bulgarsk, dobbelt mærkelig i dette sidste sprog, fordi det er det

[1] Det græske ord *χρυσόβουλλον* skulde egenlig i rumænsk give *hrisovul*, men det hedder *hrisov*, hvilket jeg forklarer som en subtraktionsdannelse, idet *-ul* er opfattet som artikel; det samme er vel ogsaa tilfældet med *cartóf* kartoffel.

Digitized by Google

eneste slaviske sprog, der overhovedet har artikel. De albanesiske former lyder: *gur* sten — *guri*, pl. *gurɛ* — *gurɛtɛ*; *mik* ven — *miku*, pl. *mik'e* — *mik'tɛ*; *punɛ* arbejde — *puna*, pl. *punɛra* — *punɛratɛ*; *nuse* brud — *nuseja*, pl. *nuse* — *nusetɛ*; *miš* kød — *mištɛ*, pl. *mišra* — *mišratɛ*. Bulgarsk *vălk* ulv — *vălkăt*; *dumă* ord — *dumătă*; *selo* landsby — *seloto*; pl. *vălcite, dumite, selata.* Føjes et adjektiv til substantivet, kan det enten staa foran eller bag efter i rum. og alb.; det sidste er det hyppigste, men i bægge tilfælde faar kun det ord, der staar først, artikel: rum. *domnul bun* el. *bunul domn* den gode fyrste, alb. *miku i-mirɛ* el. *i-miri mik* den gode ven. Paa bulgarsk staar adjektivet altid først.

Den artikulerede form af substantivet kan paa rumænsk have tre kasus: nom., vok. og genit.-dat. Vokativen er dannet efter slavisk mønster ved tilføjelse af -e i masc., -o i fem. og findes ikke i alle ord. Genit.-dativformerne dannes paa følgende maade: *pomul* — gen.-dat. *pomuluĭ*; *muntele* — *munteluĭ*; pl. *pomiĭ* — *pomilor*, *munţiĭ* — *munţilor*; *masa* — *maseĭ*, pl. *mesele* — *meselor*; *cartea* — *cărţeĭ*; *cărţile* — *cărţilor*. Paa samme maade har albanesisk ogsaa en og samme form for baade genitiv og dativ: *guri* — *gurit*, *miku* — *mikut*, pl. *gurɛtɛ* — *gurɛvet*, *mik'tɛ* — *mik'vet*; *puna* — *punɛsɛ*, pl. *punɛratɛ* — *punɛravet*; *nuseja* — *nusesɛ*, pl. *nusetɛ* — *nusevet*. Ogsaa bulgarsk maa udtrykke de to kasus ved én form. Men medens rumænsk og albanesisk stemmer saa nøje overens, adskiller bulgarsk sig fra disse sprog ved at danne denne form ved hjælp af en præposition + den artikulerede form af substantivet: *na seloto* du village, au village; *svobodătă na presătă* pressens frihed. Paa den anden side har albanesisk en genitiv-dativform ogsaa i den ubestemte deklination, f. ex. *gur* — *guri* (altsaa lig den bestemte nominativform); her har bulgarsk *na* + ubestemt substantiv, medens rumænsk for genit. har *de* + sbst., for dat. *la* + sbst. En præpositionel artikel *al* anvendes i rumænsk i visse tilfælde foran en genitiv: *un prieten al tatăluĭ* un ami du père, *calul cel frumos al regeluĭ* kongens smukke hest; dette har sit tilsvarende i albanesisk, hvor det dog er langt mere udviklet: *guri i maľit* bjærgets sten; *puna e grăvet* kvindernes arbejde. Dette er dog et temmelig uklart punkt, der trænger til nærmere undersøgelse, saa jeg indskrænker mig blot til at konstatere overensstemmelsen.

De rumænske og bulgarske former tyder hen paa, at det er dativen, der tjæner tillige som genitiv; en rum. form som *caseĭ*

Digitized by Google

maa gaa tilbage til latinsk dativ (sml. Meyer-Lübke: Gram. der rom. Spr. II § 5), og anvendelsen af præposition i bulgarsk tyder paa opr. dativforhold; i nygræsk er derimod dativformen gaaet tabt. Dette hænger sammen med en i disse sprog meget udstrakt anvendelse af dativiske udtryk for genitiviske, f. ex. rum. *mamă-ţĭ* din moder (*ţĭ* dativ af *tu*) for *mama ta*; bulg. *bašta mi* for *moj bašta* min fader. Sml. ofr. *les armes al comte*, ty. *dem kind sein hut*, jysk *e frow' hin kjerrest*, magy. *a fiunak kalapja*, *a fiu kalapja*.

Medens den rumænske bestemte artikel oftere er bleven behandlet og navnlig dens forhold til den albanesiske er bleven udførligt fremstillet af Hasdeu (Cuv. II 611 ff.; sml. Archivio glottol. III; Hasdeu maa dog suppleres med Cihac's afhandling «Le type homo ille ille bonus» i Boehmers Romanische Studien IV 431 ff.), er der et punkt, som jeg ikke mindes at have set fremdraget noget steds i denne sammenhæng, et punkt, der i en ikke uvæsenlig grad forøger ligheden mellem rumænsk og albanesisk. Naar man læser en side rumænsk igennem, vil man strax opdage, at den bestemte artikel meget ofte er udeladt, hvor andre sprog kræver den. Der er her ikke tale om staaende udtryk som da. *gaa i seng, være i kirke* o. s. v.; de har deres tilsvarende former i rumænsk som i andre sprog, der ikke altid dække hverandre i denne henseende (sml. sp. *echar por tierra* — *kaste til jorden*; bulg. *na lof* paa jagt — ty. *auf der jagd*), og det hedder saaledes paa rumænsk *să duce la pat* gaa i seng, *veni pre lume* komme til verden. Men det mærkelige er, at medens der paa dansk f. ex. er forskel paa «at være i kirke» og «at være i kirken», gøres der her ingen adskillelse i rumænsk. I forbindelsen præposition + substantiv har dette sidste aldrig artikel, naar der ingen nærmere bestemmelse følger efter. Dette vil tydeligt ses af følgende exempler: *Şofron găsind căruţa în drum* da S. fandt vognen (staaende) paa vejen; *se opri în prag* han blev staaende paa tærskelen; *bătrînul era la mort* den gamle mand sad hos den døde; *găsiră în aşterunt un oŭ de aur* de fandt et guldæg i sengen; *vine dela ţară* han kommer fra landet; *veni un lup din pădure* en ulv kom ud af skoven[1].

[1] Præpositionerne *dela* og *din* er ejendommelige sammensætninger af *de* og *la*, *în*: *vine dela ţară (de la ţară)* betyder egenlig: han kommer fra paa-landet, *din pădure* fra i-skoven; sml. *de sub pămînt* op fra jor-

Digitized by Google

De andre dialekter forholder sig paa ganske den samme maade. — Følger en genitiv eller et genitivisk udtryk efter, sættes artiklen: *la poartă* ved døren, *la poarta împărătesei* ved dronningens dør; *la moartea mea* ved min død; dog: *dela frate mieŭ* fra min broder.

Dette ejendommelige forhold genfinder vi i albanesisk, men ikke med den indskrænkning, som nylig er omtalt: *ndε štεpi* i huset; *ndε štεpi t'ime* i mit hus; *iku ndε δē tε-huaj* han drog til det fremmede land; *e dεrgōi nd arε* hun sendte ham ud paa marken; *fεjeva ndε k'ieł* jeg har syndet mod himlen. Gegisk: *mrini n od* hun kom ind i værelset; *i bīri škoj me gamár* sønnen gik med æslet; *hini mrenn n baliče* han naaede ind i haven. Der er dog paa albanesisk et par undtagelser, som Holger Pedersen gør opmærksom paa i Festskriftet til Vilh. Thomsen s. 255. Præpositionen *te* til, hos, kræver saaledes artikel: *te prifti* hos præsten, men det beror paa, at *te* opr. er et advb., altsaa egl.: hvor præsten (er); samme betydningsudvikling maa foreligge i rum. *la* af *illac*[1].

I bulgarsk udelades den bestemte artikel ikke paa denne maade; rum. *cine bate la uşă?* hvem banker paa døren, hedder f. ex. *koj tropa na vratátă*. Det er altsaa en særlig rumænsk-albanesisk ejendommelighed.

Næst efter den postpositive artikel er futurumsdannelsen i rumænsk det, der falder mest i øjnene som afvigende fra alm. romansk sprogbrug. Medens de øvrige romanske sprog anvender en omskrivning med *habere*, bruges her *velle*; *cantabo* hedder saaledes *voiŭ cînta*[2], jeg vil synge. Opfattes imidlertid «vil» som viljesverbum, hedder det ikke *voiŭ cînta* men *voiŭ să cînt*, jeg ønsker at synge, egl. jeg vil, at jeg synger. Hermed er vi inde paa et af de interessanteste kapitler af de balkanske sprogs syntax: infinitivens erstatning af en bestemt modus, et ejendom-

---

den, egl. fra under-jorden; *de a casă* hjemme fra, fr. *de chez moi*; *dela Nistru pînă la Nipru* fra Dniestr til Dniepr, egl. fra ved-D. til ved-D.

[1] I de aromuniske texter hos Weigand forekommer ofte *la* med en artikuleret nominativ, men jeg har ikke endnu faaet dette undersøgt nærmere.

[2] *Cînta* er infinitiv, der i sin fulde form lyder *cîntare*. Ethvert verbum har saaledes to infinitivformer, men den fuldstændige er nu kun substantivisk: *scriere* skrivning, skrift; den forkortede anvendes med partiklen *a*: *a cînta*, *a face*, *a veni*, ganske som *at*, *zu*, *to* i de germ. sprog; ligesom her udelades den efter modalverber.

Digitized by Google

meligt fænomen, hvis betydning for futurumsdannelsen og for verbets syntax i almindelighed jeg i det følgende skal fremstille i hovedtrækkene.

Formen *voiŭ cînta* findes kun i donaurumænsk og istrisk. I d.-r. konkurrerer *voiŭ să cînt* stærkt med den, hvilket er ganske naturligt. I Moldau siges almindeligt *am să cînt*, egl. jeg har at (jeg) synge(r). I daglig tale siges imidlertid ikke *voiŭ să cînt*, men *o să cînt* < *va să cînt*, d. v. s. tredje person af hjælpeverbet, *va*, *o*, er generaliseret, og denne udtryksmaade er den eneste brugelige i aromunisk: *va să cînt*. For at faa klarhed over disse former maa man gaa til albanesisk. Her viser sig da en slaaende overensstemmelse, idet futurum her dannes af *do*, tredje person af *dua* jeg vil, + præs. konj.: *do tε kem*, *do tε keš, do tε ketε* jeg, du, han vil have, osv. Da albanesisk fuldstændig mangler infinitiv, kan der ikke som i rumænsk gøres forskel paa *cantabo* og *volo cantare*. Det samme er tilfældet i nygræsk. Her er hjælpeverbet *θέλω*, der anvendes i tredje person: *θέλει* + *νὰ* (< *ἵνα*, at) + konj.; *θέλει νὰ* sammentrækkes til **θέννὰ* > *θὰ*, hvorved der fremkommer former som *θὰ γράφω*, *θὰ κάμω* jeg vil gøre, hvor *θὰ* er uforandret i alle personer[1].

De slaviske sprog paa balkanhalvøen, serbisk og bulgarsk, adskiller sig fra alle de øvrige ved ligesom de foregaaende sprog at anvende verbet «at ville» til dannelsen af futurum[2]. Men medens det paa serbisk hedder f. ex. *ću biti* (eller *bit ću*) jeg vil være = rum. *voiŭ fi* (ell. *fi voiŭ*), træffer vi i bulgarsk igen tredje person generaliseret: *šte bădă, šte bădeš, šte băde*. Dog findes ogsaa former som *pisa štă, pisa šteš, šte* o. s. v.; efter Cankof (Gram. der bulg. Spr. 1852) kan ogsaa første person, *štă,* anvendes helt igennem[3]. Naar man nu ser paa disse rumænske, albanesiske, nygræske og bulgarske futurumsformer, er det klart, at de alle beror paa det samme princip: en fast exponent + præsens konj. (indik. i bulg.). Men hvorledes skal man forklare generaliseringen af tredje person? Miklosich anfører

---

[1] Futurum udtrykkes i nygr. ogsaa paa anden maade: *θέλω γράφει*. Om denne form, der staar i samme forhold til *θὰ γράφω* som rum. *voiŭ cînta* til *o să cînt*, se Hatzidakis: Einleitung in die neugr. Grammatik. Leipzig 1892. s. 142.

[2] De øvrige slaviske sprog udtrykker futurum enten ved præsens af et verbum perfectivum eller ved *bądą* ero + infinitiv.

[3] I en bulgarsk grammatik af Grujef anføres former som *štă bădă, šteš bădeš* o. s. v., bægge verber bøjede.

Digitized by Google

som parallel kurdisk *min devet zānem, tu devet zānit, au devet zānit* jeg, du, han vil vide, hvor *devet* betyder 'vult'; ligeledes kan tænkes paa magy. *voltam vala, voltál vala, volt vala* jeg du, han havde været, hvor *vala* betyder «han var» og er føjet til perfektsformerne. Lignende former findes i zigeunersproget (Mikl. Ueber die Mundarten u. Wanderungen der Z. II 34). At her imidlertid skulde foreligge en analogidannelse efter tredje person, har jeg ondt ved at tænke mig. Den vilde være uden exempel i de paagældende sprog, og desuden maatte man saa vente, at den generaliserede form ogsaa fandtes udenfor disse forbindelser. Der maa ligge noget andet til grund. Ser man hen til albanesisk, viser det sig, at *do* etymologisk svarer til lat. *debet*, der i alb. baade betyder «ville» og «burde», hvilket ogsaa er tilfældet med ngr. *θέλει*. Man kan derfor maaske antage, at *do tε kem* egenlig har betydningen «il faut que j'aie», og det er da let forstaaeligt, at *do, θέλει, θὰ, va* og *šte* er uforandrede i alle personer i disse udtryk; bevægelsen maa da tænkes udgaaet fra albanesisk, hvilket ogsaa andet tyder paa[1]. Men bevidstheden om dette forhold er naturligvis svunden, og derfor finder man former som rum. *eu va să am* jeg vil have, i analogi med *eu voiŭ să am*. I en nygræsk form som *θὰ νὰ κάμω*, som Miklosich anfører, er *νά* af samme grund indsat i analogi med andre tilfælde af modalverbum + *νὰ* + konj.[2] Sml. bulg. *vij trêbova* (3 pers.) *da imate* I skal have.

Hermed er vi imidlertid ikke færdige med futurumsdannelsen. I den sydlige del af det aromuniske omraade findes *va cînt*, altsaa med konjunktionen udeladt. Weigand mener (Vlacho-Meglen s. 41), at det beror paa indflydelse af ngr. *θὰ κάμω* o. l., hvortil Meyer-Lübke slutter sig (Gram. der rom. Spr. II § 112). Hertil maa føjes, at konjunktionen ogsaa er udeladt i de bulgarske futurumsdannelser: *šte bădă* for *šte da bădă*. Endvidere bemærker W. samme sted, at i albanesisk (omkr. Elbassan) kan *tε* (eller blot *t*) falde bort foran en konsonant og maa falde bort foran en dental. Herved opstaar former som *do tšel* jeg vil aabne, for *do tε tšel, do jem* jeg vil være, for *do tε jem; va*

---

[1] Sml. magyarisk *kell várnom, várnod, várnia* o. s. v. jeg, du, han maa vente; *várnom* o. s. v. er her infinitiver med personendelser.

[2] Det bør tilføjes, at alb. og ngr. danner en konditionalis paa den nys beskrevne maade: *do tε kešε* jeg vilde have, *θὰ ἔγραφα* jeg vilde skrive. I ngr. kan ogsaa *ἤθελε* anvendes som *θά*: *ἤθελε βαστάσω*.

Digitized by Google

cînt og *do jem* beror saaledes paa udeladelse af konjunktionen, medens *ϑά* i ngr. *ϑὰ κάμω* er en sammentrækning af *ϑέλει νὰ*; derimod svarer en form *ϑέλει γράφω*, der ogsaa skal forekomme, fuldkomment til *va cînt* og *do jem*. Men fra de nuværende sprogs standpunkt er *va cînt*, *do jem* og *ϑὰ κάμω* ganske vist analoge.

I meglisk findes ingen af de forannævnte futurumsformer. Den blotte konjunktiv med konjunktion er her tilstrækkelig: *si žōk* jeg vil danse, formelt = rum. *să joc*. Her foreligger muligvis indflydelse fra bulgarsk, hvor præsens ogsaa kan udtrykke futurum som i de øvrige slaviske sprog. Den førnævnte moldauiske futurum *am să cînt* har tilsvarende i middelalbanesisk *kam pɛr tɛ kɛnduarɛ* og gegisk *kam me kɛnduem* jeg har at synge, hvorom nærmere nedenfor. Ogsaa i bulgarsk kan «have» anvendes: *bog nêma da vi ostavi* Gud vil ikke forlade jer.

Brugen af en bestemt modus i stedet for infinitiv har imidlertid et langt større omfang end blot ved futurumsdannelsen, og det er interessant at se, paa hvilken maade man i disse sprog kan erstatte infinitiven, der som allerede nævnt mangler fuldstændig i albanesisk og næsten er forsvunden i nygræsk og bulgarsk, medens dens brug er stærkt indskrænket i rumænsk. — Der er for det første konstruktionen modalverbum + infinitiv. Her er der i rumænsk et lille antal verber, der kan have infinitiv efter sig, som *vrea* ville, *putea* kunne, *scie* vide, *cuteza* vove, f. ex. *nu poate veni* han kan ikke komme. Men det kan ogsaa hedde *un poate să vează* han kan ikke se, *nu scie să vorbească* han kan ikke tale, *nu voiŭ să sciu* jeg vil ikke vide, og saaledes er infinitiven alm. erstattet af præs. konj. i lignende forbindelser: *vă rog să începeţĭ* jeg beder Dem om at begynde, *începu să plîngă* han begyndte at græde. Undertiden findes infinitiv: *începu a mînca* han begyndte at spise, og i skriftsproget forekommer infinitiv temmelig hyppigt paa denne maade (paafaldende er *voind a pleca* for *voind pleca* da han vilde gaa bort, Slavici: Pădureanca s. 21); men hvor meget man her skal tilskrive en bevidst stræben mod de andre romanske sprogs syntax, er det med de texter, man for øjeblikket raader over, sikkert ikke muligt at afgøre. Saa meget er vist, at i de texter, der repræsenterer folkesproget, er anvendelsen af præs. konj. for infinitiv ganske overordenlig hyppig.

I bulgarsk findes rester af infinitiv i sætninger som *možeš*

Digitized by Google

li ispi kan du drikke ud? *ne možete li mi kaza* kan De ikke sige mig? samt i de ubestemte futurumsformer som *pisa štă, štes* jeg, du vil skrive, *bi štă* jeg vil være o. s. v. I nygræsk maa *γράφει* i *θέλω γράφει* ogsaa nærmest opfattes som en rest af infinitiven[1].

Følgende exempler vil vise, hvorledes infinitiv i de mest forskellige stillinger omskrives. Rumænsk: *ĭi era frică să vorbească* han var bange for at tale; *are de ce să fie vesel* il a de quoi être joyeux; *e destul să scie* det er nok at vide; *ce avea în gînd să facă* hvad han havde i sinde at gøre; *în loc să se tragă înapoĭ* i stedet for at trække sig tilbage; *nu mă lasă să fac nimic* han tillader mig ikke at gøre noget; *să pune caiĭ la căruţă, acesta era gîndul care-l cuprinse* at spænde hestene for vognen, det var den tanke, der paakom ham. — Albanesisk: *unis ajo tε nkεϑehet ndε štεpi* hun lavede sig til at drage hjem; *e porositi tε mbān'ε fjal'εnε* han befalede hende at overholde aftalen; *tatāri i l'ā dial'it tε mbān'ε tε tre kuajt* tyrken lod drengen holde de tre heste; *nuk tε l'ē t ikeš* jeg lader dig ikke drage bort, rum. *nu te las să pleci*; *mεndohēj tšε tε bēn'ε* han tænkte paa, hvad han skulde gøre, rum. *ce să facă*; *je i-zoti tε vratš* du er i stand til at dræbe. Det er stadigt præsens konj. der anvendes, selv om hovedverbet er præteritum; hverken rumænsk eller albanesisk kender imperf. konj. Nygræsk: *ἐκεῖ δὲν ἔχω τίποτε νὰ κάμω* dèr har jeg intet at gøre; *ἡ συζήτησις ἔμελλε νὰ τελειώσῃ* samtalen var ved at gaa i staa; *ἀγαπῶ ἐγὼ νὰ συλλέγω μαργαριτάρια* jeg holder af at samle perler; *δὲν ἠμπορεῖς νὰ κάμῃς τίποτε* du kan intet gøre. Bulgarsk: *ne može da kaže* han kan ikke sige; *as go čuh da go kazvat* jeg har hørt det sige; *učí si momčéto da četé* lær dit barn at læse; *ne ištéhte li da hortúvate săs menê* ønskede De ikke at tale med mig? *ti ne šteš li da ideš săs nas* vil du ikke gaa med os?

Denne ejendommelige omskrivning af infinitiv findes desuden i syditaliænske dialekter: *so ulia cu binchia* han vilde opfylde; *vi pregu mi mi dicite*; *beddu era cu bidi* smukt var det at se. Ja selv udeladelse af konjunktionen findes ogsaa her: *jeu nu boghiu dicu niente* jeg vil intet sige[2]. Schuchardt mener end-

---

[1] Se Hatzidakis: Einleitung s. 142.

[2] Anført efter Schuchardt i Kuhns Zeitschrift XX s. 284 am. 2 (Albanisches u. romanisches).

Digitized by Google

videre at kunne paavise den i magyarisk[1]; i de østlige magy. dialekter, som er i berøring med rumænsk, kan f. ex. i stedet for *el kell mennem* jeg maa gaa (egl. «min gaaen er nødvendig»; *mennem* kaldes personlig infinitiv, af *menni* at gaa) siges *el kell hogy menjek* (*menjek* er præs. konj.); men infinitiven *mennem* indtager i forvejen en særlig stilling, saa dette tilfælde kan ikke uden videre sættes lig den ovenfor nævnte omskrivning.

Der er imidlertid paa rumænsk en række tilfælde, hvor infinitiven ikke erstattes af præs. konj., men omskrives paa anden maade. En sætning som «det er vanskeligt at gøre» hedder paa rumænsk *e greŭ de făcut*, d. v. s. infinitiven udtrykkes her ved perf. part. med præpositionen *de*. Denne ret mærkelige form kaldes i de rumænske grammatiker for supinum og antages i almindelighed at staa i forbindelse med det latinske supinum; de andre romanske sprog kender den ikke; sp. *no es para contado* kunde have nogen lighed dermed, men beror paa noget helt andet, idet participiet i denne forbindelse kan bøjes: *no son para contados*, hvilket ikke er tilfældet i rumænsk. At dette saakaldte «supinum» nu ikke har noget at gøre med det latinske, vil fremgaa af det følgende.

Der er først at lægge mærke til, at der i rum. altid staar *de* (undertiden ogsaa *la* eller *pentru*) foran «supinum»; tilføjelsen af dette *de* til supinum, som verbalform betragtet, turde være vanskelig at forklare, bortset fra, at supinum er temmelig sjælden paa latin og fuldstændig forsvunden i de romanske sprog fra den tidligste tid. Men afstanden fra det lat. supinum voxer betydeligt mere, naar man sammenligner betydningerne. Til et lat. første sup. som *eo venatum* svarer rum. *mă duc la vînat*. Denne form kalder Tiktin ogsaa supinum (Grammatica I 136; sml. Grundriss I s. 453). Til et lat. andet sup. som *facile dictu* svarer rum. *uşor de zis*. Her er altsaa overensstemmelse i betydningen. Men i en mængde andre tilfælde har det rum. supinum helt andre funktioner. Cipariŭ opfører som sup. (Gramatica II 245): *am de mers la Bucurescĭ* jeg skal rejse til B.; *nu e de crezut menţĭunosuluĭ* man skal ikke tro en løgner; men her som i *ce-ĭ de facut?* hvad er der at gøre? *este de observat* det maa bemærkes, har sup. gerundivisk betydning. En anden rolle spiller den i udtryk som *apă de băut* drikkevand, *sticlă de*

[1] Gröbers Zeitschrift 1891 s. 117 (Romano-magyarisches).

Digitized by Google

băut drikkeglas, ølglas (men *sticlă de bere* glas med drikke, glas øl). De øvrige romanske sprog har i saadanne tilfælde infinitiv: it. *acqua da bere*, *maison à louer*, *yerro de enmendar*, hvor infinitiven fungerer som verbalsubstantiv; her kan aldeles ikke tænkes paa nogen fortsættelse af det lat. supinum. Paa en lignende maade maa imidlertid i rumænsk perf. part. tjæne som verbalsubstantiv, og det viser sig ogsaa, at denne forklaring slaar til i alle tilfælde. I rumænsk kan perf. part. i langt større omfang end i noget andet romansk sprog staa som substantiv, som oftest med lignende betydning som den substantiverede infinitiv; *vînat,* jaget, betyder saaledes ogsaa «jagen», «jagt», hvoraf følger, at *mă duc la vînat* simpelthen betyder «jeg gaar paa jagt»; især i det ældre sprog træffer man hvert øjeblik paa ord som *ţinut* afholdenhed, *eşit* udgang (sml. fr. *issu*), *născut* fødsel, *ştiut* viden (sml. fr. *su*), *jefuit şi tăiat* plyndren og myrden, *cules* samling, det at samle, høst. I en gl. rumænsk text staar (Hasd. Cuv. II 43) *mică era la vedere*, *dar grea la ridicare* den var lille at se til, men tung at løfte; dette betyder ordret «lille af (med hensyn til) udseende, tung af løftning» (sml. *frumos la chip* skøn af skikkelse) og *vedere, ridicare* er substantiverede infinitiver; i det moderne sprog vilde det hedde *mică era de văzut, dar grea de ridicat,* og det er klart, at «supinerne» her er at forstaa paa ganske samme maade. Ligeledes *grîul de trierat* tærskningskorn, korn til tærskning, *arabale pentru cărat* fragtvogn, vogn til fragtning, *apucă de săpat* han begyndte paa gravningen ɔ: at grave. Men participiet beholder undertiden ogsaa sin rent verbale betydning, saa det kan hedde *au apucat de cules porumbul* de har begyndt at høste majsen. Sml. det engelske verbalsubstantiv paa *-ing*.

Ser man sig nu om for om muligt at finde noget tilsvarende i de andre sprog, viser det sig, at dette findes i albanesisk. Bulgarsk og nygræsk anvender i disse tilfælde dels konjunktiv (indikativ), dels substantiver. I albanesisk maa i visse tilfælde perf. part. anvendes til at udtrykke infinitiv. Participiet *kεndúarε*, sunget, er med neutrumsartiklen *tε* et verbalsubstantiv: *tε-kεndúarε* syngen, sang; ligeledes *tε-šiturε* af *šes* jeg sælger, *tε-arδurε* af *erδa* jeg kom, *ngrεnε* spist, *tε ngrεnε* spisen, det at spise. Dette verbalsubstantiv anvendes nu paa forskellig maade; med præp. *pεr* bruges det i forbindelser som *erδa pεr tε-šiturε* jeg kom for at købe, med *me* med (ngr. *μὲ* < *μετὰ*) i forbb.

Digitized by Google

som *me tɛ-ardurɛ d'iali* da drengen kom (sml. sp. *al yo entrar*), med *pa* uden, i *pa n'ohurɛ* uden at vide. I den gegiske dialekt er *me* + perf. part. almindelig for infinitiv: *me kenduem* at synge.

Disse exempler viser altsaa, at perf. partic. som et slags verbalsubstantiv anvendes som i rumænsk til omskrivning af infinitiv, men i andre tilfælde. At den imidlertid ogsaa finder sted, hvor rumænsk har supinum, vil fremgaa af de følgende exempler. Geg. *fillój prèp me tjerr* hun begyndte igen at spinde, sml. rum. *apucâ de sắpat; s kéna ška me hangr* vi har ikke noget at spise. *Kam pɛr tɛ-kɛrkuarɛ* jeg har at søge ɔ: vil søge, er den almindelige futurumsdannelse i middelalbanesisk, hvortil svarer gegisk *kam me kerkuem*; i moldauisk var den alm. futurum *am sắ căut*; men dette kan ogsaa hedde *am de căutat*, hvilket paa det nøjeste stemmer med det albanesiske udtryk; alb. *pɛr* og rum. *de* stemmer ogsaa i andre henseender overens i deres anvendelse: *pɛr tšɛ, de ce (pentru ce)* hvorfor; *e mori pɛr grua, l-luâ de soţie* han tog hende til hustru. I en sætning som *i erδi dita asáj pɛr tɛ-l'indurɛ* dagen kom, da hun skulde føde, egl. for hende kom dagen til at føde, har *pɛr tɛ-l'indurɛ* samme anvendelse som rum. *de jucat* i *nu e timpul de jucat* det er ikke tiden til at lege; *tri lambaδe pɛr tɛ ndriturɛ natɛn* tre fakler til at lyse om natten, — rum. *ochĭ negrĭ de ochit* sorte øjne til at kokettere med. Ligesom der til ital. *acqua da bere* svarer *apă de băut*, saaledes hedder *la fanciulla è da maritare* paa rumænsk *fata e de măritat*, og paa albanesisk har vi her igen konstruktionen med pf. part. *vaiza ɛštɛ pɛr tɛ martúarɛ*. Denne overensstemmelse mellem albanesisk og rumænsk er der, saa vidt jeg ved, ikke før gjort opmærksom paa, og den forekommer mig at danne et betydningsfuldt tillæg til overensstemmelsen i anvendelsen af præs. konjunktiv.

De albanesiske perf. part. paa *-urɛ* stemmer ogsaa med de rumænske i andre henseender, idet de næmlig kan have aktiv betydning: *diturɛ* vidst, *i-diturɛ* vidende, rum. *sciut* vidst og klog, *tăcut* tiet og tavs, *căscat* gabet og gabende, ældre *temuţiĭ* de, der frygter, *crezuţiĭ* de troende. Særlig maa fremhæves overensstemmelsen mellem alb. *pasurɛ* haft og rig, og rum. *avut* haft og rig.

Dannelsen af talordene i rumænsk har fjærnet sig betydeligt fra det oprindelige. Talordene er alle med undtagelse af 100,

Digitized by Google

sută, af latinsk oprindelse[1], og med dem dannes tallene 20—90 paa følgende maade: *douăzecĭ* toti, *treizecĭ* treti, *cincĭzecĭ* femti, medens tallene 11—19 udtrykkes ved *unsprezece* en til ti, *doĭsprezece* to til ti o. s. v. Denne dannelsesmaade findes ogsaa i slavisk og i albanesisk: oldsl. *jedinъ na desęte* 11, alb. *n'ε mbε δietε*; oldsl. *pętь desętъ*, alb. *pesεδietε* 50. Men der er en væsenlig forskel mellem albanesisk og oldslavisk. Medens det i albanesisk hedder f. ex. *triδietε* 30, *pesεδietε* 50 med samme endelse, har oldslav. *tri desęti* 30, men *pętь desętъ* 50, hvilket beror derpaa, at talordene over fire i slav. kræver genitiv pl. efter sig. Rumænsk slutter sig til albanesisk: *trizecĭ, cincĭzecĭ.* Men selv om der ikke kan lægges særlig vægt paa denne omstændighed, maa man dog helst med Miklosich (Denkschr. der Wien. Ak. XII s. 8) stille de rumænske former sammen med albanesisk, da disse to sprog ellers har saa mange berøringspunkter. Hertil kommer, at ordenstallene dannes paa samme maade i rum. og alb.: *al doilea*, fem. *a doua* den 2den, alb. *i-düti*, *e-düta*.

De personlige pronominer har i rumænsk en længere og en kortere form, der ofte bruges pleonastisk som i spansk: *m'aŭ trimis pe mine* de har sendt mig[2]. Det samme er tilfældet i albanesisk, nygræsk og bulgarsk: alb. *mε ϑa mua* han sagde mig; *kεtó fjal'a i ndεg'oi e εmma*, rum. *această voarbă o auzi mama* dette ord hørte moderen; ngr. *ἐμένα μὲ φαίνεται;* bulg. *tova go znajă* dét ved jeg.

De possessive pronominer har, naar der ikke gaar nogen efterhængt artikel i forvejen, den præpositive artikel *al*, fem. *a*: *un frate al mieu* un mien frère; *acea carte este a sa* denne bog er hans (sml. brugen af *al* ved genitiv); i albanesisk deklineres de possessive pron. som adjektiver af den bestemte bøjning, naar de staar alene. Endvidere maa mærkes, at de possessive pro-

---

[1] Ordet *sută* anses alm. og vistnok med rette for at være det oldsl. *sъto*; Meyer-Lübke kalder det (Gram. der rom. Spr. II § 560) for en dakisk form.

[2] Formerne *mine*, *tine*, *sine* mig, dig, sig, er ret mærkelige, og det er hidtil ikke lykkedes at forklare endelsen *-ne* i disse ord; man har sammenlignet med bulg. *menê*, ngr. *ἐμένα,* alb. *unε* jeg, *tinε* du. Paa østkysten af Italien findes *mene*, der svarer til de ældre rum. former *mene, tene, sene.* Der maa vel være en eller anden sammenhæng med albanesisk, saa Meyer-Lübkes forklaring ved analogi med *cine* hvem? (Gram. der rom. Spr. II § 75) slaar ikke til.

Digitized by Google

nominer i reglen staar efter substantivet i albanesisk og rumænsk, medens de i bulgarsk altid staar foran: rum. *unchiul mieu*, *cartea mea* min bog; alb. *šoku im* min fælle, *puna jote* dit arbejde; substantivet har altsaa den bestemte artikel, som i norsk og svensk «barnet mit» o. s. v. Bulgarsk afviger betydeligt fra rumænsk og albanesisk med hensyn til de possessive pronominer: *moj moliv* min blyant, *toj e moj prijátel* han er min ven; *knigătă e mojăt* bogen er min; dativerne *mi*, *ti*, *mu*, *i*, *ni*, *vi*, *im* staar dog efter substantivet, naar de fungerer som possessive pronominer: *kónĕt mi* min hest; dog hedder det *bélijăt mi kon* min hvide hest.

Som i de øvrige romanske sprog foregaar komparationen i rumænsk ved hjælp af partikler. Men medens enkelte latinske komparativer har holdt sig i disse, har rumænsk opgivet dem alle med undtagelse af *magis* > *maĭ*, der netop anvendes i gradbøjningen: *mare* stor, komp. *maĭ mare*, sup. *cel maĭ mare*. I albanesisk er gradbøjningen aldeles tilsvarende, selv den samme partikel anvendes: *mē* (geg. *mā*) < *magis*; superlativ udtrykkes ved tilføjelse af den efterhængte artikel: *i-bukurε* smuk — *mē i-bukurε* — *mē i-bukuri*. I bulgarsk dannes komparativ ved tilføjelse af *po*, superlativ ved tilføjelse af *naj*: *dobăr* god — *po dobăr* — *naj dobăr*. Sammenligningsordet «end» kan i disse sprog gengives ved det ord, der ellers betyder «af», svarende til italiænsk *di* i en sætning som *egli è più ricco di su fratello*, f. ex. alb. *eštε mē i-mirε nga unε* han er bedre end jeg; bulg. *as săm pó-jak ot nego* jeg er stærkere end han; serb. *bolja je mršava pogodba od pretile pravde* et magert forlig er bedre end en fed proces; rum. *eşte maĭ avut de el* han er rigere end han; ngr. *αὐτὸς εἶναι πλουσιώτερος ἀπὸ τὸν ἀδελφόν*. Det almindelige sammenligningsord i rumænsk er for resten *de cît* «end som»; sml. bulg. *ot kolkoto*, ds.; i dialekterne findes *ca*.

Rumænsk har ikke faaet den i de andre romanske sprog almindelige adverbialendelse *-mente*, men ethvert adjektiv kan som paa tysk fungere som adverbium: *privighetoarea cîntă frumos* nattergalen synger smukt. Meyer-Lübke ser (Grundriss I 374) heri et bevis for, at anvendelsen af *-mente* er af en forholdsvis sen oprindelse i de romanske sprog; dette kan vel være tvivlsomt, da *-mente* ellers er saa udbredt, og i hvert fald maa det noteres, at albanesisk kender den samme fremgangsmaade: *i-mirε* god — *mirε* godt, vel. En undtagelse danner dog paa rumænsk adjektiverne paa *-esc*, der danner adverbier paa *-e*: *romînesc* rumænsk

Digitized by Google

— *romîneşte. Sciŭ romîneşte* jeg kan rumænsk, *scriŭ romîneşte* jeg skriver rumænsk, paa rumænsk (sml. bl. a. magy. *beszélni magyarul* tale magyarisk). Adjektiverne paa *-esc* er for resten ikke meget i brug; til adverbiet *leşeşte* svarer saaledes adjektivet *polon*. Det kan være tvivlsomt, om *-eşte* gaar tilbage til lat. *-isce*; muligvis har slaviske former været forbilledet for denne dannelse (Tiktin: Gramatica I s. 210).

Jeg slutter hermed den foreløbige udsigt over de fænomener i det rumænske sprog, der har noget tilsvarende i nabosprogene. Af hensyn til pladsen har jeg maattet indskrænke mig til blot at skitsere forholdet; adskillige enkeltheder kunde tilføjes, som f. ex. overensstemmelsen mellem rumænsk og albanesisk i brugen af nægtelser, — i anvendelsen af ordet «med» i forbindelser som *plin cu apă* fuld af vand, alb. (geg.) *plot me grun* fuld af hvede, ogsaa bulgarsk: *minută pălnă să opásnost* et øjeblik fuldt af fare. Men det anførte vil forhaabenlig være tilstrækkeligt til at vise, at det rumænske sprog fjærner sig ganske betydeligt fra de øvrige romanske, og at afvigelserne er af en saadan art, at de ikke alle lader sig forklare som en følge af forskellige udviklinger indenfor sproget selv.

Hvorledes skal de da forklares? Set fra et nutidsstandpunkt har vi at gøre med et fuldstændig isoleret sprogomraade ved Donaus nedre løb. Sproget viser sig med hensyn til de mest fundamentale elementer at staa meget nært ved italiænsk, medens det paa den anden side frembyder mangfoldige ejendommeligheder, som vi finder igen dels i slavisk, dels i albanesisk og andre sprog. Det er klart, at sproget i en ganske anden grad end de andre romanske har været udsat for paavirkninger. Den slaviske paavirkning, som vi maa antage, frembyder foreløbig ingen vanskeligheder; men naar alt, hvad der kan tilskrives denne, bortset fra ordforraadet, tages fra, bliver alligevel det meste tilbage af det, der er ejendommeligt i sproget. Man maa altsaa antage en paavirkning, der ligger forud for den slaviske, og herom er da ogsaa alle enige. Men det store spørsmaal er saa, hvor og hvornaar denne paavirkning har fundet sted, og herom er der, som det kan ventes, ført mangen en strid, idet dette spørsmaal som allerede tidligere nævnt er det samme som, hvor det rumænske sprog er opstaaet.

Uenigheden begynder allerede angaaende de første oplysninger, historien giver os. Eutropius fortæller (VIII 6), at Trajan i aaret 105 sendte en koloni til Dakien; han nævner desuden ud-

Digitized by Google

trykkelig, at alle landets mænd da var udryddede (Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta). I godt halvandethundrede aar holdt denne koloni sig dèr, men 274 opgiver Aurelian landet, drager den romerske befolkning bort (IX 15) og nedsætter den i Møsien, som faar navnet Dakien. Saa vidt Eutropius. For rumænerne og hvem der ellers holder paa «den uafbrudte udvikling» er disse udtalelser kun lidet gunstige. Man forklarer da saaledes: det var ikke hele den romerske befolkning, men kun soldaterne, der blev trukket bort. Dette kan jo nok være muligt, skønt Eutropius siger det modsatte, men der paastaas endvidere, at den tilbageblevne del er oprindelsen til den nuværende rumænske nation. Den skulde altsaa have holdt sig der under folkevandringen, medens saa mange forskellige folkeslag dels bosatte sig i, dels drog gennem landet. Var dette tilfældet, maatte man imidlertid vente, at den var kommen i berøring med de barbariske folk, og en uundgaaelig følge heraf vilde være, at germanske ord var trængt ind i sproget; men det rumænske sprog udmærker sig netop ved ikke at have optaget et eneste gammelt germansk ord[1]. Denne vanskelighed hæves imidlertid let, idet man simpelthen siger, at den romanske befolkning flygtede til bjærgene, hvor den levede aldeles afsondret, saa længe barbarerne havde landet i besiddelse. Fra 274 til op i det 12te aarh. omtales nemlig ikke et eneste sted, at der skulde være en romansk befolkning i disse egne. Navnet *Filmă*, en fe, der optræder i forskellige sagn i Banatet, har Hasdeu villet udlede af gotisk for dermed at bevise, at der i det 6te aarh. har fundet en berøring sted med gepiderne, der da var bosatte i disse egne; men som Cihac tilstrækkelig har paavist (Dictionnaire d'étymologie daco-romane. II s. XV ff.), er dette ord af serbisk oprindelse.

Men selv om denne hypotese om afsondringen i bjærgene kan forklare, at den romanske befolkning kan have holdt sig, staar alligevel tilbage at give en tilfredsstillende forklaring af, hvorfor det rumænske sprog har saa mange berøringer med albanesisk. Nogle har da holdt sig til Eutrops beretning og ment, at der ikke foregik nogen romanisering af den indfødte befolkning, som

---

[1] Langt senere er germanske ord komne ind i sproget, dels fra den tyske dialekt i Siebenbürgen, dels gennem magyarisk, f. ex. *pǎrgar* < magy. *polgar* < *bürger*; *pǎrcǎlab* < *porkoláb* < *burggraf*; *pildǎ* < *példa* < *bild*; *şnur* < *schnur*.

jo tildels var udryddet[1]; denne forklaring tager altsaa intet hensyn til de sproglige forhold. Andre har hævdet, at Dakien umuligt kan have været mennesketomt, men at den oprindelige befolkning maa være bleven romaniseret, og at dens sprog har staaet nær ved det sprog, hvorfra albanesisk stammer. Denne sidste anskuelse, som er Hasdeus, beror saaledes paa den (vistnok uholdbare) antagelse, at Dakerne har været beslægtede med det folk, hvis eneste efterkommere de nuværende albanesere er; bortset herfra formaar denne forklaring ikke at fjærne alle vanskeligheder, men inden jeg gaar over til en nærmere undersøgelse heraf, maa jeg først omtale et forsøg der er gjort paa at skaffe spørsmaalet om indflydelsen af et grundsprog helt af vejen.

Gaster kommer i sin tidligere nævnte afhandling i Gröbers Grundriss med den nye forklaring, at samtlige sprog paa Balkanhalvøen paa en og samme tid har været under en og samme mægtige paavirkning, der har omformet dem alle paa samme maade. Denne «mægtige paavirkning» tilskriver han de turanske bulgarer, der indvandrede i det 7de aarh., og hvis indflydelse han mener hidtil er bleven overset. En saadan turansk paavirkning vilde, tilføjer han, bl. a. ogsaa forklare den efterhængte artikel i de skandinaviske sprog, f. ex. ved indflydelse fra finsk (!). Da denne hypotese er fremsat i et værk som Gröbers Grundriss og altsaa skal tjæne mange til en første orientering[2], fortjener den en nærmere undersøgelse.

Først et par smaabemærkninger. Tanken om en turansk paavirkning med hensyn til den efterhængte artikel i de skandinaviske sprog (sml. Hasdeu, Cuv. II 668) er et godt exempel paa, hvor kritikløst og uoverlagt man foretager kombinationer, naar det gælder at forklare et eller andet i de balkanske sprog; selv et meget overfladisk kendskab til finsk og til de ældre former af de nordiske sprog vilde have kunnet overbevise Gaster om det meningsløse i denne antagelse. Naar der paastaas, at bulgarernes indflydelse er bleven overset før Gaster, er dette ikke ganske korrekt. Hunfalvy har i sin bog: Die Rumänen und ihre Ansprüche (1883) antaget, at den efterhængte artikel i bulgarsk skyldtes de turanske bulgarers sprog.

---

[1] Saaledes Tocilescu: Manual de istoria romînă. Bucuresci 1886 s. 33 ff.

[2] Den er allerede optaget i Meyers Conversations-Lexicon 14de bd. (4 Aufl.), art. Rumänische Sprache.

Digitized by Google

Hvad nu Gasters hypotese angaar, maa det først og fremmest bemærkes, at den er overordenlig slet begrundet, ikke at tale om, at der ikke anføres et eneste bevis til støtte for den, hvilket ganske vist ogsaa vil være vanskeligt. Side 407 hedder det: Neben grossen Ähnlichkeiten im Lautcharakter u. dgl. weist eine Vergleichung beider Sprachen [ɔ: albanesisk og rumænsk] auch nicht zu übersehende erhebliche Verschiedenheiten auf, welche die Frage noch mehr komplizieren und uns zwingen für beide sowohl als auch für die anderen Sprachen der Balkanhalbinsel, welche mit ihnen übereinstimmen, eine allen gemeinsame, ihrem Ursprunge nach ganz verschiedene turanische Quelle anzunehmen. Paa denne mærkværdige logik begrundes altsaa hypotesen. Side 409 hedder det endvidere som en slags grund: Diese Sprache [det trakiske grundsprog] hätte bei Slaven, Lateinern und Griechen in der Umbildung ihrer eigenen genau dieselben Resultate gehabt . . .; men denne indvending rammer i første linje hans egen hypotese. Dernæst siges: Erscheinungen der Art, wie die hier erwähnten, sind aber nur das Resultat eines Kampfes zwischen zwei ganz verschiedenen Sprachen, bei welchem Kampfe beide gleichmässig Einbusse erleiden. So erklärt sich der Verlust fast der gesamten Flexion wie ihn das heutige Englisch auch zeigt. Sammenligningen med engelsk er for det første meget uheldig, da flexionens tab i engelsk er en udvikling indenfor sproget selv[1]. Og om noget tab af flexion ud over det fællesromanske er der aldeles ikke tale i rumænsk, der jo oven i købet har bevaret en kasus, som ellers er opgivet i de romanske sprog[2]. Men det er overhovedet ikke let at forstaa, hvorledes denne «kamp» har gaaet for sig. Hvis ejendommelighederne i rumænsk, albanesisk o. s. v. skyldes en kamp med et grundforskelligt sprog, er det uforstaaeligt, hvad der menes med «den mægtige paavirkning», som der tales om andre steder i afhandlingen; thi hvis de turanske bulgarers sprog, som vi for resten ikke kender noget til, virkelig har haft de ejendommeligheder, som vi nu finder i de balkanske sprog, maatte det jo efter Gasters egne ord have givet afkald paa dem under kampen i samme grad, som de andre sprog opgav deres, og følgelig kunde vi ikke genfinde dem i de nuværende sprog. Eller skulde maaske det gamle bulgariske sprog

[1] Jespersen: Studier over engelske Kasus s. 92—104.

[2] Lige saa uheldig er Réthy, der i A romun nyelv és nemzet megalakulása. Budapest 1887 s. 93 anser rumænsk for et slags kreolsk sprog.

Digitized by Google

have haft nogle andre ejendommeligheder, forskellige fra de bekendte, hvis kamp med de albanesiske, rumænske, bulgarske og nygræske elementer som resultat har givet de nuværende? Alt dette siger Gaster os ikke noget om, men det vilde være et ret mærkeligt fænomen, som man skulde have ondt ved at finde en parallel til noget steds.

Man begynder egenlig først at forstaa, naar man kommer om paa side 410, hvor det hedder: Anzunehmen, dass die erwähnten Erscheinungen im Rumänischen von den Daciern herrühren und somit mindestens 5 Jahrhunderte oder noch älter als in den anderen Sprachen der Balkanhalbinsel seien, verbietet die Sprachgeschichte (det samme gentaget med andre ord side 414). Her har vi nemlig, synes det, det centrale i hypotesen: kontinuitetsteorien, der jo er reddet herved. Man kunde have ventet, at Gaster i stedet for at give en temmelig overfladisk fremstilling af forholdene havde behandlet dem udførligt og paavist, hvad der efter hans mening stred imod antagelsen af et grundsprogs indflydelse, og hvad der tydede paa turansk paavirkning. Men han har ingen andre grunde end de ovenfor anførte. Mod slutningen af afsnittet hedder det, at svækkelsen af *a* til ă og «mangen anden ejendommelighed» vilde finde sin forklaring ved turansk indflydelse. Men man ved jo som sagt ikke, hvorledes man skal forstaa dette i følge det foregaaende, om *a* > ă er en følge af en kamp mellem rumænsk *a* og en eller anden besynderlig vokal i bulgarsk, eller om ă repræsenterer en bulgarsk lyd, der er trængt ind i rumænsk. I saa fald vilde det være ret heldigt at faa at vide, om bulgarsk i det hele taget havde haft denne vokal og andre ejendommeligheder. Det er en meget mislig sag at bygge saa meget paa et sprog, som man ikke ved noget om, ikke at tale om, at en saadan turansk paavirkning i sig selv er meget lidt sandsynlig; det bulgarske sprog forsvandt fuldstændigt i løbet af et par hundrede aar og bulgarerne antog slavisk sprog; tyrkisk, som jo ogsaa er et turansk sprog, har i en meget længere tid udøvet en ganske betydelig indflydelse paa samtlige Balkanhalvøens sprog, men det er saa godt som udelukkende blevet ved ordforraadet alene. Da de turanske sprog er særdeles konservative, maatte vi saa vente i et eller andet af dem at finde noget, der kunde sammenstilles med de rumænsk-albanesiske ejendommeligheder, men det er ikke tilfældet. Og der er overhovedet ingen af disse, som ikke meget vel kan tænkes udviklede indenfor et indoeuropæisk omraade. Det maa desuden ogsaa fremhæves, at

Digitized by Google

de omtalte ejendommeligheder ikke er lige meget udbredte i de paagældende sprog; som det fremgaar af den her meddelte udsigt over dem, er det altid rumænsk og albanesisk, der gaar sammen, medens bulgarsk og nygræsk kun hist og her træder til, og havde det gamle bulgarske sprog haft denne store indflydelse, maatte man nødvendigt vente, at sporene deraf var flest i det nybulgarske sprog.

Den efterhængte artikel anses af mange for at være det mærkværdigste fænomen i de balkanske sprog. At den kan udvikle sig indenfor indoeuropæisk, har vi et bevis paa i de nordiske sprog, og i og for sig er der ikke noget mere mærkeligt ved den end ved den foranstillede; den beror paa en vis syntaktisk disposition i det sprog, hvori den findes, og man kan i saa henseende lægge mærke til, at i albanesisk og oldnordisk staar de possessive pronominer efter substantivet, ligeledes genitiver. (I det hele taget er der en slaaende overensstemmelse mellem albanesisk og skandinavisk i anvendelsen af artiklen.) Medens saaledes den efterhængte artikel meget godt kan tænkes udviklet indenfor det albanesiske sprog selv — den findes desuden i baskisk, f. ex. *ur* vand, *ura* vandet, i aramæisk, i forskellige russiske dialekter og i mordvinsk, altsaa paa mange forskellige punkter[1], — maa dens optræden i rumænsk og bulgarsk sættes i forbindelse dermed, hvorom mere nedenfor.

Lige saa lidt som der er grund til at søge turansk paavirkning i den efterhængte artikel, er der imidlertid grund til at søge den i infinitivens erstatning af en konjunktionssætning, som nok tør kaldes et paafaldende fænomen. Foruden det, at de turanske sprog alle har vel udviklede infinitiver (Gaster vilde maaske her sige, at disse infinitiver var af en saadan beskaffenhed, at et sammenstød mellem dem og de rum., alb. o. s. v. maatte føre til opgivelsen af infinitiv), er der den omstændighed, at vi er i stand til at dokumentere denne omskrivning meget tidligt. Allerede i bibelens græsk spiller *ἵνα* en stor rolle, og i den følgende tid finder vi i Acta apocrypha Petri et Pauli og lignende skrifter sætninger som: *καιρός ἐστιν ἵνα ἀποδοθῇ; τὸν ἄνθρωπον τοῦτον θέλουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ἵνα φονεύσωσιν αὐτόν;* i en text fra det

[1] Om den bestemte artikels stilling i forskellige sprog har Sayce i Mém. de la Soc. de Linguistique IV s. 1 ff. skrevet en afhandling, hvortil der dog kunde føjes adskilligt.

Digitized by Google

7de aarh. staar: *θέλεις ἵνα ἵστασαι*[1]. Vi finder altsaa denne ejendommelighed her i græsk, endnu før bulgarerne satte deres fod paa Balkanhalvøen. Hermed kan vel Gasters hypotese anses for fuldstændig modbevist, saa jeg ikke behøver at omtale de øvrige punkter. Jeg skal blot tilføje, at ældre texter fra det 12te aarh. af viser en sprogform, der omtrent ligger midt imellem oldslavisk og nybulgarsk, saa mange af ejendommelighederne i bulgarsk synes at være forholdsvis sent udviklede, og selv Gaster vil vel ikke paastaa, at det skulde være fordi resultatet af kampen med det turanske sprog var noget længe om at vise sig, skønt vi her skulde vente det tidligst.

Der bliver altsaa ikke andet for, end at man maa antage paavirkning fra et eller andet grundsprog. Hasdeu, og med ham rumænerne i det hele taget, holder som omtalt paa, at det dakiske sprog har forandret latinen til rumænsk, og at dette dakiske sprog har været nært beslægtet med det albanesiske eller rettere med det illyriske. Denne hypotese — thi andet er det ikke — har han for kort tid siden givet dens endelige form i indledningen til tredje bind af Etymologicum Magnum Romaniæ; han siger selv udtrykkelig, at det er hans sidste ord i denne sag. Vi maa derfor et øjeblik se, hvilket resultat han mener at være kommen til, og hovedindholdet af nævnte afhandling er da følgende:

Paa Balkanhalvøen fandtes opr. en udstrakt befolkning, pelasgerne, der efter hans mening nærmest var beslægtede med ægypterne; dette resultat kommer han til ved at sammenligne pyramiderne og de kyklopiske mure (!). Paa dette pelasgiske substrat nedsatte sig saa trakerne mod nord, grækerne mod syd. Medens græsk holdt sig og desuden i tidens løb bredte sig meget mod nord og nordøst, blev det trakiske omraade til et nyt substrat for en romansk befolkning; kun det nuværende Albanien (hvis beboere uden videre sættes i forbindelse med trakerne) slap fri for at blive romaniseret, og albanesisk er derfor «den eneste umiddelbare lævning af det førlatinske substrat.» Der opstod saaledes tre romanske dialekter: illyro-romansk, møsoromansk og længst mod nord dako-romansk, efter de forskellige provinser. Men denne tingenes tilstand varer kun ved til slavernes ankomst. Disse nedsætter sig paa det romanske substrat, og saaledes opstaar «serbernes og bulgarernes romansk-slaviske sprog». Denne slavisering omfatter hele det romanske omraade — med

[1] Hatzidakis: Einleitung s. 215.

Digitized by Google

undtagelse af det dako-romanske. Ved ungarernes ankomst 894 trænges endel rumænske stammer ned paa halvøen, og saaledes opstaar de istriske, aromuniske og megliske dialekter.

Som man ser, er det en meget kunstig bygning, og den vil efter min mening ikke kunne blive staaende. Men det mest overraskende i denne forklaring er den splinternye paastand, at bulgarerne oprindelig er polakker, serberne čecher, der er vandrede mod syd, hvilket resultat H. kommer til ved betragtningen af nogle lydlige overensstemmelser mellem henholdsvis polsk og bulgarsk, čechisk og serbisk. Dette punkt er det imidlertid ikke her stedet til at komme ind paa; det er en aldeles vilkaarlig antagelse, som er et godt vidnesbyrd om, hvad der kan præsteres selv i «Bopps og Ascolis aarhundrede», for at bruge et af Hasdeus egne udtryk.

Man vil have lagt mærke til, at der er opnaaet en meget væsenlig ting ved Hasdeus forklaring af forholdene: kontinuitetsteorien er reddet; men andet er der heller ikke vundet, thi som jeg i det paafølgende haaber at kunne paavise, støder den paa en mængde uoverkommelige vanskeligheder. Hasdeu siger rigtignok, at han aldeles ikke har ladet sig lede af patriotiske hensyn; han begynder sin undersøgelse med at erklære, at selv om han fik at vide, at rumænerne opr. er zigeunere, eller at ungarerne har opdaget Amerika, vilde han ikke betænke sig et øjeblik paa at sige sandheden aabenlyst, skønt det vilde gøre ham meget ondt ifølge hans personlige sym- og antipatier. Imidlertid kan man ikke frigøre sig fra det indtryk, at den hele teori er lavet paa grundlag af kontinuitetsteorien, og det turde vel nok være værd at se, hvorledes sagen stiller sig for en ganske uhildet betragtning, naar altsaa maalet for undersøgelsen ikke er det at bevise «den uafbrudte udvikling».

Hasdeu gaar altsaa ud fra, at det dakiske sprog har været nært beslægtet med det sprog, som albanesisk er en fortsættelse af, at ligheden mellem rumænsk og albanesisk som følge deraf beror paa indvirkning af dakernes sprog paa vulgærlatinen. Uheldigvis ved vi nu kun meget lidt om de sproglige forhold i det sydøstlige Europa i oldtiden; vi har ikke overleveret stort andet end enkelte gloser og navne. Naar Plinius i Hist. Nat. (III 21) omtaler de forskellige folkeslag nord for Grækenland og siger *populorum pauca effatu digna aut facilia nomina*, er dette ikke meget oplysende. Nyere forskninger har dog gjort det temmelig sikkert, at vi maa adskille to sprogstammer i disse egne: illyrisk og

Digitized by Google

trakisk, af hvilke den sidste efter al sandsynlighed hører sammen med armenisk[1]). Det er endvidere udenfor al tvivl, at det nuværende albanesiske sprog er en lævning af det gamle illyriske eller en af dets dialekter, uagtet Gaster siger (anf. st. 407), at spørsmaalet om det albanesiske sprogs oprindelse endnu er uafgjort. Man kan derfor ikke som Hasdeu gør udenvidere slaa illyrisk, trakisk og dakisk sammen. Muligvis har dakernes sprog været en trakisk dialekt, og muligvis kan det trakiske sprog have haft sine tilknytningspunkter til det illyriske; men der er intet som helst, der berettiger til den antagelse, at disse tilknytningspunkter skulde have været flere, end der i det hele er mellem de forskellige sprogstammer indenfor vor sprogæt, og endnu mindre berettiget er man til at antage, at dakisk paa grundlag af disse tilknytningspunkter kan have omformet vulgærlatinen saaledes, at den fik saa mange ligheder med albanesisk.

Da saaledes den hele teori om det dakiske sprogs indflydelse hviler paa en uholdbar antagelse, kan det ikke forundre, at tilhængerne af kontinuitetsteorien ikke har været i stand til at fremføre et eneste sprogligt bevis som støtte for deres anskuelse. Budinszky anfører i «Die Ausbreitung der lat. Spr.» efter Kiepert, at magy. *deák* skulde komme af lat. *dacus* og være optaget gennem rumænsk; men det er ordet *diaconus*. Af samme beskaffenhed er de øvrige sproglige argumenter, der fremføres til forsvar for kontinuitetsteorien[2]. Modstanderne af denne har derimod ganske anderledes solide kort paa haanden, og der er ikke faa ting, der bestemt tyder paa, at det rumænske sprog maa være opstaaet syd for Donau. Tomaschek gør opmærksom paa[3], at hele vestsiden af Balkanhalvøen var romaniseret ved oldtidens slutning, og at der herfra var en livlig forbindelse med Italien, navnlig i kirkelig henseende. Nu findes der i rumænsk en række ord, der viser i samme retning, f. ex. *dumnezeu* gud, it. *domeneddio (iddio)*, prov. *damedieu*, ofr. *dombredieu; lege* religion, testamente; *blăstămá*, it. *biastemmare*, prov. *blastimar; păcat* synd, it. *peccato*, alb. *mεkat; boteza* døbe, it. *battezzare*, sp. *bautizar* af lat. *baptizo* og ikke af gr. *βαπτίζω*, da *β* vilde have givet *v*; sml. alb. *pagεzón'; păgín* hedning *(pógín* hæslig, er op-

---

[1] Se Torp: Det norske vidensk. selskabs skrifter 1894.

[2] Sml. Romania XI 603, am. og XIV 590 ff.

[3] Zur Kunde der Hämus-Halbinsel. Sitzungsberichte der Wiener Akademie 99 bd. s. 487.

Digitized by Google

taget gennem den slaviske form af ordet); *biserică* kirke $<$ *basilica*, der bruges i denne betydning af kirkefædrene og de kristelige digtere; *mormînt* grav $<$ *monumentum*. Medens de fleste kirkelige udtryk i rumænsk er af slavisk og græsk oprindelse, tyder disse ord paa, at rumænerne fra først af har staaet i forbindelse med den romerske kirke, hvilket vilde være umuligt, hvis de havde boet nord for Donau afsondrede fra den øvrige romanske verden. Endvidere kunde man i saa tilfælde vente, at det magyariske sprog var stærkt farvet af rumænsk, navnlig mod øst, ligesom det er stærkt gennemtrængt af slaviske ord; men de samme slaviske elementer findes overalt i magyarisk, og den ældste magyariske text, der findes, skreven 1466 i Moldau, indeholder ikke et eneste rumænsk ord[1]. I de østlige magyariske dialekter findes ganske vist adskillige rumænske ord[2], men de er alle gennemgaaende betegnelser for begreber, der henhøre under hyrdeliv og kvægavl, medens derimod allerede de ældste rumænske texter indeholder ord som *oraş* $<$ magy. *város* by. Hertil kan føjes, at de rumænske ord, der er gaaet over i lillerussisk og polsk[3], ogsaa for største delen angaar hyrdelivet, hvilket altsammen tyder paa, at rumænerne først forholdsvis sent har dannet ordnede stater nord for Donau. Et direkte bevis for, at rumænerne maa være indvandrede til landet, gør Tiktin opmærksom paa i sin rumænske lydlære (Gröbers Zeitschrift X s. 247). Det er en almindelig lydregel, at stavelsen *-an-* i rumænsk bliver til *-în-*: *manus* $>$ *mînă*, *panem* $>$ *pîne*, *campum* $>$ *cîmp*. Denne lydudvikling foreligger ogsaa i de ældste fremmedord: gr. *σπανός* $>$ *spîn*, osl. *stopanъ* $>$ *stăpîn*, men i de nuværende rumænske stedsnavne paa *-an*, *-ean*, *-ana* o. s. v. har den ikke fundet sted. Dette viser, at rumænernes besættelse af egnene nord for Donau først kan være sket, efter at sproget delvist var bleven slaviseret.

Men selv uden dette bevis forekommer det mig, at man absolut maa komme til, at det rumænske sprog er opstaaet syd for Donau. Tomaschek mener, at sprogets romanske kærne er det, man først og fremmest har at holde sig til, og det er ogsaa vist, at denne kan give vigtige oplysninger. Der er intet som helst i denne, der tyder hen paa, at sproget tidligt er blevet løsrevet

[1] Hunfalvy: Die Rumänen und ihre Ansprüche. 1883. s. 224.
[2] Edelspacher: Romun elemek a magyar nyelvben. Budapest 1875.
[3] Miklosich: Ueber die Wanderungen der Rumänen. Denkschr. der Wiener Akad. Phil.-hist. Cl. XXX s. 12—22.

Digitized by Google

fra de øvrige romanske sprog og er gaaet sine egne veje; tværtimod finder vi i det flere vigtige tilknytningspunkter til de italiænske dialekter, der paa forhaand gør det sandsynligt, at det fra først af har staaet i en vis forbindelse med disse. Men man er ogsaa berettiget til at lægge stor vægt paa overensstemmelserne mellem rumænsk og albanesisk. Vi har set, at disse to sprog berører hinanden i langt flere tilfælde end de andre sprog, der her kommer i betragtning, og det rumænske sprog maa nødvendigvis være opstaaet paa illyrisk grund eller i alt fald i umiddelbar nærhed af illyrisk. Dette gælder ikke blot nordrumænsk, men ogsaa de tre andre dialekter: aromunisk, istrisk og meglisk. Alle er enige om, at disse fire afdelinger af det rumænske sprog gaar tilbage til en og samme grundform, oldrumænsk, og at deres adskillelse maa have fundet sted i en forholdsvis sen tid. Det vilde føre for vidt her at paavise dette nærmere; det ses bl. a. af, at de alle viser de samme betydningsudviklinger i forskellige ord som *bărbat* mand < *barbatus*; *orb* blind < *orbus* osv., har samme ejendommeligheder, kort sagt samme sprogbygning, hvilket man vil kunne overbevise sig om ved at sammenligne texter fra de fire dialekter; kun ordforraadet afviger betydeligt mellem dem indbyrdes. Dr. Weigand, der i lang tid har opholdt sig blandt sydrumænerne, siger: «naar man hører folk fra de forskellige egne tale, overraskes man ved den ofte paafaldende overensstemmelse i udtryksmaaden, vendinger, valg af billeder; det er utvivlsomt, at en og samme aand gaar gennem de fire dialekter.» Herved falder blandt andet den antagelse bort af sig selv, at nordrumænsk og sydrumænsk skulde være opstaaet uafhængigt af hinanden, hvilket ofte er bleven paastaaet, hos os saaledes af Schiern i «Europas Folkestammer» 1851 (s. 489–90); for øvrigt er Schierns afhandling om illyrer og traker, som han er tilbøjelig til at holde ude fra hinanden (s. 463), meget værdifuld.

Vi hører først tale om valaker paa Balkanhalvøen[1]. Hos Theophylactos og Theophanes († 817) har vi opbevaret en sætning: *torna, torna frate!* som skulde være udtalt af nogle soldater, og det angives, at sætningen tilhører *τῇ ἐπιχωρίῳ γλώττῃ*. Hvis dette er sikkert, viser det altsaa, at vi paa denne tid maa have haft hele den samlede rumænske stamme her, da adskillelsen først kan have fundet sted langt senere. Og der er ingen grund til at forkaste denne overlevering.

---

[1] Pič: Ueber die Abstammung der Rumänen. s. 54.

Digitized by Google

Men saa er der tilbage at fastsætte den tid og det sted, hvor overgangen fra latin til rumænsk har fundet sted. Dette lader sig imidlertid endnu ikke gøre med fuldkommen sikkerhed, men vi har dog adskillige midler til i alt fald at sige noget derom. En række kendsgærninger viser aldeles tydeligt, at rumænsk og albanesisk en tid lang maa have gaaet sammen i udviklingen. Thi man maa ikke opfatte tingene saaledes, som om det albanesiske sprog ene og alene skulde have haft indflydelse paa rumænsk. Der er ogsaa sket en bevægelse i modsat retning. Ser man paa den albanesiske sprogbygning, viser det sig strax, at den maa have fjærnet sig betydeligt fra det oprindelige, idet vi nemlig her som i saa mange andre sprog finder en udvikling fra syntese til analyse. En form som *kam pasurε* jeg har haft, maa saaledes være en nyere udvikling i stedet for en enkelt, usammensat verbalform. Nu viser det sig tillige, at sproget ogsaa hvad det ydre angaar er blevet meget stærkt modificeret. Af det oprindelige indoeuropæiske ordforraad, som tydeligt viser, at sproget indtager en stilling for sig selv, er der kun forholdsvis lidt tilbage; det er fortrængt af laaneord fra forskellige sprog, og naar man ser bort fra de ord, der er komne ind i nyere tid. hvorved man nærmest maa tænke paa de tyrkiske, er den langt overvejende del romanske. Tillige har det latinske sprog ogsaa i andre henseender paavirket albanesisk, dog vel næppe i saa høj en grad, som Gustav Meyer er tilböjelig til at antage[1]. Hele den nordlige del af Balkanhalvøen var ved oldtidens slutning romaniseret, og kun slavernes indfald forhindrede her dannelsen af et romansk sprog i stort omfang. Af dette romanske element har vi to lævninger tilbage: de romanske bestanddele i albanesisk og det rumænske sprog; det maa dog ikke forstaaes saaledes som om rumænsk var det samme som det romanske sprog, der taltes i Dalmatien; forholdet har sikkert været det, at vi i hele den nordvestlige del af Balkanhalvøen har haft et sammenhængende romansk omraade, der har staaet i nær forbindelse med det romanske omraade i Italien og nord for det adriatiske hav[2]. Heraf har den del, der senere udviklede sig til rumænsk, ligget nærmest

[1] Saaledes maa man med Holger Pedersen, Festskr. til Vilh. Thomsen s. 253, gøre indsigelse imod hans forklaring af albanesiske aorister som *pεl'k'eva,* der skulde være dannede efter lat. impf.: *placebam.*

[2] Sml. Schuchardt: Slawo-deutsches und slawo-italienisches. Graz 1884. s. 29.

Digitized by Google

ved de illyriske stammer, der vel var under stærk romansk paavirkning, men som dog til sidst slap for helt at bukke under for den, enten man nu vil antage, at rumænerne fra først af har været romaniserede illyrer eller har haft anden oprindelse[1]. Thi saaledes kan det kun forklares, at der mellem albanesisk og rumænsk i deres nuværende skikkelse er saa mange paafaldende ligheder. Det er nemlig ikke blot de i den første del af denne afhandling omtalte overensstemmelser, der her er af stor betydning, men en hel række andre forhold afgiver vidnesbyrd, der er uforkastelige..

Saaledes er der endel lexikalske overensstemmelser: alb. *avul* — rum. *abur* damp; alb. *bal'tε* sump — rum. *baltă* sø; alb. *breϑ* — rum. *brad* fyrretræ; alb. *buzε* — rum. *buză* læbe; alb. *kodrε* høj — rum. *codru* skov (sml. serb. *gora* bjærg, skov); alb. *mal'* bjærg — rum. *mal* kyst (sml. slav. *brêgъ* bjærg, kyst), og mange flere. G. Meyer siger om dem i Gröbers Grundriss I 805, at de hverken er latinske eller overhovedet synes at være indoeuropæiske, saa at de kunde tale for, at et tredie sprog her havde paavirket albanesisk og rumænsk samtidigt. Men mange af dem viser sig nu at kunne forklares af indoeuropæisk (se hans Etym. Wörterbuch der alb. Spr.), og naar andre af dem endnu ikke har ladet sig tyde, er det ikke andet, end hvad der er tilfældet med saa mange ord i albanesisk. Man kan derfor sikkert gaa ud fra, at det er albanesiske ord, der er gaaet over i rumænsk, selv om de ikke alle fra først af er illyriske. Men et saadant laan kan ikke tænkes at være foregaaet, med mindre rumænsk har været i umiddelbar berøring med albanesisk eller illyrisk.

Udviklingen af de latinske ord i albanesisk og rumænsk har i en mængde tilfælde givet samme eller lignende resultat *Caballus* bliver saaledes i alb. til *kal'*, i rumænsk til *cal;* paa samme maade *cubitus* > alb. *kut,* rum. *cot; consocer* > alb. *krušk,* rum. *cuscru; avunculum* > alb. *unk',* rum. *unchiı; presbiter* > alb. *prift,* rum. *preot,* arom. *preft; armessarius (admissarius)* > alb. *harmεšuar,* rum. *armăsarı; vesica* > alb. *mεšikε,* rum. *beşică; coxa* > alb. *kofšε,* rum. *coapsă.*

Af fælles lydovergange skal jeg kun nævne *lv, rv* > *lb, rb: corvum* > rum. *corb,* alb. *korp* (af *korb;* i udlyd bliver stemte

[1] Tomaschek er saaledes af den anskuelse, at de nuværende rumænske stammer er en fortsættelse af oldtidens *Besser*.

Digitized by Google

konsonanter ustemte som i de slaviske sprog; det samme er ogsaa tilfældet i meglisk: *spark*, *šterk* svarende til donaurumænsk *sparg*, *ştergˌ* og det er uden grund, naar Gaster (Indogerm. Forsch. II Anzeiger s. 193) mener, at disse former beror paa en ukorrekt lydopfattelse fra Weigands side); denne overgang er ogsaa meget almindelig i italiænsk og findes allerede i vulgærlatin. Ligeledes stemmer albanesisk med rumænsk og italiænsk (i modsætning til de øvrige romanske sprog) i behandlingen af *s* + kons. og *ex-*: *scala* > alb. *škalε*, rum. *scară* — fr. *échelle*, sp. *escala; excutio* > alb. *škunt*, rum. *scot*, ital. *scuoto* i mods. til prov. *escodre*. *Ct* > *pt*, som er konsekvent gennemført i rumænsk, findes ogsaa undertiden i albanesisk: *lucta* > rum. *luptă*, alb. *l'uftε*. At den lydlige overensstemmelse i det hele mellem rumænsk og albanesisk ikke er aldeles slaaende, kan ikke forundre; vi har kun sprogenes nuværende skikkelse for os; i omtrent tusind aar har de været adskilte, saa der har været al ønskelig lejlighed til uafhængig senere udvikling.

Afledningsendelsen *-torem*, *-torium*, der spiller en stor rolle i rumænsk, er ogsaa optaget i albanesisk og anvendes ikke blot i opr. latinske ord; det samme gælder *-imen* (Meyer: Schicksale des lat. Neutr. s. 86 ff.)

Af stor betydning er en række tilfælde af parallel betydningsudvikling: *venenum* > albanesisk *vεnér*, rumænsk *venin* galde; *draco* > alb. *drek'*, rum. *drac* djævel; *conventus* > alb. *kuvént*, rum. *cuvînt* ord, tale (ogsaa ngr.: *κουβέντα); horrēre* > alb. *uřéj*, rum. *urî* hade; *sessus* > alb. *šeš*, rum. *şes* slette; *paludem* > alb. *pül*, rum. *pădure* skov; *cognatus* > alb. *kunat*, rum. *cumnat* svoger; *socia* > alb. *šok'e*, rum. *soţie* hustru (man kan her lægge mærke til, at lat. *-ia* i rum. ikke bliver til *-iă*, men *-ie*, hvilket ogsaa tildels er tilfældet i albanesisk). Interessant er ligeledes en overensstemmelse i benævnelsen paa maanederne oktober og november. Paa rumænsk hedder oktober *brumărel* eller *brumar mic* «lille rimfrostmaaned», november *brumar mare* «store rimfrostmaaned»; svarende hertil findes paa albanesisk *mui i brümεs tε parεs* «første rimfrostmaaned» for oktober, *mui i brümεs i dütε* «anden rimfrostmaaned» for november.

Tilhængerne af kontinuitetsteorien skal have ondt ved at forklare, hvorledes rumænsk og albanesisk i disse og andre tilfælde har gaaet samme vej, hvis det rumænske sprog skal have udviklet sig i Dakien.

Saa er der endelig de rumænsk-albanesiske overensstemmelser,

Digitized by Google

som er behandlede paa de første sider. De peger i samme retning som alle de andre. Naar f. ex. rumænsk og albanesisk viser den samme fremgangsmaade i komparationen, er det et tegn paa fælles og samtidig udvikling. Vi saa, at bægge sprog anvendte den samme partikel; deraf kan sluttes, at overgangen fra syntetisk til analytisk komparation ikke kan have været til stede forud i albanesisk, men maa have fundet sted samtidigt med denne overgang i rumænsk og muligvis ogsaa foranlediget heraf. Ligesom man saaledes ikke kan betragte denne overensstemmelse som en følge af paavirkning fra albanesisk (at anvendelsen af *magis* afviger fra det alm. romanske, har ikke noget at sige, da spansk ogsaa bruger dette istedetfor *plus*; superlativ er i rum. og alb. dannet fuldstændig paa romansk vis: *cel maĭ mare* svarer aldeles til fr. *le plus grand*, medens derimod en bulgarsk superlativ som *náj dobăr*, bedst, afviger betydeligt derfra; sml. da. *mest* —), kan det ogsaa tænkes, at flere af de øvrige overensstemmelser forholder sig paa samme maade. Jeg tænker her nærmest paa den efterhængte artikel. Der er intet som helst, der taler for, at denne har været til stede i illyrisk, før det kom i berøring med romansk; saa kunde vi ogsaa vente at finde den i de syditaliænske dialekter, hvor der ogsaa har været illyriske folk. Det er tvært imod rimeligst, at denne udvikling er begyndt paa samme tid i albanesisk og rumænsk. Om man skal antage samme etymologiske oprindelse for artiklen i bægge sprog, hvilket Gustav Meyer antyder i Gr. Gr. I 820, kan vel være meget tvivlsomt. Men utvivlsomt er det, at de maa have været i en meget inderlig berøring paa den tid, udviklingen fandt sted, ellers kunde vi ikke have faaet en saa paafaldende overensstemmelse. Denne træffer vi ikke i den grad i bulgarsk, der rimeligvis i denne henseende er paavirket af albanesisk, maaske ogsaa af rumænsk.

Som allerede flere gange nævnt er infinitivens forsvinden og hvad dermed staar i forbindelse det mærkeligste og tillige mest udbredte fænomen i de balkanske sprog. Det er klart, at der her maa være en vis forbindelse mellem de paagældende sprog, men det er temmelig vanskeligt at paavise, paa hvilket punkt bevægelsen er begyndt. Maaske har illyrisk fra først af haft former, der svarer til andre sprogs infinitiv, maaske ikke; infinitiven er jo en sekundær udvikling i de indoeuropæiske sprog. Vi har fænomenet først dokumenteret i græsk, som ovenfor anført, og man har villet forklare dette som en udvikling indenfor det græske sprog, der saa maa have paavirket de øvrige. Men der

Digitized by Google

er sikkert ikke noget i vejen for at søge udgangspunktet i illyrisk; hermed stemmer for det første, at infinitiv endnu er bevaret i den græske dialekt i Italien, der saaledes heller ikke har faaet udviklet partiklen *θὰ* (Hatzidakis, Einleitung s. 215—16), og ligeledes staar mangelen af infinitiv i de sydøstitaliænske dialekter i god samklang med den omstændighed, at der her tidligere har været et illyrisk-japygisk element. Og i hvert tilfælde er det sikkert, at rumænsk og albanesisk stemmer ganske særligt overens i den maade, paa hvilken de erstatter infinitiv, hvilket fremgaar af det tidligere udviklede. Og selv om *voiŭ cînta* skulde skyldes indflydelse fra græsk, som Meyer-Lübke antager (Gram. der rom. Spr. II § 112), kan dette kun være foregaaet i meget tidlig tid og syd for Donau; denne futurumsform findes jo næmlig ogsaa i istrisk. Meyer-Lübke betænker sig heller ikke paa (§ 238) at sammenstille rum. *am* jeg har, som ikke lader sig forklare af lat. *habeo*, med alb. *kam*; men hvad han saa (§ 560) mener med at antage ordet *sută* for en «dakisk» form, er ikke til at forstaa.

Hvornaar har saa disse fællesudviklinger mellem albanesisk og rumænsk fundet sted? Ja, det lader sig naturligvis ikke bestemt afgøre, men det ligger ialtfald forud for den slaviske paavirkning. Overgangen fra *-n-* til *-r-* findes i de gamle texter kun i romanske ord. Man kan maaske antage, at den slaviske paavirkning begynder i det 7de eller 8de aarhundrede. Saa længe denne varer, er det rumænske folk fuldstændigt borte for os, og vi hører først tale om valaker paa den tid, da det bulgarske rige stiftes. Bulgarerkongerne kaldes *imperatores Bulgarorum et Vlachorum*; Du Cange bemærker: «Imperatores, seu *Βασιλέας* sese etiam inscripsisse Bulgariæ Principes testatur Luithprandus. . . . A Latinis tamen non *imperatores*, sed *reges* compellabantur.» Dette stemmer godt med, at *imperator* i alb., *mbret*, betyder konge, hvilket ogsaa er tilfældet med rum. *împărat* i de ældre texter og i den folkelige literatur.

Hvilken slavisk dialekt det er, som har været i saa nær berøring med rumænsk, er endnu ikke nærmere paavist, men det er i hvert fald et af de ældste trin af slavisk; i adskillige ord, der er optagne i rumænsk, er de oldslaviske nasalvokaler bevarede, ligesom i de ord, der er optagne i magyarisk. Afgørelsen af spørsmaalet staar i forbindelse med spørsmaalet om, hvor man skal henføre det oldslaviske eller, som nogle kalder det, det oldbulgarske sprog. Mod slutningen af det 12te aarhundrede viser

Digitized by Google

rumænerne sig nord for Donau. De maa altsaa være indvandrede syd fra[1], og alt hvad der anføres af grunde derimod, har ikke meget paa sig. Der nævnes saaledes, at en saadan indvandring ikke findes omtalt noget steds; det er ganske rigtigt, men vi har heller ikke den mindste angivelse af, at en udvandring i modsat retning skulde have fundet sted. Hasdeu siger, at Roeslers teori er paa én gang antilingvistisk og antihistorisk; hvad det første angaar, vil det foregaaende forhaabentlig have vist tilstrækkeligt, at der er Hasdeus teori, der er «antilingvistisk». Og naar H. som bevis for den anden paastand siger, at Roesler «glemmer, at middelalderens folk trængte fra nord mod syd, aldrig fra syd mod nord, og glemmer i særdeleshed, at rumænerne dengang var hyrder, men at hyrdernes vandringer ligeledes foregaar fra nord mod syd, aldrig fra syd mod nord», saa er der vist meget faa, der vil tage dette som et alvorligt argument. Derimod har det noget mere vægt, naar han paaberaaber sig Nestor, der i sin russiske krønike (Smiths oversættelse side 32) siger om ungarerne: «de kom fra østen og trængte frem over de store bjærge og begyndte at bekæmpe de der boende vælske og slavere». Dette sted hos Nestor er imidlertid meget uklart (se Smiths kommentar) og trænger til en nærmere undersøgelse; det er ikke umiddelbart indlysende, at der ved «de vælske» forstaas rumænerne, som Nestor ellers ikke omtaler. Og selv om det skulde vise sig, hvad der for resten er grund til at betvivle, at der har været en romansk befolkning i karpatherne, saa vil det kun i det højeste føre til et kompromis mellem de to opfattelser. Man vil saa kunne antage, at den sydfra indvandrede befolkning fuldstændig har absorberet, hvad der maatte have været af levninger fra Trajans tid; thi sproget maa være opstaaet paa Balkanhalvøen.

Jeg skal ikke komme nærmere ind paa de øvrige indvendinger, der er gjorte mod antagelsen af en indvandring syd fra. De er

---

[1] Réthy har i sin bog: A romun nyelv és nemzet megalakulása. Budapest 1887, s. 218, tegnet et kort, der skal vise, hvorledes vandringerne er gaaet for sig; mod hans fremstilling kan være adskilligt at indvende, og ét er sikkert galt: han tegner en linje fra Serbien, gennem det sydlige Rusland til Kaukasus; her findes nemlig rumænere; men ser man efter i Petermanns geographische Mittheilungen 1880 s. 346, som Réthy henviser til, viser det sig, at der i Kaukasus findes ialt 1046 romaner, hvoraf 613 er rumænere, saa vi har sikkert ikke at gøre med nogen vandring af en stamme.

Digitized by Google

af samme art som Hasdeus, f. ex. at det nuværende rumænske omraade omtrent falder sammen med oldtidens Dakien, at de indvandrede stammer ikke har været saa store, at vi nu kunde have 8 mill. rumænere nord for Donau. Med hensyn til dette sidste kan bemærkes, at det mindst er lige saa usandsynligt, at den foregivne rumænske stamme i karpatherne kan have udviklet sig saa stærkt, og afsondret i bjærgene maa den jo have levet i temmelig lang tid, ifølge tilhængerne af kontinuitetsteorien, thi ellers maatte vi finde germanske spor i sproget. For resten er det jo ikke givet, at alle rumænsktalende fra først af har været rumænere.

Naar der engang er skaffet bedre materiale tilveje — og det vil forhaabentlig ske inden ret længe — er det tiden til at foretage en grundig undersøgelse af hele spørsmaalet. Mange enkeltheder vil da blive nøjagtigere, og paa enkelte punkter vil man maaske komme til en noget anden opfattelse. Men hvordan end det endelige resultat bliver med hensyn til enkelthederne, vil den her hævdede opfattelse af hovedsagen vanskeligt kunne omstødes. Man har hidtil haft alt for lidt at bygge paa; texter i alle de paagældende sprog fra før aar 1000 vilde have været af uberegnelig værdi; da disse mangler, maa man søge at naa maalet ved hjælp af de nulevende sprog. Selvfølgelig maa der handles fuldstændig upartisk, og materialet maa være til at stole paa. Men ingen af disse fordringer er der i reglen sket fyldest. Kun den, der har haft lejlighed til paa første haand at give sig af med disse ting, véd, hvor hele den foreliggende literatur vrimler af unøjagtigheder, forsætlige og uforsætlige, løse paastande og fantastiske forklaringer. Hvor man ikke selv har undersøgt tingene, er man hvert øjeblik udsat for at tage fejl. Nærværende arbejde er kun et forsøg, nærmest fremkaldt ved den overfladiske maade, hvorpaa Gaster har behandlet disse spørsmaal i Gröbers Grundriss. Mange enkeltheder, som havde været værd at tage med, er udeladte, og enkelte problemer er blot berørte; men dog vil maaske det udviklede være tilstrækkeligt til at vise de tre ting: at det rumænske sprog adskiller sig meget væsenligt fra de øvrige romanske, at denne omstændighed kun kan forklares derved, at sproget under sin dannelse har været udsat for en ganske anderledes stærk paavirkning fra et grundsprog, end tilfældet er med de romanske sprog i almindelighed, og at denne paavirkning ikke kan skyldes det dakiske sprog.

Digitized by Google

Anmeldelser.

Raphael Meyer, Einführung in das ältere neuhochdeutsche zum studium der germanistik. Leipzig 1894, Reisland. X + 99 S.

Skønt det jo ikke mere er nogen Sjældenhed, at vore Filologer faa deres Arbejder trykte i Udlandet og saaledes mere direkte tage Del i de store Nationers videnskabelige Arbejde, saa maa det dog glæde enhver Dansk, som ikke haardnakket tror paa Sætningen «le Danemarc s'efface», at se en filologisk Hjælpebog til det germanistiske Studium, udarbejdet af en Dansk, udkomme paa tysk Forlag, — et Bevis paa, at den anses for brugelig og nyttig ikke blot for vore egne, men ogsaa for tyske Studerende. Om man nu end maa søge den oprindelige Aarsag til dette Arbejdes Fremkomst i Prof. Hermann Möller's fortrinlige videnskabelige Undervisning, saa er det dog ikke derfor til mindre Ære for Forfatteren, som har leveret et dygtigt udarbejdet, saavel som paalideligt og fyldigt Hjælpemiddel til Studiet af ældre Nyhøjtysk. Anm. er ikke bange for at sige, at det indeholder tilstrækkelig Oplysning og Vejledning til at sætte den unge Studerende i Stand til at arbejde videre paa egen Haand, skønt naturligvis en fortsat Udgivelse af slige Kommentarer vilde være absolut ønskelig og velkommen for alle Dyrkere af ældre Nyhøjtysk.

Anm. har gennemgaaet Bogen saa nøjagtigt, som hans Tid tillod ham, og som sagt fundet den meget paalidelig og grundig; ganske vist kunde der hist og her gøres en Indvending imod det tyske Udtryk i Forf.'s Tekst, dog ingen af Betydning; af Trykfejl har jeg kun fundet meget faa, og da de ere aldeles uskadelige, anser jeg det for unødvendigt at opholde mig ved dem. Hvad selve Kommentaren angaar, skal jeg tillade mig nogle Bemærkninger, dels angaaende Steder, hvor jeg tror at have fundet noget urigtigt, vildledende eller mindre heldigt, dels hvor jeg savner noget; dog maa jeg med Hensyn til de sidstnævnte Steder forud skikke, at det er Forfatterens egen sædvanlige Fuldstændighed og Omhyggelighed, der har fremkaldt Savnet.

S. 13. Ved «anlaufen» kunde der være henvist til det endnu brugelige «jemand angehen» = henvende sig til. — *S. 20.* «Damit so meynet». Forklaringen af «so» er næppe korrekt; det staar aabenbart kun som Fyldeord, en ganske almindelig Skik i ældre ht. og nt. Digtning. — *S. 27,* L. 20. Ved OT. «ansts» kunde der været henvist til Navnet «Knud Dana-ast». — *S. 28,* L. 24. Dativus ethicus kan næppe forsvares; dette «jm» er aabenbart Hensynsdativ med Betydning af et Ejeforhold («do jm der finger erkaltet»), som endnu er almindelig i Brug. — *S. 37,*

Digitized by Google

L. 12. Det er vist lidt dristigt at slutte sig til en stærk Bøjning af «held» af et Sted, hvor Rimet gjør denne Form nødvendig; desuden er Udeladelsen af den svage Bøjningsendelse i Akk. mask. jo ingen Sjældenhed. — L. 19. Den til Sammenligning benyttede engelske Glose burde ikke været stavet «to heal», men «to hele», for at forebygge Forveksling med «to heal» = at hele, helbrede; desuden er dette Ord kun Dialekt, især Devon (af AS. helen, forskelligt fra hælen = to heal). Her savner jeg en Henvisning til OS. helith = Mand, og ON. halr = Mand, Herre. — *S. 39.* «wann». Det er mildest talt uheldigt at henføre den danske privative Forstavelse «van» hertil, da den jo aabenbart er identisk med Adj. «vans» i Got., «vanr» i ON. og «wan» i Mht. (beslægtet med «want» i Engelsk og Jydsk). — *S. 41,* L. 16. Det forekommer mig, at Tydningen af «ich bin gesessen = ich habe mich gesetzt» er vildledende, da det jo aabenbart udtrykker Varigheden, Kontinuiteten (= je suis assis). — *S. 42,* L. 2. Ved «bî»· kunde smukkere have været sammenlignet med Engl. «by», saa meget mere, som det gamle «bî» jo ogsaa kan være = «durch». — L. 4 f. n. «Gen. partitivus» skal vel være «generis»! hvorledes man her kan tænke paa Gen. definitivus, indser jeg ikke. — *S. 43.* Forf.'s Grunde til ikke at antage den første Fortolkning af «zu künig» kunde maaske finde Bestyrkelse i den Omstændighed, at der mangler den ubestemte Artikel (i Nht. «zum König» — eller «zu Königen»). — *S. 44.* «geflogen». Forf.'s Bemærkning om den nedert. Konstruktion: Infin. med «to» efter «kamen» beror vistnok paa en Misforstaaelse, saaledes at det anførte Eksempel (Citat?) «he kam to flegen» er = «he kam toflegen» (hvor *d* eller *de* er bortfaldet); Forf.'s Paastand stemmer i alt Fald ikke med mine Erfaringer og absolut ikke med Mnt., som han selv citerer. — *S. 65.* «Jhesu». Anm. har i sin Tid lært en anden Forklaring af det indskudte «h» i Ihesus, Iherusalem, Ihoannes o. a., som ganske vist er «ulærd», men synes en Del naturligere, nemlig at det blev indskudt for at betegne den græske Udtale: I+e, I+o (to Vokaler). — «empfilch». Her savner jeg en Henvisning til Got. filhan (ana-,us-filhan) og Dansk «at fly» (?). — *S. 66.* Sammenstillingen af «die bücher» og «das buch der bücher» forekommer mig at halte stærkt; havde det ikke været naturligere kun at henvise til Ordet «biblia» (Got. bokos)? — *S. 67.* «Auff disem holen stayn». Her kunde maaske have været Anledning til en Sammenligning med «auf dem Schloss», «auf der Burg», «auf dem Hofe». — *S. 69,* L. 18 havde det vel nok kunnet forsvares at sætte Rasmus Rask foran J. Grimm! — *S. 71.* «Bracken». Jeg tillader mig at henlede Forf.'s Opmærksomhed paa den parallele nordengelske Form «rache» og det danske «Rakke» (ON. rakki). — *S. 76.* «lieb». Der findes ikke faa Eksempler paa den svækkede Betydning af «lieb»: «der liebe Erdboden», «die liebe Zeit», «den lieben langen

Digitized by Google

Tag», «seine liebe Not haben» o. fl. — *S. 79*, L. 13 «so». Sammenstillingen med «sonst» er urigtig og vildledende. Sætningsbygningen er aldeles klar og fuldstændig uden dette «so»: «Es wöll dann Got vom hymel, auss disem finstern walde [so] kum jch nymmer mer» = uden Gud i Himlen vil (det), [saa] kommer jeg aldrig ud af denne mørke Skov; «so» er altsaa kun Fyldeord (smlgn. Bemærkning til S. 20). — *S. 81*, L. 7 f. n. I Citatet af Uhland staar «heftig» i Stedet for «hastig». Ved «gesinde» savner jeg en Henvisning til OS. gisitho og AS. sith.

Til Slutning skal jeg endnu med Anerkendelse bemærke, at Bogen er forsynet med et alfabetisk Sagregister, hvor hvert kommenteret Ord er anført med Tallet paa den Side, hvor det findes.

C. A. Nissen.

Victor Henry: Précis de Grammaire comparée de l'Anglais et de l'Allemand rapportés à leur commune origine et rapprochés des langues classiques. Paris 1893, Hachette et Cie. XXIV + 418 pp.

Victor Henry, lærer ved Sorbonne, som tidligere har udgivet *Précis de Grammaire comparée du Grec et du Latin* (4de udgave Paris 1892), har i slutningen af 1893 udgivet en sammenlignende fremstilling af den engelske og den tyske grammatik, beregnet på at være en ledetråd i komparativ germansk grammatik for dem, der praktisk beherske begge disse sprog eller i det mindste det ene af dem og have et mere eller mindre indgående kendskab til det andet. De to sprog forudsættes kun kendte i deres moderne former, og sammenligningerne er til at begynde med så håndgribelige, at alle vil kunne følge dem. For sproglærere er den komparative lingvistik af største betydning, idet de sproglige fænomener naturligvis kun kan forstås til bunds, når man ser dem i deres historiske udvikling, og fortolkninger, som hviler på erfaring, er altid sundere end de, der støtter sig til spekulative gisninger, hvor skarpsindige og psykologisk interessante disse end kan være. — Ved at sammenstille engelsk og tysk når man det vestgermanske, — hvortil desuden det frisiske hører, som imidlertid ikke behandles i M. Henry's bog, — og det viser sig, at forskellighederne, der for den ikke sagkyndige betragter kan synes store, reduceres til dialektafvigelser. Forf. kan naturligvis ikke undgå at operere med oldengelske og oldtyske, med gotiske og oldnordiske (et større hensyn til nordisk vilde dog uden tvivl på mange steder have lettet forståelsen og sikkert have bidraget til at udvide synskresen) og med latinske, græske og indiske sprogformer, men der gøres altid

Digitized by Google

rede for de i disse sprog specielt gældende love, så at man, når man er færdig med bogen, har et billede af hele vor sprogæts udvikling.

Efter i en indledning at have givet en oversigt over den indoevropæiske sprogæts spaltning i dialektgrupper gennemgår forfatteren fonetikens elementer, der er absolut nødvendige til forståelsen af de senere behandlede lydovergange. Nogle illustrationer vilde her have været meget vel anvendte til at lette den anatomiske forståelse, idet det må forudsættes som forf.'s mening, at læseren ikke skal behøve at ty til andre lærebøger. Dernæst gennemgås de almindelige vokalforandringer, forkortelser, forlængelser, omlyd, aflyd, vokalerne i deres forskellige stillinger, halvvokalerne etc., stadigt ved en parallelisering af engelsk og tysk med blikket åbent for tilsvarende bevægelser indenfor andre sprogområder. Hvert enkelt fænomen belyses ved en mængde exempler, noget der er af største betydning for begynderen: dette er et af bogens største fortrin. Gennemgående er alt pålideligt, og omstridte spørgsmål er vel til dels undgåede, eller også er der kun givet *en* besvarelse, forat begynderne, som forf. siger i sin fortale, *eussent la sensation de prendre pied sur un terrain ferme.* Måske vilde dog netop dröftelsen af forskellige anskuelser være særligt egnet til at vække begynderens interesse, og under M. Henry's overlegne ledelse vilde han vel nok kunne følge debatten.

Nogle indvendinger mod enkeltheder turde det måske være mig tilladt at fremsætte.

Jeg savner (side XIII) i bemærkningen til den gotiske transskription det labialiserede *h* (sædvanligt betegnet ved en forbindelse af *h* og *v*) ved siden af det labialiserede *k (q)*, der vel også bedst med Braune, got. gram. § 59, opfattes som *einheitlicher laut* (samme bog § 63), hvorfor *le q se prononce comme kw* er vildledende. — Det kan vel kun betragtes som en lapsus calami, når der side 30 siges, at ortografien i ordene *thun, that, thal* viser os, at det tyske *t,* som overhovedet de tyske tenues, er aspireret i modsætning til fransk *p, t, k; h* i disse og lignende ord er simpelthen et rigtignok uheldigt grafisk hjælpemiddel til at betegne den følgende vokals længde. — Der burde (ss. 43—44) være gjort opmærksom på forskellen mellem nordtysk og sydtysk udtale: mht. *des glăses* > nht. *des glāses,* forlængelse af vokalen i åben betonet stavelse, ligeså *dem glāse, die glāser* etc.; ved analogioverførelse er den lange vokal også trængt ind i den lukkede stavelse i nominativ: *das glās,* men vel at mærke ikke i Nordtyskland, som i denne henseende indtager det ældre standpunkt. I det hele taget synes forf. at have et større kendskab til sydtysk end til nordtysk, og hans specielt alemanniske viden gør sig på mange steder meget fordelagtigt gældende. Heller ikke er *bārt, ērde* (side 45) absolut norm. — Mindre heldig er efter min mening den af forf. i hele bogen gennemførte sammenblanding af

Digitized by Google

det, Grimm kaldte *brechung*, og det, som man i almindelighed forstår ved *omlyd*. At et germ. *e* foran nasal + konsonant, eller når den følgende stavelse indeholdt *i*, *j* eller *u*, gik over til *i*, plejer man jo i reglen ikke at betegne som omlyd. Forfatteren statuerer her en vestgermansk omlyd e > i (side 47 og andre steder) og adskillige steder f. ex. s. 349 optræder omlyden i *le prégermanique*. Sikkert vilde forholdet, der for begynderen er vanskeligt nok, have været mere overskueligt, om en skarpere sondring var foretagen, ikke at tale om, at det vilde være bedst i principspørgsmaal at være i overensstemmelse med andre gængse lærebøger (f. ex. Braunes oht. gram. og Weinholds og Pauls mht. grammatiker). Værst er det dog, naar overgangen germ. *ai* > tysk *ei* betegnes som omlyd (s. 63), da dette, idet diftongen er *en* lyd og ikke danner to stavelser, er i strid med den almindelige og også af M. Henry givne definition af omlyd (side 47). — Omlyden i tysk *euter* (side 60) er let forklarlig ved oht. *ûtiro* ved siden af det almindelige *ûtar* (Kluge etym. wtb.). — Lydlæren afsluttes med en kort udsigt over ord- og sætningsbetoningen.

Bogens anden del handler om «ordene». I fire kapitler gennemgås orddannelseslæren, såvel den indoevropæiske som specielt den vestgermanske; det 3dje af disse kapitler behandler kompositionslæren, og det sidste er ene helliget talordene, uden dog at frembyde særlig interesse ved sin skematiske, ordbogsagtige fremstilling. Fodnote (2) side 217 vilde være mere belærende, om *meinethalben*, *unserthalben* eller lignende og omtalen af det epithetiske *t* f. ex. i *ordentlich*, *eigentlich* var taget med.

Tredje del behandler deklinationen i fire kapitler: artikel, substantiv, adjektiv og pronomen. Det vil virke overraskende på læseren, naar han fodnote (2) side 237 læser om *-s* som pluralismærke i nedertysk — de anførte exempler er endda højtyske — efter at han lige på side 236 har læst med fede typer: *pluriels en -s: exclusivement anglais*, selv om han får at vide, at de to ting er af ganske forskellig oprindelse. I det hele taget må det store apparat af noter under texten betegnes som absolut uheldigt; noterne er så godt som alle af den beskaffenhed, at ingen læser kan forbigå dem, men de virke trættende, og forfatteren måtte med lethed have kunnet indordne dem i texten. — Man behøver ikke at ty til svag flexion for at forklare formen tysk *vorhanden*; det er simpelthen dativ pluralis, hørende til ordets gamle u-flexion; en mht. svag bøjning af *hant* (side 254) finder jeg intet om i ordbøger eller grammatiker undtagen 2 steder, som citeres i Benecke og Müller's mht. ordb. I, 630 a gen. plur. *handen*, men korrektur til *hande* foreslås samme sted; *hand* forekommer endvidere svagt bøjet hos Klinger, men betegnes af Moritz Heyne (Grimms wtb. IV 2, 324) som individuelt for denne forfatter.

Bogens fjerde del endelig giver konjugationen. Det er navnlig her ved behandlingen af de aflydende verbers præsens singularis at

Digitized by Google

sammenblandingen af «brydning» og «omlyd» griber forstyrrende ind; man bliver nødt til for første persons vedkommende på tysk også at operere med en u-omlyd, som forf. også side 47 har stillet i udsigt.

Til trods for de anførte indvendinger, som dog langt fra i enkelthederne er udtømmende, kan M. Henry's bog til fulde anbefales de studerende, der give sig af med germanistik; den vil sikkert kunne hjælpe begynderen et godt stykke fremad, og den viderekomne vil ved hjælp af den let kunne samle sit studiestof til et hele.

3. IX. 94.

Raphael Meyer.

Victor Henry: A short Comparative Grammar of English and German as traced back to their common origin and contrasted with the classical languages. London 1894. Swan Sonnenschein & Co.

Ved hr. R. Meyers venlighed er jeg bleven sat istand til at læse ovenstående anmeldelse, der var næsten færdig, da jeg påtog mig at skrive om den engelske bearbejdelse af samme bog; da jeg i det hele og store er enig med hr. M., kan jeg således spare mig og læserne flere unyttige gentagelser. Den engelske udgave synes helt igennem at stemme med den franske, undtagen hvor hensynet til den nye læserkres gjorde ændringer nødvendige. Jeg skal strax gå til de indvendinger, jeg har at göre mod værket.

Förste kapitel efter indledningen er overskrevet «The Elements of Physiological Phonetics»; her er det nu påfaldende, at forf., uagtet han i den bibliografiske oversigt i forvejen nævner sådanne moderne fonetikeres værker som Sievers, Soames, Sweet og Vietor (hvorfor ikke Storm?), dog sågodtsom intet hensyn tar til deres arbejder, hvorved dette kapitel kommer til at indeholde meget forældet og ligefrem fejlagtigt. Forf. er heller ikke ad praktisk vej fuldt fortrolig med nuværende engelsk udtale, og hans fremstilling må derfor på flere punkter forvirre den englænder, der studerer bogen. I eng. *sister* indeholder således anden stavelse ikke et selvlydende *r*, men en fra *r* i *red* osv. helt forskellig virkelig vokal (s. 21); beskrivelsen s. 25 er bedre, dog er *r* i alm. eng. udtale jo ikke «trilled». Heller ikke er *l* en «trill». — S. 23 gives *net* som exempel på «open e» og *ere* på «close e», hvilket er uheldigt, da den sidste vokal virkelig er mere åben end den förste. Ved vokalbeskrivelsen spiller for forf. larynx en altfor betydelig rolle, som når [y], fr. *u*, tysk *ü*, beskrives som dannet med [i]s larynx-stilling og [u]s læbestilling. S. 26 får man

Digitized by Google

efter forf.s ord det indtryk, at der efter [ŋ]lyden i eng. *ringing, tongue* og tysk *zunge* lyder et [g]. — S. 32 læser vi: «Accented *e* in an open syllable becomes *i,* which, when long, is diphthongized almost to *iy:* E. *mere* = G. *meer* (sea); compare the unshifted pronunciation of the same *e* in the close syllable of the compound word *mer-maid*». Herved er at mærke, at tilföjelsen «when long» er overflødig, da det pågældende *e* altid er langt; — at diftongeringen af langt [i] ikke alene finder sted ved det [i], der stammer fra ældre *e,* men også f. ex. i moderne låneord som *marine;* — at exemplet *mere* er uheldigt, da diftongeringen netop kun finder sted, hvor lyden ikke findes foran *r* [ə]; — og endelig, at *mermaid* slet ikke udtales med rent [e], men med [ə·], samme lyd, om hvilken forf. på næste side ved omtalen af *birch, birth* osv. siger at den «cannot better be compared than with the sound of E. ŭ in a close syllable, or of G. open *ö*» — en broget sammenstilling af uensartede lyd, hvis gennemgribende forskellighed forf. kunde have lært af et hvilketsomhelst af de fonetiske værker, han selv anbefaler til studium. Identificeringen af [ʌ] i *but* med [ö], der også doceres udtrykkeligt s. 24, spiller forf. et lille puds langt senere, s. 352, hvor han siger «The metaphonical conjugation OE. *dō-m dœ-st* (long œ) *dœ-ð,* pl. *do-ð,* gives us the reason for the present pronunciation of the Engl. forms *dost* and *does* (= *doeth*) in contrast with sg. 1 and pl. *do*»; nej: for det förste er œ i de oldeng. og [ʌ] i de nyeng. former helt forskellige lyd; for det andet blev oe. œ hurtigt til *e* og vilde, hvis formerne ikke for mange århundreder siden var forsvundne af sproget, ha givet nyeng. [i·] el. [ij] ligesom i oe. *blœdan,* ne. *bleed,* oe. *fœt,* ne. *feet* osv. Derimod forklares ne. *dost, does* simpelt som analogiformer, hvor vokalen fra inf. osv. i middeleng. er indfört i 2 og 3 sg. som så tit, derpå regelmæssigt har gjort overgangen fra [o·] til [u·] med og så er bleven forkortet foran tungespidslyden, förend kort [u] afrundes til [ʌ], sml. *blood, flood, other* osv. — For at vende tilbage til det förste afsnit, så kan det heller ikke billiges, når forf. s. 33 siger: «Open *o* is the same in both languages: *ox* = *ochse, horse* = *rosz, bishop* = *bischof*»; det samme bogstav repræsenterer nemlig tre forskellige lyd i de tre eng. ord, og af dem er ingen identisk med den tyske korte *o*-lyd; tilmed udtales jo det sidste tyske exempel meget ofte med langt lukket *o.* Endelig identificeres s. 37 tysk *o* i *montag* med eng. *o* i *Monday,* der imidlertid slet ikke har nogen *o*-lyd, men [ʌ]. Franskmandens opfattelse åbenbarer sig også i bemærkningen s. 38 om *paths, oaths* osv., idet han går ud fra, at *th* er en hvislelyd, sml. s. 334. Og endelig kan det for de fleste (syd)-englændere kun være vildledende, når s. 31 *bath* og s. 41 *glass* uden bemærkning gives som exempler på ord med kort vokal. Heller ikke er kvantitetsforholdene i *he, me, we, thee* fremstillede rigtigt s. 32 og 272.

Digitized by Google

Men dette berörer kun et forholdsvis ringe afsnit af bogen, selvom det jo er uheldigt, at det netop er det förste, læseren stifter bekendtskab med. Alle de øvrige, de omfangsrigeste og vigtigste, dele af bogen frembyder ikke tilsvarende blottelser; her er næsten alt rigtigt og pålideligt. De indvendinger, der hist og her kan göres, rammer kun detailler, som når s. 230 ff. den kronologi, forf. opstiller for simplifikationen i substantivernes deklination, synes at være konstrueret uden tilstrækkeligt selvsyn i de sprogmindesmærker, hvor vi kan forfølge udviklingen skridt for skridt; virkeligheden svarer ikke altid til forf.s forestillinger[1]. — *Brethren* er næppe lånt fra oldn. (235); teorien om fransk indflydelse ved flertalendelsen *s*'s sejr er uholdbar, se mine *Studier ov. eng. kasus* s. 94 og nu *Progress in Language* s. 169. Et par steder vil en englænder kunne klage over, at der er taget mere hensyn til tysk end til hans eget sprog, sål. kunde s. 211 ved omtalen af *halb* 'side' være henvist til oe. *healf* og den mærkelige levning deraf i *on my behalf*. — Hvis jeg endelig må göre en lille halv-personlig bemærkning, så vil jeg sige, at det gör mig næsten ondt, at forf. på så mangfoldige steder har talt om yngre udviklinger som *blunders* og *corruptions* og i modsætning dertil priser arkaiske former uden at göre læseren opmærksom på, at der er stor forskel på en forms interesse for forskeren og dens virkelige værd for den, der skal bruge den; se i det hele mit ovennævnte skrift (som jeg dog naturligvis af gode grunde ikke kan bebrejde forf. at han ikke dengang kendte).

Mine udsættelser er, hvad jeg beklager, blevet noget lange; de vil dog forhåbentlig ikke svække indtrykket af min slutningsdom om Henrys grammatik som helhed, nemlig at det er en i mange henseender aldeles beundringsværdig bog, som ingen vil fortryde at göre sig bekendt med, enten han kommer til den med en sprogvidenskabelig fordannelse eller det er hans förste vejledning i sammenlignende sprogforskning. Den måde, hvorpå det tit vanskelige stof lægges tilrette og forklares, er virkelig mønsterværdig. Når forf. i sin efterskrift siger: «The enthusiastic student — and what is science without enthusiasm? — will find no more fascinating field for his enquiries than among the scientific methods and accurate documents of language» — så må man indrömme ham selv, at han ved denne bog har viist, at han selv er varmet af den begejstringens glød, der er den bedste egenskab hos den, der vil lære andre.

København, i sept. 1894.

Otto Jespersen.

[1] Det samme gælder forholdet mellem *hers* og *its*, s. 279.

Digitized by Google

Nogle Modbemærkninger.

Af **Kr. Mikkelsen.**

I en Anmeldelse af min Haandbog i dansk Sproglære for Lærere og viderekomne, der findes i dette Binds Side 74 ff., har Hr. Dines Andersen med synlig Flid samlet en anselig Mængde Indvendinger mod min Bog, om hvilke han selv tror, at de ikke blot bero paa et individuelt Skön. At dette imidlertid er en grundig Vildfarelse, vil forhaabentlig være indlysende af følgende Bemærkninger, selv om disse af Hensyn til Pladsen ingenlunde indeholde alt, hvad jeg kunde have at sige mod hvad der er fremført i Anmeldelsen.

Anm. er særlig utilfreds med Lydlæren og ytrer bl. a. følgende: «Fremstillingen af Kvantiteten er meget overfladisk behandlet. Der er dog en Mængde Tilfælde, hvor det har Betydning at konstatere Kvantitetsforholdene, f. Ex. i Böjningen: Blad—Blade, stor—större o. s. v.» Hertil maa jeg bemærke, at jeg umiddelbart efter Selvlydene har talt om disses Tidsmaal og paa hele fem Sider (18—23) givet en Række i höj Grad i det enkelte gaaende Regler, hvortil der er knyttet en Mængde Eksempler, blandt hvilke netop de af Anm. nævnte ogsaa findes. Heraf fremgaar det tydeligt nok, at han slet ikke har læst disse fem Sider. Det bliver da ikke paa mig, at Prædikatet «overfladisk» passer. Naar det er gaaet saaledes med hele Sider, undrer man sig mindre over, at enkelte Linier eller Ord have undgaaet hans Opmærksomhed. Han siger, at jeg ikke har talt om Udviklingen af Kendeordet; den er omtalt § 87 Anm. 1. Han klager over, at jeg ikke har gjort opmærksom paa, at der i Tillægsmaaden paa *et* er dobbelt Udtale af *t;* S. 42 III a staar der, at *t* i Udlyd hyppigst udtales som *d.* Han paastaar, at Oprindelsen til *g* i *sælge* og *vælge* ikke er forklaret; S. 33 VI 2 d behandles dette Fænomen i fem Linier. Han anker over, at jeg S. 74 nederst, hvor Talen er om Stødet i Nutids Enkelttal af stærke Udsagnsord, altsaa i Almindelighed Tostavelsesformer, ikke har nævnt Talesprogets Former *bær, tar* o. s. v.; dette er dog ikke saa underligt, eftersom jeg har nævnt dem øverst paa samme Side, hvor Talen er om Enstavelsesformer. S. 172 Anm. 2 savner han Omtale af *Örk (Örken)* og *Lyn;* det förste Ord er allerede omtalt S. 62 Tillæg 5, og flere med *Lyn* beslægtede Tilfælde nævnes S. 61 Tillæg. Han siger, at til Grundformen *ond* burde være föjet *slem;* dette staar i Tilföjelserne S. 461. Han paastaar, at Forklaringen af Overgangen því — *thi* mangler baade i Formlæren og i Lydlæren; Overgangen af þ til *t* og Bortfaldet af *v* omtales S. 31 III og S. 32 IV Slutning, og til at gentage i Formlæren, hvad der er sagt paa rette Sted i Lydlæren, er der sikkert ingen

Digitized by Google

Grund. Han savner Forbindelsen *den der* under de paapegende Henvisningsord; den er omtalt under Biordsled § 154 Anm. 2. Han beskylder mig for, at jeg ved de henførende Henvisningsord har glemt at notere, at *som* og *der* ere uböjelige; der staar imidlertid, som følger (S. 193 nederst): de uböjelige Ord 1) **som** og 2) **der**. Han dadler mig for ikke altid at være ombyggelig nok i mine Angivelser af hvad der hører til det skrevne Sprog udelukkende eller er sjælden forekommende, f. Eks. ved Bydemaades Flertal paa *-er* og Tillægsmaade paa *-en;* der siges dog ret tydeligt § 114 Anm., at ikke blot i Omgangssproget, men ogsaa i Foredragssproget og af flere Forfattere bruges Enkelttal altid for Flertal, og § 169 Anm. 2, at i ikke vedföjede Tillægsmaader paa *-en* ombyttes navnlig i Talesproget ofte Fælleskönsformen og Intetkönsformen. Han mener, at jeg i Forbindelsen *Salen stod tom* kalder *tom* for Tilstandsbetegnelse; jeg har tværtimod i § 189 i *Skoven staar grön* kaldt *grön* for Omsagnsord. Han bemærker, at jeg under Tilstandsbetegnelse ikke har behandlet Tilfælde som *Han er hjemme*; nej, dette kunde hverken falde mig eller noget andet fornuftigt Menneske ind, men Anm. har vel i Hastværket forvekslet Tilstandsbetegnelse og Omsagnsord; disse Tilfælde høre dog heller ikke under Omsagnsord, eftersom *er hjemme* er det samme som *opholder sig hjemme* (slgn. § 154, 1). Han bebrejder mig, at jeg ved Forklaringen af Tidsformerne ikke har gjort opmærksom paa, at nogle af dem ikke bruges til at betegne et bestemt Tidspunkt, men kun et relativt Tidsforhold; jeg har dog i § 201 udtrykkeligt bemærket, at kun Datid i selvstændige Sætninger i Almindelighed kræver Tilföjelsen af en Tidsangivelse. Han beklager, at jeg ved Fremstillingen af Ordstillingen ikke har taget noget Hensyn til Sætningsaccenten; i § 237 staar der med rene Ord, at visse, nærmere betegnede Sætningsled stilles eller kunne stilles först i Sætningen, naar der ligger Eftertryk paa dem. Han mener, at jeg ved Udeladelser burde have nævnt Forbindelser med Udraabsord, f. Eks. *Av, min Ryg!*; dette Fænomen er omtalt paa rette Sted, nemlig under Sætningsæmner § 159, 2 b Anm. 1.

Undertiden har Anm. vel læst, hvad der staar i min Bog, men i sin Iver for at skrive løs ikke opdaget, at jeg har sagt det selvsamme, som han forlanger, om end med andre Ord. Han siger, at det er et Faktum, at i *Han har saa meget a ska ha sagt* Formen *ska* virkelig er Navnemaade; jeg har kaldt den en Navnemaade, der er opstaaet ved Ligedannelse med fremsættende Maade. Han bemærker, at i Udtryk som *Ja, det er vist!* maa man betragte *ja* som en Sætning for sig; det samme udtrykker jeg ved at sige, at *ja* maa regnes til Udraabsordene (slgn. § 70 Slutn.). Han dadler, at jeg har sagt, at i *grædende Taarer* staar *grædende* med Lideforms Betydning, og saa giver han selv den Forklaring, at Tillægsmaaden er vedföjet det Begreb, der udtrykker Handlingens Produkt; han ved altsaa ikke eller har glemt, at

Digitized by Google

dette Begreb netop er Genstandsord for Udsagnsordet, f. Eks. *Hun har grædt mange Taarer* (slgn. *skrive et Brev*, *flette en Krans*, se § 142 Begynd.), hvoraf følger, at *grædende* i ovennævnte Forbindelse har Lideforms Betydning. Jeg har sagt, at Nutids Tillægsmaade plejer at have Handleforms Betydning, Förnutids Tillægsmaade i indvirkende Udsagnsord Lideforms Betydning, i uindvirkende Handleforms Betydning; hertil bemærker Anm., at der burde være sagt, at Nutids Tillægsmaade föjes til Grundordet, Förnutids Tillægsmaade af indvirkende Udsagnsord til Genstandsordet og af uindvirkende Udsagnsord til Grundordet. I Realiteten er der ingen Forskel; men medens enhver straks forstaar mit Udtryk, vil Anmelderens vistnok være mange en haard Nød at knække.

Anm. gör sig fremdeles paa flere Steder skyldig i Unöjagtigheder eller ligefremme Fejl. Naar han finder det paafaldende, at jeg har sagt, at *j* i *setja* (*sætte*) er smeltet sammen med *t*, men er bortfaldet i *sitja* (*sidde*), mener han formodentlig, at jeg skulde have sagt, at *t* i begge Tilfælde er bortfaldet; men hvis der ingen Forskel var paa de Maader, hvorpaa *j* er forsvundet, kunde der ikke i de to Ord nu være forskellige Medlyd. Naar han skriver, at der S. 46 burde være bemærket, at de to Stavelser i *Blytag* have en anden Styrke end de to Stavelser i *fattig,* saa overser han, at f. Eks. *smaalig*, hvor Stavelserne have samme Styrke som i *fattig,* dog kun skrives med enkelt Medlydstegn. Han paastaar, at det hedder *Vandmøllehjul* og *Glarmestersvend,* fordi det hedder *Møllehjul* og *Mestersvend;* at dette er helt urigtigt, kunde han have lært af de af mig paa samme Side anførte Eksempler: *Rødvinsglas*, men *Vinglas; Spildevandsledning*, men *Vandledning*. Han siger, at ved Afledningsendelserne synes at mangle *-ke (-ike)* i Ord som *Buddike* o. s. v.; for det förste er *ke* i *Buddike* (af nedertysk *Bodik* eller *Bottich*) vistnok slet ikke nogen Afledningsendelse, eftersom Ordet rimeligvis kommer af latinsk *apotheca*, og for det andet forekommer denne Afledningsendelse i ægte danske Ord næppe uden i *Manke* og *Maddike*. hvis Stamord ikke findes i nuværende Dansk. Jeg har forklaret Forbindelser som *Over tusind Mennesker var til Stede* og *Han kommer ikke för paa Söndag* saaledes, at Forholdsordsleddet danner et nyt navneagtigt Udtryk; Anm. erklærer uden videre *over* for et Biord *(= næsten)*; men dels strider denne Forklaring mod det regelmæssige latinske Udtryk *ad mille et trecentos caesi sunt*, dels kan den ikke anvendes paa Forbindelsen *paa Söndag.* Han mener, at *Daler* er dannet ved Forkortelse fortil; ja, paa Tysk er Ordet dannet paa denne Maade *(Joachimsthaler)*, men det danske Ord *Daler* er simpelthen et Laaneord fra Tysk. Han erklærer, at i *Tag de Fødder til dig!* Ordet *de* udtales stærkt og derfor maa opfattes som paapegende Henvisningsord; men det er et Faktum, at Ordet i Almindelighed udtales svagt, og i saa Fald maa det ligesom i *de Venders og*

Digitized by Google

Goters Konge, de Herrer o. fl. opfattes som Kendeord (Efterligning af Tysk).

Heller ikke paa overflødige eller helt urimelige Bemærkninger har Anm. været karrig. Han siger, at man ikke kan sammenstille stærk og svag Böjning af Navneord og af Tillægsord; en saadan Sammenstilling er dog ganske almindelig og findes f. Eks. i Wimmers oldnordiske Formlære. Han klager over, at jeg ikke har omtalt, at Ord med Stød, der miste deres Styrke, ogsaa tabe Stødet, og tilföjer, at det ganske vist fremgaar af Slutningen af § 41, men ikke hører herhen; jeg gad dog nok vide, paa hvilket andet Sted det skulde staa end der, hvor det omtales, at Stødet overhovedet ikke forekommer i svage Stavelser. S. 152 har jeg omtalt, at Forskellen mellem de naturlige Kön udtrykkes enten ved forskellige Ord eller ved Sammensætning med forskellige Ord eller ved at föje en Afledningsendelse til Navnet paa Hannen eller sjældnere til Navnet paa Hunnen og til den sidste Kategori i Parentes tilföjet det temmelig enestaaende Tilfælde *Brud — Brudgom;* dette tillader Anm. sig at fortolke saaledes, at jeg har kaldt *-gom* en Afledningsendelse; man skulde virkelig ikke tro, at han nogen Sinde havde læst Madvigs latinske Sproglære, hvor den af mig gjorte Brug af Parentesen er ret almindelig. Han paastaar, at der ikke er nogen særlig Grund til at udsondre de nægtende Ord som en særlig Klasse af Henvisningsordene, men vil have, at de skulle regnes til de ubestemte; der gives dog næppe nogen, der kan vise, at der f. Eks. er noget ubestemt ved *ingen* i Sætningen *Der var ingen til Stede.* Det støder ham, at Grundord og Omsagn kaldes Sætningens Hovedled, men alle de andre Led underordnede; denne Inddeling er dog ret rimelig, eftersom de to förstnævnte Led i Almindelighed ere nødvendige for Dannelsen af en Sætning, medens alle de andre ere Udvidelser til Hovedleddene eller til hverandre indbyrdes. Jeg har (S. 326 XI med Anm. 1) sagt, at i dadlende og beklagende Udtryk bruges *din* for *du,* f. Eks. *dit Fæ, din Stakkel;* hertil bemærker han, at *din* næppe bruges, naar der tales om, hvad den tiltalte virkelig er med Hensyn til social Stilling, Rang og Næringsvej, hvad jeg heller aldrig har paastaaet.

Hvad Formen af min Bog angaar, tillader Anm. sig bestandig at gaa ud fra, at den er bestemt for Videnskabsmænd alene, og det til Trods for, at jeg paa Titelbladet udtrykkelig har sagt, at den ogsaa er bestemt for Lærere i Almindelighed. Hermed falder adskillige af Ankeposterne bort, f. Eks., at de sproghistoriske Tillæg ikke ere smeltede sammen med Teksten, at der ikke er anvendt Lydskrift, at Stykke VII Side 69 og § 44, som Anm. ønsker udeladte, ere optagne i Bogen. Naar han klager over, at der mangler Sag- og Ordregister, da skal jeg hertil blot bemærke, at en saadan Forøgelse af Bogens Störrelse vilde have lagt uoverstigelige Hindringer i Vejen for dens Udgivelse.

Digitized by Google

Ogsaa Anmelderens øvrige Indvendinger mod Formen i min Bog savne i det hele al Grund. Naar han saaledes anker over, at jeg ikke er traadt mere personligt frem med mine Ræsonnementer, saa er dette en Fordring, der med Rette kan stilles til den, der behandler enkelte Spörgsmaal, men som sikkert aldrig för er stillet til Forfatteren af en Haandbog. Han paastaar, at Overskueligheden hindres, ved at der inden for de enkelte Paragraffer ofte findes flere Underafdelinger, betegnede ved Tal og Bogstaver; men i de Tilfælde, hvor Underafdelingerne hænge organisk sammen, er dette noget, der altid finder Sted i systematiske Værker, just fordi det hele derved bliver mere overskueligt. Han kalder det en Mangel, at jeg ikke har omtalt Udtalen af *p, t* og *k* i Indlyd og Udlyd under Lydbeskrivelsen; det synes dog at være indlysende, at Omtalen af, at *b*, *d* og *g* betegnes ved *p*, *t* og *k*, nærmest hører hen under Lydbetegnelsen og ikke under Lydbeskrivelsen. Særlig karakteristiske for hans Tilböjelighed til at dömme hastigt og uden tilbørlig Overvejelse ere hans Bemærkninger om min Behandling af Stødet. Först fremkommer han med den overraskende Paastand, at saa længe man ikke er i Stand til at vise, under hvilke Betingelser Stødet er opstaaet, vedkommer dets Forekomst uden for Böjning, Afledning og Sammensætning egentlig ikke Grammatikken. Det var værdt at faa at vide, paa hvilket andet Sted end i Sproglæren man skal meddele saa vigtige Ting, som at Stødet forekommer i de fleste Enstavelsesord og i de fleste Fremmedord, hvis förste Stavelse ikke er stærk. Dernæst siger han, at Undtagelserne i «Stødtab» synes i Antal at overgaa de Tilfælde, hvor Reglen følges, og at dette Stof er lidet overskueligt ordnet. Hvis jeg havde gjort, som Anm. forlanger, og behandlet Böjning, Afledning og Sammensætning hver for sig, vilde alle de Tilfælde, hvor der findes Stødtab, og som nu ere behandlede i ti Linier, have taget omtrent ti Gange saa megen Plads, og den karakteristiske Omstændighed, at Stødtab indtræder, ved at Ordet forlænges bagtil med een eller flere Stavelser, vilde slet ikke være kommen frem. Jeg tillader mig at tro, at Overskueligheden bliver desto större, jo kortere en Sag behandles. Man sammenligne med min Behandling af Stødet, der i det hele ikke optager mere end tolv Sider, andres Behandling af samme Genstand, der indeholder mindre Stof og dog optager langt mere Plads! Paafaldende er det, at Anmelderen anker over, at jeg har inddelt Sammensætninger i egentlige og uegentlige; det er dog den, der bruges alle vide Vegne. Naar han er misfornöjet med «den lange Trykfejlsliste», maa jeg göre opmærksom paa, at det, han kalder med dette Navn, for största Delen optages af ny Iagttagelser, der ere gjorte under Bogens Trykning.

I den golde Sandörken, som Anmeldelsen gör Indtryk af, oplives Öjet dog af enkelte Oaser. Det er saaledes rigtigt, at blandt Forstavelserne kunde optages *-tve;* at en Anmærkning ved

Digitized by Google

Orddannelsen kunde være helliget Ord, der ere opstaaede ved Forkortelse (*fyrre* o. s. v. findes dog § 97 med Anm. 2, *mod* og *gentage* § 27 A); at Ordet *Færd* er udfaldet Side 128 (slgn. den mindre Udgave); at *sig* i *staa sig imod en* oprindelig er Genstandsord; at «*jeg har ham at takke for alt*» er urigtigt posteret; at man i «*Barnet var nær druknet*» har en Forskydelse fra Datid til Fördatid. Ligeledes vilde jeg have haft ublandet Glæde af de enkelte Iagttagelser i Ordföjningen, Anm. har gjort, hvis de ikke af og til vare indledte med «her savnes» eller «her burde bemærkes». Jeg skulde tro, at naar der i min Bog findes saa mange ny Iagttagelser, som der gör, kunde jeg forskaanes for slige usmagelige Vendinger. Men ganske vist, de ere i god Overensstemmelse med den overlegne Tone, hvori hele Anmeldelsen er skreven, men som dens Indhold efter det ovenfor fremførte er saare langt fra at göre berettiget.

Herondae Mimiambi. Accedunt Phoenicis Coronistae, Mattii mimiamborum fragmenta. Iterum edidit *Otto Crusius*. Leipzig 1894, Teubner. XXXVI + 156 S.

Die zweite Herondasausgabe von Crusius unterscheidet sich in den Grundsätzen, nach denen sie gearbeitet ist, nicht von der ersten, die ich in dieser Zeitschrift (Bd. I S. 196 ff.) besprochen habe. Der Herausgeber hält noch immer daran fest, dass die erste Hand des Pap. allein die Ueberlieferung bietet, die zweite und dritte nur Conjecturen; er vertheidigt jetzt ausführlich diesen Standpunkt in der Vorrede, wird jedoch kaum Jemand überzeugen, der nicht schon vorher mit ihm einig war. Auch im Ergänzen ist er ebenso kühn wie in der ersten Ausgabe, und eine selbständige Collation der Originalhandschrift hat er nicht vorgenommen. Somit kann ich, trotzdem in den Lesarten wie in den Ergänzungen Vieles neu ist, im Ganzen nur auf meine frühere Besprechung verweisen. Nur über die Ergänzungen sei noch eine Bemerkung verstattet. Im Mim. II ergänzt Cr. Vs. 5—15 vollständig, sagt aber unter dem Texte selbst: «vv. 5—15 nondum satis expediti», und bestätigt ausserdem in seiner Vorrede p. XXIII, dass er seine Ergänzungen dieser Verse selbst für unrichtig hält. Gewiss eine lobenswerte Selbstkritik; allein es heisst doch die Einrichtung einer kritischen Ausgabe geradezu auf den Kopf stellen, Conjecturen, die sicher falsch sind, in den Text zu setzen anstatt sie in den Apparat zu verweisen. Wer es jetzt versuchen will, sich den Anfang des *Πορνοβοσκός* nach der Ausgabe des Crusius selbst zurechtzulegen, der hat nichts Eiligeres zu thun als

Digitized by Google

sich die Ueberlieferung nach dem Apparate selbst zu construiren, um von den falschen Ergänzungen nicht in der Arbeit gestört zu werden. Und dann — ist leider selbst dies nicht möglich; denn man ersieht aus dem Apparate nicht, was von Anderen im Original und was von Cr. im Facsimile gelesen ist; und Lesungen nach dem Facsimile haben, was der Hrsg. aus persönlicher Erfahrung wissen sollte, als kritische Grundlage keinen Werth, wie verdienstvoll auch die auf das Facs. verwendete Arbeit als Vorbereitung für die eigentliche Collation sein mag.

In Einzelheiten hat die Ausgabe viel gewonnen. Die Collationen von Blass und Diels und die vielen in den letzten zwei Jahren erschienenen Arbeiten über Herondas sind gewissenhaft benutzt, wodurch der Text an vielen Stellen gewonnen hat; besonders ist dies im 7ten Stück bemerkbar. Sehr dankenswert ist das Verzeichnis über die Herondaslitteratur am Schluss der praefatio sowie der vorzügliche, von Herzog gearbeitete index verborum.

A. B. Drachmann.

Herodotea.

III 5. *τὸ δὴ μεταξὺ . . . ἐὸν τοῦτο οὐκ ὀλίγον χωρίον ἀλλὰ ὅσον τε ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁδόν κτλ.*] Vix dubitari potest quin Herodotus hoc loco sicut IV 18 *ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ὁδοῦ* scripserit (cf. Steinius ad h. l.); nam accusativus accusativo non apte adplicatur. Constructione contraria dicitur *ἡμερέων τεσσέρων καὶ δέκα ὁδὸν νέμονται* IV 19, *ἐπ' ἡμερέων ἑπτὰ ὁδόν* IV 22. Cff. nostrum *et minuts dødsangst* et Gallicum *une minute d'angoisse.*

III 157. *οἱ δὲ Βαβυλώνιοι ὁρῶντες ἄνδρα τῶν ἐν Πέρσῃσι δοκιμώτατον κτλ.*] Fortasse *δοκιμωτάτων* rescribendum est.

VIII 70. *ἐπεὶ δὲ παρήγγελλον ἀναπλέειν, ἀνῆγον τὰς νέας κτλ.*] Nescio an Herodotus *παρήγγελλε* de Xerxe ipso pugnam navalem committi iubente scripserit.

VIII 82. *δύο γὰρ δὴ νεῶν τότε κατέδεε ἐς τὸν ἀριθμόν.*] Ante *τότε* fortasse *ἐς* intercidit; certe notio adverbii *adhuc* requiritur.

Car. Hude.

Digitized by Google

Les inscriptions d'Épidaure.

P. Cavvadias: Fouilles d'Épidaure. Volume I, accompagné de onze planches. Athènes 1893.

I. Corrections et additions p. 154—162. — II. Table des inscriptions publiées, non admises dans l'ouvrage de M. Cavvadias p. 162. — III. Inscriptions nouvelles p. 163—173. — IV. Symboles religieux p. 174—177. — V. Numéros des ex-voto p. 177—178.

L'année passée M. Cavvadias a publié le beau volume in-folio où il a réuni les résultats qu'ont donnés les fructueuses explorations entreprises dans le sanctuaire d'Asklépios de 1881 jusqu'en 1887. L'ouvrage du directeur général des antiquités grecques a trouvé partout l'accueil le plus favorable. Non seulement il comprend d'une manière commode les comptes-rendus publiés pendant les années de travail dans les *Πρακτικά* et dans l'*Ἐφημερίς*; il contient aussi beaucoup de nouveaux matériaux et des pages bien écrites sur les trouvailles extraordinaires faites dans le sanctuaire sans doute le plus intéressant au point de vue de l'histoire de la religion hellénique. A qui voudra étudier un commentaire épigraphique, on ne pourra que recommander la lecture des observations jointes à l'inscription concernant le temple d'Asklépios.

Je n'ai pas l'intention de donner ici une appréciation de l'ouvrage de M. Cavvadias. Au contraire, je crois exécuter un travail plus utile en me bornant à traiter un peu plus en détail les matériaux épigraphiques. On ne s'étonnera point, si dans un ouvrage comprenant plusieurs centaines d'inscriptions dont la plupart sont mutilées et très-difficiles à lire il y aura quelque chose à corriger et quelques observations ou même quelques nouveaux matériaux à ajouter. En étudiant la nouvelle collection des inscriptions d'Épidaure je l'ai constamment conférée avec les notes que la bienveillance de M. Cavvadias m'avait permis de prendre sur le champ des fouilles au printemps de 1890. Les résultats de cette étude seront réunis dans les pages suivantes qui formeront

Digitized by Google

ainsi la suite des articles que j'ai publiés sur la même matière dans cette revue NR X p. 257—277 et dans mon *Asklepios* p. 120—127[1].

I. Corrections et additions.

F. 1, l. 32—33. La nouvelle lecture, qu'a proposée M. Cavvadias et qui est appuyée par un nouveau fragment, me paraît incontestable; pour *Ἄπιστος* cf. CIG 1273. Seulement on ne comprend pas pourquoi M. Cavvadias n'a pas corrigé la traduction française d'après sa nouvelle découverte.

F. 5, l. 13. La traduction de cette ligne n'est pas correcte. Il faut joindre *ἐμβῆναι* avec *εἰς τὸ θερμὸν ὕδωρ* et traduire *οἶνον περιχέασθαι* par «s'asperger avec du vin». Cf. Aristide p. 308, 12 *αὖθις δὲ . . . κελεύει λαβόντα τοῦ πηλοῦ καὶ περιχεάμενον καθέζεσθαι εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ ἱεροῦ*; voir aussi Athen. XI p. 484 b (Mnésitheos). — L. 19 *παιδάριον* paraît être le pyrphore du sanctuaire, appelé aussi *ὁ παῖς ὁ τῷ θεῷ πυρφορῶν* (F. 1, l. 43).

F. 17. Au lieu de *Lucius Vérus* il faut lire *Lucius César*.

F. 18—19. Le piédestal est représenté par l'esquisse Askl. p. 124. Quant aux inscriptions je n'en possède que des copies bien incomplètes qu'une empreinte prise sur la pierre ne permet pas de compléter:

18. *Τιμοκ[ρί?]νης γραμματεύς.*
Εὔαν[δρ]ος [κ]αὶ τοὶ στρατι[ᾶται?]
ἀπὸ τῶν πολεμίων
τοῖς θεοῖς.

19. *Ὁ ἱαρεὺ[ς — — Ἀρι]στοφιλο[.] τ' Ἀριστοκρατευ[ς]*
Λακρίτου — — γραμμ[α]τεύς . [Δ]αμο — —
Καλλικρά[της] Ἀθηναῖος
ἐποίησε.

Les caractères sont presque illisibles et peu réguliers.

F. 23. Je n'ai pas vu cette inscription pendant ma visite au Hiéron. Cependant, je ne doute pas que «le nom propre in-

[1] Abréviations employées dans le présent article: TF X 257 = Nordisk tidskrift for filologi, ny række, vol. 10 p. 257; Askl. 120, 1 = Chr. Blinkenberg, Asklepios og hans frænder i Hieron ved Epidauros (1893) p. 120 no. 1; F. 12 = Fouilles d'Épidaure vol. I l'inscription no. 12; no. 11 = présent article p. 165 l'inscription no. 11.

Digitized by Google

connu et étrange» *'Οσυμένης* (appelé dans la note *'Οσυγένης*) ne soit dû à une fausse lecture. Il faudrait lire *Θευμένης* (ou bien *Θευγένης*). Pour *ευ* < *εο* dans le dialecte d'Épidaure cf. *Κλευσθένης* (F. 242, l. 137), *Θεύδωρος* (no. 24).

F. 31. La première plaque a été publiée *'Εφημ. ἀρχ.* 1885 p. 193 no. 95, les noms des artistes sont allégués *Δελτίον ἀρχ.* 1891, 96. Dans la transcription et dans l'index épigraphique on lit *Τιμοκράτης* au lieu de *Τιμόστρατος* qui est le nom correct. La transcription présente aussi la forme fautive *ἐποίησαν* au lieu de *ἐπόησαν*.

F. 35. Le texte de cette inscription d'une importance extraordinaire donné par moi Askl. 124 est plus correct que celui présenté par M. Cavvadias.

F. 38. Le surnom d'Artémis n'est pas ici *ὀρθεία*, mais *ὀρθωσία*. La première moitié du *ω* se voit clairement.

F. 42. D'après ma copie de l'inscription il faut lire:

[Δεσ]ποίναι
[Διό]φαντος
Διοφ[ι]λήτου
ἱεραπολήσας
ἔτος ξζ' κα-
τ' ὄναρ.

En tout cas la forme impossible *Διοφάντους* doit être écartée.

F. 44. La personne assise représentée dans le relief n'est guère Asklépios, mais plutôt Agathodémon (*'Αγαθὸς Θεός*) à qui s'adresse l'inscription. Un serpent rampe sur ses genoux, la main droite levée est appuyée sur un bâton, dans la gauche le dieu tient la corne d'Amalthée; ce trait est conforme à l'image du Sosipolis éléen (Paus. 6, 25, 4).

F. 50. La seconde ligne (*καί*) a été oubliée.

F. 58. Voici ma copie de l'inscription (cf. plus bas la note à propos de F. 96):

ΜΟΙΞ ΑΙΣ	*Μο[ίρ]αις*
ΕΠΑΦΡΟΔΙΤΟΣ	*'Επαφρόδιτος*
ΙΕΡΕΥΣ	*ἱερεύς.*

F. 78. Le signe qui occupe la dernière place de la première et de la seconde ligne est un *Κ*, abréviation de *καί* (cf. Reinach Épigraphie grecque p. 230 no. 14 du tableau; CIA III 1445).

Digitized by Google

F. 83. Ma copie présente le texte suivant:

Τύχη ἀφθίτωι
Ἀπολλώνιος Δωραι
ἱερεὺς
Ἀσκληπιοῦ.

Les lettres *ιτ* (dans *ἀφθίτωι*) ne sont pas tout à fait certaines; *ἄφθιτος* est connu comme surnom d'Anoubis (CIG 3724) et convient très-bien à la déesse de la Fortune. Le dédiant dont le nom n'est pas facile à expliquer est le même à qui est dûe l'inscription F. 45.

F. 90. Cf. le texte que j'ai donné TF X 268 I.

F. 91. Le surnom était complet en 1890: *Σκοπελίας*. Il fait partie de ces surnoms dérivés de localités qui sont attribués très-fréquemment à Artémis (v. le dictionn. de Roscher I 560).

F. 96. La première ligne, qui est très-mutilée, présente d'après ma copie les restes de lettres suivants | |O|| /. Les caractères de la 5. ligne sont de formes plus jeunes que celles des autres; cette ligne n'appartient donc pas à l'inscription originale, mais a été ajoutée à une époque postérieure (cf. TF X 270 VIII). Par conséquent il faut lire:

[Μ]οί[ραις]
Ζωίλος Μεν[ε-]
κράτεος πυρ[ο-]
φορήσας.
Ποσιδῶνι.

F. 97, l. 3. Lire *Καλλίστρατος*.

F. 103 se lit sur un bassin à eau de la forme mentionnée Askl. p. 121—122. Dans la 5. ligne ma copie présente la forme *ἀνεθηκάταν*.

F. 106—7. M. Cavvadias n'a publié que les deux tiers du monument. J'ai trouvé un grand bloc de pierre qui a fait partie du même piédestal et un fragment plus petit qui s'y laissait rajuster. Voici donc l'ensemble de l'inscription:

Αὐτοκράτορα Καίσαρα Μ. Αὐ|ρήλιον Ἀντωνεῖνον αὐτο|κράτορος Λ. Σεπτιμίου Σεου|ήρου σεβ. Ἀραβικοῦ Ἀδιαβηνικοῦ| υἱόν.|	*Αὐτοκράτορα Καίσαρα| Λ. Σεπτίμιον Σεουῆρον| Περτίνακα Ἀραβικὸν| Ἀδιαβηνικὸν σεβ.|*	*Ἰουλίαν Δόμναν σεβ.| γυναῖκα αὐτοκράτορος| Λ. Σεπτιμίου Σεουήρου| Περτίνακος σεβ.|*

Ἡ πόλις ἐκ τῶν ἱερομνημονικῶν πόρων ἐπὶ ἱερομνημόνων
[Αὐρη. Πλήσμονος καὶ] Τ. Στατειλίου [Λευκίου].

Digitized by Google

Le signe | marque la fin d'une ligne. La dernière phrase (*Ἡ πόλις ... Λευκίου*) forme sur le piédestal une seule ligne qui s'étend au-dessous des trois colonnes. Pour combler la lacune qui, même après le nouveau supplément, y reste toujours j'ai mis en profit sans scrupule l'inscription F. 260. Celle-ci ne peut guère avoir rapport à Marc-Aurèle; les surnoms conviennent mieux à Caracalla (cf. CIG 2912. 2913. 4548); dans la 3. ligne j'aimerais mieux lire *[Παρθικὸν μ]έγιστον* (cf. CIG 1561). Je réfère donc F. 260 à la même année que F. 106—7. — *Τ. Στατείλιος Λεύκιος* retourne dans l'inscription no. 19.

F. 111. L'inscription a été publiée par M. Baunack (cf. TF X 269 v).

F. 114. Ma copie présente la forme *Φαῦλλο[ν]*.

F. 128. L'inscription a été publiée par M. Baunack (cf. TF X 269 vi).

F. 146. Dans le texte il faut admettre le signe de ponctuation qui se voit sur la pierre. *κατὰ κέλευσιν* n'est qu'une variation de la formule ordinaire *κατ' ὄναρ* (cf. Askl. 127, 18); *Τύχης* est le génitif possessif qui se lit très-souvent dans les dédicaces pour indiquer le dieu à qui le don est consacré. Par conséquent on ne peut restituer ce mot dans l'inscription F. 148.

F. 156 est sans doute identique à la seconde moitié de F. 75.

F. 198. La formule étrange de l'inscription aussi bien que le caractère du monument (herme, malheureusement sans tête) parlerait en faveur de l'hypothèse qu'Épictète serait le célèbre philosophe.

F. 206. A cause d'une fausse lecture dans la 3. ligne (*ἔλεξεν* au lieu de *ἔδοξε*) M. Cavvadias n'a pas divisé d'une manière correcte le commencement de l'inscription. En voici ma copie, qui est appuyée par une empreinte prise sur la pierre:

Ἐπὶ Σεκούνδου ἄρχοντος καὶ ἱερέως Δρούσου ὑπάτου, μηνὸς| βοηδρομιῶνος πέμπτη ἀπιόντος, Ἄρειος Πάγος ἐν Ἐλευσεῖνι. Λόγους ἐποιήσατο Τειμο|[σθέν]ης Καλλιστομάχου Ἀναφλύστιος. Ἔδοξε· μετηλλαχότος ἐν Ἐπιδαύρωι νεανίου διασημοτάτου κτλ. Μεταλλάττειν (mourir) est le terme usuel dans le language officiel (cf. l'article de M. Buresch Rheinisches Museum t. 49 p. 424—460).

F. 207. Ma copie, qui est prise en grande hâte, diffère très-peu de celle de M. Cavvadias. L. 9 *θεοῦ* (au lieu de *θεᾶς*). — L. 10 *οὐ μόνον δὲ τῆι κτλ.* — L. 12 *πόλεσι.* — L. 15 *καὶ ἐν Ἐλευσεῖνι.* — L. 23 *τειμήν.*

F. 233. M. Cavvadias n'a guère raison en attribuant la

Digitized by Google

forme *ἱράναι* à une faute commise par le sculpteur. Si dans le dialecte d'Épidaure on ne trouve pas partout *ιρ* < *ειρ*, on y voit au moins une tendance déclarée vers cette prononciation. Cf. *Σπίραιον* (F. 234), *μάγιρος* (F. 12), *Πιραιεύς* (F. 242 l. 75 et 85).

F. 234. M. Cavvadias n'a pas tiré profit du texte donné par M. Baunack Philologus 48, 391, où l'on trouvera de meilleures lectures pour plusieurs endroits de l'inscription.

F. 235. Ma lecture est à peu près conforme à celle de M. Cavvadias. Voici ma copie des lignes 5—8:

ἐκ | τοῦ ἰδίου βίου καὶ πλείον[α], τὰ μὲν σιτοπωλοῦντος αὐτοῦ πλειονά|κις, ὅταν ἦν χρεία, βλάπ[τ]οντος [τὸ]ν ἴδιον βίον [χ]άριν τ[ο]ῦ πᾶσιν συμφ[έ]|ροντος, ἃ δὲ καὶ κατασκευάζοντος τᾶι πόλει, τινὰ δὲ καὶ ἐπισκευά|ζοντος τῶν κοινῶν τ[ό]πων κτλ. Pour *ἃ δέ* cf. le dictionnaire de Pape 3. éd. II, 393. — L. 9—10 les restes peu clairs me paraissaient présenter la forme *πο|τί*. — L. 18 *ἐπιγραφάν*. — L. 22 *[σταν πανάγυριν] διότι κτλ.*

F. 242. Le texte de M. Cavvadias est beaucoup plus exact que celui de M. Staïs. Ma copie, que j'ai pu corriger d'après une bonne empreinte prise sur la stèle, ne présente que les corrections suivantes[1]. L. 25: |||||. — L. 30: *ικ[.....]ος*. — L. 36: Après *λᾶμμα* espace vide correspondant à deux lettres. *Πενταληικ[ῶν]*. — L. 44: *ἀφικομένοις*. — L. 58: *Πεντελη[ι]-*. — L. 64: *Ὑσμιναίας*. — L. 67: *ἱαρόν*. — L. 68: *Ἀρταμιτίου*. — L. 71: *Πολιτάδος*. — L. 78: *Δεξελίδς*; le sculpteur a oublié *ο* entre *δ* et *ς*. — L. 81—82: *Ἀριστομή|[δ]ει*; cf. l. 33 et 73. — L. 85: Sur la pierre on lit *Ἀπελλλαίου* au lieu de *Ἀπελλαίου*. — L. 86: *ὑπεραμερία*; sans égard pour la construction ce mot est mis au nominatif (cf. l. 88 et 116) aussi bien que *Καλλίας*. — L. 93: *ταλάντω*. — L. 99: *ἀ[(π)]ό*; la stèle présente *λ* au lieu de *π*. — *τῶμ*. — L. 100: *[Ε]ὐκλεῖ*. — L. 104: *κου*. — L. 107: *[λ]ίθων*; au lieu de *ϑ* le sculpteur avait d'abord taillé un *π*; en corrigeant la faute il a endommagé la surface de la pierre. — L. 109: *[φ]ανης*. — L. 118: *Στίακι*. — L. 122: *ΛΛΑΜΑΙΣ*. — L. 125: *Εὐτύχωι* est taillé au lieu d'un autre mot qui a été effacé. — L. 130: *τῶλ*. — L. 132: *Κρητὶ* ·|||Cᵀ (1 dr. 3 3/4 ob.), c'est-à-dire la somme exigée pour que le compte de l'an

[1] Afin de faciliter la comparaison j'ai gardé le numérotage des lignes introduit par M. Cavvadias quoique je le regarde comme peu heureux.

Digitized by Google

de Nikokratès soit juste; le calcul dressé par M. Cavvadias (p. 99) n'est pas d'accord avec le texte. — L. 133: La pierre présente le nombre 3099 au lieu de 3089; la faute a été observée aussi par M. Cavvadias. — L. 135: *[Ἀρτ]αμιτίου.* — L. 137: Sur la stèle on lit la somme correcte ⊟ = = (140 dr.). — L. 138: *Ρωπι[τ]αίς.* — L. 139: *Δάμμ[α]τα.* — L. 146 fin: *ἐπ' ἰαρε-.* — L. 155: *Κλεάρ[ε]ος.* — L. 159: *[ἔ]ργον.* — L. 172: *[λο Κ]λεομήλωι.* — L. 173: *δ[α]παν[α-].* — L. 175: La stèle présente la somme erronée de 880 au lieu de 780 dr. (cf. l. 133). — L. 176—177: *Φιλωνίδ[αι Κλ]εο[μ]ή[λωι τετά]|[ρ]τον ἔργον κτλ.*

Le commentaire de M. Cavvadias n'est pas aussi complet ni aussi satisfaisant que celui qui accompagne sa publication de l'inscription concernant le temple d'Asklépios. Les calculs entrepris p. 99 offrent bien des fautes: sous Python le compte du mois de Panamos comprend 141 dr., si l'on n'a pas égard à la différence de valeur entre la monnaie attique et éginétique; au mois de Kyklios les recettes s'élèvent à 568 dr. $5\frac{1}{2}$ ob. 2 ch.; sous Télésias on a dépensé au mois de Téléos 1899 dr. et reçu au mois de Kyklios 4860 dr.; sous Kallias le compte du mois d'Agrianios (32 dr. 2 ob.) a été oublié; sous Euklès la somme du mois de Panamos (9 dr.) n'est pas alléguée; sous Philothersès les dépenses au mois de Panamos ne s'élèvent qu'à 2731 dr.; sous Nikokratès le compte du mois d'Hermaios comprend 20 dr. $2\frac{1}{4}$ ob. — Il faut sans doute admettre pour *κατάλογος βουλᾶς* l'interprétation de M. Cavvadias (F. p. 102); toutefois *κατάλογος* ne doit guère être regardé comme un nom de magistrat; il faut plutôt supposer ici une simple juxtaposition des mots «compte du sénat» et du nom du teneur de livres, auquel dans une grande partie de l'inscription le nom de la *κώμη* est adjoint d'une façon aussi mécanique (au nominatif). — Les observations de M. Cavvadias sur les commissions qui ont surveillé la construction du tholos sont peu heureuses. L'inscription fait voir que le travail a duré assez longtemps, pendant 21 ans au moins et selon toute apparence encore plus longtemps (30 ou 40 ans). Il a été interrompu plusieurs fois et ce ne sont pas les mêmes personnes qui l'ont surveillé pendant tout l'espace du temps. Le côté le mieux conservé de la stèle contient les comptes-rendus de trois périodes différentes. Pendant *la première* (l. 20—118) il est question d'une commission de 10 membres au moins, qui sont appelés *ἐγδοτῆρες* (l. 45). Ces membres sont tous nommés plusieurs fois;

Digitized by Google

ce sont: *Ἀγέας, Ἀρίσταιχμος, Ἀριστομήδης, Δαμάγητος, Δαμοφάνης, Λεντῖνος, Πολυκλῆς, Πυρρήν, Τιμοκλῆς, Χαρικλείδας.* Vraisemblablement *Νικιάδας* qui n'est nommé qu'une seule fois (l. 115) est lui aussi *ἐγδοτήρ*. Peut-être donc il y a eu pendant ces années-là 12 *ἐγδοτῆρες*. Dans *la seconde période* (l. 119—141) nous trouvons une autre commission appelée *θυμελοποῖαι*; peut-être ne se composait-elle que de deux membres, *Ἀναξίλας* et *Φιλοσθένης* (l. 139). Dans *la troisième période* (l. 142—179) la construction de l'édifice est surveillée par 6 *θυμελοποιοί* qui sont *Ἀλεξικλῆς, Ἀλκίβιος, Γροφεύς, Δαμόφιλος, Νικήρατος* et *Παντακλῆς* (l. 142). Ces commissions n'ont pas existé, comme le croit M. Cavvadias, l'une à côté de l'autre. Au contraire elles se sont succédé. Chacune d'elles n'est vue en fonction que dans une partie limitée de l'inscription correspondant à une période définie, et les *θυμελοποιοί* exécutent les mêmes travaux qu'avaient exécutés auparavant les *ἐγδοτῆρες*; aussi pour indiquer leur action ils emploient le verbe *ἐγδιδόναι* (l. 162). Par conséquent, on n'a pas eu deux commissions l'une à côté de l'autre, mais une seule commission ayant porté dans les différentes périodes des noms différents. Néanmoins l'administration était assez compliquée et offrait assez de contrôle; le prêtre était trésorier et le sénat recevait tous les mois des comptes-rendus. — Quant à l'autre côté de la stèle qui est à peu près détruit, nous trouvons vers la fin (l. 9—19) la même commission qu'a fait connaître la première partie (l. 20—118) du côté mieux conservé. Le peu qui reste du commencement (l. 1—8) nous fait supposer pour la période de travail correspondante d'autres *ἐγδοτῆρες*; car dans la quatrième ligne est nommé un certain *K*... et dans la cinquième un certain *[K]αλλι*... (peut-être le même) qui n'a guère figuré dans la commission dont la composition est connue (l. 20—118). Pendant le long espace de temps compris dans l'inscription nous avons donc trouvé au moins 4 commissions se succédant l'une à l'autre; les deux premières ont porté le nom d'*ἐγδοτῆρες*, la troisième et la quatrième ceux de *θυμελοποῖαι* et de *θυμελοποιοί*. Malgré les noms différents leurs fonctions ont été les mêmes.

L'inscription contient les noms de tous les mois du calendrier d'Épidaure qui se fait reconstruire de cette manière: *Πραράτιος, Ἀζόσιος, Καρνεῖος, Ἑρμαῖος, Γάμος, Τέλεος, Ποσίδαιος, Ἀρταμίτιος, Ἀγριάνιος, Πάναμος, Κύκλιος, Ἀπελλαῖος*. La première des reconstructions de M. Cavvadias, où *Πραράτιος* a pris place entre *Ποσίδαιος* et *Ἀρταμίτιος*, n'est pas admissible parce qu'elle

Digitized by Google

interromprait une période de travail qui il est clair n'a subi aucune interruption (sous Python).

29 *κῶμαι* épidauriennes sont nommées dans l'inscription. M. Cavvadias n'a pas traité d'une manière satisfaisante ces noms qui accompagnaient dans les actes publics les noms des citoyens (comme le faisaient dans les états ioniens les noms des *δῆμοι*). Il n'a pas vu, que la partie postérieure de l'inscription qui contient les comptes-rendus des deux dernières périodes diffère en ce point de l'antérieure; celle-là nous présente les noms des *κῶμαι* au nominatif, celle-ci au contraire au génitif (seulement dans la 32. ligne on trouve une exception inexplicable). Par conséquent le texte de M. Cavvadias offre des formes fautives de plusieurs de ces noms qui en grande partie sont assez poétiques. Pour cette raison une liste complète avec les numéros des lignes où ils apparaissent ne sera pas superflue:

Ἀλαμαίς? 122.
Ἀφυλωνία 39. 82.
Βουνώια 101. 109.
Βρυαντίνα 43.
Δεξελίς 61. 78.
Δωριμαχίς 52.
Ἐριλαίς 90. 107. 129. 148. [cf. F. 273].
Ἰσαρνία 77.
Κωλείς 140.
Λασιηίς 151.
Μελκιδών 127 [*Μιλκ-*]. 153. [cf. F. 275].
Μεσογαίς 150.
Μιλτιάς 68.
Μυσιάς 129. 154.
Ναυφείς 80. 113. 149 [*Ναυφηίς*].
Νυμφαίς 93.
Οἰσείας ὕπερθεν 144.
ἔνερθεν Οἰσείαθεν 57.
Παγασίνα 121; peut-être = *Παγασίς* 145.
Πιεριάς 95; peut-être = *Πιεριὰς Ὑσμιναία* 64.
Πολιτάς 38. 47. 71. 106.
Ρωπιταίς 84.
Σελεγείς 32. 70. 128 [*Σελεγηίς*].
Σινιάς 100. 128. 134. 136.
Στρατῖτις 103.
Τειχιάς 112.
Ὑσιδριάς 123.
Φραγιάς 135.

M. Staïs et M. Cavvadias ont regardé avec raison ces mots comme des noms de localités. L'étymologie de plusieurs d'entre eux est très-claire, d'autres semblent dérivés de noms de personnes (p. ex. *Βρυαντίνα, Δωριμαχίς, Ἐριλαίς* etc.). Il y en a très-peu qui aient rapport à des localités de la presqu'île argolique connues par la tradition littéraire (Lasia: Plin. N. H. 4, 56; *Μυσία*: Paus. 2, 18, 3).

F. 260 se rapporte à Caracalla; cf. plus haut ma note à propos de F. 106—7.

Digitized by Google

F. 263. Ma copie présente le texte suivant:
[.]ρισαμίδας Λαδάμαντος
Αἰγινάτας Ἀσκλαπιῶι.

F. 267. Dans la 3. ligne j'ai lu *εὐεργεσίας*.

II. Table des inscriptions publiées, non admises dans l'ouvrage de M. Cavvadias.

Il n'est pas facile de comprendre les principes suivis dans la choix des inscriptions qui ont été publiées dans l'ouvrage de M. Cavvadias. D'après la préface le premier volume devait contenir «les principaux résultats des fouilles de 1881 à 1887», le second ceux des nouvelles recherches commencées en 1891. Cependant, ce plan qui était clair et bon n'a pas été suivi par M. Cavvadias. Plusieurs des inscriptions qui n'ont été trouvées qu'en 1891 ont été admises (p. ex. F. 8—11, cf. *Δελτίον ἀρχαιολογικόν* 1891, 85). Quant aux matériaux connus et publiés avant le commencement des fouilles une partie a été réimprimée, une autre partie excluse. Enfin quelques-unes des inscriptions trouvées et publiées par M. Cavvadias n'ont pas pris place dans la collection. Pour cette raison je donne ici une liste des inscriptions publiées antérieurement et qui n'ont pas été admises dans l'ouvrage de M. Cavvadias; cette liste comprend aussi celles qui sont trouvées dans le district d'Épidaure au dehors du sanctuaire d'Asklépios.

Corpus inscriptionum Græcarum 1167. 1168. 1171. 1172. 1173. 1174. 1177. 1179.

Expédition de la Morée II 167, 4. 168, 5.

Le Bas-Foucart II 144. 145 a. 152 a. 153. 154. 154 a. 155. 155 a. 155 b. 156. 156 a. 156 b. 156 c.

Ἀθήναιον X 553, 2. 554, 6 (= Baunack Aus Epidauros 5, 48).

Ἐφημερὶς ἀρχαιολογική 1883, 28, 6 (comp. Fouilles d'Épidaure p. 114, TF X 261). 1884, 27, 69.

Nordisk tidskrift for filologi, N. R. X 269 VII (= Baunack Aus Epidauros 4, 5). 270 VIII (= Baun. 8, 57). 272 XIV (= Baun. 8, 57). 273 XVIII (= Baun. 5, 33). 273 XX (= Baun. 8, 57). 274 XXII (= Baun. 5, 48). 274 XXIII (= Baun. 20, 88). 277 XXX (= Baun. 21).

Blinkenberg, Asklepios: 121, 2. 121, 3. 122, 5. 122, 6. 123, 8. 123, 10. 126, 15. 126, 16. 126, 17. 127, 18. 127, 19.

Digitized by Google

III. Inscriptions nouvelles.

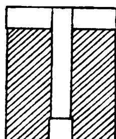
Beaucoup d'inscriptions trouvées 1881—1887 sont restées inconnues jusqu'ici. Pendant mon séjour dans le Hiéron j'ai pris des copies et en partie des empreintes d'une grande quantité d'inscriptions dont je publie ici celles qui offrent le plus grand intérêt. Il n'y a aucune raison d'imprimer ici la multitude de petits fragments qui ne méritent peut-être de paraître que lorsque les matériaux épigraphiques d'Épidaure seront réunis dans une édition définitive.

1. Bassin à eau supporté par une colonne cylindrique; les bords du bassin sont détruits. H c. 70, diamètre du cylindre en haut 52; HL $2^{1}/_{2}$—4. 4.—3. siècle av. J.-C.[1]

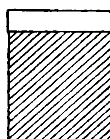
Δαμοπείθης,
Καλλικῶν.

Cf. ce que j'ai dit sur cette sorte d'ex-voto Askl. 121, 3; vraisemblablement *Δαμοπείθης* et *Καλλικῶν* ont été hiéromnémones.

2. Pierre calcaire, taillée de manière à représenter une table. H 35, L 72, E 28; HL 3. 2. siècle av. J.-C.

Δαμαρέτα ἀνέθηκε.

En dehors des peintures de vases nous possédons très-peu de matériaux pour connaître la forme de la table grecque ordinaire à trois pieds (v. les articles de M. Blümner Archäol. Zeit. 1884, 179—192. 285—6. 1885, 287—290 et dans les Denkmäler de M. Baumeister vol. 3 p. 1817—19). Ce fait doit excuser la publication de ma modeste esquisse qui fait voir la forme du devant et des deux faces latérales de la pierre. Quant au rôle que jouait la table dans le culte d'Asklépios il suffira ici de renvoyer à Deneken de theoxeniis p. 36.

---

[1] H = hauteur, L = largeur, E = épaisseur, HL = hauteur des lettres. Les mesures sont en centimètres. Dans les cas où les pierres sont endommagées les mesures mises entre parenthèses indiquent les dimensions de la partie conservée. Ne disposant pas de caractères épigraphiques je donne pour la plupart des inscriptions les dates approximatives auxquelles les renvoient les formes des lettres.

Digitized by Google

3. Base en marbre à gros grains. H 37, L 52, E 43; HL $1^1/_2$—2. 4. siècle av. J.-C.

[. . . . . .]οριας 'Ασκλαπιῶι Αἰγινά[τας].

— ⏑⏑ — ⏑⏑ — ⏑⏑ μνᾶμ' ἔθετο ἀνδρὸς ἐῆος.

L. 1: *'Αρισταγόρας*? L. 2: le commencement du vers illisible; *ἀνδρὸς ἐῆος* fin de vers homérique. Pour *μνᾶμα* cf. *Reisch*, *Griechische Weihgeschenke* p. 4. — Au-dessous de l'inscription le numéro *α* (v. plus bas p. 178).

4—5. Base. H c. 40, L 50, E 30.

4. HL $1^1/_2$—$2^1/_2$. 3. siècle av. J.-C.

— — — —

'Αγαμήστορος

'Αχα[ιὸς]

'Ασκλαπιῶι.

5. HL. c. 3. Époque romaine.

'Αθανᾶι ὑπάται

Πάντις [Κ]αλλιστρά[του]

πυ[ροφ]ορήσας.

L'inscription postérieure fut taillée dans la même partie de la pierre que l'antérieure sans que celle-ci fût effacée. Ce cas ne s'explique guère qu'en supposant l'emploi d'une couleur pour rehausser les lettres. A présent, où toute couleur a disparu, les caractères sont très-difficiles à lire excepté la dernière ligne de l'inscription no. 4 qui apparaît intacte au-dessous du mot *πυροφορήσας*.

6. Stèle en pierre calcaire, avec simple profil en haut. (H 68), L 29, E 21. 3. siècle avant J.-C.

Δαμοσθένης

'Επικράτευ[ς]

'Ασκλαπιῶι.

7. Partie supérieure d'une base en forme de stèle profilée en haut (H 19), L 15, E 7. (2. siècle av. J.-C.?)

'Αριστόπολι[ς]

Τεγεάτ[ης]

['Ασ]κλαπιῶ[ι].

8. Chapiteau de pilier incomplet; sur la surface supérieure restes de trois pieds et d'un trou de scellement. H 20, L 76, E 56; HL $1^1/_4$—$1^3/_4$. 2. siècle av. J.-C.

— — ων Καλλικράτης Φιλ — —

[Καλ]λισθένης Καλλικράτευς

['Επιδαύ]ριος 'Ασκλαπιῶι ἀνέθηκεν.

Le nom *Καλλισθένης Καλλικράτευς* se retrouve F. 129.

Digitized by Google

9. Fragment de base. H 80, L 75. Époque romaine.

Ἀσκληπιῶ
οἱ Θ — —
— — — —

10. Base en pierre calcaire; profil simple en haut et en bas; la surface est rongée par le temps. H 75, L 37, E 31½; HL 2½. Époque romaine.

[Ἀσκλη]πιῶ
ἐπηκόω
Ἐ[. . . . .]ος Ἐ[. .]
ρη[. . .]ου ἱερα-
πολ[ήσ]ας τὸ
[. . .] ἔτος.

L'inscription a presque disparu; la lecture n'est pas tout à fait certaine. Au-dessous de la dédicace on voit le symbole d'Asklépios (v. plus bas p. 175 no. 2).

11. Base incomplète. H 67, (L 55), E c. 35; HL c. 2½.

Ἀσκληπιῶ — —
Ἔπαινος Ἑλικῶνος Ἐ[πιδαύ-]
ριος Ἄριστιν Ἀριστοκράτο[υς]
Ἐπιδαυρίαν τὴν ἑαυτοῦ γυ[ναῖ-]
κα εὐξάμεν[ο]ς ὑπὲρ αὐ[τῆς].

12. Pilier. H 86, L 31, E 48. Époque romaine.

[Ἐπ]ὶ ἱερέος τοῦ
[Ἀ]σκληπιοῦ Ἐπι-
τυνχάνοντος
[τ]ο[ῦ] Ἀ[ρί]στωνος
[Πόμπ?]ων πυροφο-
ρήσας τὸ κζ' ἔ-
τος Πανακεί-
α.

Sous l'inscription le symbole no. 6 (cf. p. 175) et le signe numérique *λγ* (cf. p. 178). Pour *[Πόμπ?]ων* cf. no. 23.

13. Base qui se trouve encore en place près du temple d'Artémis. H 73, L 138, E 50. Époque basse romaine.

Ἀρτάμιτι.

L'inscription ne contient que le nom de la déesse.

14. Autel en pierre calcaire. H 52, L 60, E 40; HL 2—3. Époque romaine.

— — — —
Σωσικλῆς Ἀρισ[— —]
ος Ἀφροδίται — —
— — — —

Digitized by Google

15. Partie supérieure d'une base. (H 50), L 37, E 24. Époque basse romaine.

Διὶ Σαβαζίῳ
Μηνόφιλος Ↄ̄ (ↄ: *Μηνοφίλου*)
πυροφορήσας
τὸ ξγ' ἔτος.

16. Pilier en pierre calcaire portant aussi l'inscription TF X 270 VIII. (1. siècle av. J.-C.?)

Ἥβης.
Σωσίβιος Σωσι-
βίου
πυροφορήσας.

17. Partie inférieure d'un pilier. H 97, L 38, E 29; HL de $2^{1}/_{4}$ *(o)* à 10 *(φ)*. Époque romaine.

Λη[τ]οῖ
Πόπλιος
πυρφόρος
ἔτει κγ'.

18. Pilier incomplet en pierre calcaire. H 84, L 29, E 48; HL $1^{3}/_{4}$—$4^{1}/_{4}$. Époque romaine.

— — — —
[Ἑρμ]αίσκου
τοῦ Μάρκου,
ἀντ' αὐτοῦ δὲ
ὁ πατὴρ Μᾶρ-
κος Ἑρμάσ-
κου, ἔτους [η'?]
καὶ ρ', Διόδο-
τος Ἀφροδει-
σίου πυρο-
φορήσας.
Μνίας κα[ὶ]
Ἀζοσίας.

La première ligne a contenu probablement les mots *Ἐπὶ ἱερέως* (malgré le nominatif de la 5. ligne). *Μᾶρκος Ἑρμάσκου* est nommé aussi dans l'inscription TF X 261, dont une lecture incomplète est publiée *Ἐφ. ἀρχ.* 1883, 28, 6; cf. Askl. 126, 16. La lettre mutilée qui se trouve à la fin de la 7. ligne me sembla être un *η*. Pour *Μνίας καὶ Ἀζοσίας* cf. l'inscription suivante.

Digitized by Google

19. Base. H 84, L 49, E 39; HL $3^1/_2$—4. Époque romaine.

— — — —

ἔτους [...] Στατ.
Λεύκιος ἱερεὺς
Ἀσκληπιοῦ
Μνείαι καὶ Αὐσησίαι.

Les déesses à qui sont adressées les inscriptions no. 18—19 (20?) semblent identiques à Damia et Auxésia (cf. Askl. p. 109) quoique je ne saurais expliquer les formes étranges de leurs noms.

20. Base. (H 60), L 40, E 30; HL $2^1/_2$—6. Époque romaine.

[.....]ζησι — —
[...]δος Διοπεί[θο-]
υς πυροφορήσας
κε΄ ἔτος κατ' ὄναρ.

Les premières lignes sont très-difficiles à lire. — L. 1: peut-être *[Θεαῖς 'Α]ζησί[αις]?* Cf. Askl. p. 109.

21. Fragment d'une base en marbre. (H 24), L 15, E 22; HL c. $1^1/_4$. 3. siècle av. J.-C.

['Α]ρίστ[αρ]χο[ς]
'Εργίλου
[..]ΤΙΛΙ
[ἀν]έθηκε.

Le dédiant est le même à qui est dûe l'inscription F. 110 (cf. TF X 266). Dans la 3. ligne il faut lire *[Θέ]τιδι* plutôt que *[῾Εσ]τίαι.*

22. Plaque en pierre calcaire encastrée dans un puits au dehors du village de Koróni. H 17, L 118, E 40; HL $2^3/_4$—$3^3/_4$. 4. siècle av. J.-C.

Θιάρης 'Α[.]α — —
ἀρχαγέται.

Le nom de *Θιάρης* se retrouve F. 241 l. 49.

23. Base endommagée. (H 60, L 40, E 30); HL 2.

῎Ετους κη΄ τῆς θε[οῦ]
[῾Α]δριανοῦ τὸ πρῶτον [εἰς]
τὴν ῾Ελλάδα ἐπιδημίας Πό[μ-]
πων 'Επαφροδ[ίτ]ο[υ — —]
ἐπὶ ἱερ[έ]ος Κλαυδίου —

— — — — — — — —

L'inscription ne donne pas de renseignements nouveaux sur la chronologie des voyages d'Hadrien (v. Askl. p. 125). Mais elle peut servir d'appui à l'hypothèse de M. Foucart (cf. TF X 261) qui dérive l'ère commune dans les monuments épidauriens du séjour

Digitized by Google

d'Hadrien (cf. aussi no. 12). Au moins elle fait voir que les Épidauriens ont continué longtemps après la mort de l'empereur à compter les années de cette époque.

24. Chapiteau de pilier; sur la surface supérieure restes de deux pieds. H 20, L 65, E 67; HL c. 1½. 3.—2. siècle av. J.-C.

Θεύδωρος Μενεκλέος.

25. Fragment de chapiteau de pilier en pierre calcaire. (H 23, L 20, E 10). Époque des empereurs.

Σωκράτ[ης]
Τιμοκράτ[ους].

26. Fragment de pierre; la forme originale ne se laisse pas définir. HL 2—2½.

[Νικ]ομήδη βασιλ[έα υἱὸν]
[το]ῦ Ἐπιφανοῦς — — —
[. .]ος Ἀρχεστρά[του Ἐπιδαύ-]
[ριο]ς τὸν αὑτοῦ [εὐεργέτην μέ-]
[γιστ]ον Ἀπόλ[λωνι Ἀσκλαπιῶι]
[. . . .]ιεκαι — — —
vac.

L'inscription date du règne de Nicomède III Philopator, fils de Nicomède II Epiphanès et dernier roi de la Bithynie (91—74 av. J.-C.). Peut-être ce monarque a visité pendant ses exils (91—90 et 88—84) le sanctuaire d'Asklépios.

27. Plaque centrale d'une exèdre. H 76, L 64, E 40; HL 1½—1¾. Commencement de l'empire romain.

Ἁ πόλις [ἁ] τῶν Ἐπιδαυρίων
Γναῖον [Κ]ορνήλιον Γναίου
υἱὸν Ποῦλχρον, ἐτῶν ὄντα
τεσσάρων καὶ γυμνασιαρ-
χήσαντα καὶ ἀγορανομή-
σαντα ἐν ταῖς παναγύρε-
σιν, ἀρετᾶς ἕνεκεν καὶ
εὐνοίας τᾶς εἰς αὑτάν.

Au-dessous se trouve la signature

Εὔνους ἐποίησε,

dont les caractères pourraient sembler plus anciens que ceux de l'inscription principale (cf. le fac-simile F. 29). — La plaque F. 189, dont les dimensions sont d'après mes notes à peu près les mêmes (H 76, L 63, E 40), a fait partie de la même exèdre qu'elle terminait à gauche. *Γν. Κορνήλιος Ποῦλχερ* était donc le fils de *Γν. Κορνήλιος Σωδάμου υἱὸς Νικάτας,* dont la famille

Digitized by Google

(Σώδαμοι, Εὔκλιπποι, Νικάται) a laissé des traces dans le sanctuaire d'Asklépios aussi dans les temps antérieurs à l'empire. Que les honneurs de la gymnasiarchie et de l'agoranomie aient été confiés à un enfant d'une famille riche et noble n'a rien d'étonnant. Le point central de ces honneurs n'était dans la période de la décadence qu'une question d'argent. Plus tard on trouve même des enfants-prêtres (cf. no. 18; F. 35 = Askl. 124, 14).

28. Fragment de base en pierre. (H 16, L 40). Les caractères semblent un peu plus anciens que ceux du no. 27.

[Ἁ] πόλις [ἁ τῶν Ἐπιδαυρίων]
Σώδαμ[ον Εὐκλίππου?]
Ἐπιδαύριο[ν ἀρετᾶς κτλ.]
— — — —

Cf. no. 29. Pour *Εὐκλίππου* cf. F. 177. 178. 180. 270.

29. Fragment de base en pierre calcaire. Je l'ai trouvé près de la grande citerne. H 62, (L c. 60, E c. 45); HL $2\frac{3}{4}$—$3\frac{1}{2}$. Forme des lettres comme dans no. 28.

[Ἁ πόλις ἁ τ]ῶν Ἐπ[ιδαυρίων]
[τὸν δεῖνα Σ]ωδάμο[υ]
[Ἐπιδαύρι]ον ἀρετ[ᾶς ἕνεκεν]
[καὶ καλοκα]γαθίας vac.
[τᾶς ε]ἰς αὐτάν. vac

L'inscription se rapporte à la famille mentionnée no. 27—28.

30. Base endommagée. H 27, (L 45), E 49. Commencement de l'empire.

[Ἁ πόλις ἁ τ]ῶν Ἐπιδαυρίων
[Δαμο?]φάνη Νικάνορος
[ἀρετ]ᾶς ἕν[εκ]α καὶ εὐνοία[ς]
τᾶς [εἰς αὐτά]ν.

31. Marque de brique.

ΗΛꓘƆΑ *Ἀσκλη(πιοῦ?)*

32. Stèle. H 85, L 38, E 12; HL 0,6—0,7. La première moitié est à peu près illisible; la seconde aussi est très rongée par le temps et ne se lit qu'avec quelque difficulté.

[l. 1—39].
γωνο[θ]έτας, ἀγορανομῶν δὲ καὶ [.....]ήσας καὶ ταῦτ[α]
ἐπετέλεσε καὶ τὰν μεγίσταν ὑπέμεινε δαπάναν εὐσε-

Digitized by Google

βῶς διακείμενος [τὰν?] ποτὶ τοὺς θεούς· ἐπελθούσας δὲ καὶ τᾶς τῶν Σωτηρίων θυσίας ἐφάνη καὶ ἐν ταύται μεγαλομε-ρήσας· τηθείσας δὲ καὶ τᾶς [ἁ]μετέρας πόλιος στρατιώτας [εὐή-?] θης καὶ ἐν τούτοις διὰ τὰν [π]οτὶ τοὺς ἁγουμένους ἐκτένειαν προνοούμενος καὶ φροντίζων ἐν πᾶσι τᾶς πόλιος [. . . .] [.]ας ἐποίησεν πα[ρ]εθῆμεν, ἐφ᾽ οἷς καὶ πᾶσιν ἔδοξε καὶ τοῖς ἄρ-χουσι καὶ τοῖς συνέδροις ἐπαινέσαι Εὐάνθη Εὐνόμου Ἐ-πιδαύριον ἐφ᾽ ἇι πεπόηται φιλαγαθίαι εἰς τὰν πόλιν καὶ δε-δόσθαι αὐτῶι τιμάς, στεφανῶσαι δὲ αὐτὸν καὶ χρ[υ]σῶ στε-φάνωι, στᾶσαι δὲ αὐτοῦ καὶ εἰκόνα χαλκέαν ἐν τῶι ἱερῶ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Μαλεάτα καὶ τοῦ Ἀσκλαπιοῦ καὶ ἀν[α]γο-ρεῦσαι τὸν στέφανον ἐν τῶι ἀγῶνι τῶν Ἀπολλωνιείων [κ]αὶ Ἀσκλαπιείων καθ᾽ ἑκάσταν πανάγυριν, διότι Στεφ[ανο]ῖ [ἁ] πόλις ἁ τῶν Ἐπιδαυρίων χρυσῶ στεφάνωι ἀρετᾶς ἕνε-[κ]εν καὶ εὐνοίας, ἃς ἔχων διατελεῖ εἰς αὐτάν· τᾶς δὲ ἀνα-γορεύσιος τοῦ στεφάνου τὰν ἐπιμέλειαν ποιεῖσθαι τοὺς ἀεὶ ἀντιτυνχάνοντας δαμιοργοὺς καὶ τὸν ἀγωνο-[θ]έταν καὶ τοὺς ἑλλανοδίκας· καλεῖσθαι δὲ καὶ εἰς προεδρί-[α]ν Εὐάνθη Εὐνόμου καὶ ἐγγόνους αὐτοῦ καὶ ἐν τᾶι πανα-[γ]ύρει τῶν Ἀπολλωνιείων καὶ Ἀσκλαπιείων καὶ οἱ δαμιορ-γοὶ διδόντω [τ]ῶ ἀγωνοθέτα ἐ[ν] τᾶι ἀπογραφᾶι μετὰ τῶν ἄλ-λων, ὧν ἂν δόξη καλεῖσθαι εἰς προεδρίαν, μετὰ τὸ ἀνα-κληθῆμεν τοὺς εὐεργέτας τῶν Ῥωμαίων· εἶμεν δὲ αὐ-τῶι καὶ προπομπείαν ἐν τοῖς Ἀπολλωνιείοις καὶ Ἀσ[κλ]απι-είοις καὶ ἐγγόνοις αὐτοῦ, καὶ πομπευέτω καὶ Εὐάνθεος βοῦς· στεφανούσθω δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ πόλιος θεωρικοῖς Διονυ-σίοις, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι τὰς σπονδὰς κα⟨ὶ⟩ στεφαν[ω]θῆ[μ]εν τοὺς εὐεργέτας καρυξάτω ὁ κᾶρυξ, διότι Ἁ πόλις ἁ τῶν [Ἐ]πι-[δ]αυρίων στεφανοῖ Εὐάνθη Εὐνόμου Ἐπιδαύριον χ[ρυ]σῶ στεφ[ά]νωι ἀρετᾶς ἕνεκεν καὶ καλοκαγαθίας ἃς ἔχω[ν] διατελεῖ εἰς αὐτάν· εἶμεν δὲ Εὐάνθη Εὐνόμου Ἐπιδα[ύ]-ριον κα[ὶ ἀ]νείσφορον καὶ ἀτελῆ καὶ ἀλειτούργητ[ο]ν καὶ ἐγγόνους αὐτοῦ· ἀναγράψαι δὲ εἰς στάλαν [τ]ο[ῦ ψαφίσμα-] [τος?] τὸ ἀντίγραφον παρὰ τὰν εἰκόνα αὐτοῦ.

Contenu. L'inscription est un décret concernant les honneurs par lesquels la patrie avait récompensé Euanthès, fils d'Eunomos, membre d'une famille noble, à laquelle furent attribués plus tard les droits de citoyen romain (v. infra; cf. TF X 262). Les mérites d'Euanthès ont été mentionnés dans la première moitié de

Digitized by Google

l'inscription; je n'en ai pu lire que quelques phrases isolées: l. 21 *ὑπεδέξατο ἀγορανομῆσαι,* l. 26 *διετέλεσε πωλῶν πᾶσιν* (pendant une famine, cf. F. 235 l. 5, citée plus haut p. 158); l. 40 *ἀγωνοθέτας* qui a rapport à *Διονυσίων ἀγών* (l. 38—39). Suit agoranomie (l. 40), munificence aux fêtes de *Σωτήρια* (43), mérites à propos de réquisitions menaçant la ville (44). La partie du décret qui traite les récompenses publiques est conservée presque complètement. Ces récompenses comprennent

une couronne d'or (50),

une statue en bronze à placer dans «le sanctuaire d'Apollon Maléatas et d'Asklépios» (51),

proclamation du couronnement aux fêtes d'«Apollonieia et Asklépieia» chaque fois qu'elles sont célébrées (52),

la première place aux «Apollonieia et Asklépieia» valable pour Euanthès et ses descendants (59),

προπομπεία aux «Apollonieia et Asklépieia», aussi pour la descendance d'Euanthès (65),

couronnement aux spectacles publics dans la ville (67) et proclamation du couronnement par le héraut (69),

exemption de taxe sur les revenus, d'impôts et de litourgies, s'étendant aussi pour les descendants d'Euanthès (72),

placement du décret contenant les honneurs à côté de la statue (74).

Presque les mêmes honneurs ont été accordés à Aristoboulos qui avait rendu à sa patrie des services semblables. Aussi dans le décret relatif à ce personnage (F. 235) est ordonnée une proclamation réitérée du couronnement ce qui ailleurs est rarement le cas (cf. une inscription de Syros, CIG 2347 c, et un décret éleusinien du 4. siècle av. J.-C., *Ἐφ. ἀρχ.* 1883, 83). Quant à la phrase *πομπευέτω καὶ Εὐάνθεος βοῦς* (l. 66—67) on peut comparer F. 233 (= TF X 276 XXVIII): *τὰ ἱαρώματα τῶν Ἀστυπαλαιέων πέμπεσθαι σὺν τᾶι τῶν Ἐπιδαυρίων πομπᾶι.*

Date du décret. D'après la forme des lettres l'inscription date à peu près du même temps qu'une suite d'autres qui se rapportent à la famille d'Euanthès: F. 185 (cf. le texte plus complet TF X 262). 186—7. 188. 191. F. 225 appartient à une époque postérieure. La filiation ne se laisse pas définir avec certitude absolue, mais la table suivante est la seule qui ait de la vraisemblance et à laquelle ne s'opposent pas des difficultés insurmontables.

Digitized by Google

Εὔνομος I. 186.

Εὐάνθης I. 185; 186; 187.

Εὔνομος II. 187; 188. *Πολυκράτης* I. 185.

Εὐάνθης II. [187]; 188; 191.

Εὔνομος III. 225. *Πολυκράτης* II. 191.

Τιβ. Κλαύδιος Νικοτέλης. 225.

La grande base avec les inscriptions F. 185—7 a porté les statues d'Euanthès I (au milieu), de Polykratès I (à sa droite) et d'Euanthès II (à sa gauche); vraisemblablement Eunomos II était mort au moment de la dédicace. Polykratès II qui présida en agonothète les *Καισαρεῖα* introduits sous l'empire d'Auguste (cf. F. 189) est différent de Polykratès I et vivait dans une période postérieure; son père ne peut donc être qu'Euanthès II. D'après le système des noms Eunomos III, père de Tib. Klaudios Nikotélès qui vivait sous Claude, doit être le frère aîné de Polykratès II. Euanthès fils d'Eunomos qui est mentionné dans l'inscription présente (no. 32) ne peut donc être qu'Euanthès II. Cette conclusion est confirmée parfaitement par les phrases singulières de l'inscription F. 187: *συμβουλεύοντα τὰ κράτιστα ἐν παντί καιρῶι καὶ ἄνδρα ἀγαθὸν ὄντα περὶ τὰν πολιτείαν καὶ εὐεργετηκότα πολλὰ καὶ μεγάλα τὰν πόλιν*; ces mots qui diffèrent assez de la souscription usuelle se trouvent dans l'accord le plus parfait avec le contenu de l'inscription no. 32.

L'époque où vivait Euanthès II est définie approximativement par les faits 1) que son petit-fils était un homme de crédit, citoyen romain et vraisemblablement prêtre de l'empereur en 49—54 après J.-C. et 2) que son fils (cadet?) a vécu du temps d'Auguste et de Tibère. Les services qu'il avait rendus à sa patrie datent de sa jeunesse, du temps où vivait encore son grand-père (F. 185—187). Les «temps agités» (*πᾶς καιρός* F. 187) ont donc été les années orageuses qui précédèrent immédiatement la fondation de l'empire romain. Avant la dernière bataille, en 32—31 av. J.-C., les sous-chefs d'Antonius firent des réquisitions énormes,

Digitized by Google

surtout afin d'équiper la flotte, et les Romains n'étaient pas difficiles dans leur choix[1].

Les autorités publiques. Le décret fut adopté par *[πάντες] οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ σύνεδροι,* c'est-à-dire par les magistrats et le sénat. Dans le décret d'Aristoboulos qui date à peu près de la même époque sont nommés comme organes de l'état *(ἁ πόλις ἁ τῶν Ἐπιδαυρίων)*: *οἱ ἄρχοντες καὶ σύνεδροι καὶ ὁ δᾶμος* (F. 235, l. 14—15). Ici donc figure aussi l'assemblée du peuple. Cependant cela ne signifie pas grand'chose; que la décision ait eu lieu, en effet, dans le sénat, résulte de la préface du décret, où il n'est question que des débats du *συνέδριον.* L'assemblée du peuple n'est plus qu'une tradition archaïque. Au 4.—3. siècle av. J.-C. il en est tout autrement. Les décrets de cette époque commencent par le formulaire *ἔδοξε βουλᾶι καὶ δάμωι (τῶν) Ἐπιδαυρίων* (F. 273. 274. 275. 276); seulement F. 233 on trouve l'abréviation *ἔδοξε τοῖς Ἐπιδαυρίοις.* Isyllos ne réfère pour sa loi qu'à une résolution du peuple sans mentionner le sénat:

καί νιν ἅπας δᾶμος θεθμὸν θέτο πατρίδος ἁμᾶς
χεῖρας ἀνασχόντες μακάρεσσιν ἐς οὐρανὸν εὐρύν.

A l'époque des empereurs on trouve le plus souvent le peuple à côté du sénat (CIG 1167; F. 195. 236), mais ce fait n'est d'aucune importance.

Parmi les magistrats épidauriens mentionnés dans la partie conservée de l'inscription les *δαμιοργοί* n'apparaissent que dans le présent document qui ne suffit pas pour définir leurs fonctions. Seulement on peut conclure qu'ils avaient un certain rapport aux archives publiques (cf. CIG 1193. 1543). L'agoranomie mentionnée aussi no. 27 fait l'impression d'une liturgie plutôt que d'une magistrature. — Quant aux fêtes publiques nous ne connaissions pas jusqu'ici *τὰ Σωτήρια* ni *τὰ ἐπὶ πόλιος θεωρικὰ Διονύσια* qui sont peut-être identiques à *Διονυσίων ἀγών* (l. 38—39, cf. Askl. p. 108—9). Les doubles noms de la grande fête pentétérique *(τὰ Ἀπολλωνίεια καὶ Ἀσκλαπίεια)* et du sanctuaire *(τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Μαλεάτα καὶ τοῦ Ἀσκλαπιοῦ)* sont traités en détail Askl. p. 31—37.

---

[1] Plut. Anton. 62: *ἐβούλετο τοῦ ναυτικοῦ τὸ κράτος εἶναι διὰ Κλεοπάτραν, καὶ ταῦτα πληρωμάτων ἀπορίᾳ συναρπαζομένους ὁρῶν ὑπὸ τῶν τριηράρχων ἐκ τῆς πολλὰ δὴ τλάσης Ἑλλάδος ὁδοιπόρους, ὀνηλάτας, θεριστάς, ἐφήβους καὶ οὐδ' οὕτω πληρουμένας τὰς ναῦς, ἀλλὰ τὰς πλείστας ἀποδεεῖς καὶ μοχθηρῶς πλεούσας.* Cf. les autres auteurs cités par Gardthausen, Augustus I 360.

Digitized by Google

IV. Symboles religieux.

Beaucoup de pierres à inscription portent des marques singulières qui méritent plus d'attention que l'on ne leur a accordé jusqu'ici. M. Cavvadias en fait mention quelquefois dans la première publication des matériaux (*'Εφημερ. ἀρχ.* 1883 suiv.), mais d'une manière tout à fait superficielle; il les appelle «cercles» et semble les regarder comme de simples ornements. Dans le nouvel ouvrage M. Cavvadias a émis l'opinion que ces marques doivent être des symboles religieux, mais là aussi (F. p. 112) on les trouve mentionnées d'une manière peu satisfaisante et avec bien des fautes. Pour cette raison, je donne ici, d'après mes notes et en partie d'après des empreintes, quelques modestes esquisses montrant la forme des symboles les plus intéressants[1].

Ces symboles se composent d'un signe entouré d'un cercle, dessiné le plus souvent avec peu de soin. Ils ne se trouvent que sur des pierres portant des inscriptions votives proprement dites et ont rapport aux dieux à qui s'adressent les dédicaces. En parcourant les monuments on observe facilement que les symboles datent d'une époque beaucoup postérieure aux inscriptions. Sans compter la qualité du dessin qui atteste l'origine tardive et contemporaine de ces marques, on aperçoit que les symboles ont égard aussi aux dédicaces nouvelles qui à une époque basse (3.—4. siècle ap. J.-C.) ont été ajoutées quelquefois aux inscriptions originales (cf. F. 93. 96. TF X 270 VIII. 273 XX). D'autre part, je n'ai observé que deux inscriptions très-jeunes (F. 128 et un fragment non publié), dans lesquelles en taillant les lettres on a tenu compte du symbole. Ces observations prouvent parfaitement que les marques symboliques sont postérieures à la foule des inscriptions votives. — A côté du symbole on voit le plus souvent un numéro, écrit de la manière usuelle en caractères grecs surmontés d'une ligne transversale. La forme des lettres témoigne d'une époque basse et fait attribuer avec probabilité les signes numériques au même temps que les symboles.

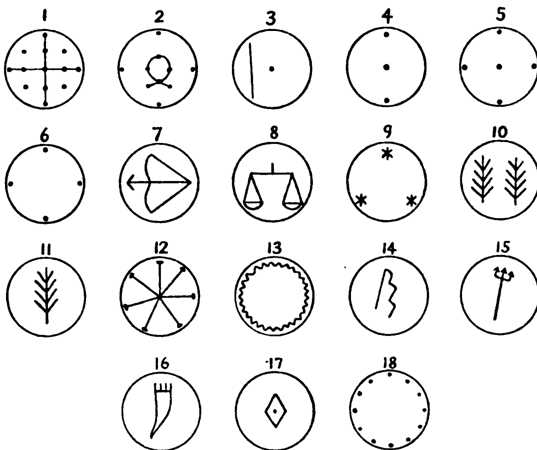
Voici donc comment s'expliquent les faits allégués. A une époque basse vers la fin du paganisme, probablement au 4. siècle

---

[1] Dans la littérature traitant les inscriptions d'Épidaure connues avant les nouvelles fouilles je n'ai trouvé qu'une observation relative aux symboles, celle de M. Welcker à propos de CIG 1179 «Hammer und Zange» (Rhein. Museum 1859, 519).

Digitized by Google

après J.-C., on a dressé l'inventaire de tous les dons votifs existant alors dans le Hiéron. Les bases portant les objets consacrés ont été numérotées et des symboles religieux y ont été gravés. Ces symboles se laissent comparer, sous tous les rapports, à des sceaux destinés à prévenir toute profanation de la propriété divine. De plus, ils pouvaient parler à tous, même à ceux qui ne savaient lire les inscriptions, profit qui n'était pas à rejeter dans un lieu où affluait par miliers le petit peuple. Afin d'apprécier justement la valeur des signes symboliques il faut prendre en considération combien d'importance on attachait à l'inviolabilité du sceau, et comment, surtout vers la fin du paganisme, le peuple était habitué, par l'usage de toute sorte de *προφυλάγματα,* de gemmes mystiques, de formules magiques, à regarder avec respect et même avec crainte tous les signes symboliques. — Un symbole religieux égale, comme dit M. E. Curtius (Abhandlungen der Berliner Akademie 1874, 84), le génitif du nom du dieu. Auprès de l'inscription il accentue donc de nouveau la propriété divine. Aussi l'estampillage général des dons votifs du Hiéron n'est qu'une continuation amplifiée d'une coutume qui se trouve assez communément à des temps antérieurs (cf. les exemples allégués par M. Curtius l. c.).

1. Symbole d'Apollon. Se trouve sous les inscriptions F. 97. 132. 163; de plus, dans une forme un peu différente, F. 6. 67. 93.

2. *Ἀσκληπιός*: F. 6. 79. 133. 136. 137; forme un peu

Digitized by Google

différente: F. 35. Askl. 126, 17. Le même symbole avec 7 points dans le cercle extérieur: F. 132; avec 5 points: no. 10.

3. *Ἠπιόνη*: F. 35.

4. *Ἀσκληπιοῦ παῖδες*: F. 43.

5. Symbole de plusieurs héros, savoir: *Τελεσφόρος*: TF X 273 xviii; *Ἥρως Κλαικοφόρος*: F. 245; *Ἐπίδαυρος*: F. 120 (la même base porte aussi un autre symbole presque effacé).

6. Symbole de plusieurs héroïnes, savoir: *Ἡρῶσσαι*: Askl. 122, 6 (cf. p. 105); *Πανάκεια*: no. 12; *Ὁμόνοια*: Askl. 127, 18.

7. *Ἄρτεμις*: F. 86. 91. 268 a; forme un peu différente de la flèche: F. 128. 162; l'arc et la flèche tournés à droite: F. 147. M. Cavvadias a décrit incorrectement le symbole d'Artémis comme «feuille de lierre entourée d'un cercle» (*Ἐφημ. ἀρχ.* 1883, 27, 5 = F. 86; *Ἐφημ. ἀρχ.* 1885, 195, 98 = F. 147); F. p. 112 on en voit un dessin inexact (triangle dans un cercle).

8. *Δικαιοσύνη*: *Ἐφημ. ἀρχ.* 1883, 28, 6 = TF X 261.

9. *Ἀσκληπιὸς καὶ οἱ ἐν τῷ Ἀνακείῳ θεοί*: F. 57.

10. *Ἔλεος*: F. 135. — *Μήτηρ θεῶν*: F. 157.

11. *Ζεύς*: F. 47. 99. 101. 122. 161.

12. *Ἥλιος*: F. 47; forme un peu différente: F. 152.

13. *Οὐρανία*: F. 93.

14. *Ποσειδῶν ἵππιος*: F. 55. Au dehors du cercle avec le fouet on voit en haut à droite le croquis d'un dauphin.

15. *Ποσειδῶν*: F. 96. Askl. 126, 16 (au-dessus du symbole de cette base sont dessinés un dauphin et un trident un peu différent de celui qu'on voit dans le cercle).

16. *Τύχη (ἄφθιτος?)*: F. 83.

17. *Ὕπνος*: TF X 270 viii. TF X 273 xx.

18. *Πάνθειον* = *Πάντες καὶ Πᾶσαι*: F. 39. 47. 63.

Plusieurs de ces symboles se comprennent immédiatement ou sont bien connus dans l'art figuratif: l'arc (7), la balance (8), les sept rayons (12), le fouet (14), le trident (15), le dauphin (14—15), la corne d'abondance (16). Les rameaux (10) expriment sur *Ἐλέου βωμός* évidemment la supplication (*ἱκεσία*; cf. la phrase sophocléenne *ἱκτὴρ κλάδος*, répétée dans le péan CIA III 171 b); la même idée se révèle dans l'application du symbole au don consacré à *Μήτηρ θεῶν* (F. 157: *Μητρὶ θεῶν ἱκέτης κατ' ὄναρ Μελάνωπος ἔτευξεν*). De même on a choisi probablement le rameau (11) pour marque du dieu suprême comme un signe de la soumission et du respect le plus profond. La figure au centre du symbole d'Asklépios (2) représente une couronne; cf. Aristide

Digitized by Google

p. 283: *ἐδόκουν στέφανον πέμπειν τῷ θεῷ τῶν μακρῶν, οἵ εἰσιν οὓς ἰδίᾳ τῷ Ἀσκληπιῷ κομίζουσι, προστάξας τῷ ἀποκομίζοντι . . . ἐπαναφέρειν μοι παρὰ τοῦ νεωκόρου ἕτερον*; cf. aussi le vase publié par M. Kern *Ἐφημ. ἀρχ.* 1890 pl. 7. Les trois étoiles (9) sont une amplification du signe usuel des Dioscoures (cf. F. 145: deux étoiles au-dessus de deux bonnets); la troisième étoile signifie ici probablement Asklépios qui leur est associé dans l'inscription; cf. ce que dit Aristide (p. 45) sur les Asklépiades: *ἀθάνατοι γενόμενοι τὴν γῆν διέρχονται . . . καὶ αὐτοὺς πολλοὶ μὲν ἤδη ἐν Ἐπιδαύρῳ εἶδόν τε καὶ ἔγνωσαν ἐμφανῆ κινουμένους . . . πανταχοῦ τῆς γῆς διάττουσιν, ὥσπερ ἀστέρες, περίπολοι κοινοὶ καὶ πρόδρομοι τοῦ πατρός κτλ.* Les douze points (18) signifient les dieux olympiens. D'une manière analogue les neuf points au centre du symbole d'Apollon (1) représentent vraisemblablement les Muses. D'ailleurs il est probable que les symboles qui consistent essentiellement en groupes de points peuvent avoir rapport à certaines constellations; mais je ne possède pas les connaissances nécessaires pour poursuivre cette idée. Pour les symboles no. 13 et 17 je ne sais aucune explication satisfaisante.

Sans compter l'interêt qu'offrent les symboles en eux-mêmes, ils sont aussi sous d'autres rapports importants pour l'étude des inscriptions. Ils nous font connaître combien d'entre les anathèmes ont été conservés et respectés pendant le cours des siècles jusqu'à la fin du paganisme. Ils peuvent aussi souvent faciliter la lecture d'inscriptions mutilées et quelquefois même aider à combler des lacunes. Tel est le cas de l'inscription F. 94: on voit sur la pierre le symbole d'Apollon, il faut donc que l'inscription se soit adressée à ce dieu. De même il faut que la base F. 36 ait porté une dédicace, ajoutée peut-être postérieurement, à Tyché; car sur la face latérale de la pierre se trouve le symbole no. 16. Quelquefois la dédicace est complètement perdue et le symbole seul témoigne de la destination de la pierre; j'ai trouvé dans cet état de conservation des blocs avec les symboles no. 7 (un exemplaire) et no. 5 (deux exemplaires).

V. Numéros des dons votifs.

En numérotant les ex-voto (cf. p. 174—5) on n'a eu égard qu'à la place qu'ils occupaient dans le sanctuaire. Cela résulte avec pleine certitude de l'observation d'une série de bases trouvées in

Digitized by Google

situ à l'est de l'édifice marqué K dans le plan de M. Cavvadias (cf. Askl. p. 104 not. 90; F. p. 112).

Askl. 123, 10.	*οβ*	*οα*

Pierre avec inscription effacée | [ ] | *οδ* | *ογ* | *ο* | *ξϑ* | *ξη*

οζ

Outre celles-là on trouve à divers endroits du sanctuaire plusieurs bases numérotées soit à leurs places originales soit peu déplacées. En dressant le plan exact du placement de ces bases on pourrait, à mon avis, définir la place ancienne au moins de la plupart des inscriptions numérotées, ce qui pourrait sans doute éclaircir plusieurs points de la topographie du sanctuaire. Toutefois, le temps de mon séjour en 1890 ne suffit pas pour essayer la solution de ce problème.

M. Cavvadias n'a allégué qu'une partie des numéros conservés. Pour cette raison j'en donne ici une liste qui pourtant ne prétend pas être absolument complète. Je ne saurais expliquer avec certitude le fait que quelques numéros reviennent deux fois.

α — no. 3.
β — F. 162.
γ — F. 6.
δ — F. 104.
ς — F. 67.
ϑ — F. 135.
ι — Askl. 122, 6.
ια — F. 133. 245.
ιβ — F. 63.
ιγ — F. 39.
ιϑ — F. 136.
λα — F. 122.
λγ — no. 12.
λδ — F. 47.
μα — Ἐφημ. ἀρχ. 1883, 28, 6.
μβ — Askl. 126, 16.
να — TF X 270 viii.
νβ — TF X 273 xviii.
νη — F. 258.
νϑ — F. 161 (non pas *νο*!). 268 a.
ξ — F. 132.
ξα — F. 165.
ξβ — F. 128. [F. 29].
ξγ — F. 95.
ξζ — F. 41 *a*.
ξς — F. 79.
ξη — F. 91.
ξϑ — F. 100.
ο — F. 97.
οα, *οβ* — F. 120.
ογ — F. 101.
οδ — F. 93.
οζ — F. 55. 163.
π — F. 35.
πβ — F. 36. 147.
πε — F. 50. TF X 273 xx.
πζ — F. 83.
πϑ — F. 44.
ϟς — Askl. 126, 17.
ϟζ — F. 61. 96.
ϟη — F. 99 (non pas *ιη*!).

Copenhague, décembre 1894.

Chr. Blinkenberg.

Anmeldelser.

Nekyia. Beiträge zur Erklärung der neuentdeckten Petrusapokalypse von *Albrecht Dieterich.* Leipzig 1893, Teubner. VI + 238 Ss.

Die dunkeln, aber wie alle Uebergangszeiten sehr interessanten und dazu besonders folgenschweren Jahrhunderte um den Anfang unserer Zeitrechnung herum haben früher die Philologie wenig beschäftigt; die Philologen mochten nicht von den Lichtgestalten des classichen Griechenthums zu jenen Dunkelmännern herabsteigen, auch scheuten sie sich wohl die streitbare und allmächtige Theologie in ihren Cirkeln zu stören. Aber je mehr es der Philologie Ernst wurde sich als historische Wissenschaft oder einfach als Geschichte zu behaupten, desto klarer stellte es sich als unmöglich heraus die Spectrumslinien der «classischen» Zeit willkürlich abzuschneiden. Diese Auffassung der Aufgabe der Philologie hat nicht nur die von der Berliner Akademie ausgehende kritische Bearbeitung der späten Aristotelescommentatoren und das Wiederaufblühen der byzantinischen Studien veranlasst, sondern auch auf dem theologischen Gebiete die Neuherausgabe der Kirchenschriftsteller, der lateinischen durch die Wiener Akademie schon sehr vorgeschritten, die der griechischen von der Berliner Akademie eben erst in Angriff genommen, und die Bearbeitung der Heiligenlegenden durch Usener und seine Schüler. Dieselbe Richtung hat auch die Philologen darauf gebracht die Entwickelung des Christenthums und sein Verhältniss zu und Abhängigkeit von den heidnisch-griechischen Voraussetzungen zu untersuchen. Auch hier geht Usener mit seinen «Religionsgeschichtlichen Untersuchungen» (I—II. Bonn 1889) voran. Und es ist gut, dass die Frage einmal von philologischer Seite betrachtet wird. Die Theologen, selbst solche, die historischen Sinn haben, werden immer geneigt sein diese Vorgänge als etwas besonderes, für sich stehendes zu betrachten, während der Philolog mehr auf das gemeinsame sehen wird; Analogien werden ihm aus seinem Studienkreis nicht fehlen. Die Gunst des Schicksals, welcher wir in den letzten Jahren so viele Bereicherungen unseres Materials verdanken, hat denn auch dies Gebiet reichlich bedacht. Erst[1] kommt auf einem Papyrusfetzen aus Faijum ein Evangelienbruchstück — allerdings nur 7 Zeilen — zum Vorschein, das einen ursprünglicheren Text hat als unsere Evangelien (Usener Religionsgesch. Unters. I S. 94).

---

[1] Zu erwähnen ist in diesem Zusammenhang auch die Auffindung der διδαχή der 12 Apostel, eines wichtigen, lange verloren geglaubten altchristlichen Schriftstücks (durch Bryennios 1883).

Digitized by Google

Dann findet man in einem Grab in Akmim in Oberägypten ein bedeutendes Stück der «Petrusapokalypse», des «Petrusevangeliums» und der «Henochapokalypse» auf einem Pergament aus dem 2. Jahrh. An die «Petrusapokalypse», eine sehr alte christliche Schrift, die dem Clemens von Alexandria noch als kanonisch gilt und auch im Kanon Muratori als solche aufgeführt wird, aber mit der Bemerkung, dass sie von einigen für apokryph gehalten werde (ebenso bei Eusebius; um 440 war sie noch in einigen Kirchen Palästinas im Gebrauch), hat der Verfasser des oben genannten Werks, ein Schüler Useners, jetzt Privatdocent in Marburg, seine sehr gründlichen Untersuchungen über den Einfluss griechischer Vorstellungen auf das werdende Christenthum angeknüpft. Für die Entwickelung der griechischen Vorstellungen vom Jenseits hatte er in Erwin Rohdes inhaltlich und formell gleich vollendetem Buch «Psyche» (wovon er aber nur den ersten Theil hat benutzen können) eine glänzende Vorarbeit, die er fleissig benutzt, aber auch seinerseits ergänzt.

Als Einleitung wird der griechische Text der Apokalypse mitgetheilt mit kritischem Apparat und deutscher Uebersetzung. Daran wird der, wie mir scheint, durchaus gelungene Nachweis geknüpft, dass wir nicht die eigentliche Petrusapokalypse vor uns haben, sondern ein Fragment des Petrusevangeliums, woraus sich später die selbständige Apokalypse entwickelt hat. Was aus dieser citirt wird, steht meist nicht in unserem Text (ein Citat bei Clemens Alexandr. stimmt recht gut, wenn auch nicht wörtlich) und kann nach der Oekonomie der Schilderung kaum darin gestanden haben, während der Geist offenbar eng verwandt ist. Den Haupttheil nun der Vision Peters bildet eine detaillirte Schilderung des Landes der Seligen, wo sie im Lichte wandeln mit Strahlenkranz um die Locken und mit den Engeln unter duftenden Blumen und Früchten Gott preisen, und der Hölle, wo die Sünder mit der raffinirtesten Grausamkeit in verschiedener Weise gepeinigt werden. Um festzustellen, woher die Farben dieser Bilder genommen sind, führt der Verf. den «griechischen Volksglauben vom Todtenreich» vor, der von den seit Homer geläufigen Hadesvorstellungen sehr verschieden ist (für die übrigens «Resignation» S. 46 nicht das richtige Wort ist). Im II. Capitel: «Mysterienlehren über Seligkeit und Unseligkeit» werden dann die eleusinischen Mysterien und die delphischen Vorstellungen (zum Theil aus Polygnots Gemälde erschlossen) kurz besprochen. Für den eleusinischen Glauben wird, wie billig, die Unterweltsschilderung in Aristophanes' Fröschen verwerthet. Wenn dabei «der Pfuhl von Schlamm und ewigem Koth, in dem die Sünder liegen» als «im eleusinischen Glauben unmöglich» bezeichnet wird, scheint mir das recht zweifelhaft; ich sehe nicht ein, wie man diesem einen Zug bei Aristophanes eine andere Beziehung geben kann; dass er orphisch ist, steht fest; aber wesshalb kann orphische Einwirkung in Eleusis,

Digitized by Google

die man doch für spätere Zeit zugeben muss, nicht schon im V. Jahrh. sich geltend gemacht haben? War ja doch, wie der Verf. auf Grund der Angaben bei Platon weiter auseinandersetzt, der orphische Geheimcult im VI. Jahrh. in Athen blühend.

Nach einer allgemeinen Uebersicht der orphischen Lehre von der Unterwelt[1] werden im III. Capitel «Orphisch-pythagoreische Hadesbücher» in einer sehr schönen und umsichtigen Untersuchung die Spuren dieser Litteratur zusammengesucht, nicht nur bei den Schriftstellern bis in die späteste Zeit, sondern auch in den interessanten Goldtäfelchen, die man in unteritalischen und kretischen Gräbern gefunden hat und die den Weg der Todten im Hades beschreiben und darauf bezügliche Weisungen geben, eine Art von Leitfaden für den Todten. Das ist, auch quantitativ, das Hauptstück des Buchs, und die Combinationen des Verfassers sind überzeugend und geben ein gutes Bild dieser orphischen Lehre mit ihren rohen Höllenstrafen und fast ebenso rohen Himmelsfreuden. Im IV. Capitel, «Sünder und Strafen im Hades», wird dargestellt, wie die griechische Hölle, die ursprünglich nur für wenige Hauptverbrecher Raum hatte, sich unter orphischem Einfluss nach und nach bevölkert, und wie die Sünden und Strafen immer mehr specifizirt werden; die Aehnlichkeit dieser Classification mit der in altchristlichen Schriften vorkommenden wird tabellarisch vor Auge geführt.

Das V. Capitel bespricht die «jüdische Apokalyptik» und weist nach, dass die Schilderung der Petrusapokalypse dort ihre Wurzeln nicht haben kann; es fehlt der jüdischen Apokalyptik, wo sie nicht schon vom Griechenthum beeinflusst ist (wie bei den Essenern), die Mannigfaltigkeit der Strafen.

Zum Schluss wird dann das Ergebniss zusammengefasst: die Schilderung des Jenseits in der Petrusapokalypse ist griechischen, speciell orphischen Vorstellungen entlehnt.

Im allgemeinen wird das richtig sein, wenn auch wahrscheinlich die orphische *Litteratur* hierbei weniger gewirkt hat als die im Volke verbreiteten orphischen Vorstellungen. Zwar ist die Aehnlichkeit in der Schilderung der Seligen nur ganz äusserlich; der Verf. macht selbst S. 40 richtig darauf aufmerksam, dass die Schönheit und Herrlichkeit der Seligen bei Petrus mit Zügen geschildert wird, die längst Gemeingut der Litteratur waren, und das specifisch orphische, das ewigliche Schmausen und Trinken, das für ihr Paradies ebenso charakteristisch ist wie die Houris für das mahomedanische, das fehlt eben in der Apokalypse. Wenn die Genüsse

[1] Wenn S. 75 Anm. bei Heraklit fr. 130 eine Anspielung auf orphische Reinigungen gefunden wird, scheint das ein Misverständniss. Heraklit höhnt die Leute, die sich *mit Blut* reinigen (wie in Mithrascult später); das sei ja ebenso thöricht, als ob einer sich mit Koth waschen würde, wenn er sich mit Koth beschmutzt hat. Von dem orphischen «Koth» ist die Rede nicht.

Digitized by Google

des Dionysos und der Aphrodite also ausgeschlossen sind, bleiben nur Licht, Singen und Blumenduft, die nothwendig allen Paradiesen gemeinsam sein müssen, so lange man bei den fünf Sinnen bleibt und nicht auf geistige Genüsse verfällt; aber dann hat es mit der naiven Paradiesvorstellung ein Ende. Hieraus würde also eine Entlehnung nicht folgen. Aber unter den Strafen sind einige von so frappanter Uebereinstimmung, dass man an Zufall nicht glauben möchte, z. B. wenn die Sünder sich auf spitzen Kieselsteinen wälzen, wie bei Platon (nach den Orphikern) auf Disteln, oder wenn als Peinigungsort ein See erwähnt wird, worin *ἡ δυσωδία τῶν κολαζομένων* zusammenfliesst, wie bei Aristophanes der *διαρροίας ποταμός*, die höchste Steigerung des *βόρβορος*, der hier wie dort als Strafmittel die Hauptrolle spielt.

Zur Stütze des Ergebnisses werden andere Verquickungen von orphischem und christlichem hübsch zusammengestellt[1]. Und es hat in der That nichts überraschendes. Man stellt sich oft gedankenlos die Kluft zwischen Christen und Heiden gleich anfangs allzu gross vor; es waren ja doch dieselben Leute, die heute Orphiker waren oder sonst einem Conventikel angehörten um morgen sich einem anderen, mehr versprechenden anzuschliessen. Selbst wenn das ein christliches war, war «der neue Mensch» doch nicht im Handumdrehen fertig.

Neben dem Hauptgedanken werden gelegentlich viele andere Fragen behandelt oder gestreift, vielleicht sogar ein bischen zu viel; das Herbeiziehen von Sachen, welche mit der Hauptfrage weniger in Verbindung stehen, wirkt etwas ermüdend, so wie auch die zahlreichen Wiederholungen, die durch die gewählte Eintheilung des Stoffes nothwendig geworden sind. Aber wer will mit dem Verfasser rechten, weil er zuviel bietet? Wo so viel Wissen und Urtheil beisammen sind, wird die Fähigkeit den übersprudelnden Reichthum künstlerisch zu gestalten sich mit der Zeit einfinden.

Von den vielen schönen Bemerkungen, die gelegentlich abfallen, seien hier nur einige wenige hervorgehoben. So die Erklärung von Kerberos S. 49 ff. und von *σαρκοφάγος* S. 53, die sehr überzeugt. Ansprechend ist die Aenderung (S. 24) *ἀκτῖνος* für *ἀκτῖνας* bei Euripides Ion 1136, wodurch sowohl *βολάς* als *βίον* gerettet wird; das schöne Bild von den Sonnenstrahlen, die ihr Leben im Westen beenden, hätte man allerdings nie antasten sollen. Treffend scheint mir auch die Erklärung des «Epicharmus» von Ennius S. 132 als Beschreibung einer Hadesreise Epicharms um sich von Pythagoras belehren zu lassen. Durch den Nach-

---

[1] Das S. 230 erwähnte orphische Monument in Athen hat kaum auf einem Grab gestanden. Es hat oben einen Klotz mit einem Loch; wenn man an die altchristlichen sculpirten Leuchter denkt, könnte man versucht sein eine solche Anwendung zu vermuthen. Uebrigens sehe ich keinen Beweis für christliche Verwendung.

Digitized by Google

weis von orphischer Lehre (Citat eines unserer orphischen Hymnen) bei Demosthenes or. XXV wird die Unechtheit dieser Rede, die auch sonst angefochten wird, sehr wahrscheinlich gemacht (S. 139). Was S. 28 vom leukadischen Felsen gesagt wird, mag richtig sein, aber die in Anm. 3 erwähnten Grabreliefs wären besser nicht damit in Verbindung gebracht. Für einige wenigstens ist die Erklärung unabweisbar, dass sie Kriegern, die in der Seeschlacht gefallen (so der trauernde Krieger auf *der Triere*, in Athen), oder Fischern, die ertrunken sind (so der Fischer im Kahn, im Museum auf Mykonos), gesetzt wurden, und von diesem Gesichtspunkt aus sind wohl die übrigen zu erklären, so wenig ich auch sonst mit der Deutungsmethode mich befreunden kann, die auf den griechischen Grabreliefs keine Symbolik dulden will.

Mit diesem Abriss ist der Reichthum des Buchs natürlich keineswegs erschöpft, aber hoffentlich so weit angedeutet, dass, wer für die Entwickelung der Jenseitsvorstellung bei den Griechen, für den Einfluss der merkwürdigen orphischen Bewegung auf das griechische Geistesleben und für die Beziehungen zwischen Christenthum und Griechenthum sich interessirt — und das sind doch wichtige philologische Fragen —, sehen wird, dass er aus Dieterichs Buch manches lernen kann.

23. IX. 94.

J. L. Heiberg.

Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft, neue Bearbeitung. Unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen herausgegeben von *Georg Wissowa.* I. Stuttgart 1894, J. B. Metzlerscher Verlag.

Der er neppe nogen Videnskab, der kræver saa stor Alsidighed som Philologien, hvis Enhed som Videnskab næsten trues af Stoffets Mangfoldighed, som det er umuligt for en enkelt at beherske; med den nuværende stærke Arbejdsdeling løber den Fare for at opløse sig i en Række Stumper Culturhistorie. Enheden beror udelukkende paa, at Philologien — den classiske; moderne Philologi i denne Forstand gives endnu ikke; det er væsenlig blevet ved Sprogvidenskab, og Phonetiken synes at ville opsluge de enkelte philologiske Rørelser — har til Gjenstand de to uadskillelige Culturer, hvorpaa vor egen hviler. Men hermed er ogsaa Mangfoldigheden givet. Da Philologiens Materiale er disse Culturers Efterladenskab i Litteratur og Monumenter, som svarende til deres alsidige Udvikling spænder over saa godt som

Digitized by Google

alle Sider af Menneskelivet, kan Philologen ved Fortolkningen af disse Efterladenskaber komme i Berøring med alt mellem Himmel og Jord ligefra de gamles Forestillinger om Gud og Verden, Stat og Familie til deres Sko og Støvler, Kjøkkenredskaber, Retirader og modi concumbendi. Det er derfor naturligt, at man har følt Trang til i Lexikonform at sammenstille encyklopædiske Haandbøger, hvori man hurtigt kunde orientere sig paa Omraader, der laa ens egne Studier fjernere. Den mest benyttede af disse Encyklopædier og den eneste af de ældre, der har en videnskabelig Karakter, er Paulys, fortsat af Walz og Teuffel, 6 Bind 1837—52, første Bind i ny Bearbejdelse 1864—66. Men den er allerede gammel og paa mange Punkter utilstrækkelig, allerede paa Grund af den store nyere Litteratur, som tildels har overflødiggjort de Værker, hvorpaa den hviler og som den henviser til. Det maa derfor betragtes som et nyttigt Foretagende, naar der nu til de andre encyklopædiske Værker fra den nyeste Tid (Roschers mythologisches Lexikon, Baumeisters Denkmäler) er føjet en Modernisering af Paulys Realencyclopädie. Medens man ellers ofte ved Bearbejdelser af ældre Værker, som er en kjære i deres oprindelige Skikkelse, fordi de er Resultatet af en betydelig Mands Arbejde, og ikke forringes synderligt i Værdi ved Smaafejl i det enkelte, med Sorg ser Bearbejderen brede sig paa det oprindeliges Bekostning, kan man her, hvor der ikke er Tale om et Kunstværk af én Støbning, kun glæde sig over, at Fornyelsen er saa grundig, at den ny Udgave efter Udgiverens Udtalelse kun har Titel og Forlag fælles med den gamle; i et saadant Arbejde kommer det jo netop an paa, at det i Enkeltheder er au courant. Den ny Udgave bliver betydeligt større, idet den er beregnet paa 10 Bind; det foreliggende første Bind, som gaar til «Apollokrates», omfatter 2902 Spalter mod c. 1300 Sider i den gamle Udgave. Udstyrelse og Tryk er god og correct; Billeder er principielt udelukkede; derimod er de geographiske og topographiske Artikler tildels forsynede med tarvelige, men dog ret instructive Kortskitser. Redactionen besørges af Prof. Georg Wissowa i Marburg, som med berettiget Stolthed kan pege paa Listen over sine Medarbejdere, der er saa talrige (Fortalen opfører 119), at den enkelte kan indskrænke sig til sin Specialitet, og mellem hvem der findes en Række fremragende Videnskabsmænd, baade ældre og yngre. Exempelvis skal nævnes Berger (Geographiens Historie), Dziatzko (Bogvæsen), Freudenthal (Nyplatonismen), Graf (Metrik og Musik), Hübner (Spaniens og Britanniens Geographi), Hülsen (Italiens Geographi), Hultsch (Metrologi og Mathematik), von Jan (Musik), Kaibel (græsk Komedie), Löschcke (Vasemaleri), Mau (Privatantiquiteter), E. Meyer (ældre græsk og orientalsk Historie), Milchhöfer (Attikas Topographi), K. K. Müller (græsk Krigsvidenskab), Natorp (Sokrates, Plato), Partsch (Geographi), Puchstein (Archæologi, Alexandria), Reitzen-

Digitized by Google

stein (græsk Epigram), Robert (Kunsthistorie), Schwabe (romersk Litteraturhistorie), Stengel (græske Kultusantiquiteter), Toepffer (græsk Historie, Mythologi og Antiquiteter), Wachsmuth (Athens Topographi), Wilcken (Hellenismen) og Udgiveren selv (romersk Mythologi og Litteraturhistorie) — og det er kun Exempler, næsten udelukkende Mænd, hvis Skrifter paa det af dem bearbejdede Omraade er vel kjendte ogsaa mellem vore Philologer, for en Del de for Tiden anførende hver paa sit Gebet.

Der hører ikke megen Erfaring til for at indse Vanskelighederne og de uundgaaelige Ubehageligheder ved at besørge Redactionen af et saadant Værk, hvor saa mange Kræfter skal bringes til at gribe ind i hinanden. Det kan nok løbe en koldt ned ad Ryggen, naar Udgiveren i Fortalen ganske koldblodigt taler om at anvende «ein Dutzend Lebensjahre» derpaa; men man maa jo være glad ved, at der er Folk, der vil paatage sig dette Bryderi.

Den første Fare, der truer et saadant Arbejde, er, at det svulmer saaledes op, at det ikke kan tilendebringes i en rimelig Tid eller bliver en Samling udførlige Monographier og uskikket til hurtig Orientering. Det storartet anlagte og overordenlig righoldige franske Lexicon af Daremberg og Saglio kan ikke siges frit for at være strandet paa dette Skær; trods 21 Aars Arbejde er det endnu langtfra færdigt. Det foreliggende Værk antages at kunne sluttes i Løbet af en halv Snes Aar. Den store Mislighed ved den Slags Haandbøger, som skal give et Tværsnit af Videnskabens Resultater paa et bestemt Tidspunkt, at deres Udgivelse er saa langvarig, at meget maa blive forældet, før Værket er sluttet, haaber Udgiveren at raade Bod paa ved af og til at udgive Supplementbind; det er i hvert Fald bedre end de utaalelige og som oftest spildte «Nachträge» til hvert enkelt Bind; de er for dette Bind indskrænkede til 2 smaa Sider. Udgiveren fremhæver selv, at han har stræbt at udstykke Stoffet mere, end Tilfældet var i den gamle Udgave, hvor der forekom saadanne lange Oversigter som «Arma», «Exercitus», «Mythologie», «Navigatio». Sligt vil dog ingen søge i et saadant Værk, og det kan kun billiges, naar Udgiveren har søgt at komme bort derfra. Dog maa en Artikel som «Aberglaube» (65 Spalter) eller «actio» (22 Spalter) siges at være en Rest af det gamle System. Meget mere svarende til Bogens Bestemmelse er en Opløsning i Enkeltheder som den, der er bleven «aes» tildel. Ogsaa adskillige af de større, rent fortællende historiske Artikler forekommer mig at være af tvivlsom Berettigelse; det vil man dog hellere læse i et historisk Værk. Langt mere praktisk er den annalistiske Form, som f. Ex. er anvendt paa Hadrian (hvem man for Consequentsens Skyld maa søge mellem de 163 Aelii, der opføres).

En Hovedvanskelighed er naturligvis Begrænsningen og Valget

Digitized by Google

af Stoffet. At Navnene paa alle «historisch irgendwie bedeutsame» Personer, selv om vi intet andet ved om dem end netop Navnet, er optagne i meget stort Omfang, baade af Litteraturen og Indskrifter, er meget hensigtsmæssigt; da det ved Identificationer er bekvemt at have en saadan Fortegnelse med Angivelse af Kildestederne, kan der heri vanskeligt gaas for vidt. Det er ligeledes godt, at de fleste Plantenavne er optagne, da de sædvanlige Lexica her i Reglen er ganske utilstrækkelige; disse Artikler (af Wagler) synes mig at gaa en passende Mellemvej mellem den gammeldags Letfærdighed i at identificere Planter paa et meget ringe Grundlag og den stokbotaniske Negativitet, der overalt ender i et *nescimus*, fordi den forlanger, at Oldtidsforfatterne skal beskrive Planterne som en moderne Botaniker. At dette Lexicon som alle andre begynder med «Aal», kan være meget godt, især da Artiklen (af Oder) er meget morsom, men det synes at indeholde en Forpligtelse til at tage et lignende Hensyn til alle eller dog de vigtigste andre Fisk og med samme Ret ogsaa Pattedyr og Fugle, hvad der ikke er sket blot med tilnærmelsesvis Fuldstændighed. En Del, som f. Ex. *αἴλουρος* og *ἀλεκτρυών*, skal vel behandles under det tilsvarende tyske Ord (burde der ikke findes en Henvisning dertil?); men andre maatte dog vist helst opføres under det græske Navn (f. Ex. *αἴθυια* o. a.). I det hele var det ønskeligt, om Udgiveren vilde udtale sig om sine Principer overfor saadanne Artikler. Det kunde ogsaa fortjene at tages under Overvejelse, om ikke Navne paa Sygdomme burde tages med (i dette Bind f. Ex. *ἄφθαι* Trøske) og derunder sammenstilles, hvad der vides om deres Forekomst og Behandling. Men det skal indrømmes, at det her er svært at trække Grænsen for, hvad der hører hjemme i et «Real»lexicon, og hvad der maa henvises til «Ord»bogen. Paa Retsvæsnets Omraade er der en Tilbøjelighed til at tage for meget Ordbogsstof op med (se f. Ex. adiutor).

En anden næsten uovervindelig Vanskelighed er den store Uensartethed i Behandlingsmaaden, som er en nødvendig Følge af Medarbejdernes forskjellige Individualitet. At der skyldes denne et vist Hensyn, maa man give Udgiveren Ret i; men der kunde dog nok med større Fasthed være gjennemført visse almindelige Principer. En saadan Forskjel som mellem de fortrinlige, udførlige og dog overskuelige Artikler «Aischylos» (Dieterich) og «Alkaios» (Crusius) og de magre, navnlig paa Litteraturangivelser og Citater fattige «Anaxagoras», «Anaximandros», «Anaximenes» kunde være undgaaet. Det er dog ikke Meningen, at man blot skal henvises til et eller andet nyere Værk, hvor Citater og Litteraturangivelser findes; det, man fremfor alt er berettiget til at vente at finde i en Realencyklopædi, er jo netop en kort Sammenstilling af de overleverede Facta og den vigtigere nyere Litteratur om de enkelte dertil knyttede Spørgs-

Digitized by Google

maal. Denne Fordring opfylder de først nævnte Artikler paa en særlig fortrinlig Maade, medens de sidstnævnte maa betegnes som en Misforstaaelse af Opgaven. Som Exempel paa en anden Fejl i Methoden, som kan undgaas ved udførligere Instructioner, skal jeg anføre, at i Artiklen «Agathodaimon» lige i Slutningen E. Rohdes Opfattelse, der ganske strider mod Artiklens, kun nævnes som «beachtenswert» og «abweichend», uden at det angives, hvori den bestaar, og hvorpaa den støtter sig; den burde være indarbejdet (refererende eller discuteret) i Artiklen selv for at forskaane Læseren for den Overraskelse tilsidst at erfare, at det, han har læst, maaske er galt altsammen. Særlig ubehageligt føles Uensartetheden i de Artikler, der angaa græsk Mythologi, der tilmed er fordelt mellem 16 Medarbejdere, der ikke alle følge de samme Principer i Mythefortolkningen. Man sammenligne saaledes den klare og gode Artikel «Amazones» (Toepffer) eller «Aineias» 2 (Rossbach) med den uoverskuelige «Adonis» (langt bedre er samme Forfatters «Aphrodite») eller «Aëdon», hvori der breder sig højst problematiske Theorier og henkastede Indfald, som ikke høre hjemme i en saadan orienterende Haandbog. Men det maa indrømmes, at den videnskabelige Behandling af Mythologien for Tiden er i en saadan Gjæring, at Resultatet vel ikke kunde blive anderledes. I Sammenligning med denne Uensartethed er det Smaating af liden Betydning, at Gjentagelser (som 1134, 1—7 = 1135, 35—56) og Modsigelser (1069, 2 forkastes en Formodning, som 1567, 56 foredrages som et Factum) ikke ganske har kunnet undgaas. Ogsaa i Litteraturangivelserne kunde man ønske noget mere Ensartethed; nogle Medarbejdere karakterisere den anførte Litteratur mere eller mindre udførligt (se f. Ex. «Aineias» 3 af Schwartz). andre nøjes med at nævne Titlerne; saaledes staar Sp. 2247 Kochs Senecaudgave fredeligt ved Siden af Gertz', som ganske har tilintetgjort den.

Til Slutning blot nogle faa Bemærkninger om Enkeltheder.

Under «Accius» burde Madvigs Afhandling De L. Attii Didascalicis commentatio (Opusc. 2 S. 70 ff.) være nævnet, ligesaa i den noget magre Artikel «Antiochos» 62 (fra Askalon) de Bidrag til Forstaaelse af ham, som indeholdes i Madvigs Udgave af De finibus. I den ypperlige Artikel «Acheloos» (Wentzel) mangler en Henvisning til den smukke lille Broncetyr i vor Antiksamling, som er omtalt af Ussing i Vidensk. Selsk. Skr. 5. Række V, 171. Sp. 2246 kunde Gertz' Studia critica in L. Annaei Senecae dialogos (Hauniae 1874) passende være anført. Under «Anthologia» er Henrichsens Arbejde nævnt, men der er ikke gjort opmærksom paa, at den 2384, 27 givne Tidsbestemmelse for Konstantinos Kephalas skyldes ham.

Artiklen «Aischines» 15 (Thalheim) synes mig at staa vel meget paa det traditionelle Grundlag; en Dom som denne (Sp. 1060, 66): «es fehlte seiner Rede wie seinem Charakter der sitt-

Digitized by Google

liche Gehalt», som vel altsaa Demosthenes alene skal være Indehaver af, trænger stærkt til Modification; den tilgrundliggende Overvurdering af Demosthenes har Holm i III. Bind af sin «griechische Geschichte» underkastet en velgjørende fordomsfri og forstandig Kritik.

Under «*ἄμβλωσις*» (Thalheim) kunde være gjort opmærksom paa, at den hippokratiske Ed indeholder Løftet *ὁμοίως δὲ οὐδὲ γυναικὶ πεσσὸν φθόριον δώσω*. I *περὶ φύσιος παιδίου* fortæller Forfatteren dog om sin Medvirkning ved en Fosterdrivelse (I p. 236 Foesius), men der er Tale om en Slavinde (*μουσοεργὸς πολύτιμος παρ' ἄνδρας φοιτέουσα ἣν οὐκ ἔδει λαβεῖν ἐν γαστρί*) hos en Dame, han kjendte; smlg. p. 254: *αἱ ἑταῖραι αἱ δημόσιαι . . . γινώσκουσιν, ὁκόταν λάβωσιν ἐν γαστρί, κἄπειτ' ἐνδιαφθείρουσιν.* Fosterfordrivende Midler omtales oftere i de hippokratiske Skrifter (p. 571. 30; 584, 12; 587, 30; 624, 27; 625, 27, 50; 626—27; om Farerne derved p. 619, 29; smlgn. p. 1155 a).

Under «Analemma» kunde været omtalt, at Fragmenter af den græske Text af Ptolemæus *περὶ ἀναλήμματος* (som ellers kun foreligger i en latinsk Oversættelse af Wilhelm fra Moerbek, cod. Ottobon. 1850, Grundlaget for Commandinos stærkt bearbejdede Udgave) er paaviste i en Palimpsest i Milano (Ambros. L 99 sup., se Abhandl. z. Gesch. d. Mathematik V S. 4 Anm.).

Af Anatolius *περὶ δεκάδος καὶ τῶν ἐντὸς αὐτῆς ἀριθμῶν* (sml. Sp. 2074) existerer ikke blot Fragmenterne i Theologumena arithmetices, men ogsaa et sammenhængende Excerpt. oversat af Georg Valla (Neue Jahrb. f. Philologie, Suppl. XII S. 399 ff.); paa Græsk findes det i cod. Monac. gr. 384.

Ved «Antiphon» 15 savnes en Notits om hans Forsøg paa at quadrere Cirklen (Bretschneider, Geometrie und Geometer vor Euklid S. 124 ff.).

Fremstillingen af Anytos' Forhold til Sokrates («Anytos» 3, af Judeich) er noget mager; der burde bl. a. være gjort opmærksom paa det mærkelige Sted i Menon 94—95, som tydeligt viser ialtfald Platons Opfattelse. Om de ganske vist meget slemme Fejl i Artiklen «*ἀποικία*», som ellers beror paa en god Ide og kunde være meget nyttig, skal jeg henvise til nedenstaaende Bemærkninger af Dr. Kinch.

Om Sprog og Stil skal jeg ikke videre udtale mig; dog maa jeg sige, at en Vending som denne (Sp. 486, 63): «Trotzdem Aelian kein Stoiker war, sondern *zu den Missgeburten des Popularglaubens* gehörte» eller (Sp. 488, 13) «*ἐπιστολαὶ ἀγροικικαί voll erotischen Inhalts*» idetmindste ikke kan kaldes heldige.

Der kunde endnu uden Tvivl fremdrages andre Ting, som man kunde ønske anderledes, men andet var jo ved et Arbejde af den Natur ikke at vente. I det hele maa Værket siges at svare til sit Formaal, og det vil sikkert, ligesom den gamle Ud-

Digitized by Google

gave i sin Tid, gjøre god Nytte og blive meget brugt ogsaa hos os som foreløbig Orientering. Navnlig vil det være selvskrevet i Skolebibliotheker, hvor det vil kunne erstatte mange Monographier. Man maa blot ønske Udgiveren, at det maa lykkes ham at blive saa hurtigt færdig, som han tænker sig.

2. X. 94.

J. L. Heiberg.

* * *

Oehler har skrevet Artiklen *Apoikia*. I Indledningen hertil definerer han Apoikia som græsk Koloni og skiller den udtrykkelig fra Kleruchia og Emporion. O. har ikke bemærket, at hans Definition ikke stemmer med græsk Sprogbrug, hvorefter *ἀποικία* er det almindelige Ord, som ogsaa omfatter Kleruchierne. For her kun at nævne et Exempel, betegnes den Kleruchi, der blev ført til Eretria i Aaret 445, i Indskriften paa Votivbasen som Apoikia (Kirchhoff, Tributpflichtigkeit d. att. Kleruchen, p. 20). At O. ikke har bemærket dette, har været højst uheldigt for hans Artikkel. Da han nemlig i Indskritterne fandt nogle Kleruchier (f. Ex. Brea) betegnede som *ἀποικίαι*, har han i sin Artikkel medtaget disse Stæder, skjønt de som Kleruchier efter hans Definition og hans egen Angivelse skulde være udelukkede. Følgen er, at den, som ikke er inde i Sammenhængen, af O.'s Artikkel maa tro, at Brea og Amphipolis ikke vare Kleruchier[1].

Derefter giver O. en Fortegnelse over græske Kolonier. For at prøve dennes Nøjagtighed og Fuldstændighed har jeg gjennemgaaet den for det makedoniske Chersonnesos', det saak. Chalkidikes og nærmeste Omegns Vedkommende. Det har vist sig, at de fleste større og alle mindre Stæder helt mangle, og at der i Angivelserne om de faa, som opføres, er alvorlige Fejl.

Der mangler 13 Stæder: *Olynthos* (chalkid.), *Torone* (do.), Assera (do.), Stolos (do.), *Mende* (eretr.), Neapolis paa Pallene (mendæisk), Eïon (mend., Thuk. IV, 7), Dikaia (eretr.), Pharbelos (do.), Skabala (do.), *Methone* (do.), *Argilos* (andrisk) og Sane (do.).

Stagiros betegnes af O. som chalkidisk, skjønt det fra Thukydides er vel bekjendt, at det var en andrisk Koloni. Halvøen Pallene opføres som Koloni fra Pallene [sic] i Achaia; Oehler har her af Skymnos ladet sig forlede til at fortælle om hele Pallene, hvad der efter Thukydides maaske gjælder en enkelt der liggende By Skione, hvis Indbyggere paastod, at de nedstammede fra Pellene i Achaia. Hvad angaar det atheniensiske Neapolis i Thrakien

---

[1] I Artiklen Andros har G. Hirschfeld ikke omtalt det for Øens Historie vigtige Faktum, at der omtr. Aar 450 blev ført attiske Klerucher dertil.

Digitized by Google

(ved det thrak. Chersonnesos), har O. ikke bemærket, at Indskriften i C. I. A. I, 51 og IV p. 15 ff. ikke refererer sig til denne By, men til det overfor Thasos liggende Neapolis. O. har her ganske misforstaaet Dittenbergers Ord i hans Sylloge p. 79 not. 14. Det atheniensiske Neapolis kjende vi ikke fra denne Indskrift, men fra de attiske Tributlister.

K. F. Kinch.

Revue de Métrique et de Versification. Tome I, No. 1. Juillet 1894. Paris, Léop. Cerf. 48 S.

Det foreliggende 1ste Hefte af et fransk Tidsskrift, helliget Metrikken alene, begynder med første Deel af en Afhandling af *Havet:* Notes sur la métrique verbale dans les odes d'Horace. Efter nogle almindelige Bemærkninger om Forskjellen mellem Musikkens og Metrikkens rhythmiske Stof følger interessante Iagttagelser af Ordindsnit i Horats's Oder. De Resultater, der gives, synes slaaende; forhaabentlig vil den følgende Deel af Afhandlingen bringe en Forklaring af, hvorfor Horats har bundet sig til den Slags minutiøse Regler. De almindelige Betragtninger lader Noget tilbage at ønske i Retning af Klarhed; Adskillelsen mellem «métrique syllabique» og «métrique verbale» er neppe holdbar i den Skarphed, hvori Havet opstiller den. — Derpaa følger en Afhandling af *Th. Reinach:* A propos de l'hymne à Apollon, hvori den Eiendommelighed ved den nys fundne Apollohymne fra Delphi, at een lang Stavelse ofte skal synges paa to Noder, benyttes til at forklare og forsvare visse Friheder i den strophiske Responsion hos Pindar og Tragikerne — sikkert med fuld Ret; dog har man allerede forlængst anerkjendt, at netop i den pæoniske Rhythmus, hvori Apollohymnen er skreven, kunde een lang og to korte Stavelser uden Anstød correspondere (Christ, Metrik[2] § 456). — En tredie, paa Italiensk skreven Afhandling: Sulle origini della laude, dell' ottava e del serventese in Italia, af *Francesco Flamini,* søger at eftervise, at visse middelalderlige italienske Versemaal har udviklet sig af Kirkesangens Sequenser. — Slutningen af Heftet indeholder Anmeldelser, deels af ny Poesie — naturligviis kun betragtet i metrisk Henseende —, deels af videnskabelige Arbeider over Metrik — antik, moderne, oldgermansk, hebraisk.

Det foreliggende Hefte indeholder ingen Redegjørelse for Tidsskriftets Formaal. Dette fremgaaer dog tilstrækkelig saavel af Heftets Indhold som af Sagens Natur. Formaalet maa være at afgive et Samlingssted for Undersøgelser, der nu, skjønt de væsentlig har eensartet Stof og følger samme Methode, seer Lyset

Digitized by Google

paa høist forskjellige Steder, og i det Hele at lette Overblikket over Metrikkens udstrakte og splittede Arbeidsfelt. Det er utvivlsomt en rigtig og frugtbar Tanke: fremfor ålt de metriske Grundspørgsmaal lader sig ikke behandle med Udbytte uden ad comparativ Vei; og det er et smukt Tegn paa, hvor levende Interessen for et videnskabeligt philologisk Studium er bleven i Frankrig, at et saadant Foretagende først er blevet iværksat netop dér. Man kan kun ønske Tidsskriftet, at det maa lykkes det at gjennemføre sit Formaal, og fremfor alt, at det maa give vægtige Bidrag ikke blot til Detailforskningen, men ogsaa til Løsningen af de store almene Problemer, som den videnskabelige Metrik fremsætter.

Decbr. 1894.

A. B. Drachmann.

M. Tullii Ciceronis De divinatione libri, udgivne og fortolkede ved *Valdemar Thoresen.* København 1894, Kleins Eftf. (Th. Sørensen). 228 S.

De i Skolen mest brugte Bøger blandt Ciceros filosofiske Værker er vel Cato og Lælius, tredje Bog af De officiis og en sjælden Gang noget af Disput. Tusc. Det er ikke noget stort Udvalg, det vilde altsaa være heldigt at kunne forøge det. Ovennævnte Bog er et Forsøg herpaa, dog er den af Udg. ikke blot beregnet paa Skolens Elever, han har ogsaa villet gjøre den anvendelig for Filologer. Den maa da ses fra hvert af disse Synspunkter for sig.

Det er ikke Udgiverens Mening, at man i Skolen skulde benytte Bogen i dens Helhed, den vilde være meget for stor. Jeg tænker ogsaa, det vilde være uudholdeligt at bruge hele første Bog i Skolen. Det er haardt nok alene at gjennemlæse alle disse barnagtig overtroiske Forestillinger og Anekdoter, end sige da at skulle slide sig igjennem dem med en Klasse Disciple. De lange Citater af daarlige Vers af Cicero vil jeg nu slet ikke tale om, vanskelige at forstaa er de som oftest, og man har intet Udbytte af at udtyde dem. Men det er som sagt heller ikke Udg.s Mening. Han tænker sig (se Forordet), at der vil blive gjort et Udvalg, der da kunde give de to samtalendes Mening om et og samme Spørgsmaal, altsaa et Stykke (eller flere) af hver Bog. Ja — man kan desværre ikke helt se bort fra første Bog og nøjes med anden. I denne forudsættes stadig Kendskab til den første, og selv for et kortere Stykke af denne er jeg bange, det vil knibe med Interessen. En ganske anden Sag er

Digitized by Google

det med anden Bog, M. Ciceros Svar. Meget af den er endnu anvendeligt paa Forhold i Nutiden. Den vilde sikkert interessere ogsaa Disciple. Den holder sig til den praktiske sunde Sands uden at benytte noget filosofisk System, saa at det ikke vilde volde unge Mennesker noget Besvær at følge med Tanken. Ved et skønsomt Valg vilde man da vel kunne komme ud over de Vanskeligheder, der først synes at træde i Vejen for Bogens Benyttelse i Skolen.

Ser man den fra det andet Synspunkt som en Udgave beregnet paa filologiske Studerende, da tror jeg, at disse har al Grund til at være Hr. Thoresen taknemmelige for at have hjulpet dem til en lettere og bedre Læsning af en Bog, som, naar de først har gravet sig gjennem første Bog, sikkert vil holde dem skadesløse for deres Anstrængelser.

Hvad Kommentaren angaar, syntes den mig ved Gjennemlæsning vel skikket til at opfylde begge sine Bestemmelser. At der i et saa stort Arbejde hist og her kan være en Mangel, eller at man kan være uenig med Udgiveren, er vel begribeligt. Jeg skal tillade mig at gjøre opmærksom paa nogle faa saadanne Steder. I Noten til I 1, 1: *ut alia nos* etc. henvises til lignende Ytringer af Cicero i De fin. og Tusc. Det næsten enslydende Sted i Cato 45 (melius quam Graeci), netop ogsaa om et Ords Afledning, burde vel ikke savnes. — I 40, 88: Bemærkningen om en Sammenblanding af en Amfilokhos med en anden synes mig overflødig, i en Skolebog uheldig; man opnaar kun — den omtalte Sammenblanding. — I 50, 114: I Anledning af *Phrygiis cantibus* anføres Sen. ep. 108, 7. Burde ikke nok saa gjærne, eller i ethvert Fald ogsaa, nævnes Platon, Kriton p. 54 d *οἱ κορυβαντιῶντες τῶν αὐλῶν δοκοῦσιν ἀκούειν*? — II 16, 37: At der ved *excordem* (eller vel snarere ved *corde*) ogsaa skulde tænkes paa, at Tyre blive rasende over en rød Dragt, forekommer mig ikke sandsynligt, da det jo ikke staar i nogensomhelst Forbindelse med den Omstændighed, at Dyret som oftest ved et Mirakel mangler Hjærte. — II 42, 89: *eamque — moveri.* Oversættelsen kunde uden Skade være bedre Dansk. — II 58, 120 er *obtutu* oversat ved «Indstilling». Man kan vist ikke tale om en Indstilling af Øjnene. Det betyder jo heller ikke en Stilling af Øjnene, men en vis Maade at betragte Gjenstanden paa.

Nogle faa Trykfejl har jeg bemærket i den i øvrigt smukt trykte og vel behandlede Bog: S. 5 Lin. 6 i Texten *qum* for *quam*; S. 31 L. 11 T.: *nuntiat* for *nuntiant*; S. 38 Noten § 298 b 1 for § 298 b 2; S. 143 L. 5 f. n.: de for der.

Det er i det Hele et omhyggeligt og grundigt Arbejde, for hvis Tilendebringelse man maa takke Hr. Th. og ønske ham til Lykke.

E. Trojel.

Digitized by Google

J. La Roche: **Beiträge zur griechischen Grammatik. 1. Heft. Leipzig 1893, Teubner. XVIII + 236 S.**

Forfatteren har under denne Titel samlet en hel Række Afhandlinger henhørende til det græske Sprogs Formlære og Syntax. De der angaa Formlæren give ret anselige Bidrag til de omhandlede Fænomeners Statistik, men da Forf., som han ogsaa selv siger (p. 132), ikke tilstræber Fuldstændighed indenfor den enkelte Skribents Værker, endsige da medtager alle Skribenter, vil der bestandigt klæbe noget tilfældigt ved de Oplysninger, han giver, som desværre gør Nytten af dem temmelig illusorisk. Anmelderen vilde have følt større Taknemlighed overfor det givne, hvis Forf., i Stedet for at meddele spredte Iagttagelser over talrige Fænomener, havde søgt at skabe fast Bund for fremtidige Undersøgelser ved blot paa et enkelt Punkt at give noget fuldstændigt og afsluttet. Som det nu er, har man en beklemmende Følelse af, at han har ladet sin Skrivebordsskuffe vandre i Trykkeriet.

De syntaktiske Bidrag omfatte gennemgaaende velkendte Fænomener, og Forf. har derfor behandlet de almindelige Synspunkter priselig kort, men til Gengæld udstyret dem med en stor — for det meste altfor stor — Række af Exempler.

Det kan ikke være Anm.s Opgave at gaa nøjere ind paa alle disse Enkeltheder, dertil byder Forf. altfor lidt nyt; kun om to af Bogens Kapitler, hvor Forf.s og Anm.s Opfattelse divergere særlig stærkt, skal jeg udtale mig udførligere. Det første har til Overskrift: Die Formen des hypothetischen Satzes.

Forf. holder skarpt Aarsagssætninger og Betingelsessætninger ud fra hinanden; naturligvis maa man i Almindelighed give ham Ret, men bestemt bør der protesteres mod hans Forsøg paa at udviske den Kendsgerning, at for Grækernes Opfattelse i visse Tilfælde, hvor vi udelukkende anvende og kun kunne anvende Aarsagssætninger, en Betingelsessætning hyppigt indtraadte som Æquivalent. — For vor sproglige Opfattelse stiller det sig ubetinget saaledes, at Grækerne i disse Tilfælde formelt have sammenblandet kausale og konditionale Sætninger, og Forf.s Forsøg paa, gennem Oversættelse at gøre saadanne Sætninger konditionale ogsaa for vor Opfattelse, falde absolut uheldige ud. Fra hans egne Exempler kan man hente Beviser imod ham, saaledes Herod. 1, 155 (citeret p. 3): *αὐτοῖσι Λυδοῖσι τὴν πόλιν παρέδωκα, καὶ ἔπειτα θωμάζω, εἴ μοι ἀπεστᾶσι.* Kyros har paa dette Tidspunkt erfaret, at Lyderne ere faldne fra, Betingelsessætningen indeholder altsaa en Kendsgerning, om hvilken den, der undrer sig, véd, at den er et Factum, følgelig er den i Realiteten en Kausalsætning. — Paa samme Maade gaar det med Exemplet af Thuk. 4, 85 (ligel. cit. p. 3): *θαυμάζω δὲ τῇ τε ἀποκλῄσει μου τῶν πυλῶν καὶ εἰ μὴ ἀσμένοις ὑμῖν ἀφῖγμαι.* Brasidas véd her, blandt andet

Digitized by Google

gennem Portenes Lukning, at hans Ankomst ikke har fremkaldt Glæde. Endvidere kan anføres Dem. 2, 23 og 24; 49, 5; 20, 167 (p. 3 og 4). Naturligvis kan enhver i Græsken nogenlunde forfaren Mand forøge disse Exempler med talrige andre hentede fra egen Læsning, men jeg har med Villie holdt mig til de af Forf. selv citerede.

Der er næppe nogen Grund til at undre sig særlig over det foreliggende Fænomen, endsige da søge at bortforklare det; thi de talende Mennesker føle sig jo ikke forpligtede af nogen logisk Lov til altid at lade det samme Ord have éns Betydning eller lade de samme grammatiske Værdier funktionere paa samme Vis. Eller mon Forf. f. Ex. vil hævde, at Imperfektum, der, hvad vi begge vel ere enige om, i Almindelighed betegner Fortid, netop af den Grund maa siges altid at betegne det forbigangne? Det vilde være konsekvent, men ganske sikkert galt; i saadanne Sætningsforbindelser som: hvis jeg kunde, vilde jeg gøre det, el. paa Græsk *εἰ ἐδυνάμην, ἐποίουν ἄν,* har Impf. ganske tabt Fortidsbetydningen, det er nutidigt. I denne Sammenhæng kunde man maaske ogsaa minde om, at Verbet *ville* paa Dansk meget hyppigt ganske taber sin oprindelige Villiesbetydning, f. Ex.: Denne Efterretning vil volde hans Familie stor Sorg; det samme skér jo ikke saa sjældent med *ἐθέλειν* paa Græsk (jvfr. f. Ex. Fortolkerne til Herod. 1, 32). Endelig tabe vistnok paa alle Sprog Nægtelserne i mange Tilfælde hélt deres nægtende Karakter, jvfr. paa Dansk Udtryk som: 'Vil De ikke have et Par Stykker endnu?' 'Jeg skulde bede, om De ikke vilde komme ind at spise', og for Græskens Vedkommende de af Madvig Gr. Synt. under §§ 210 og 211 behandlede Tilfælde. — Alle saadanne Fænomener, hvis Tal uden Vanskelighed kunde øges, synes mig højlydt at protestere mod Forf.s abstrakt-logiske Methode, der passer ligesaa daarligt i sproglige Undersøgelser som i Naturvidenskaberne, men er langt farligere i hine, fordi Korrektiverne ere færre. — Muligvis skriver det sig fra den i det foregaaende udviklede Forskel i Forf.s og Anm.s Opfattelse, at jeg ikke formaar at forbinde nogen fornuftig Mening med enkelte af Forf.s Udtalelser. Jeg er saaledes ganske ude af Stand til at raade den Rune, han har ristet p. 2: 'Dass es nur zwei Arten von Causalsätzen gibt, dagegen vier Arten von Bedingungssätzen, beweist, dass beide in keinem Verwandtschaftsverhältnisse zu einander stehen.'

Med Hensyn til det næste Afsnit i Bogen: «Die vier Formen des Bedingungssatzes» har Anm. ogsaa en Del Anker at fremføre, væsentlig af formel Natur; thi det indeholder saare lidt nyt, og hele dette Afsnit er allerede af andre, f. Ex. Madvig, i sine Hovedtræk behandlet baade udtømmende og klart. — Som typiske Exempler paa de fire Former af Betingelsessætninger, han opstiller, kunne følgende, fra hans egen Samling hentede, anføres: *εἰ θεοί τι δρῶσιν αἰσχρόν, οὐκ εἰσὶν θεοί* (Eurip. Fr. 294, 7);

Digitized by Google

ἢν γὰρ ἐγὼ αὐτὰ λέγω, δόξω πλάσας λέγειν καὶ οὐ πείσω (Herod. 8, 80); *κλάοις ἄν, εἰ ψαύσειας* (Aesch. Suppl. 925); *εἰ γὰρ ἦμεν νησιῶται, τίνες ἂν ἀληπτότεροι ἦσαν* (Thuk. 1, 143). — Første og andet Tilfælde udvikler Forf. nøjere med følgende Ord p. 8: 'Wenn A ist (war, sein wird), so ist (war, wird sein) B. Vorausgesetzt, dass die Bedingung wirklich eintritt, muss nothwendigerweise auch das davon abhängig Gemachte eintreten. *Fall der Wirklichkeit*' og p. 14 'Für den Fall dass A ist oder sein wird, ist oder wird auch B sein. *Objective Möglichkeit.* Der Sprechende stellt die Bedingung so hin, dass es ungewiss ist, ob sie eintreten wird oder nicht, beides ist gleich möglich, die Zukunft entscheidet darüber.' — Denne Distinktion er i Virkeligheden ganske umulig, thi i *begge Tilfælde* gælder det at 'der Sprechende die Bedingung so hinstellt, dass es ungewiss ist, ob sie eintreten wird oder nicht, beides ist gleich möglich.'

Hvis man i det hele taget vilde opstille nogen Væsensforskel paa disse to Former, hvad der forekommer mig unødvendigt, kan den aabenbart ikke ligge i det af Forf. angivne; der kan overhovedet næppe findes nogensomhelst anden end den af den talende mér eller mindre stærkt accentuerede Sandsynlighed for Betingelsens Indtræden, og heller ikke denne Forskel er altid paaviselig. Derfor burde vistnok begge Tilfælde være behandlede under ét; i den Retning peger ogsaa de af Forf. p. 17 anførte Exempler Herod. 6, 11; Isokr. 6, 107.

Ligesaalidt kan jeg være enig med Forf., naar han indordner den iterative Optativ i Betingelsessætninger under Gruppe 3. Optativen udtrykker jo i dette Tilfælde, syntaktisk sét, noget ganske forskelligt, hvad der blandt andet fremgaar deraf, at en saadan iterativ Optativ ikke blot findes i Betingelsessætninger, men ogsaa i Sætninger indledede af Tidskonjunktioner og relative Ord. — Heller ikke det p. 21 ned. omtalte Fænomen 'Der Optativ kann auch stehen, wenn hypothetische Sätze der zweiten Form von einem Präteritum abhängig gemacht werden', som Forf. ligeledes har henført til denne Gruppe, vedkommer den i mindste Maade, da Betingelsessætninger af den omtalte Art, som bekendt, ere underkastede den samme Lov som de fleste andre Bisætninger, der blive afhængige af en Sætning i Præteritum. I begge Tilfælde har Forf.s rent formalistiske Synspunkt ledet ham paa Afveje.

Endelig skal jeg endnu bemærke, at ved den p. 23 omtalte Sammenblanding af Gruppe 1 og 2 (jvfr. Madvig Gr. Syntax § 135 c A. 1) burde det være omtalt, at ogsaa 2den og 3die Gruppe findes sammenblandet.

Hvor der som Forsætning staar en Betingelsessætning med Ind. el. Konj., i Hovedsætningen Opt. med *ἄν,* er Anm. tilbøjelig til at antage, at denne sidste *altid* bør opfattes som potential Optativ.

Digitized by Google

I Fortalen og paa Titelbladet af nærværende Hæfte bebuder den flittige Forfatter en Fortsættelse af sit Arbejde, hvis forskellige Afsnit han selv betragter som 'einzelne Bausteine zu dem Gebäude der griechischen Grammatik'; Anm. vil af ganske Hjærte haabe, at dette andet Hæfte maa virkeliggøre Forf.s Hensigt — i det mindste i højere Grad end det foreliggende. Hvad han denne Gang har givet os, er mere raa Stenblokke end veltilhuggede 'Bausteine'.

31. XII. 1894.

Sofus Larsen.

Zu *R. Meyers* 'Einführung in das ältere neuhochdeutsche' etc.

Das lobende urteil Nissens in dieser zeitschrift s. 138 ff. kann ich nur mit freuden unterschreiben. Ich habe das büchlein bereits mit vorteil beim akademischen unterricht gebraucht, und erlaube mir hier einige bei genauerer durchsicht gemachte notizen zu veröffentlichen, die der verfasser vielleicht bei einer neuen auflage verwerten kann.

Zu s. X (litteraturverzeichnis) möchte ich die eben erscheinende 3. auflage von Blatz' nhd. Grammatik (Karlsruhe 1895) nachtragen, die mir der Heyse-Lyonschen vorzuziehen scheint; ferner die Deutsche Grammatik von Wilmanns und desselben Orthographie in den Schulen Deutschlands, Berlin 1888. — S. 3, z. 10 f. In *gold*, *bald* liegt doch germ. *þ* vor, weshalb sie nicht mit *halten* etc. zu vergleichen waren. — S. 9 oben. Viele nhd. dialekte haben jetzt *vatter* mit kurzem *a*, daher kann diese schreibung auch fürs Seyfridlied gar wohl kürze des vokals beweisen. Wegen der vokaldehnung und -kürzung vgl. übrigens Paul in P. Br. Beitr. IX, 101 ff. — ib. mitte. Der plural *verdrozzen* wird auf angleichung an das part. prät. beruhen, das ja im mhd. bei vielen verben im vokal mit dem pl. ind. prät. übereinstimmte, vgl. *riten* — *geriten*, *bunden* — *gebunden* etc. — S. 12 unten. Zu dem gebrauche von *und* = *wenn* vgl. den von *and* im älteren englisch! — S. 14. Wegen des überganges von *s* > *sch* vgl. jetzt Aron, P. Br. Beitr. 17, 225 ff. — S. 18 mitte. *Kimmt* ist wol analog *nimmt* gebildet, da die beiden verba im prät. ganz übereinstimmen. Der Berlinerdialekt verwandelt ja *ü* auch nicht in *i*! — S. 24. Wegen *atter* vgl. jetzt Jespersen, Festskrift til Vilh. Thomsen, 1 ff. — S. 25 mitte: Wegen *über* vgl. Braune, P. Br. Beitr. IX, 582. — S. 29 mitte: Wie *aller* wird noch *voller* und *halber* gebraucht. — S. 38 unten l. *παιδεύουσι*. — ib. unten. Zum verlust des *-t* in der 3. pl. ind. präs. hat

Digitized by Google

auch gewiss die analogie des prät. (ind. und konj.) sowie der einfluss der prät.-präsentia beigetragen. — S. 41 mitte. Zu *Gybich* vgl. das eddische *Gjúki*. — S. 51 z. 5 l. «entrundung». — S. 52: *het bracht*. Die auslassung des *ge-* beim part. prät. ist ja noch in verbindung mit dem inf. üblich: *ich haben ihn kommen sehen* etc., was hätte erwähnt werden sollen. — S. 53: *dennocht*. Was soll «liebliches wesen» bedeuten? — S. 57 oben. Vgl. das jetzige '*mit fug und recht*'! — S. 60: *helle*, z. 6 l. «gerundet». — S. 61: *schemen*. *e* und *ë* werden nicht bloss in «einigen», sondern noch in recht vielen mundarten geschieden. — S. 62 oben vgl. noch engl. *bide*. — S. 65: *Jhesu*. Dies ist weder von M. noch von Nissen richtig erklärt, denn *jh* beruht hier offenbar auf der ganz gewöhnlichen alten abkürzung *jhs* = *IHΣ*, das später seltsamer weise als *Jesus, hominum salvator* (deutsch: *Jesus, Heiland, Seligmacher!*) gedeutet wurde. Bei *Jherusalem* hat man wohl an *Hierosolyma* zu denken. — S. 67 oben. Indogerm. *tt, dt* wurde urgerm. zu *ss*, nur vor *r* zu *st* (gerade wie im lat.). Got. *wissa* is also das ursprüngliche, ahd. *westa* eine neubilding nach andern schwachen präteritis, wie z. b. *mohta, dorfta* u. a. Weinholds erklärungen stehen bekanntlich recht oft auf ganz veraltetem standpunkt. — S. 69: *degen*. Vgl. noch engl. *thane!* — S. 70 oben: *gezeyten*. 'Gezeite' (pl.) bedeutet jetzt: 'ebbe und flut' = engl. *tide*. — S. 71 unten. Nissens vergleich von *bracke* und dän. *rakke* (zu letzterem gehört unser *rekel*) scheint mir unzulässig. — S. 73 unten: *new* kann nicht = *nun* sein. Luthers *nü* beweist nichts, denn bei ihm müsste man doch schon den nhd. diphthongen erwarten! — S. 77 oben. *f (v)* ist nicht später «wieder tonlos geworden», da es niemals stimmhaft (tönend) war! — ib. *beyst*. Wegen *beissen* = *beizen* (jetzt nur noch vom färben gebraucht) vgl. dial. *weissen* neben *weizen* u. a. Siehe darüber bei Braune, ahd. gr.[2] s. 129 unten! — S. 84 oben. Dass ahd. *nâmi* konjunktivform sei, wird man kaum noch allgemein annehmen. Viel besser ist v. Fierlingers erklärung derselben als starker aoristform, griech. *-ες*. In *solt* kann übrigens das *-t* nicht ursprünglich sein, da es ja im ahd. hätte in *z* übergehen müssen, sondern muss auf neubildung nach *weist, maht* etc. beruhen. — S. 85 mitte: *als vmb ein har* ist nicht richtig erklärt. Es bedeutet einfach: gar nicht. Wegen der bildlichen verstärkung der negation vgl. übrigens Grimm gram. III, neuer abdr. s. 702 ff., Zingerle, Über die bildliche Verstärkung der Negation bei mhd. Dichtern, Wien 1862, und fürs englische Hein, Angl. 15, 41 ff. und 396 ff. — S. 91 mitte: Zu den *72 zungen* vgl. Michel, P. Br. Beitr. 15, 377 und Bojunga, ibid. 16, 545.

Im allgemeinen hätte ich noch zu erinnern, dass M. öfter unnötig veraltete ansichten und aufsätze statt neuerer citiert

Digitized by Google

(Scherers Zur Gesch. d. d. Spr. ist auch kein buch für anfänger!), resp. nicht die neueren auflagen, so bei Braunes ahd. gr., Heyse-Lyons nhd., Kluges etym. wtb. Grimms deutsche gr. hätte nach dem neuen, reich vermehrten abdrucke des 2. und 3. bandes herangezogen werden sollen.

Göteborg, febr. 95.

F. Holthausen.

Afsluttende Bemærkninger.

Af Dines Andersen.

I Anledning af min Anmeldelse af *Kr. Mikkelsen,* Dansk Sproglære, har Bogens Forfatter gjort en Række Modbemærkninger (se ovenfor S. 146). En vidtløftig Diskussion i denne Sag falder selvfølgelig udenfor dette Tidsskrifts Formaal, og jeg skulde ikke atter have taget Ordet, hvis ikke Forf. havde fremdraget en hel Række af Punkter i Anmeldelsen, ved hvilken han søger at vise, at jeg kun har læst hans Bog meget overfladisk eller oversprunget hele Partier deraf. Forholdt det sig saa, havde jeg jo gjort Forf. stor Uret og var pligtig til at erkende det. Jeg har imidlertid læst Bogen helt og ingenlunde i Hastværk; men man er jo udsat for at overse et og andet, især i en saa omfangsrig Bog, der vrimler af Enkeltheder. Det er saaledes beklageligt, at jeg har overset Ordet «slem» i Tillægget og Ordet «ubøjelige» under de relat. Pron.; men det er heldigvis Ubetydeligheder. Værre er det med min Passus om Forf.s Behandling af Kvantiteten; den burde helt været strøget. Den staar tilbage som en Rest af nogle Bemærkninger desangaaende og er i sin nuværende Form meningsløs, da Forf. jo netop har omtalt det af mig nævnte Spørgsmaal i Lydlæren. Det er derfor med Rette, at Forf. her giver mig Udtrykket «overfladisk» tilbage, saa meget mere som det aldrig har været min Mening at ville stemple Forf.s Arbejde som overfladisk, ligesom jeg heller ikke har insinueret noget om Uvidenhed. Naar Forf. derimod siger, at jeg slet ikke har læst S. 18—23 i hans Bog, da gør han sig selv skyldig i en lignende Fejl mod mig; jeg foretrækker at kalde det en Forglemmelse. Paa en af disse Sider (S. 21) findes netop noget af det, jeg har angrebet, og som har fremkaldt nogle af Forf.s Modbemærkninger. Forøvrigt maa jeg beklage, at jeg flere Steder har udtrykt mig meget kortfattet af Hensyn til Pladsen, hvilket har gjort sit til, at Forf. har misforstaaet mig, eller at min Dom er bleven lidt ubillig. Saaledes naar jeg har sagt, at han ikke har forklaret

Digitized by Google

þvi = *thi*: Forf. har kun refereret Faktum, en nærmere Forklaring til Fænomenet savnes. Noget lignende gælder *sælge* og *vælge*. Det kunde ikke undgaa mig, at Forf. havde omtalt disse Ord, da han jo selv paa S. 62 henviser til S. 33; men Fremstillingen er ikke korrekt: *g* er ikke udviklet af *j*, der bortfaldt, som i de under c) nævnte Tilfælde (S. 33). I de øvrige Tilfælde kan jeg ikke give Forf. Medhold, jeg nævner kun nogle af de vigtigste: *bær*, *tar* foreslog jeg at nævne udtrykkelig paa det angivne Sted, da de historisk korrekt har Stødtone, i Modsætning til de kunstige Former; dette burde pointeres. *Ørken* og *Lyn* burde nævnes samme Sted som *Verden*, selv om det ene af dem var nævnt før (det var forresten *Verden* ogsaa, S. 62). Andre Steder misforstaar Forf. mit Udtryk eller fordrejer det, f. Ex. angaaende *den der* og min Bemærkning om Accentforholdet i Forbindelser som «Skoven staar grøn»; Forf. nævner selv i Anm. til paagældende Sted Udtryk som «han kom gaaende». Forf.s Vrede over min Bemærkning om Sætningsaccenten er ogsaa ubeføjet; hans Henvisning til *Eftertrykket* er lidet oplysende. — Resten af Artiklen skal jeg ikke indlade mig videre paa, da jeg ikke gør mig Haab om at opnaa Enighed med Forf.; kun et Par Bemærkninger: Forf. kalder *ja, nej* for Udraabsord og henviser herved til Ordstillingen; men naar han samtidig indrømmer, at disse Ord egentlig ikke hører med til Sætningen, hvad beviser Ordstillingen da? Forf.s smukke Conclusioner ang. «grædende Taarer» ser bestikkende ud, men holder dog ikke Stik. Det samme gælder hans Argumentation med det «regelmæssige» latinske *ad mille et trecentos* (det hedder jo ogsaa *ad mille et trecenti*, ja *ad* forbindes med *duo abl.*, jfr. Hand, Tursellinus, I, 102). Det mest graverende er dog Forf.s Bemærkninger om *sitja* og *setja* (Trykfejlen S. 148 L. 18, *t* for *j*, ser jeg bort fra). Da jeg skrev Anmeldelsen, tænkte jeg ikke, at Forf. ikke havde den rette Forstaaelse, men blot havde udtrykt sig uheldigt. Jeg ser nu, at han er helt paa Vildspor. Naar Forf. kalder nogle af mine Bemærkninger for Guldkorn, da er dette for megen Ros; jeg har selv i Anm. (S. 75) betegnet mine Tilføjelser som mindre væsentlige.

Til Slutning gør jeg min Undskyldning for den overlegne Tone, som Forf. har fundet i min Anmeldelse. Jeg kan forsikre, at jeg ikke var mig nogen Følelse af Overlegenhed bevidst, da jeg læste Hr. M.s Bog, gennem hvilken jeg har gjort Bekendtskab med meget, som var nyt for mig. Jeg haaber, at det vil kunne skønnes, at den Tone, som Hr. M.s Bemærkninger er affattede i, har lært mig en Del, og at foranstaaende Udtalelser maa være Vidnesbyrd om, at jeg har gjort Fremskridt til det bedre.

Digitized by Google

Carl Berg.

(20de Juni 1812 — 12te Januar 1895.)

I den skole til hvilken forfatteren af disse linier har været knyttet i en lang aarrække, först som discipel, siden som lærer, det v. Westenske institut, virkede i en ikke kort del af dette tidsrum samtidig tre brødre Berg som lærere, Peter Christian i mathematik, Lorentz i historie og geografi, Carl i græsk. De to förstnævnte naaede ikke nogen höj alder: den ældste, der efter en mangeaarig virksomhed som lærer blev præst, var ved sin død (1858) kun 50 aar gammel, den mellemste døde (1865) som lærer, ikke meget ældre; den yngste overlevede dem begge i mange aar og søgte först hvile fra sin lærergjerning i en alder af 77 aar. Jeg skylder dem alle tre meget, ikke mindst den yngste, hvis navn staar over disse linier.

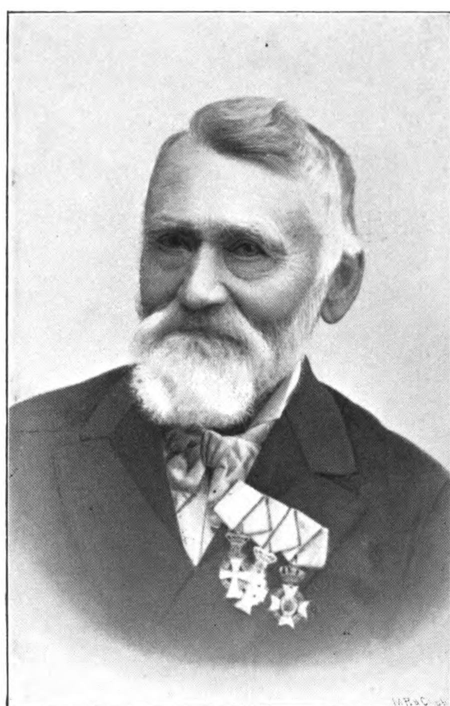
Ligesom de to ældre brødre var C. Berg udgaaet fra Kolding skole, hvorfra han blev dimitteret i en alder af 20 aar. Hans lyst til sproglige studier blev vakt allerede i skoletiden ved en af skolens lærere, P. N. Borgen. Efter at være kommen til universitetet studerede han flere aar filologi, men kastede sig senere over andre studier, navnlig var han i flere aar lærer i mathematik, og vikarierede nogen tid som lærer i logik ved landkadetakademiet, hvilket foranledigede ham til udgivelsen af en kortfattet filosofisk propædeutik (1839), hvori den da saa almindelige bestræbelse for overalt at opstille tredelinger træder stærkt frem, som naar der i afsnittet om sproget skjelnes mellem det etymologiske, det grammatiske, og det syntaktiske sprogelement. En ganske kort tid var han ansat ved Vordingborg lærde skole; hvis jeg ikke husker fejl, har han engang fortalt mig, at det var efter opfordring af dens rektor Fr. Lange at han (1842) underkastede sig den filologiske embedsexamen, der siden banede ham vej til ansættelse i statens tjeneste; i ethvert tilfælde har bekjendtskabet med den begavede, flersidigt dannede pædagog vist været af stor betydning for Bergs udvikling som skolemand; han omtalte ham altid med megen anerkjendelse. Efter at have underkastet sig examen virkede han uafbrudt i 22 aar som lærer i græsk ved kjøbenhavnske skoler, först alene i det v. Westenske institut og Borgerdydskolen paa Christianshavn, senere tillige ved Metropolitanskolen (her i begge de gamle sprog), et aar endda ogsaa i den anden Borgerdydskole. 1864 blev han rektor for Frederiksborg lærde skole, og beklædte denne stilling i 25 aar. Om sit arbejde i denne stilling har han selv udtalt sig i skolens indbydelsesskrift for 1889. De fortjenester han i den har indlagt sig af det danske skolevæsen ere almindeligt anerkjendte, men en fremstilling deraf hører ikke hjemme i dette tidskrift. Som faglærer var han i höj grad energisk og samvittighedsfuld, ivrig for at meddele disciplene hvad han selv vidste (og han var ikke af dem der lade sig nöje

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

med de til en vis tid samlede kundskaber), men ogsaa stræng i sine fordringer. I sine tidligere aar lagde han hovedvægten paa den grammatiske side af undervisningen; senere traadte den historiske side mere i forgrunden. Der er næppe nogen af hans mange disciple paa hvem hans undervisning helt har undladt at gjöre indtryk, og paa ikke faa har den vist virket ansporende og fremmende; men han hørte ikke til de lærere der vinde *alle* deres disciples hengivenhed.

Bergs forfattervirksomhed var, ikke blot naar han behandlede pædagogiske æmner, væsentlig knyttet til hans skolegjerning; de afhandlinger i skoleprogrammer hvis titel synes at vidne herimod (som: «Lidt om Texten i Xenophons Anabasis», «Om Sprogenes Udbredelse og Slægtskab») ere fremgaaede af hans syslen i skolen med et eller andet æmne. Hans förste arbejde, bortset fra den ovenfor omtalte propædeutik, er «Schema til den græske Formlære» (1843). I fortalen omtaler han med taknemmelighed den hjælp han ved et afsnit havde faaet af P. H. Tregder. Aaret efter udgav denne selv en «Græsk Formlære til Skolebrug», hvoraf Berg leverede en meget detailleret anmeldelse i tidskriftet: «For Literatur og Kritik». I nogle aar blev nu i enkelte skoler den græske formlære meddelt efter begge disse bøger, enten saaledes at Bergs blev lagt til grund og senere afløstes af Tregders, eller saaledes at begge brugtes samtidigt, fremgangsmaader der formedelst bøgernes afvigelser i flere punkter vare lidet heldige. Paa denne ulempe raadede Berg bod ved (1862) at udvide schemaet til en udførlig græsk formlære, der kunde bruges gjennem hele skolen. Ved udarbejdelsen heraf fik han hjælp af en saa udmærket sprogforsker som K. J. Lyngby, i senere udgaver af andre. Medens altsaa denne bog i tidens løb fik en fyldigere skikkelse, var det omvendte tilfældet med hans græske læsebog for förste aars kursus, der efterhaanden skrumpede stærkt ind, og med den græsk-danske ordbog (1864), der ganske vist var anlagt efter en for stor plan og i anden udgave blev betydeligt indskrænket. Ogsaa ved disse bøger saavelsom ved de mange andre, han i tidens løb udgav (f. e. græske stiløvelser, udvalg af forskjellige græske taleres og historikeres værker, atlas over den gamle verden), søgte og fandt han hjælp dels hos medlærere eller tidligere disciple, dels hos andre mænd, til hvilke han ikke stod i et saa nært forhold; navnlig blev kommentarerne til forfatterudvalgene undertiden helt besörgede af andre, f. e. de afdøde filologer Fibiger og Nutzhorn, og hans endnu levende mangeaarige ven, forhenværende overlærer Kielsen. Søgte han saaledes fremmed bistand til sine arbejder, var han ogsaa villig til at yde andre sin; han har saaledes hjulpet Madvig ved udgivelsen af den græske ordföjningslære og ydet Dorph støtte ved hans oversættelse af Aristophanes.

I midten af fyrrerne stiftede Berg et lille saakaldet Societas Græca, af hvis medlemmer to endnu ere ilive, dr. Forchhammer

Digitized by Google

og forhenværende kollaborator R. Møller. Det havde en aldeles privat charakter, idet medlemmerne samledes i deres private bolig og der under Bergs forsæde drøftede æmner af den græske filologi. Det opløstes da dets medlemmer spredtes ad paa forskjellige steder; men Bergs drift til at søge samarbejde med andre gav sig udslag i et foretagende der fik en mere offentlig charakter: stiftelsen af det filologisk-historiske samfund. Efter en forudgaaet indbydelse af Berg, Kjær, Lyngby, og Siesbye samledes endel kandidater og studenter den 10de oktober 1854 paa Borchs collegium, og her stiftedes samfundet. Af de 21 stiftende medlemmer ere endnu 14 ilive, og af dem ere igjen 7 medlemmer. At samfundets virksomhed ikke skulde gaa i en ensidig klassisk-filologisk retning, blev forebygget ved lovenes förste paragraf, hvor det hedder: «Philologien tages i videste Omfang»; det var da heller ikke at frygte, naar Lyngby var en af stifterne. Heller ikke blev det sat som nødvendig betingelse for optagelse som medlem at være filolog ex professo: et ivrigt og virksomt medlem var saaledes cand. theol. J. L. Jensen; nogle aar var Bergs ungdomsven Rasmus Nielsen medlem. Berg var uafbrudt formand til november 1863 og holdt selv adskillige foredrag; efter at han havde taget sin afsked som rektor og var flyttet tilbage til Kjøbenhavn, indtraadte han igjen i samfundet og indfandt sig af og til ved dets møder. Utvivlsomt har dette samfunds virksomhed været af ikke ringe betydning for ikke faa mennesker — en af Nordens betydeligste videnskabsmænd sendte det for nogle aar siden en «tak for rige minder»; en om ikke intensivere saa dog til videre kredse naaende indflydelse har et andet foretagende haft, til hvilket Bergs navn ligeledes er knyttet, udgivelsen af «Tidskrift for Philologi og Pædagogik» (1859 fgg.). Han var en af dem der bragte foretagendet istand, han var redaktionens formand for hele förste rækkes vedkommende, samt for de to förste bind af anden række. Selv leverede han ikke mange bidrag, men mellem dem er et, der baade ved indholdets og behandlingens beskaffenhed indtager en fremragende plads, mindeskriftet over Lyngby. Det er jo det samme tidskrift, om end med forandret navn og noget begrænset indholdsomraade, i hvilket disse ord trykkes, saa at en udtalelse om dets betydning ikke her vil være paa rette plads.

Efter at have søgt sin afsked paa grund af sin höje alder, ikke formedelst nogen legemlig eller aandelig svækkelse, brugte Berg hviletiden til fortsat arbejde. Han vedblev at sysle med filologiske æmner, men læste ved siden deraf meget i andre retninger, derimellem endel af S. Kierkegaard, der gjorde et stærkt indtryk paa ham. Det var et til sidste stund arbejdsomt liv der afsluttedes ved hans død.

O. Siesbye.

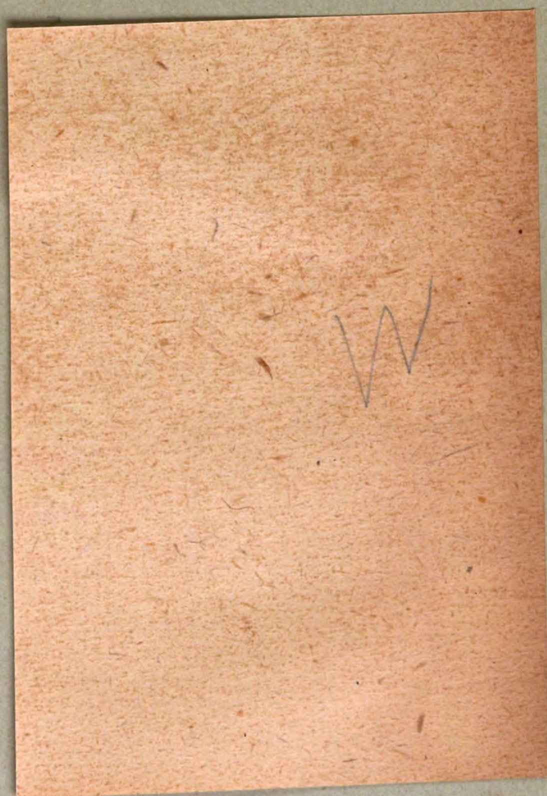
Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

3 2044 098 626 054

Digitized by Google